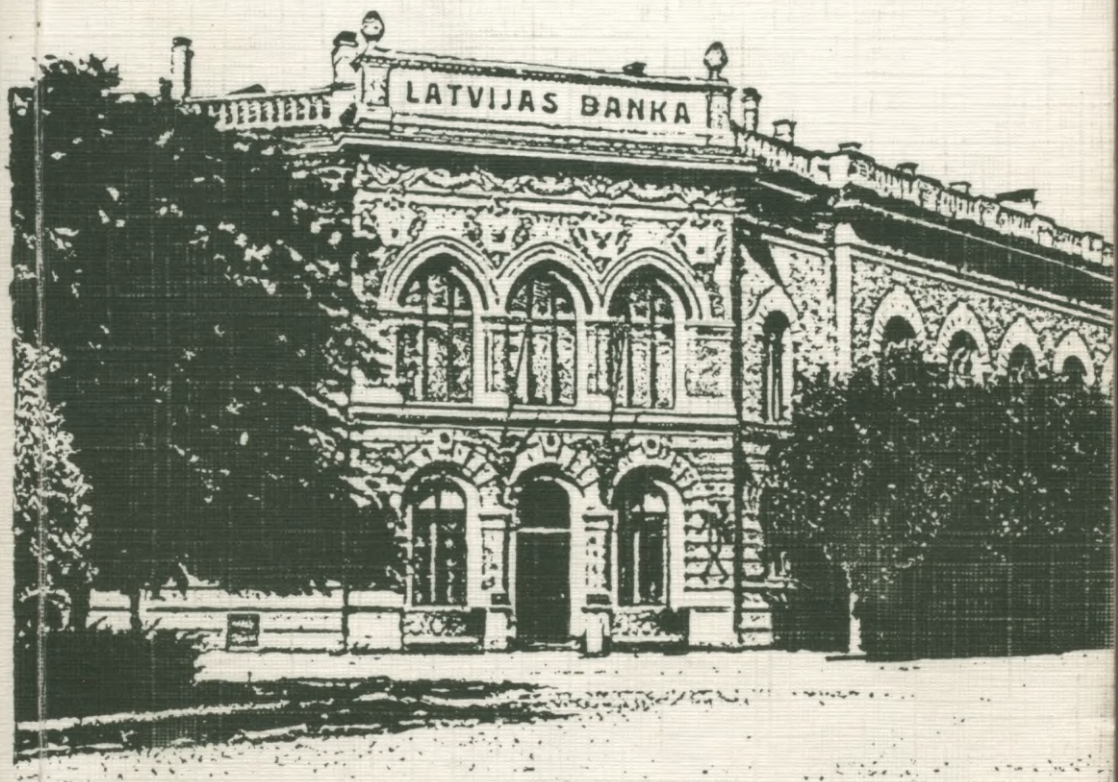

ĒVALDS VĒCIŅŠ NAUDAS LIETAS

SKAIDROJOŠĀ VĀRDNĪCA

*Draudzīgajam
aicinājumam sekojot*

Rīgā, 16.03.1944.

L 94-3
172

dubel . L
3

ĒVALDS VĒCIŅŠ

NAUDAS LIETAS

SKAIDROJOŠĀ VĀRDNĪCA

RĪGA «ZVAIGZNE»

65.9(2)262

Ve 046

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

94-6.103
0300024 978

Izdevuma sagatavošanā gan ar padomu, gan ar materiāliem un palīdzību roku piedalījušies Latvijas Valsts bankas darbinieki *Rūta Berga, Ināra Reisele, Janīna Bērziņa* un *Ilga Barona*, ekonomists *Gunārs Grīns*, grāmatvede *Māra Vēciņa*; autors ir viņiem dziļi pateicīgs.

Redaktors Normunds Antēns

ISBN-5-405-01230-0

© Ēvalds Vēciņš, 1993

SATURS

No autora	4
Vārdnīcā lietotie saīsinājumi	5
Ievietotie termini	7
Terminu skaidrojumi	15
Pielikums	139
Vairāku svarīgāko ārvalstu valūtu kurss pret PSRS rubli	140
Ārvalstu valūtu kurss Rīgas biržā (1923.—1940.)	144
Dārgmetālu un monētu kurss Rīgas biržā (1922.—1931.)	145
Ārvalstu valūtu kurss pret PSRS rubli pēc PSRS Valsts bankas kotācijas 1991. g. 2. janvāri	145
Dažu ārvalstu valūtu kurss legālajā valūtas tirgū (apmaiņas punktos) Rīgā	146
Ārvalstu valūtu kurss Latvijas Bankā 1992. gadā	147
ASV un dažu Eiropas valstu naudas vienību zelta paritāte 1923. gada sākumā	148
Monētu sistēmas dažās lielākajās pasaules valstīs	149
Zelta un sudraba monētas, kuras pasaulē visbiežāk izmantotas uzkrāšanai un rezervēm	150
Krievijas monētu izlaidumi (1799.—1915.)	152
Dažu populārāko Rietumeiropas sudraba monētu svars un raudze, kuras XVI—XVII gs. bija apgrozībā Krievijā un Baltijas zemēs	154
Svarīgākie mēri komercdarījumu praksē	155
Senā krievu mēru un svaru sistēma	156
Dažādu raudžu sistēmu salīdzinājums	156
Dārgmetālu ieguve pasaulē (1493.—1980.) (bez PSRS)	158
Dārgmetālu tirgus (biržas) cenas	159
Ciešmetru pārvēršana standartos un otrādi (kokmateriāliem)	163
Daži pasaules banku komercdarba praksē biežāk lietoti saīsinājumi	164
Pasaules komercdarījumu praksē pieņemtie saīsinājumi un apzīmējumi	165
Norēķinos un darījumu korespondencē biežāk sastopamie valūtu saīsinātie apzīmējumi	170

NO AUTORA

Šis izdevums veidots tā, lai lasītājs visai ātri varētu gūt elementāras ziņas par katra grāmatā iekļautā termina saturu un pats spētu izdarīt sākotnējos aprēķinus un salīdzinājumus, izmantojot formulas, tabulas un piemērus. Atšķirot attiecīgās lappuses, lasītājs atradīs arī pasaules komercdarbībā lietoto saīsinājumu atšifrējumu, ziņas par pasaules svarīgāko valūtu rašanos un funkcionēšanu.

Esmu pārliecināts, ka šo jautājumu apguve palīdzēs ikviena gadagājuma lasītājam visumā iepazīt finansu un banku darbības mehānisma būtību, it īpaši tad, ja viņš neierobežosies tikai ar konkrētā termina apskatu, bet vaļās brīžos pārļapos visu izdevumu.

Tekstā sniegtās definīcijas, atzinumi, vērtējumi un analogijas balstās uz pasaules finansu praksi pagātnē un mūsdienās, kā arī uz daudzajiem izziņas materiāliem, kas izdoti Latvijā un citās zemēs. Vienlaikus jāpiebilst, ka šis nekādā ziņā nav valodnieciska rakstura darbs.

Tā kā šāds izdevums pēcsociālisma Latvijā iznāk pirmo reizi, tā turpmākajā pilnveidošanā man ļoti noderēs pamatotas kritiskas piezīmes, papildinājumi un labojumi.

Autors

Rīgā, 1992. g. augustā

VĀRDNĪCĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

<i>angl.</i> — angļu	<i>liet.</i> — lietuviešu
<i>apt.</i> — aptuveni	<i>Ls</i> — lats
<i>A/S, a/s</i> — akciju sabiedrība	<i>Ltd.</i> — ierobežots
<i>buš.</i> — bušelis	<i>maks.</i> — maksimāls
<i>C°, Co</i> — sabiedrība	<i>milj.</i> — miljons
<i>dol.</i> — dolārs	<i>min.</i> — minimāls
<i>fr.</i> — franču	<i>mljrd.</i> — miljards
<i>gr.</i> — grieķu	<i>oz.</i> — unce
<i>ig.</i> — igauņu	<i>p.a.</i> — par gadu /procenti/
<i>it.</i> — itāļu	<i>rbļ.</i> — rubļi
<i>izl.</i> — izlaidums	<i>sud.</i> — sudrabs
<i>kal.</i> — kalums	<i>spān.</i> — spāņu
<i>kr.</i> — krievu	<i>st.m.</i> — sterliņu mārciņa
<i>l</i> — litrs	<i>vāc.</i> — vācu
<i>lat.</i> — latīņu	<i>val.</i> — valoda
<i>latv.</i> — latviešu	<i>zol.</i> — zolotņiks
<i>lb</i> — mārciņa	

AG ◇ vāc. Aktiengesellschaft ◇ — akciju sabiedrība

a.m. ◇ lat. ante meridiem ◇ — priekšpusdienā, dienas
pirmajā pusē

DAS — Dienvidāfrikas Savienība

ECU ◇ angl. European Currency Unit ◇ — ekijs,
Eiropas norēķinu valūtas vienība

EEA — Eiropas ekonomiskā asociācija /Kopējais
tirgus/

ERAB — Eiropas rekonstrukcijas un attīstības banka
/Londonā/

EVS — Eiropas valūtas sistēma

GmbH ◇ vāc. Genossenschaft mit beschränkter
Haftung ◇ — sabiedrība ar ierobežotu atbildību
/garantijām/

IG ◇ vāc. Interessengemeinschaft ◇ — sabiedrība
/savienība/ ar kopējām interesēm

Inc. ◇ angl. incorporated ◇ — apvienots /apvienībā
iekļauts/

p.m. ◇ lat. post meridiem ◇ — pēcpusdienā, dienas
otrā pusē

SDR ◇ angl. Special Drawing Rights ◇ — speciālās
aizņemšanās tiesības

SVF — Starptautiskais valūtas fonds /Vašingtonā/

VV — Valdības vēstnesis

*Slīpie burti nozīmē, ka šā vārda vai vārdkopas sīkāks skaidrojums arī
rodams mūsu izdevumā un palīdzēs izprast apskatāmo jēdzienu.*

IEVIETOTIE TERMINI

BLANKO	AUDITORI
Blanko karte	AUTARKIA
Blanko karte	AVALS
Blanko karte	AVERS
Blanko karte	AVISTA

AIZDEVUMS

Aizdevuma dzēšana
Ilgtermiņa aizdevums
Īstermiņa aizdevums
Zelta paritātes aizdevums

AKCEPTS

AKCIJA

Akcijas kurss
Akciju kapitāls
Akciju kontrolpakete
Akciju sabiedrība

AKCĪZE

AKREDITĪVS

AKTĪVS

Aktivās banku operācijas
Aktīvie konti

ALGA

ALONŽS

ALPARI

AMORTIZĀCIJA

ANGLIJAS STERLIŅU MĀRCIŅA

Sterliņu bloks
Sterliņu zona
Zelta monētas
Subraba monētas

ANUITĀTE

APDROŠINĀŠANAS SABIEDRĪBA

APGROZĪJUMA PĀRSKATS

APOINTS

ARBITRĀŽA

ASIGNĀCIJA

ASIGNĒŠANA

ASOCIĀCIJA

AUDITORI

AUTARĶIJA

AVALS

AVERSS

AVISTA

AVIZO

AVUĀRI

AŽIO

BANKA

Banku darijumi
Banku sistēma Latvijā
Emisijas banka
Komercbankas un kooperatīvās bankas
Latvijas Centrālā banka
Specializētās valsts bankas

BANKNOTE

Banknošu segums

BANKROTS

BĀRTERA DARĪJUMI

BENEFICIĀRS

BIEDRĪBA

BILANCE

Bilances likviditāte
Bilances reformācija
Grāmatvedības bilance
Maksājumu bilance
Neto bilance
Starpnozaru bilance
Tautsaimniecības bilance
Tirdzniecības bilance
Valsts bankas bilance
Valsts bankas emisijas bilance

BIMETĀLISMS

BIRŽA

Biržas kotācija
Biržas kurss
Biržas māklers
Māklera zīme

BLANKO

Blanko kredīts
Blanko pārdevums
Blanko uzraksts
Blanko vekselis

BONA
BONIFĀCIJA
BRETONVUDSAS VIENOŠANĀS
BROKERS
BRUTO
BUDŽETS

Bruto budžets
Budžeta gads
Budžeta deficīts
Budžeta plānošana
Neto budžets

CENA

Cenu regulēšana
Dārgmetālu cena
Prasījuma cena
Vērtspapīru cena
Zemes cena

CESIJA

ČARTERS

ČEKS

Naudas čeks
Norēķina čeks

ČERVONCS

Červoncu apgrozība

DAMNO

DEBETS

Debitors

DEFICĪTS

DEFLĀCIJA

DEKORTS

DELKREĎERE

DEMEREDŽS

DEMPINGS

Valūtas dempings

DENOMINĀCIJA

DEPORTS

DEPOZĪTS

Depozitors (deponents)

Depozītu operācijas

DEVALVĀCIJA

DEVĪZE

Devizes cena

DIBINĀTĀJU AKCIJAS

DIBINĀTĀJU PEĻŅA

DĪLERS

DISKONTS

DISPAČS

DISPAŠA

DIVERSIFIKĀCIJA

DIVIDENDE

DIZAŽIO

DOKUMENTS

Ārpusbilances dokumenti

Kases dokumenti

Memoriālie dokumenti

DOLĀRS, ASV

Dolāra zona

Zelta monētas

Sudraba monētas

DOTĀCIJA

EIROPAS VALŪTAS SISTĒMA

(EVS)

EIROPAS REKONSTRUKCIJAS

UN ATTĪSTĪBAS BANKA

(ERAB)

EKIJS

EKONOMIKA

Ekonomiskā krīze

EMISIJA

Emisijas atļauja

Emisijas nodrošinājums

Emisijas peļņa

Emisijas saldo

Banknošu un valsts kases zīmju

emisija

Vērtspapīru emisija

FAKTORINGS

FIDUCIĀRS

FINANSES

Finansēšana

Finansu kapitāls

Finansu kontrole

Finansu operācijas

Finansu pārvalde

FIRMA
Firmas zīme
FISKS
FONDS
Fondu atdeve
Fondu birža
Fondu operācijas
Paju fonds
Pamatfondi
Statūtu fonds
FRAKTS
FRANKO
FRANKS, FRANCIJAS
Papirnaudas zīmes
Zelta monētas
Sudraba monētas
GARANTIJA
Bankas garantija
Garantēti vērtspapīri
Garantijas kredīti
Garants
GREŠEMA LIKUMS
HIPOTĒKA
Hipotēku biedrība
Hipotēku kredīts
HOLDINGS
IEKĻĀŠANA
Iekļājuma raksts
Ķīlas devējs
Ķīlas operācijas
Ķīlas tiesības
IMPERIĀLS
INDEKSS
Dou-Džonsa indekss
Dzīves dārdzības (cenu)
indekss
Reālās darba algas indekss
INDOSAMENTS
INFLĀCIJA
INFRASTRUKTŪRA
INGROSĀCIJA

INKASO
INVESTĪCIJA
Investīciju bankas
IZSOLE
ĪRE
JĒNA
Papirnaudas zīmes
Zelta un sudraba monētas
JUANA
Papirnaudas zīmes
Zelta monētas
Sudraba monētas
Honkongas dolārs
KADASTRS
Zemes cena
KALKULĀCIJA
KAPITĀLS
Kapitalizācija
Kapitāla augļi
Kapitāla eksports
Finansu kapitāls
Akciju kapitāls: ienākumi (peļ-
ņa) no akciju kapitāla
Statūtu kapitāls
KARTELIS
KASE
Kases orderis
Kases plāns
Kases zīme
Valsts kase
Valsts kases (fiska) monopols
KLĪRINGS
KOMANDITSABIEDRĪBA
KOMERCLAIKS
KOMISIJA
KOMITENTS
KOMIVOJAŽIERIS
KONCERNS
KONCESIJA
KONJUNKTŪRA
KONKURENCE
KONOSAMENTS

KONSIGNĀCIJA
KONSORCIJS
KONTOKORENTS
KONTRAHENTS
KONTS
Aktīvais kants
Aktīvi-pasīvais kants
Grāmatvedības kants
Kontu plāns
Pasīvais kants
Speciālais tekošais kants
KONVENCIJA
KONVERSIJA
Konversijas operācijas
KONVERTĒŠANA
KOOPERĀCIJA
Kooperatīvā banka
Kooperatīvs
Kreditkooperācija
KORESPONDENTU KONTS
KOROBORĀCIJA
KORPORĀCIJA
KOTĀCIJA
Biržas kotācija
Preču kotācija
Valūtas kotācija
Vērtspapīru kotācija
KRĀJAIZDEVU SABIEDRĪBA
KREDĪTS
Hipotēku kredīts
Kreditors
Kredīta atvēršana
Kredīta inflācija
Kredīta restrikcija
Kreditbiļete
Kreditiestādes
Kreditkarte
Kreditspēja
Kredīts uz speciālo tekošo kontu
Kreditzīme
Vekseļu kredīts

KRONA
Igaunijas krona
Marka, krona un rublis
Zelta monētas
Sudraba monētas
KUPĪRA
KUPONS
Akcijas kupons
Obligācijas kupons
KURSS
Kursa stabilizācija
Kurss un valūtas "grozs"
Oficiālais kurss, biržas kurss un "melnā" tirgus kurss
Valūtas kurss
Valūtu pārrēķins
Vekseļu (devižu) kurss
Vērtspapīru izlaides kurss
Vērtspapīru kurss un kursa vērtība
KURTĀŽA
KVITĒŠANA
KVĪTS
KVOTA
ĶĪLA
Ieķīlājuma apliecība
Ieķīlājuma raksts
Ķīlu zīmes
Ķīlu zīmju kustība
LATĪŅU MONĒTU SAVIENĪBA
LATS
Franks un lats
Lata kurss
Lats un PSRS rublis
Latvijas rublis
Papirnaudas zīmes
Sudraba lats
Zelta lats
LAŽS
LICENCE

LIKVIDITĀTE

Bilances likviditāte
Likvidie līdzekļi
Starptautiskā likviditāte

LIMITS**LITS**

Papirnaudas zīmes
Sudraba monētas

LĪGUMSODS**LĪZINGS**

Starptautiskais līzings

LOKO**LOMBARDS**

Lombarda darījumi
Lombardēšana

LORO**MAKSĀJUMU APGROZĪJUMS****MANTA**

Kustama manta
Nekustama manta

MARKA

Papirnaudas zīmes
VFR marka
VFR un VDR marka
Zelta monētas
Sudraba monētas

MARŽA**MĀKLERS**

Māklera zīme

MĀRCIŅA**MĀRKETINGS****MEDIO****MEMORIĀLA ORDERIS****MENEDŽERS****MENEDŽMENTS****METRISKĀ SISTĒMA**

Metriskā raudžu sistēma

MONĒTA

Bankas monēta
Monētu paritāte
Monētu regālija
Monētu standarts

MONOMETĀLISMS**MONOPOLS****MORATORIJS****MORTIFIKĀCIJA****MUITA**

Muitas nodeva
Muitas nodevas limenis

NAUDA

Divu valūtu paralēla apgrozība
Metāla nauda
Naudas kaltuve
Naudas masa
Naudas reforma
Naudas regālija
Naudas zelta saturs
Naudas zīmes apgrozībā
Papirnauda

NETO**NODOKĻI**

Kvotatīvais nodoklis

NOMA (ĪRE)

Nomas maksa

NOMINĀLS

Nominālā cena
Nominālā darba alga

NORĒĶINI

Norēķinu dokumenti
Norēķinu formas

NOSTRO**NOTIFIKĀCIJA****NOU-HAU****NULLIFIKĀCIJA****NUMISMĀTIKA****OBLIGĀCIJA**

Obligācijas kurss

ONKOLKREDĪTS**OPCIJA****ORDERIS**

Kases orderis
Memoriāla orderis
Orderklauzula
Orderpapīrs

OVERDRAFTS

PAJA

Paja un akcija

Paju biedriba

Paju kapitāls

PARITĀTE

Kursa paritāte

Preču paritāte

Valūtas pirktpējas paritāte

PASAULES CENAS

PASĪVS

Pasīvās operācijas bankās

Pasīvie konti

PEĻŅA

Bilances peļņa

Dibinātāju peļņa

Emisijas peļņa

Peļņas minimums

Peļņa un inflācija

Uzņēmēja peļņa

PLATĪNS

Platina cena

Platina ieguve

Platina metālu grupa

PORTO

PREČU BIRŽA

PRĒMIJA

Prēmiju aizņēmums

Prēmiju sistēma

PRIVILĒGIJU AKCIJAS

PROCENTS

Diskonta procents

Maksimālais procents

Procenta skaitlis

Procentu likme (norma)

Procentu papīri

Procentu politika

PROTEKSIONISMS

PROTESTS (VEKSEĻU)

PROVE

PROVĪZIJA

RABATS

RAUDZE

Juvelierizstrādājumu raudzes

pārreķini

Monētu raudzes

REDISKONTS

REFAKCIJA

REFERENCE

REGĀLIJA

REGRESS

REIHSMARKA

REIMPORTS

REKVIZĪTI

RĒĶINS-FAKTŪRA

REMEDIJS

REMITENTS

REMITĒŠANA

RENTABILITĀTE

Obligāciju un akciju rentabilitāte

RENTE

REPORTS

RESKONTRS

RESTRIKCIJA

REVALVĀCIJA

REVERSS

Reversa darījums

REVERSĀLS

RIMESA

RISKS

RUBLIS

Papirnauda Krievijā

Zelta monētas

Rublis-franks

Sudraba monētas

Pallādijs monētas

Platina monētas

RUS

SABIEDRĪBA

Komanditsabiedrība

Pilnas atbildības sabiedrība

Sabiedrību tipi

Viena īpašnieka uzņēmums

SALDO
SANĀCIJA
SDR
SEIFS
 Pilsopu seifi
SERTIFIKĀTS
 Sudraba sertifikāts
 Zelta sertifikāts
SERVITŪTS
SINDIKĀTS
SKONTO
SODA NAUDA
SPONSORS
STATŪTI
SUBSTITŪCIJA
 Substitūcijas klauzula
SUBVENCIJA
 Subsidija
SUDRABS
 Sudraba ieguve
 Sudraba cena
SVF
TALONS
TANTJĒMA
TARIFS
TRANSFERTS
TRATA
 Remitēšana
 Trasants
 Trasāts
 Trasēšana
TRESTS
ULTIMO
UNCE
 Trojas unce
UZCENOJUMS
UZŅĒMUMS
 Kolektīvais uzņēmums
 Uzņēmējdarbība
 Uzņēmējs
 Valsts uzņēmums
 Vienas personas uzņēmums

VALŪTA
 Valūtas arbitražā
 Valūtas birža
 Valūtas "grozs"
 Valūtas intervencija
 Valūtas klauzula
 Valūtas konvertējamība
 Valūtas kurss
 Valūtas operācijas
 Valūtas paritāte
 Valūtas vērtības
 Valūtēšana
VEKSELIS
 Galvinieks (žirants, avalists)
 Pārvedu vekselis (trata)
 Regresa tiesības
 Vekselis un devīze
 Vekseļu apgrozība
 Vekseļu diskonts
 Vekseļu protests
 Vienkāršs vekselis
VĒRTSPAPĪRI
 Vērtspapīru apgrozība
 Vērtspapīru kurss
ZELTS
 Latvijas zelta rezerves
 Zelta bloks
 Zelta ieguve
 Zelta klauzula
 Zelta monētas
 Zelta nodrošinājums un zelta saturs
 Zelta paritāte
 Zelta puls
 Zelta punkti
 Zelta rezerves
 Zelta sertifikāts
 Zelta standarts
 Zelta tirdzniecība
ZEMES GRĀMATA
 Zemes grāmatu akts
ZĪMOGMARKA
ŽIRO

TERMINU SKAIDROJUMS

◇ A ◇

AIZDEVUMS ◇ angl. loan; kr. ссуда; vāc. Darlehen ◇ — naudas vai materiālu vērtību nodošana citām fiziskajām vai juridiskajām personām pret nodrošinājumu (ķīlu) ar nosacījumu, ka A. jāatmaksā noteiktā termiņā un parasti ar procentiem. A. var būt visdažādākie veidi. Parasti A. izsniedz uz noteiktu termiņu vai arī atver speciālo tekošo kontu /sk. *Konts; Kredits*/.

Aizdevuma dzēšana — A. dzēšanas nosacījumus paredz bankas un klienta līgumā. Banka izdara attiecīgu aizdevuma dzēšanas aprēķinu.

Piemērs. Piecos gados jāatmaksā 20 000 latu aizdevums ar 3 procentu likmi gadā, maksājot vienlīdzīgās daļās divas reizes gadā. Ievērojot šos nosacījumus, izstrādā aizdevuma dzēšanas plānu:

a) Nosaka maksājumu skaitu ($2 \cdot 5 = 10$).

b) Aprēķina viena maksājuma lielumu ($20\,000 : 10 = 2000$ Ls.).

c) Aprēķina maksājamos procentus par pirmo pusgadu ($\frac{20\,000 \cdot 1,5}{100} = 300$).

d) Aprēķina pirmā maksājuma summu pirmā pusgada beigās (maksājuma termiņš): ($2000 + 300 = 2300$).

Otrā pusgada beigās procentu naudas summa būs jāaprēķina no aizdevuma atlikuma — 18 000 latiem līdzīgā veidā (tad būs 270 latī). Tātad otrais maksājums būs 2270 latī ($2000 + 270$).

Analoģiski aprēķināmi atlikušie astoņi maksājumi; pēc tam tiek izstrādāts visas A. summas dzēšanas plāns tabulas veidā.

Otrs A. dzēšanas veids pazīstams kā *anuitātes* vai *nemainīga ikgadēja maksājuma veids*, kad gada laikā atmaksājamā summa visā A. dzēšanas periodā nemainās.

Tā, piemēram, ja aizdevuma nominālā summa ir 20 000 latu ar septiņu procentu gada likmi un ikgadēja dzēšanas norma — viens procents, tad anuitāte = $\frac{20\,000 \cdot (7 + 1)}{100} = 1600$ Ls.

Šajā piemērā A. dzēšanas plāns būtu aprēķināms šādi: pirmajā gadā — parāda atlikums 20 000, procenti + dzēšana = $1400 + 200 = 1600$; otrajā gadā — parāda atlikums = 19 800, procenti + dzēšana = $1386 + 214 = 1600$; trešajā gadā — parāda atlikums = 19 586, procenti + dzēšana = $1371 + 229 = 1600$; utt.; sastāda tabulu tāpat kā pirmajā piemērā.

Ilgtermiņa A. galvenokārt paredzēti kapitālieguldījumiem vai citiem mērķiem ar ilgāku kredītējamā pasākuma atmaksāšanas termiņu. Ilgtermiņa A. var piešķirt arī obligāciju veidā, ķīlu zīmēs utt. /sk. *Hipotēka*/.

Īstermiņa A. ir aizdevums, kuru bankas izsniedz, lai segtu aizņēmēja īslaicīgu naudas līdzekļu nepietiekamību sezonas vajadzībām tekošā gada ietvaros.

Zelta paritātes A. ◇ angl. gold equality loan; kr. ссуда золотого паритета; vāc. Gold Parität Darlehen ◇. Inflācijas apstākļos izsniegtie ilgtermiņa aizdevumi to saņēmējiem rada lielus zaudējumus, ja šādu

aizdevumu atmaksāšana iekrit naudas stabilizācijas periodā, kad aizņemtās summas (nomināla) pirktspēja ievērojami cēlusies.

Lai aizņēmējs neciestu zaudējumus un banka savukārt nevarētu uz viņa rēķina iedzīvoties, valsts likumdošanas ceļā var noteikt paritātes principu šādiem aizdevumiem, par bāzi ņemot aizdevuma tirā zelta ekvivalentu attiecīgā perioda pasaules tirgus cenās.

Šādā gadījumā klienta līgumā ar banku par ilgtermiņa aizdevuma piešķiršanu tiek iekļauta atruna (klauzula) par aizdevuma nomināla summas reālo vērtības ekvivalentu tirā zeltā.

Tā, piemēram, aizdevuma summa ir 30 000 rubļu jeb 77,76 g tirā zeltā, vadoties pēc pasaules tirgus cenām aizdevuma piešķiršanas dienā. Lai noteiktu minēto zelta ekvivalentu un tam atbilstošo atmaksājamo summu rubļos pēc zināma laika (piemēram, pēc četriem gadiem), izdarāmi šādi aprēķini:

- a) zelta vidējā cena pasaules tirgū aizdevuma piešķiršanas brīdī (vadoties pēc iepriekšējā gada vidējā rādītāja) ir 400 \$ par unci (31,1 g) tira zelta vai 12,86 \$ par vienu gramu zelta ($400 : 31,1 = 12,86$);
- b) dolāra biržas kurss pret rubli A. piešķiršanas dienā ir 30 rbļ. par vienu dolāru;
- c) aizdevuma summa dolāros, ievērojot šo kursu, ir 1000 \$ ($30\,000 : 30$);
- d) 1000 \$ zelta ekvivalents ir 77,76 g tira zelta ($1000 : 12,86 = 77,76$).

Ja aizdevuma atmaksāšana sāktos pēc 4 gadiem un šajā brīdī rublis jau būtu stabilizēts (tā kurss attiecībā pret \$ būtu cēlies uz 10 rbļ. par vienu dolāru), tad aizdevuma summa (vai tās atlikums uz šo datumu) bankai jāpārreķina, ievērojot zelta ekvivalentu atmaksāšanas sākuma brīdī.

Mūsu piemērā precizētā A. summa būs 12 504 rbļ. agrāko 30 000 rbļ. vietā, vadoties pēc šāda aprēķina:

- a) zelta vidējā cena pasaules tirgū aizdevuma atmaksāšanas sākumā ir 500 \$ par unci jeb 16,08 \$ par vienu gramu ($500 : 31,1 = 16,08$);
- b) dolāra biržas kurss pret rubli ir 1 : 10;
- c) 77,76 g tira zelta ekvivalents dolāros ir 1250,4 ($77,76 \cdot 16,08$);
- d) $1250,4 (\$) \cdot 10 (\text{rubļi}) = 12\,504 \text{ rubļi}$.

AKCEPTS ♦ lat. acceptus — uzņemts; angl. acceptance ♦:

- 1) piekrišana slēgt līgumu atbilstoši otras puses izvirzītajiem noteikumiem;
- 2) maksātāja piekrišana un reizē arī uzdevums bankai apmaksāt tai iesniegtos maksājuma dokumentus par piegādātajām precēm, izpildītajiem darbiem un sniegtajiem pakalpojumiem;
- 3) maksātāja (trasanta) piekrišana izdarīt pārvedu vekselā (tratas) samaksu vekseli norādītajā termiņā;
- 4) bankas piekrišana garantēt pārvedu vekseli uzrādītās summas samaksu;
- 5) viena no saimniecisko organizāciju bezskaidras naudas norēķinu formām.

AKCIJA ◇ fr. action; angl. share; vāc. Aktie ◇ — vērtspapīrs, kas i
apliecina tā īpašnieka līdzdalību akciju sabiedrības pamatkapitālā un dod
tiesības uz zināmu sabiedrības peļņas daļu (dividendi).

Izšķir parastās A. un privilēģiju A.; vārda A. un
uzrādītāja A. Pēc balsstiesībām A. iedala šādi: akcijas, kas dod tikai
vienu balsi katra; akcijas, kas dod vairākas balsis katra; akcijas bez
balsstiesībām.

Akcijas kurss — tirgus cena par vienu akciju attiecīgā brīdī. Kļūstot
par pirkšanas-pārdošanas objektu, akcijai tiek noteikts kurss, kas atšķiras
no nominālvērtības. Šo kursu nosaka, akciju kotējot biržā /sk. Kurss/.

Akciju kapitāls — sk. Kapitāls.

Akciju kontrolpakete — zināms akciju skaits, kas to īpašniekam dod
iespēju pārvaldīt akciju sabiedrību. Parasti akciju kontrolpaketē nav
vajadzīgs vairāk par 20—30 % no visu izlaisto akciju skaita, jo pārējās
akcijas sadalās starp daudziem akciju īpašniekiem, kuriem sabiedrības
lietu kārtošana vairs nav izšķirošas nozīmes.

Tīri formāli par A.k. starpvalstu līgumos uzskata 51 % akciju sabiedrības
izlaisto akciju skaita.

Akciju sabiedrība ◇ angl. joint stock company; vāc. Aktiengesell-
schaft ◇ — juridiska persona, kuras dalībnieki tajā iestājas ar savu
ieguldījumu akcijās sadalītā pamatkapitālā, neatbildot personiski par
sabiedrības saistībām kopumā, bet tikai zināmas savas līdzdalības summas
ietvaros.

A/S dibināšanas process sastāv no:

- a) akciju sabiedrības dibināšanas atļaujas (koncesijas) saņemšanas likumā
noteiktajā kārtībā;
- b) kapitāla savākšanas;
- c) akciju izlaides.

A/S apmaksāto pamatkapitālu veido izlaistās akcijas, kuru vērtību
iemaksājuši tās dibinātāji.

A/S dibinātājiem ir tiesības izlaist dibinātāju akcijas, kā arī saņemt
dibinātāju peļņu (sk. *Dibinātāju peļņa*).

AKCĪZE ◇ angl. excise ◇ — viens no netiešo nodokļu veidiem, svarīg
valsts budžeta ieņēmumu postenis. Parasti ar A. aplik dažus pārtika
produktus (baudvielas) — tēju, kafiju un tabaku, kā arī degvīnu, vīnu u. c.
preces, pamatojoties uz attiecīgu valdības lēmumu. A. iekasē, pārdodot
īpašas bandroles, bez kurām nav atļauts pārdot noteiktas preces. Var būt
arī citas A. iekasēšanas formas, piem., A. var iekasēt par preču importu utb.)

AKREDITĪVS ◇ angl. letter of credit; vāc. Akkreditiv ◇ — citpilsēti
norēķinu forma, ko realizē ar naudas dokumentu, kurā viena kreditiestād
(banka) sava klienta uzdevumā un uz viņa rēķina uzdod citai kreditiestādī

izmaksāt kādai fiziskajai vai juridiskajai personai norādīto naudas summu noteiktā termiņā un ar A. minētajiem noteikumiem.

Naudas saņēmēju ārzemju darījumos sauc par *beneficiāru*.

AKTĪVS ◇ lat. activus — darbigis, rosīgs ◇:

1) grāmatvedībā — viena bilances puse (debets), kurā atspoguļotas uzņēmumam vai iestādei piederošas materiālās vērtības, naudas un citi līdzekļi, kā arī parādprasības par attiecīgajā brīdī izsniegtajiem aizdevumiem;

2) fiziskai vai juridiskai personai piederošas mantas (mantisko tiesību) kopums.

Aktīvās banku operācijas: īstermiņa un ilgtermiņa kreditēšana, vekseļu operācijas (vekseļu diskonts), aizdevumi pret vērtspapīriem, aizdevumi pret precēm un to dokumentiem, operācijas ar fondu vērtībām un dārgmetāliem.

Aktīvie konti — bilances aktīva puses (debeta) posteņi, kas atspoguļo līdzekļu izvietošanu. A.k. atlikums var būt tikai debitā (piem., materiālo vērtību kontu debitā atspoguļojas šo vērtību lielums un saņemšana, bet kreditā — to izlietojums).

ALGA ◇ angl. reward, wages; kr. заработная плата; vāc. Arbeitslohn ◇ — darba devēja atlīdzība otrai darba līguma slēdzējai pusei par darba devējam lietošanā nodoto darbaspēku.

ALONŽS ◇ fr. allonge — pagarinājums; angl. riger; vāc. Anhang. Beiblatt ◇ — papildlapa, ko pielīmē pie vekseļa indosamentiem, ja uz vekseļa veidlapas tiem vairs nav vietas.

ALPARI ◇ it. al pari ◇ nozīmē, ka vērtspapīru vai valūtas tirgus cena sakrīt ar to nominālvērtību.

AMORTIZĀCIJA ◇ lat. amortisatio ◇ — dzēšana, deldēšana:

1) kāda uzņēmuma statūtu fonda vērtības samazināšana, norakstot ik mēnesi zināmu nolietojuma summu no uzņēmuma bilanci norādītās pamatlīdzekļu sākotnējās (iegādes) vērtības. Amortizāciju pēc noteiktām normām (kuras aprēķinātas salīdzinājumā ar pamatlīdzekļu sākotnējo vērtību) uzskaita katru mēnesi pamatlīdzekļu pilnīgai atjaunošanai un kapitālajam remontam. Ja pēc visa objekta vērtības dzēšanas tas vēl derīgs lietošanai, tad šis objekts (lieta) no jauna tiek novērtēts un ieskaitīts pamatlīdzekļos, vienlaikus atsākot amortizācijas uzskaitīšanu līdz attiecīgā objekta pilnīgam nolietojumam;

2) pakāpeniska parāda dzēšana, izdarot sistemātiskas iemaksas vai arī izpērkot parādsaistību rakstus;

3) parādsaistību dokumentu atzīšana par spēkā neesošiem, ja tie nozaudēti (nozagti, pazuduši) /sk. *Mortifikācija*/.

ANGLIJAS STERLIŅU MĀRCIŅA ◇ angl. Pound sterling ◇ — Lielbritānijas nacionālā naudas vienība. Sākotnēji "sterliņš" bija sudraba

penijs, kuru laida apgrozībā kā valsts monētu sistēmas pamatvienību jau X gs.; tajā bija 240 sudraba pensi.

Sterliņu mārciņā ir 20 šiliņi (S) vai 240 peniji (d); tās faktiskā apgrozība sākās ar 1694. gadu, kad pirmo reizi apgrozībā laida banknotes ar sterliņu mārciņas nosaukumu. Minētais mārciņas iedalījums naudas rēķinos saglabājās līdz 1971. gadam, kad Anglijā sāka ieviest decimālsistēmu (vienā sterliņu mārciņā 100 pensi (p)).

1816. g. Lielbritānijā tika ieviests zelta monētu standarts, nosakot, ka £ oficiālais zelta saturs ir 7,322382 g tira zelta. Šis standarts saglabājās līdz pirmajam pasaules karam (sk. pielikumu).

Pirmā pasaules kara laikā zelta monētu standarts beidza pastāvēt; atgriešanās pie šī standarta vairs nenotika, bet ar 1925. g. 13. maiju ieviesa zelta standartu, kura pamatā ir zelta stieņu apgrozība. Saskaņā ar to banknotes apmaiņas pret zelta stiepiem atbilstoši pirmskara paritātei, par minimālo apmaiņas summu nosakot 1700 £ vai apm. 12,4 kg zelta. Ar 1931. g. 21. septembri atceļ arī zelta standartu un tas vairs nav atjaunots.

Ar 1967. g. 18. novembri SVF fiksējis, ka oficiālais £ zelta saturs ir 2,23281 g tira zelta, kas atbilst oficiālajai zelta cenai — 14,58 £ par vienu trojas unci tira zelta vai 468,9 £ par 1 kg tira zelta (kurss attiecībā pret dolāru ir 2,40 \$ par 1 £).

Sterliņu bloks izveidojās pēc t. s. zelta standarta sabrukuma 1931. g., un tajā iekļāvās Lielbritānija, Zviedrija, Dānija, Somija, Norvēģija, Igaunija u. c. valstis, kā arī Latvija, kura pievienojās šim blokam 1936. g., kad iepriekšējās zelta bāzes vietā par lata bāzi kļuva sterliņu mārciņa.

Sterliņu bloka dalībvalstis tika noteikta vienveidīga valūtas sistēmas kontrole un nacionālo valūtu piesaiste st.m., uzturot stabilu šo valūtu kursu attiecībā pret mārciņu. Turklāt piedalīšanās šajā blokā paredzēja, ka valūtas rezervju lielākā daļa tiek glabāta Londonā, bet starptautiskie norēķini starp bloka dalībvalstīm tiek izdarīti ar Londonas starpniecību.

Sterliņu zona. Pašreizējā veidā St.z. izveidojās otrā pasaules kara sākumā, kad sterliņu bloku sāka dēvēt par sterliņu zonu. Patlaban šajā zonā ietilpst ap 30 Britu nāciju sadraudzības valstu, to skaitā Eiropā Lielbritānija, Īrija, Islande, Gibraltāra un Malta. St.z. valstu īpatsvars visas pasaules kapitālistisko valstu ārējās tirdzniecības apgrozījumā ir aptuveni 20 procenti.

Zelta monētas — soverēnus Anglijā sāka kalt 1489. gadā (bruto svars 15,55 g, tira zelta svars 15,47 g).

Laika gaitā soverēna zelta saturs samazinājās: 1601. g. tas bija 11,146 (10,213) g, bet kop 1816. g. — 7,9881 (7,3224) g, kas atbilda 916 2/3 raudzei un palika nemainīgs visā turpmākajā kalšanas laikā.

Zelta monētu nomināli un to kalšanas periodi: 1/2 soverēna monētas tika kaltas līdz 1915. g., 1 soverēna — līdz 1925. g., 2 un 5 sterliņu mārciņu (Pounds) — līdz 1911. gadam.

Sudraba monētas — šiliņus sāka kalt 1504. gadā, to bruto svars bija 9,33 (8,68) g.

Ar 1661. g. to svars samazinājās līdz 5,655 (5,23) g, kas atbilda 925°, ar kuru monētas izlaida līdz 1920. gadam, kad pārgāja uz 500. raudzi.

Sudraba monētu nomināli un to kalšanas periodi: 3 pensu monētas tika kaltas līdz 1944. g., 4 pensu — līdz 1862., 6 pensu — līdz 1946., 1 šiliņš — līdz 1946., 2 šiliņi — līdz 1946., 1/2 kronas — līdz 1946., 1 kronas — līdz 1937., 1 florina — līdz 1936. un 2 florinu — līdz 1890. gadam.

ANUITĀTE ◇ vāc. Annuität; fr. annuite — gada rente ◇ — parāda deldējuma un procentu kopsumma, kas ir vienāda visos parāda atmaksas gados. A. lielums atkarīgs no procentu lieluma un aizdevuma atmaksas termiņa /sk. *Aizdevums*/.

APDROŠINĀŠANAS SABIEDRĪBA ◇ angl. insurance company; vāc. Versicherungsgesellschaft ◇:

- 1) akciju apdrošināšanas sabiedrība, kur sabiedrības atbildība kreditoru un apdrošināšanasņēmēju priekšā aprobežojas ar sabiedrības mantu. Apdrošināšanasņēmējs maksā sabiedrībai prēmiju, kas viņam dod tiesības uz apdrošināšanas atlīdzību nelaimes gadījumā. Peļņa tiek sadalīta starp akcionāriem;
- 2) savstarpējās apdrošināšanas sabiedrība, kuru dibina kā publiski tiesisku (valsts) iestādi (piem., obligātās mantas apdrošināšanas sabiedrības), kā arī kooperatīvas sabiedrības veidā. Pēdējā gadījumā apdrošinātājs parasti ir arī apdrošināšanasņēmējs.

Prēmijas veidā biedri maksā sabiedrībai apdrošināšanas iemaksas, bet peļņu saņem paši apdrošināšanasņēmēji vai arī to izlieto citiem likumdošanas aktos un sabiedrības statūtos noteiktajiem mērķiem.

APGROZĪJUMA PĀRSKATS ◇ angl. monthly account; vāc. Monatsbericht ◇ — bankas operāciju kopsavilkuma dokuments vai apgrozījuma bilance, kurā atspoguļoti katra bilances un ārpusbilances konta sākuma atlikumi, apgrozījumi un izejošie atlikumi. A.p. sastāda par katru mēnesi un par katru gadu.

A.p. ir viena no sintētiskās uzskaites formām.

APORTS ◇ fr. apport; angl. share of capital; vāc. Einlage ◇ — manta (ēkas, preces utt.), kuru akciju sabiedrībai kā savas iemaksas daļu nodod akcionārs un kura reprezentē zināmu kapitāla daļu, kas būtu bijusi jāiemaksā naudā. A. nevar veidot banku statūtu fondu.

ARBITRĀŽA, ◇ valūtas angl. currency exchange; vāc. Geldwechsel ◇ — sk. Valūta.

ASIGNĀCIJA ◇ fr. assignet — papīra nauda; angl. currency bill, credit paper; kr. ассигнация; vāc. Assignat, Staatspapier ◇ — pirmā Krievijas papīrnauda, kuru izlaida 1769. g. Katrinas II laikā, nodibinot īpašas assignāciju bankas. A. bija apgrozībā no 1769. līdz 1843. gadam. A. izņēma no apgrozības laikā no 1839. gada līdz 1843. gadam, kad sakarā ar naudas reformu Krievijā tika ieviests bimetalisms.

ASIGNĒŠANA ◇ lat. assignāre — atvēlēt; angl. assignment; vāc. Anweisung, Geldbewilligung ◇ — zināmas naudas summas atvēlēšana kādam mērķim.

ASOCIĀCIJA ◇ angl. association; kr. ассоциация; vāc. Assoziation, Verbindung ◇ — savienība kopīgu interešu realizācijai saimnieciskā jomā, zinātnē vai citā nozarē, izmantojot savu tiesisko spēku, bet necenšoties gūt materiālu labumu. A. vadošā institūcija var būt koordinācijas padome.

AUDITORI ◇ latv. — klausītāji ◇ — agrāk garīgas vai laicīgas mācību iestādes audzēkņi, kas skolotāja uzdevumā pārbaudīja savu biedru paveiktos mājas uzdevumus. Krievijā Pēterā I laikā A. bija likuma priekšstāvji kara tiesā, bet nereti A. apvienoja vienā personā izmeklētāja, tiesneša, prokurora un sekretāra amatu.

Mūsdienās par A. sauc personas, kuras valsts pilnvarojumā ir tiesīgas pārbaudīt banku un akciju sabiedrību bilances pirms to publicēšanas presē.

AUTARĶIJA ◇ gr. — pašapmierināšanās ◇ — kādas valsts ekonomiskā pašizolācija nolūkā veidot savu nacionālo ekonomiku bez sakariem ar citām zemēm.

AVALS ◇ it. avallo; fr. aval ◇ — vekseltiesisks galvojums, ar kuru trešā persona — galvotājs (avalists) — uzņemas atbildību par parādnieka vekseļa samaksu. To noformē vai nu ar garantijas uzrakstu uz paša vekseļa, vai arī izsniedzot speciālu dokumentu.

AVERSS ◇ it. — avverso; lat. — adversus; vāc. Hauptseite, Vorderseite ◇ — naudas gabala (monētas) vai medaļas priekšpuse, parasti ar valsts ģerboni vai portretu; pretējo pusi sauc par reversu.

AVISTA ◇ it. a vista — pie uzrādišanas; vāc. auf Sicht ◇ — uzraksts uz vekseļa, kas nozīmē maksāšanu pie vekseļa uzrādišanas vai arī pēc zināma termiņa aizritēšanas kopš uzrādišanas dienas. Uzraksts avista var būt arī uz čekiem vai pārvedumiem.

AVIZO ◇ it. avviso — paziņojums; angl. aviso, advice; kr. авизо; vāc. Avis, Avisbrief ◇ — norēķinos starp bankām vienas bankas filiāles A rakstveida rīkojums otrai bankas filiālei B izmaksāt klientam vai arī norakstīt no viņa konta kādu noteiktu naudas summu vai arī izdarīt kādu citu bankas operāciju. Parastās A. formas ir *d e b e t a* A. ◇ debit note ◇ un *k r e d i t a* A. ◇ credit note ◇ (vai arī ◇ debit advice ◇ un ◇ credit advice ◇).

AVUĀRI ◇ fr. avoir — pieder ◇ — bankas pašas naudas līdzekļi: kase, naudas atlikumi citu banku kontos, ātri realizējami vērtspapīri, vekseļi u. c., plašākā nozīmē — dažādi *aktīvi* ◇ angl. property; vāc. Guthaben ◇.

AŽIO ◇ it. aggio; fr. agio — piemaksa; vāc. Aufgeld, Aufschlag ◇ — vērtspapīru biržas (tirgus) kursa pārsniegums pār vērtspapīru nominālvērtību.

Šo starpību nosaka procentos; pretēji — *dizažio*. Ažio nozīmē to pašu, ko *lažs*.

◇ B ◇

BANKA ◇ fr. banque; it. banca; angl. bank; kr. банк; vāc. Bank ◇ — specializēts uzņēmums naudas, vērtspapīru, norēķinu un kredīta operāciju veikšanai, kapitālu uzkrāšanas un aprīes veicināšanai.

Banku darījumi (operācijas) ◇ angl. transactions; vāc. Bankgeschäfte ◇ — bankas darbība, kuras mērķis ir veikt bankas statūtos paredzētās funkcijas (galvenokārt naudas līdzekļu piesaistīšana, kredītu izsniegšana, klientu norēķinu operāciju veikšana, naudas apgrozības regulēšana (emisijas bankai), operācijas ar vērtspapīriem, valūtu un dārgmetāliem).

Banku sistēma Latvijā kopš XVIII gs. vidus veidojās kā Krievijas impērijas banku sistēmas sastāvdaļa. 1876. g. tiek dibināta Baltijas asignāciju banka, 1868. g. — Rīgas hipotēku biedrība un 1864. g. — Rīgas pilsētas kredītbiedrība.

Visas kredītiestādes Latvijā šajā laikā un līdz Latvijas brīvvalsts pirmā kredītlūkuma galīgai izstrādei 1937. gadā darbojās uz Krievijas kredītlūkuma pamata. Latvijas saimniecības uzplaukuma sekmēšanā visai svarīga nozīme bija tolaik plaši attīstītajām nelielā kredīta iestādēm /sk. *Krājaiždevu sabiedrība*/.

Emisijas banka — centrālā bankas iestāde valstī, kurai vienīgajai dotas likumīgas tiesības izlaist apgrozībā nacionālo valūtu — banknotes un monētas.

E.b. galvenie uzdevumi ir regulēt apgrozībā esošās naudas daudzumu, lai saglabātu cenu stabilitāti valstī, nodrošināt valsts maksājumu bilances likviditāti un nacionālās valūtas konvērtējamību, organizēt un nodrošināt norēķinu un maksājumu sistēmas netraucētu darbību.

Komerčbankas un kooperatīvās bankas PSRS sāka veidoties 1988. gadā. Latvijas PSR 1990. g. sākumā bija 5 šādas bankas, bet 1992. g. sākumā — jau vairāk nekā 20 šādas bankas.

Latvijas Centrālā banka (Latvijas Banka) nodibināta ar LR Ministru Kabineta 1922. g. 19. septembra lēmumu; tas apstiprina pirmos bankas statūtus. Banka savu darbību uzsāka kā emisijas banka 1922. g. 1. novembrī ar statūtu fondu 10 milj. latu.

Pēc Latvijas okupācijas un aneksijas 1940. g. Latvijas Banka savu darbību oficiāli izbeidza 1940. g. 5. oktobrī sakarā ar tās reorganizāciju un iekļaušanu PSRS Valsts bankas sastāvā, nosaucot to par PSRS Valsts bankas Latvijas republikas kantori, kurš ar šo nosaukumu pastāvēja līdz 1987. gada 15. septembrim.

1990. g. 2. martā ar LPSR AP pieņemtu likumu tika nodibināta Latvijas Banka kā centrālā republikas kredītiestāde. Jaunās Latvijas Bankas pirmie pagaidu statūti apstiprināti 1990. g. 31. jūlijā, bet banka savu darbību klientu apkalpošanā faktiski sāka tikai 1991. g. 3. septembrī

pēc Latvijas teritorijā esošo PSRS specializēto banku sistēmas reorganizācijas un to iekļaušanas vienotā Latvijas Bankā. Bankas statūti apstiprināti 1992. g. 19. maijā ar atsevišķu Latvijas Republikas likumu, statūtu fonds — 93,5 milj. rubļu.

Specializētās valsts bankas — PSRS teritorijā 1990. g. sākumā darbojās Agroprombank SSSR, Promstroibank SSSR, Žilsocbank SSSR, Sberegateljnij bank SSSR, Vņešekonombank SSSR.

Latvijas PSR 1990. g. 1. janvārī darbojās 4 no minētajām specializētajām bankām (izņemot Vņešekonombank SSSR), kā arī PSRS Valsts bankas Latvijas republikas banka, kura pastāvēja līdz 1991. g. beigām, kad likvidējās PSRS Valsts banka Maskavā.

BANKNOTE ◇ angl. bank-note — bankas zīme ◇ — papirnaudas zīme, kura ar valsts varas aktu pasludināta par likumīgu maksāšanas un apgrozības līdzekli un kuru izlaiž īpaši tam pilnvarota emisijas banka. Pirmo reizi pasaulē B. izlaida Zviedrija 1661. gadā.

Banknošu segums ◇ angl. cover, backing; vāc. Banknotendeckung ◇ — zelts, brīvi konvertējama ārzemju valūta vai citi līdzvērtīgi bankas aktīvi. Atšķirībā no banknotēm valsts kases zīmes, kuras izlaiž valsts (Finansu ministrija), tiek nodrošinātas ar visu valstij piederošo īpašumu, bet šo zīmju segums zeltā Finansu ministrijai jānogulda Centrālajā bankā un tas ir neaizskarams. Izlaižamo banknošu nodrošinājuma normu zeltā un stabila ārzemju valūtā nosaka ar valsts likumdošanas aktu.

Tā, piem., pirmkārt Latvijas emisijas bankas (Latvijas Bankas) banknotes saskaņā ar šīs bankas pirmajiem statūtiem (1922. g.) bija jānodrošina ar zeltu un stabilu valūtu 50 procentu apmērā, ja banknošu emisija nepārsniedz 100 milj. Ls (pārējā daļa — ar istermiņa vekseliem). Ja banknošu emisija pieaug līdz 150 milj. latu, nodrošinājums ar zeltu un ārzemju valūtu jāpalielina līdz 75 procentiem. PSRS banknošu emisijas nodrošinājums ar zeltu un stabilu valūtu bankas statūtos nebija noteikts (vienīgi ar TKP 1922. g. dekrētu tas paredzēts 25 % apmērā). ASV B. segums zeltā pastāvēja līdz 1965. g. (25 %).

BANKROTS ◇ it banca rotta — salauzts, apgāzts sols ◇ — juridiski (tiesas ceļā) atzīta kāda uzņēmuma nespēja samaksāt parādus un tā darbības piespiedu izbeigšana. Parasti tiesības atzīt bankrotu izriet no speciāla valsts likumdošanas akta.

BĀRTERA DARĪJUMI ◇ angl. barter — preču apmaiņa, tirgošanās ◇ — preču apmaiņas operācijas bez norēķiniem skaidrā naudā (prece pret precī).

BENEFICIĀRS ◇ lat. beneficium — labdarība; angl. beneficiary; vāc. Benefiziat, Bezugsberechtigter ◇ — persona, uz kuras vārda noformēts akreditīvs vai naudas pārvedums.

BIEDRĪBA ◇ angl. society; kr. общество; vāc. Gesellschaft, Verein ◇ — saskaņā ar statūtiem organizēta apvienība noteiktu mērķu sasniegšana kopīgā darbībā. No savienībām B. atšķiras ar to, ka par tās locekļiem var būt fiziskas un juridiskas personas, bet savienībā — tikai juridiskas

personas. Ja B. reģistrēta likumā noteiktajā kārtībā, tā bauda juridiskas personas tiesības. Biedrībām ir tiesības apvienoties savienībās.

Izšķir **peļņas biedrības** un **bezpeļņas biedrības**. Peļņas B. ir akciju, paju, apdrošināšanas u. c. biedrības, kuras sauc arī par sabiedrībām, kā arī kooperatīvi. Bezpeļņas biedrību mērķis ir apmierināt savu biedru kultūras vajadzības, politiskās, profesionālās, reliģiskās u. c. intereses /sk. *Sabiedrība*/. Biedrības, kuras izveidojušās tikai uz dalībnieku (vismaz 3 personu) savstarpēja liguma pamata, sauc arī par ligum-sabiedrībām — atšķirībā no biedrībām, kuras dibinātas uz statūtu pamata. Ligumsabiedrības nav juridiskas personas.

1928. g. sākumā Latvijā bija apm. 8096 dažādas biedrības, to skaitā 2904 kultūras, 590 palīdzības, 2730 kooperatīvās sabiedrības, 721 krājaizdevu sabiedrība, 512 arodbiedrības, 342 sporta, 129 ugunsdzēsēju, 106 reliģiskās un 62 politiskās biedrības (partijas).

BILANCE ◇ it. bilancia; angl. balance; kr. баланс; vāc. Bilanz ◇ — rādītāju sistēma, kas raksturo kādu attiecīgas (parasti ekonomikas) sistēmas stāvokli, salīdzinot vai pretstatot tās atsevišķās puses.

Bilances likviditāte — spēja savlaicīgi un pilnā apjomā izdarīt maksājumus, kuri izriet no kāda uzņēmuma (iestādes) pieņemtajām saistībām /sk. *Likviditāte*/.

Bilances reformācija — atsevišķu bilances posteņu (parasti peļņas un zaudējumu) grozīšana saskaņā ar augstākas organizācijas lēmumu pēc gada pārskata sastādīšanas.

Grāmatvedības balance — kopsavilkuma rādītāju sistēma (saraksts), kurā naudas izteiksmē atspoguļots uzņēmuma līdzekļu izvietojums (aktīvs), kā arī šo līdzekļu rašanās avoti un to izlietošanas mērķis (pasīvs).

Maksājumu balance — visu valsts ieņēmumu un maksājumu kopums bilances veidā (par gadu, ceturksni utt.). Izdevumi ārvalstīs veido pasīvo, bet ieņēmumi no ārvalstīm — aktīvo M.b. daļu. Pašā bilanci ir 3 svarīgas iedaļas: tirdzniecības balance, kredīta balance un pārējo apgrozījumu balance.

M.b. sastāvdaļas ir šādas: 1) visu materiālo labumu un pakalpojumu ievedums un izvedums valsts sektorā; 2) iedzīvotāju izdarīto preču un pakalpojumu ievedums un izvedums; 3) valsts savstarpējie norēķini finansu un kredīta jomā ar ārvalstīm.

Latvijas M.b. struktūrā notikušās pārmaiņas 50 gadu laikā salīdzinājumā ar pirmskara periodu mazliet raksturo šādi skaitļi: 1938. g. Latvijā ievesto materiālo labumu apjoms bija 11 % no Latvijā izlietotās produkcijas, bet izvesto — 10 % no Latvijā saražotās produkcijas, toties 1986. g. šie skaitļi bija attiecīgi 37 % un 35 %.

M.b. stāvoklis būtiski ietekmē valsts valūtas stabilitāti. M.b. pasivitāte izraisa ārzemju valūtas pieprasījuma palielināšanos un tās kursa paaugstināšanos, vienlaikus izraisot savas valūtas kursa pazemināšanos. Ilgstoša M.b. pasivitāte var novest pie savas valūtas devalvācijas.

Neto bilance — grāmatvedības bilance, kurā nav iekļauti regulējošie posteņi (piem., pamatlīdzekļi uzrādīti atbilstoši atlikušajai vērtībai, t. i., atņemot nolietojumu, preces — par iepirkuma cenām bez tirdzniecības atlaides, peļņa — atlikušajā summā pēc atskaitījumiem budžetam, speciālajiem fondiem u. c.).

Starptozaru bilance — tautsaimniecības nozarēs notiekošā ražošanas un atražošanas procesa plānošanas un ekonomiskās analīzes metode.

Tautsaimniecības bilance — ekonomisko rādītāju sistēma, kura apkopotā veidā raksturo tautas saimniecības proporcijas.

Šīs bilances *aktīvs* ietver visu valstij piederošo mantu — naudas līdzekļus, vērtspapirus, kustamo un nekustamo mantu un visas aktīva saistības; *pasīvs* savukārt atspoguļo visas pasīva saistības.

Bilances sastāvdaļas ir šādas:

- 1) materiālā bilance, kurā ietilpst a) sabiedriskā kopprodukta ražošanas un patēriņa bilance; b) pamatfondu bilance; c) materiālu bilance;
- 2) finansu bilance: a) finansu bilance (nacionālā ienākuma ražošana un sadale); b) iedzīvotāju naudas ieņēmumu un izdevumu bilance;
- 3) darba tirgus un darbaspēka bilance: a) darba resursu bilance; b) darbaspēka bilance (strādātāju kustība gada laikā).

Tirdzniecības bilance — maksājumu bilances sastāvdaļa, kura atspoguļo preču ievaduma un izvaduma attiecību vērtības izteiksmē kādā noteiktā periodā.

Valsts emisijas bankas bilance atspoguļo visu valsts bankai pakļauto bankas nodaļu (iestāžu) operāciju rezultātus skaidrās naudas izlaidē apgrozībā un tās izņemšanā no apgrozības. Bilancē ik dienas atspoguļojas apgrozībā esošais banknošu, valsts kases zīmju un sīkās metāla naudas atlikums. Bilanci periodiski publicē presē.

BIMETĀLISMS — naudas sistēma, kas pamatojas uz divu metālu — zelta un sudraba — vienlaicīgu un likumīgu apgrozību /sk. *Mono-metālisms*/.

XIX gs. zelta un sudraba vērtības attiecība bija 1:15,5. Tātad kādas valsts naudas vienībā, piem., frankā bija 4,5 g tīra sudraba vai 0,2903225 g tīra zelta (kopš 1803. g.). B. var pastāvēt tikai tad, ja sudraba un zelta cenu samērs nemainas. Francijā B. nomināli pastāvēja līdz 1928. g., kad tā pārgāja uz zelta bāzi. No šā brīža izjuka Latīņu monētu savienība. Tā kā zelta un sudraba cena nemitīgi svārstījās, B. pastāvēšana faktiski kļuva neiespējama.

BIRŽA ◇ lat. bursa — maciņš; angl. stock exchange; fr. bourse; it. borsa; vāc. Börse ◇ — iestāde, kas organizē un kārtro vērtspapīru, naudas vai preču paraugu tirgu, vieta veikalniecisku darījumu slēgšanai, informācijas iegūšanai un apmaiņai /sk. *Valūta*; *Fondu B.*; *Preču B.*/.

Biržas kotācija ◇ fr. coter — numurēt; angl. exchange quotation; vācu Kotierung ◇ — ārzemju valūtas, vērtspapīru un dažādu citu vērtību tirgus

cenās noteikšana nacionālajā valūtā, ko veic speciāla biržas kotācijas komisija, pamatojoties uz biržas darījumu rezultātiem /sk. *Kurss*; *Valūta*/.

Biržas kurss ◇ angl. exchange (currancy) rate ◇ — ārzemju valūtas, vērtspapīru (akciju, obligāciju) pārdošanas (pirkšanas) vidējā cena, par kādu notikusi to apgrozība biržā /sk. *Kurss*/. Biržas darbības princips: "Vairāk operāciju, mazāk riska!"

Biržas māklers — persona, kura biržā pilda starpnieka lomu darījumu slēgšanā starp pārdevēju un pircēju. Māklers ir algots biržas kalpotājs, kurš par noteiktu samaksu (*kurtāžu*) izpilda starpnieka funkcijas biržas darījumos. B.m. un *kontrahentu* attiecības balstās uz savstarpējiem līgumiem. Mākleru darbā pieņem biržas komiteja, kas arī nosaka viņa atalgojumu.

Māklera zīme — dokuments (apliecība), kas apliecina ar māklera starpniecību slēgtu biržas darījuma faktu. M.z. paraksta māklers, pārdevējs un pircējs.

BLANKO ◇ fr. blanc; angl. blank; spān. blanco ◇ — balts, tukšs, neaizpildīts.

Blanko kredīts ◇ angl. blank (clean, open) credit ◇ — kredīts, kas balstās uz pilnīgu uzticību aizņēmējam, bet nav nodrošināts ar kādu garantiju (precī).

Blanko pārdevums — tādas preces pārdevums, kuras pašam pārdevējam attiecīgajā brīdī nav, bet kuru tas nolēmis iepirkt vēlāk par viņam izdevīgu cenu. Šis pārdevuma veids sastopams biržas darījumos.

Blanko uzraksts, blanko indosaments jeb blanko žiro; ◇ angl. blank endorsement ◇ — teksts, ko vekseļa turētājs uzraksta vekseļa otrā pusē, nenorādot naudas saņēmēju. Šis uzraksts dod tiesības jebkurai personai (vekseļa uzrādītājam) piedzīt no vekseļa devēja tajā minēto summu.

Blanko vekselis ◇ angl. blank bill ◇ — vekseļa devēja parakstīts, bet ar attiecīgu tekstu neaizpildīts vekselis. Šāda vekseļa saņēmējs var to aizpildīt pats.

BONA ◇ fr. bon — talons; angl. coupon; latv. vērtzīme; vāc. Gutschein ◇:

- 1) īstermiņa saistības raksts, kuru izlaiž valsts kase un kurš dod tiesības tā turētājam saņemt noteiktā termiņā no zināmas personas vai iestādes kādu vērtību vai pakalpojumu;
- 2) pagaidu papirnaudas vai metāla naudas zīme, ko apgrozībā izlaidusi vietējā vara, uzņēmums vai iestāde kā maiņas naudu;
- 3) papīra nauda, kas izņemta no apgrozības un kļuvusi par kolekcionēšanas priekšmetu. Numismātikas literatūrā par bonām sauc arī no apgrozības izņemtās un anulētās metāla naudas zīmes.

BONIFIKĀCIJA ◇ lat. bonus — labs ◇ — piemaksa pie preces cenās, ja tās kvalitāte izrādītos augstāka par līgumā paredzēto.

BRETONVUDSAS VIENOŠANĀS — kopējs apzīmējums vienošanās aktiem par Starptautiskā valūtas fonda (SVF) un Starptautiskās attīstības un rekonstrukcijas bankas nodibināšanu, piedaloties 44 valstīm (bez PSRS), kurus akceptējusi ANO. Vienošanās akti noslēgti 1944. gadā (ASV).

BROKERS — sk. Biržas māklers.

BRUTO ◇ it. rupjš, slikts; angl. gross (gr.); vāc. Brutto ◇:

- 1) preces svars kopā ar iesaiņojumu ◇ angl. gross (packed) weight ◇;
- 2) ienākums, no kura nav atskaitīti izdevumi ◇ angl. gross income ◇.

BUDŽETS ◇ fr. bougette — ādas soma; angl. budget ◇ — to naudas ieņēmumu un izdevumu uzskaitījums (saraksts), kuri zināmā periodā (gadā) pienākas valstij, iestādei, uzņēmumam vai atsevišķam pilsonim (ģimenei).

Bruto budžets atspoguļo visus ieņēmumus un izdevumus.

Budžeta gads Latvijā noteikts no 1. janvāra līdz 31. decembrim. Daudzās valstīs B.g. nesakrīt ar kalendāra gadu, bet sākas ar 1. aprili vai 1. jūliju (Anglija, Zviedrija, Vācija, ASV u. c.).

Budžeta deficīts — valsts budžeta izdevumu pārsniegums pār ieņēmumiem. To izraisa dažādi cēloņi (visbiežāk nepareiza valsts investīciju un kredīta politika, kuras rezultāts ir inflācija) /sk. arī *Deficīts, Ekonomika*/.

Budžeta plānošana — darbība, kuras nolūks ir, salīdzinot gaidāmos valsts ieņēmumus un izdevumus, atrast iespēju līdzsvarot izdevumus ar to seguma avotiem, lai nodrošinātu visu valsts saimniecisko pasākumu izpildi.

Neto budžets atspoguļo tikai ieņēmumu pārsniegumu pār izdevumiem (vai otrādi); to sastāda nepieciešamības gadījumā.

◇ C ◇

CENA ◇ angl. price, cost, charge; vāc. Preis ◇ — kāda priekšmeta (pakalpojuma) maiņas vērtība naudas izteiksmē, kuru nosaka brīvā (pasaules) tirgū.

Cenu regulēšana. Kaut gan ir spēkā cenu brīvas noteikšanas princips, valsts tomēr ietekmē cenas 1) tiešas regulēšanas ceļā (galvenokārt attiecībā uz lauksaimniecības produkciju); 2) ar cenu kontroli.

Cenu regulēšanas nolūks ir ietekmēt valsti notiekošo iekšējo cenu veidošanos. Mainot cenu līmeņus, tiek ietekmēti ražošanas apjomi atsevišķās nozarēs un dažādu nozaru produkcijas ražošanas proporcijas.

Tā, piemēram, ASV un EEA valstīs lauksaimniecības produkcijas cenas tiek regulētas šādās galvenajās formās:

- a) valsts atbilstoši brīvā tirgus cenu svārstību līmeņiem nosaka cenas zemāko un augstāko līmeni, kas obligāti jāievēro;
- b) produkciju iepērk valsts organizācijas, maksājot fermeriem garantētu minimālo cenu par iepriekš noteiktu produkcijas apjomu;
- c) valsts nosaka piemaksas eksportcēnām.

Lauksaimniecības produkcijas cenu regulēšanas politikas pamatā ir princips, saskaņā ar kuru priekšroka dodama fermeru ienākumu nodrošināšanai ar tirgus cenu mehānismu palīdzību, t. i., uz patērētāju rēķina. Tā būtībā ir lauksaimniecības finansēšana, mākslīgi paceļot cenas valsts solidzinājumā ar pasaules tirgus cenām un nosakot agrārā protekcionisma pasākumus.

Netieši valsts veikta cenu kontrole (regulēšana) izpaužas arī ar banku kredita procenta un nodokļu starpniecību.

Cenas nosaka apgrozībā esošā nauda, nevis izlaistās naudas kopējais daudzums.

Normālos ražošanas apstākļos cenas regulē divi spēki — naudas daudzums apgrozībā un naudas apgrozības ātrums.

Naudas vērtība tād ir atkarīga no naudas apgrozības ātruma un apgrozībā esošā naudas daudzuma attiecībā pret tirgū esošo preču daudzumu. To izsaka formula

$$C = \frac{N \cdot \bar{A}}{P},$$

kur C — preču cena (tekošā gada cenu līmenis, pieņemot iepriekšējā gada līmeni par 1,0); N — naudas daudzums apgrozībā; $\bar{A}$ — naudas apgrozības ātrums (izsaka, cik reizes gadā preču pirksanai izmantota katra naudas vienība); P — preču daudzums (piedāvājums) tirgū vai summārā preču un pakalpojumu cena, par kādu pārdotas gadā saražotās preces.

Šī pati formula, izsakot to ar starptautiski pieņemtajiem apzīmējumiem, ir šāda:

$$P = \frac{M \cdot V}{Y}.$$

C. r. ir tirgus vispārējās regulēšanas sastāvdaļa, kuras mērķis ir uzturēt normālas (optimālas) proporcijas starp pieprasījumu un piedāvājumu. Tas sasniedzams divējādi — ar ekonomiskajiem un likumdošanas līdzekļiem.

Ekonomiskie līdzekļi ir nodokļi (ceļot vai pazeminot nodokļus uzņēmējdarbībai), budžeta sistēma (novirzot līdzekļus nepieciešamu objektu celtniecībai, jaunu darba vietu radīšanai, pabalstiem utt.), kredītu un valūtas politika, cenu veidošana un citi pasākumi, kas ietekmē tirgu kopumā.

Otrs līdzeklis ir likumdošana, kas regulē tirgus attiecības katrā atsevišķā gadījumā, aptverot milzīgu skaitu darījumu, līgumu un citu savstarpējo sakaru, kuru kopums veido ekonomisko attiecību sistēmu.

Tirgu regulējošo normu kopums te izpaužas kā civiltiesības, kuras ietvertas valsts civillikumā. Bez ražošanas attiecību organizācijas likumdošanas ceļā nav iespējams realizēt arī tirgus attiecības.

Tā, piemēram, t. s. nepa gados tika radīts pirmais KPFSR civilkodekss, kas kalpoja par pamatu tā laika Krievijas tirgus attiecību veidošanai, bet šo kodeksu atcēla 60. gados kā komandējoši administratīvajai sistēmai nederīgu.

Latvijas Republikā pirms kara arī tapa šāda satura dokuments — Latvijas Civillikums, kura galīgā redakcija apstiprināta 1937. g. 28. janvārī un kurā ir 2400 panti. Minētā Civillikuma darbība Latvijā atjaunota 1992. gadā.

Dārgmetālu cena — sk. *Zelts, Sudrabs, Platīns*, pielikums.

Prasījuma cena — prasītāja iesniegtais prasījums naudas izteiksmē. Strīdu izšķir tiesa, arbitrāža vai augstāka instance.

Vērtspapīru cena — sk. *Kurss*.

Zemes cena — sk. *Kadastrs*.

CESIJA ◊ lat. *cessio*; angl. *cession, assignment*; kr. *цессия*; vāc. *Zession, Abtretung* ◊ — atteikšanās no savām prasījuma tiesībām par labu citai personai vai arī savu tiesību nodošana jebkurai citai personai uz kaut ko pastāvošu (piem., uz vērtspapīriem, naudu, mantu utt.).

Komercedarījumos cesija ir tiesisks akts, ar kuru kreditors nodod tālāk citai personai savas prasījumu tiesības bez parādnieka piekrišanas.

Prasījuma tālākdevēju sauc par cedentu, prasījuma ieguvēju — par cesionāru.

Nevar cedēt veselu ligumu (piem., uzņēmēja ligumu), kurā ietilpst arī kreditora pienākumi, jo c. priekšmets var būt tikai kreditora prasījums.

◊ Č ◊

ČARTERS ◊ angl. *charter* — fraktēt kuģi ◊ — kuģa īpašnieka un kravas nosūtītāja ligums par visa kuģa vai kādas tā daļas izīrēšanu uz zināmu laiku vai noteiktam braucienam. Šādu īres ligumu pieņemts saukt par čarterpartiju.

ČEKS ◊ angl. *cheque, chek* — kontroles talons ◊ —

naudas čeks — čeka devēja (konta īpašnieka) rakstveida pavēle bankai izmaksāt no viņa konta čeka uzrādītājam (saņēmējam) čekā norādīto summu;

norēķina čeks — čeka devēja rakstveida pavēle bankai bezskaidras naudas norēķina ceļā pārskaitīt no viņa konta čeka uzrādītājam čekā norādīto summu no čeka devējam pašam piederošiem vai kredīta līdzekļiem vai arī pieņemt čeku ieskaitīšanai klientu savstarpējos norēķinos.

Čekam saskaņā ar 1931. g. Ženēvas konvenciju par čeku standartizāciju nepieciešami visi obligātie rekviziti.

Par čeka turētāju var būt arī pats čeka devējs.

Čeks ir 1) līdzeklis skaidras naudas saņemšanai no bankas konta; 2) apgrozības un maksāšanas līdzeklis; 3) beskaidras naudas norēķinu līdzeklis.

Č. kā apgrozības un maksāšanas līdzekli var nodot otrai personai kā samaksu par nopirktajām precēm vai dzēšot parādu, kaut gan juridiski Č. izsniegšana vēl nenožīmē parāda dzēšanu, jo Č. vēl jāpārverš naudā vai bankai jāuzņemas saistība izmaksāt naudu pret konkrēto čeku.

Kā bezskaidras naudas norēķinu līdzeklis Č. kalpo tad, kad viena un tā pati firma vienlaikus izsniedz Č. saviem kreditoriem un saņem Č. no saviem debitoriem. Tādējādi iespējama savstarpēja parādu dzēšana bez skaidras naudas līdzdalības.

Līdzīgā veidā iespējama savstarpēja čeku ieskaite starp bankām, jo bankas pieņem no saviem klientiem čekus, kuri izrakstīti ne tikai pret klienta bankā esošajiem kontiem, bet arī pret kontiem citās bankās, kurās atrodas klienta parādnieku konti.

Čeku, tāpat kā vekseli, var nodot citai personai ar indosamenta vai tā saucamā pārveduma uzraksta starpniecību. Atkarībā no pārveduma nosacījumiem čekus iedala 1) uz noteiktas personas vārda izdotos čekos, kurus nevar nodot tālāk ar indosamentu; 2) order čekos, kurus var nodot tālāk ar indosamentu; 3) uzrādītāja čekos, kurus var nodot citai personai bez indosamenta.

Tajos gadījumos, kad Č. izsniegts savstarpējiem norēķiniem (ieskaitei), jālieto Č., pret kuru nav atļauts izmaksāt skaidro naudu. Tajā norādītā summa ir jāieskaita Č. turētāju kontā.

Latvijā čeki jāiesniedz apmaksai 10 dienu laikā, neskaitot čeka izsniegšanas dienu. Saskaņā ar Ženēvas konvenciju Č. apgrozības termiņi pasaulē ir šādi: pašu zemē — 8 dienas; ar samaksu vietu citā valstī, kas atrodas tajā pašā kontinentā, — 20 dienas; starp valstīm, kas atrodas dažādos kontinentos, — 70 dienas. Anglijā Č. apgrozībai termiņš nav noteikts. Čeku apgrozība sīkāk atspoguļota Č. likumos: Latvijā šāds likums pirmoreiz tika izsludināts 1925. g., bet precizētā likuma redakcija publicēta VV 1938. g. 220. numurā (pieņemts 1938. g. 27. septembrī). Minētā Č. likuma darbība Latvijā atjaunota 1992. gadā.

ČERVONCS ♦ angl. Tchervonetz; vāc. Tscherwonetz ♦:

- 1) Krievijas XVIII gs. zelta monēta bez nomināla apzīmējuma, kā arī citas Rietumeiropas zelta monētas (dukāti 3,49 g), kuras bija apgrozībā Krievijā bez nomināla apzīmējuma;
- 2) KPFSR 1923. g. izlaistā zelta monēta ar nomināla apzīmējumu "ОДИН ЧЕРВОНЕЦ", kura kalta saskaņā ar TKP 1922. g. 26. oktobra dekrētu. Svara un raudzes ziņā tās pilnīgi atbilda cara 10 rubļu zelta monētām, kuras kala no 1897. līdz 1911. g. (8,6 g; 900°);
- 3) nomināla apzīmējums uz 1922.—1937. g. izlaistajām červoncu banknotēm, 1, 2, 3, 5, 10 un 25 červoncu kupūrās.

Uz Krievijas zelta monētām, kuras bija apgrozībā visā valstī no 1701. g., daudzos gadījumos nebija nomināla apzīmējuma, tomēr ar vārdu "červoncs" saprata pilnīgi noteikta svara un raudzes monētas (piem., 1701.—1796. g. kaltais červoncs bija 3,47 g; 1796.—1797. g. kaltais — 3,49 g).

Dubultčervoncs, kurš tika kalts XVIII gs., atsevišķos periodos bija 6,94 g smags.

Šā perioda červoncus kala no 93—94 2/3 raudzes zelta pēc zolotņiku sistēmas vai no 968°—986° raudzes zelta pēc metriskās sistēmas.

Krievu Č. atšķirībā no visām citām krievu monētām visā savā izlaides periodā XVIII gs. faktiski bija nemainīgs svara ziņā un tika lietots kā zelta izstrādājumu svara mērvienība.

Oficiālais dokumentos par krievu Č. XIX gs. sauca arī 1834.—1841. g. kaltās zelta monētas ar nomināla apzīmējumu "3 РУБЛЯ — 20 ЗЛОТЫХ", kā arī zelta 3 rubļu gabalus, kuri kalti no 1869. g. līdz 1885. g. 3,93 g svarā (81 doļa) no 88 (900°) raudzes zelta.

Pirmo reizi uz pašas zelta monētas apzīmējums "ОДИН УЕРВОНЕЦ" parādās tikai saskaņā ar iepriekš minēto ТКР 1922. g. dekretu.

Kolekcionāru vajadzībām 1923. g. parauga červonci no jauna tika izlaisti kopš 1975. g. Uz to malas agrāk iespiestā mincmeistara vārda vietā tagad likts faktiskais kalšanas gada skaitlis.

Červoncu apgrozība. Červoncu banknotes tika izlaistas kā maksāšanas līdzeklis, kas pilnībā segts ar zeltu, citiem dārgmetāliem, stabilu ārvalūtu, viegli realizējamām precēm un vekseliem. Tas nodrošināja Č. stabilitāti un pilnīgu uzticamību tam. Pieprasījums pēc Č. strauji pieauga. Č. emisija 1923. g. janvārī bija 4983 tūkst. rbļ., jūlijā — 41 203,4; oktobrī — 17 422,9 un 1924. g. janvārī — 22 037,5 tūkst. rbļ., attiecīgi izspiežot no apgrozības tā saucamos sovznakus.

Č. kurss pilnībā stabilizējās jau 1924. g. oktobrī, kad tas līdzinājās 1,94 \$, t. i., cara rubļa kursam pirms kara.

Precu un pakalpojumu cenas, kā arī banku kredītooperācijas un valsts uzņēmumu norēķini tika izteikti Č.

No 1923. g. 1. oktobra valsts budžets tika pārrēķināts uz Č. bāzes.

◇ D ◇

DAMNO ◇ lat. — zaudējums; kr. дамно; vāc. Abgeld, Damno ◇ :

- 1) īpaša maksa (virs komisijas naudas, procentiem un pasta izdevumiem), kuru banka iekasē no klienta par citpilsētu inkaso vekseļu diskontu;
- 2) zaudējums, kuru cieš vērtspapīru turētājs, pārdodot vērtspapīrus lētāk par nominālvērtību.

DEBETS ◇ lat. debet — viņš parādā; angl. debit; kr. дебет; vāc. Debet, Soll ◇ — grāmatvedībā konta kreisā puse. Aktīvos kontos D. reprezentē palielinājumu, visus ieņēmumus (naudu) vai arī ražošanas izmaksu pieaugumu, debitoru parākus.

Pasīvos kontos D. reprezentē samazinājumu, kurā atspoguļojas visi izdevumi, kreditoru parāda samazinājums utt.

Aktīvo kontu D. atlikumi liecina par vērtību esamību, bet D. atlikumi pasīvos kontos — par attiecīgu parādu lielumu.

Debitors — fiziska vai juridiska persona, kura ir parādā kādam uzņēmumam vai organizācijai.

DEFICĪTS ◇ lat. deficere — trūkst ◇ nozīmē iztrūkumu, kaut kā nepietiekamību, grāmatvedībā — negatīva starpība starp ieņēmumiem un izdevumiem.

Budžeta D. faktiski nozīmē budžeta izpildes deficītu kā nenokārtotu valsts finansu stāvokli; aritmētiski B.d. līdzinās pozitīvai starpībai starp visu izdevumu kopsummu un visu ieņēmumu kopsummu. Šāda iztrūkuma segums var būt aizņēmumi, depozīti un naudas zīmju emisija /sk. Budžets/.

DEFLĀCIJA ◇ lat. *deflare* — nopūst; angl. *deflation*; kr. *дефляция*; vāc. *Deflation* ◇ — līkās papirnaudas izņemšana no apgrozības, lai pazeminātu un stabilizētu cenas (pretēja *inflācijai*). D. politika ir visai sarežģīta, jo saistīta ar kredītu ierobežošanu, tirdzniecības apgrozījuma un rūpnieciskās ražošanas sašaurināšanu. D. iespējama, ja tiek izdarīts valsts aizņēmums vai arī ievērojami uzlabojas finansiālais stāvoklis. D. sekas — naudas reālās vērtības (pirktspējas) celšanās, kas rada zaudējumus parādniekiem, jo agrāk saņemtos aizņēmumus jāatmaksā vērtīgākā naudā /sk. *Nauda, Kredits*/.

DEKORTS ◇ vāc. *Dekort* ◇ — atlaide no preces cenas, ja piegādātā prece salīdzinājumā ar līgumā paredzēto bijusi sliktāka vai mazākā daudzumā.

DELKREDERE ◇ it., angl. *del credere* — uzticēšanās ◇ — sevišķa atlīdzība, kuru saņem komisisionārs par preces pārdošanu komitenta uzdevumā trešajai personai.

DEMEREDŽS ◇ angl. *demurrage* ◇ — līgumsods, kuru kravas nosūtītājs (frakts ņēmējs) maksā kuģa īpašniekam par kuģa dīkstāvi ostā virs līgumā paredzētā laika (arī par laikā neizkrautām precēm).

DEMPINGS ◇ angl. *dumping* ◇ — preču izvešana uz ārzemēm, lai pārdotu tās par cenām, kuras ir zemākas par pašizmaksu, par attiecīgi valsts iekšējām vai par pasaules cenām, un izspiestu konkurentus vai grautu attiecīgās valsts saimniecisko potenciālu (valsts iekārtu).

VALŪTAS D. ◇ angl. *currency dumping* ◇ — preču izvešana no valsts, kur mazvērtīga valūta, uz valsti, kur stabilāka valūta, lai pārdotu tās zem pasaules tirgus cenām.

DENOMINĀCIJA ◇ lat. *denominatio* — pārdēvēšana ◇ — naudas nomināla vērtības palielināšana, nemainot tās nosaukumu; to panāk, zināmu agrāko nominālu skaitu pielīdzinot vienam jaunajam nominālam (piem., 10 000:1) un vienlaikus koriģējot naudas pirktspēju (turklāt līdzšinējās proporcijas var mainīties). D. mērķis — naudas skaitīšanas atvieglošana un vienkāršošana, valūtas stabilizācija.

DEPORTS ◇ fr. *deport* ◇ — atlīdzība vērtspapīru īpašniekam par to nodošanu uz noteiktu laiku kādas personas rīcībā, kurai ir tiesības saņemt kursa starpību no darījuma ar trešo personu. D. darījumus praktizē tajos gadījumos, kad tās akcijas kurss, kuru pārdevusi kāda persona, darījuma izpildes brīdī nav krities (vai arī krities tikai nedaudz) un tās īpašnieks var rēķināties ar akcijas kursa tālāku krišanos.

Piemērs. Ja A, rēķinoties ar gaidāmu akcijas kursa krišanos, pārdod to B par 150 latiem ar nomaksas termiņu 1. augustā, bet līdz tam brīdim akcijas kurss nav pazeminājies, tad A stājas kontaktā ar trešo personu (parasti tā ir banka) un pērk no tās akcijas par skaidru naudu 150 latu vērtībā ar norunu pārdot bankai atpakaļ tādas pašas akcijas 1. septembrī pēc kursa

145 lati (bankas peļņa = 5 lati). Bankā nopirktās akcijas A pārdod savam kontrahentam par iepriekš noligto cenu (150 Ls.), bet savukārt pērk no viņa akcijas par 140 Ls., tādējādi nodrošinot sev peļņu — 5 latus (145-140). Akciju vēlāku izpirkšanu par augstāku cenu sauc par reportu.

DEPOZĪTS ◇ lat. depositum — nolikts glabāšanā ◇:

- 1) nauda, vērtspapīri vai dārgmetāli, kuri noguldīti bankā vai citā kredītiestādē;
- 2) naudas summas, kuras iemaksā muitas vai tiesu iestāžu kontos, lai nodrošinātu muitas nodevu vai tiesu izdevumu segšanu;
- 3) zemē (vai citā vietā) noglabātu senlietu kopums.

Depozitors (deponents) — fiziskā vai juridiskā persona, kura nodevusi vērtības kredītiestādei glabāšanā.

Depozītu operācijas — pasīvo operāciju veids, ko veic kredītiestādes, piesaistot sev līdzekļus depozītu veidā.

DEVALVĀCIJA ◇ angl. devaluation ◇ attiecībā uz valūtu nozīmē kādas valsts naudas vienības oficiālā zelta satura samazināšanu (vai arī tās kursa pazemināšanu) salīdzinājumā ar citu valstu valūtām; to veic likumdošanas ceļā. D. mērķis — oficiālā valūtas kursa pielīdzināšana valūtas tirgus kursam.

DEVĪZE ◇ fr. devise — iss teiciens; angl. exchange, piece of foreign exchange ◇ banku praksē ir maksāšanas līdzeklis, kas izrakstīts ārzemju valūtā un tiek izmantots starptautiskajos norēķinos (vekseļi, pārvedumi, čeki un akreditīvi, piem., pārveduma vekseļi, kas izrakstīti ārvalsts valūtā ar maksāšanas vietu ārzemēs).

Devīzes cena (kurss) — iekšzemes naudas summa, piem., lati, kas jāsamaksā par noteiktu ārvalsts valūtas daudzumu, piem., par 100 dolāriem. Dolāru summu pieņem par nemainīgu lielumu un aprēķina, cik latu maksā 100 \$; tātad te mainās tikai nacionālās valūtas summa, ko sauc arī par kursu. Devīzēm parasti ir īss apgrozības laiks (1—4 dienas).

DIBINĀTĀJU AKCIJAS ◇ angl. founder's share — akcijas ◇, kuras izpērk paši akciju sabiedrības dibinātāji un kuras tiem dod zināmas privilēģijas: papildu balsu skaitu a/s pārvaldē un pirmtiesības uz akcijām to papildu izlaides gadījumā.

DIBINĀTĀJU PEĻŅA ◇ vāc. Gründergewinn ◇ — starpība starp summu, kura saņemta no akciju realizācijas, un kapitālu, kurš ieguldīts a/s. Šī peļņa rodas no pārdoto akciju kursa pārsnieguma pār akciju nominālvērtību vai reāli pārstāvēto kapitālu. D.p. var veidoties arī uz t. s. akciju kapitāla atšķaidīšanas rēķina, proti, tad akcijas tiek izlaistas virs apmēra, kāds noteikts statūtos vai nolikumā par akciju izlaidi (virs a/s ieguldītā reālā pamatkapitāla).

Piemērs. Saskaņā ar statūtiem dibinātājiem jāiegulda a/s 12 milj. latu, bet tiek izlaistas akcijas par 15 milj. latiem. Šajā gadījumā katra akcija 100 latu vērtībā pārstāvēs reālu kapitālu tikai par 80 latiem, ko parāda šāds aprēķins: sastādām proporciju $12 : 15 = 100 : x$, kur $x = 1500 : 12 = 125$ lati.

Tādējādi visu kapitālu varētu pārstāvēt tikai akcijas par 125 latu lielu nominālvērtību. Ja 125 lati pārstāv 100 procentīgu akciju kapitāla vērtību, tad 100 latu akcija pārstāv tikai 80 % vai mūsu piemērā 80 latus ($125 : 100 = 100 : x$; $x = 80$).

DĪLERS ◇ angl. dealer — tirgotājs biržā ◇ — biržas kalpotājs, kurš ir fonda biržas loceklis un veic operācijas ar vērtspapīriem pats uz savu risku atšķirībā no brokeriem, kuri ir starpnieki darījumos un veic operācijas biržas vārdā. Dileriem nav tiesību slēgt tiešus darījumus ar klientiem, kā to dara brokeri. Dileru peļņa veidojas tikai no akciju pirkšanas un pārdošanas kursu starpības.

DISKONTS ◇ angl. discount — aprēķināt ◇ :

- 1) vekseļa D. kā bankas operācija, ar kuras palīdzību banka savā labā ietur zināmu daļu (%) no iepirkta vekseļa summas par laiku, kas atlicis līdz vekseļa samaksas termiņam. Vekseļa D. būtībā ir klienta kreditēšana.

Praksē D. summu aprēķina pēc t. s. komerciālās metodes, lietojot formulu

$$x = (K \cdot T \cdot \%) : (100 \cdot 360),$$

kur K — vekseļa summa; T — dienu skaits, kas atlicis līdz vekseļa termiņam; % — D. procents;

- 2) diskonta procents vai procents, kuru banka ņem, vekseli diskontējot.

DISPAČS ◇ angl. dispatch ◇ komercdarījumos ir prēmija par kuģa pirmstermiņa izkraušanu vai iekraušanu, kuru kuģa īpašnieks izmaksā kravas nosūtītājam vai saņēmējam.

DISPAŠA ◇ fr. dispache ◇ — zvērinātu dispašētāju (ekspertu) sastādīts zaudējumu noteikšanas un sadalīšanas plāns kuģa avārijas gadījumam, kas paredz zaudējumu sadalījumu starp kravas nosūtītāju, kuģa īpašnieku un kravas vedēju.

DIVERSIFIKĀCIJA ◇ lat. diversus — dažāds, facere — darīt ◇ attiecībā uz ražošanu nozīmē vairāku savstarpēji nesaistītu ražošanas veidu vienlaicīgu attīstīšanu un izgatavojamo izstrādājumu sortimenta paplašināšanu, bet kara rūpniecības uzņēmumos — pāreju uz tautas patēriņa preču izlaidi paralēli militāras nozīmes produkcijas ražošanai.

DIVIDENDE ◇ lat. dividendus — tāds, kas jāsadala ◇ — ieņēmums, kuru saņem akcijas turētājs. Tā ir a/s tīrās peļņas daļa, kura ik gadus tiek sadalīta starp akciju turētājiem un veido viņu ienākumu par ieguldīto kapitālu. Ja a/s strādājusi ar zaudējumiem, D. neizmaksā līdz tam laikam, kamēr nav atjaunots pamatkapitāls.

D. saņemot, akcijas turētājs iesniedz akciju kopā ar kuponu lapu, no kuras tiek nogriezts kupons par attiecīgo periodu. Ja nepieciešams, akcijas turētājam izsniedz jaunu kuponu lapu pret attiecīgu talonu, kas pievienots akcijai /sk. Kapitāls/.

DIZAŽIO ◇ it. disagio — traucējums, ierobežojums ◇ — biržas darījumos procenti, kas atskaitīti no naudas un vērtspapīru nominālvērtības, ja biržas

kurss šai vērtībai ir krities zem nomināla. D. ir arī zaudējums, kas radies, apmainot mazvērtīgāku naudu (piem., papirnaudu) pret zelta (sudraba) monētām.

D. pretēja parādība ir *ažio*.

DOKUMENTS ◇ lat. documentum — pamācība, pierādījums, apstiprinājums ◇:

- 1) rakstveida liecība, pierādījums;
- 2) likumā paredzētajā formā sastādīts akts, kas apliecina kādu notikušu faktu, datus vai arī tiesības.

Banku darba praksē pieņemtais dokumentu grupējums ir šāds.

Ārpusbilances dokumenti atspoguļo operācijas ārpusbilances kontos (ieņēmumu un izdevumu orderi u. c.).

Kases dokumenti ir maksājuma uzdevumi, maksājuma pieprasījumi, saistības raksti, iesniegumi, čeki, reģistri, orderi u. tml., kas atspoguļo operācijas attiecīgos kontos.

Šos dokumentus banka saņem no klientiem vai arī pati tos sastāda (piem., banka sastāda orderus skaidrās naudas izmaksai, tās pārvedumiem utt.).

Memoriālie dokumenti galvenokārt ir saistīti ar bezskaidras naudas pārskaitījumiem (maksājuma uzdevumi, maksājuma pieprasījumi, norēķina čeki). Tos sauc arī par norēķinu D. Avizo par savstarpējiem norēķiniem tāpat pieder pie norēķinu D.

DOLĀRS, ASV ◇ vāc. Thaler; angl. dollar ◇ — ASV naudas vienība kopš 1786. g. Viens dolārs = 100 centu (c); tas ir dolāra zonas galvenā valūta.

Nosaukums cēlies no vārda "Thaler", ar kuru apzīmēja visā pasaulē pazīstamo vācu sudraba monētu kopš XV gs. D. oficiālais zelta saturs no 1792. g. bija 1,60377 g tīra zelta (sudraba saturs — 24,057 g tīra sudraba), no 1900. g. — 1,50463 g tīra zelta (20,67 \$ par 1 unci), no 1934. g. (31.01.) — 0,888671 g (35 \$ par unci vai 1125 \$ par 1 kg tīra zelta), no 1972. g. (8.05.) — 0,818513 g (38 \$ par unci), no 1973. g. (21.09.) — 0,736662 g (42,22 \$ par unci).

Banknošu nodrošinājums ar zeltu kopš 1913. g. bija noteikts 40 % apmērā no apgrozībā izlaistās naudas kopsummas, šis nosacījums atcelts 1968. g. 18. martā. Banknošu apmaiņa pret zeltu tika pārtraukta pilsoņiem kopš 1934. g., starp valstīm — kopš 1968. g. (lielos apmēros).

Saskaņā ar grozītajiem SVF statūtiem D. zelta saturs un oficiālā zelta cena principā netiek pielietota kopš 1978. g. 1. aprīļa.

Dolāra zona — vairāku kapitālistisko valstu grupējums, kurš pastāvēja XX gs. 30.—70. gados un kurā ietilpa galvenokārt Amerikas kontinenta valstis. D.z. izveidojās otrā pasaules kara sākumā uz toreizējā dolāru bloka valstu bāzes.

D.z. nebija oficiāla juridiska statusa, bet kā valsts valūtas grupējums tā beidza pastāvēt jau 70. gadu sākumā. D.z. valstīm bija raksturīgas šādas

īpatnības: nacionālo valūtu stabilitātes uzturēšana attiecībā pret ASV dolāru, valūtas kontroles atcelšana starptautiskajos norēķinos, galveno valūtas rezervju glabāšana dolāru noguldījumos ASV bankās.

Zelta monētas: kaltas līdz 1932. g. — 20 D, līdz 1933. g. — 10 D, līdz 1929. g. — 5 un 2 1/2 D, līdz 1889. g. — 3 un 1 D monētas.

Sudraba monētas: kaltas līdz 1935. g. — 1 D, līdz 1974. g. — 1/2 D, līdz 1930. g. — 1/4 D, līdz 1945. g. — 10 centu monētas.

Zelta D. monētas oficiāli izņemtas no apgrozības 1933. g., pamatojoties uz likumu "Par zelta rezervi".

Sudraba D. faktiski izzuda no apgrozības tikai 1964. g., kad ASV valsts kase paziņoja, ka tiek pārtraukta lielo sudraba monētu izlaide sakarā ar šo monētu rezervju izsīkumu.

Sudraba un zelta D. monētām ir zināmi jubilejas un piemiņas izlaidumi arī vēlākos gados.

Dolāru kā naudas vienības apzīmējumu līdztekus ASV lieto arī daudzās citās pasaules valstīs. Oficiālais dolāra kurss sniegts pielikumā vārdnīcas beigās.

DOTĀCIJA ◇ lat. dotare — apgādāt ◇ — pastāvīgu ienākumu piešķiršana īpašiem mērķiem; parasti valsts budžeta līdzekļu atvēlēšana uzņēmumam (organizācijai) plānotu zaudējumu segšanai; jāatšķir no subsidijas, kas nozīmē naudas pabalstu.

◇ E ◇

EIROPAS VALŪTAS SISTĒMA (EVS) ◇ angl. European Monetary System, EMS ◇ — Eiropas ekonomiskās asociācijas (EEA) ietvaros radīts asociācijā ietilpstošo valstu valūtas attiecību stabilizācijas mehānisms. EVS sāka darboties 1979. g. 13. martā, tajā ietilpst EEA (Kopējā tirgus) dalībvalstis — Lielbritānija, VFR, Itālija, Francija, Beļģija, Nīderlande, Luksemburga, Spānija, Portugāle, Grieķija, Dānija un Īrija. EVS pamatā ir Rietumeiropas norēķina valūtas vienība — ekijs. EVS galvenais mērķis ir ierobežot ASV dolāra svārstību ietekmi uz starptautisko tirdzniecību, radīt pretsvaru dolāra ekspansijai. Turklāt ir nepieciešams koordinēt savstarpējo kredītpolitiku un izstrādāt vienotu valūtas politiku attiecībā pret pārējām pasaules valstīm, izveidot ekiju par reģionālu rezerves un maksāšanas līdzekli, stabilizēt valūtu kursus un radīt vienotu emisijas institūtu. EVS ir visai svarīga Rietumeiropas valstu ekonomiskajā apvienošanā.

EIROPAS REKONSTRUKCIJAS UN ATTĪSTĪBAS BANKA (ERAB) ◇ angl. International Bank for Reconstruction and Development ◇ ir dibināta 1990. g. sākumā Parīzē, piedaloties 42 pasaules valstīm (arī bijušā PSRS).

Bankas uzdevums ir sniegt palīdzību Austrumeiropas valstīm demokrātijas un tirgus ekonomikas izveidošanā pēc tam, kad bankrotējis valsts monopols ekonomikā.

Bankas kapitāls ir 10 mljrd. ekiju (12 mljrd. dolāru). Kapitālā piedalās EEA dalībvalstis — ar 51 %, ASV — 10 %, Japāna, Francija, VFR, Lielbritānija un Itālija — ar 7,5—8,5 % katra, bijusi PSRS — 6 %, visas Austrumeiropas valstis — aptuveni ar 13,5 %. Iemaksas var izdarīt ekijos, dolāros vai jēnās, bet norēķinu vienībai jābūt ekijam.

EKIJS ◇ angl. European Currency Unit, ECU ◇ — Rietumeiropas valstu norēķinu valūtas vienība, kas ietver sevi EEA dalībvalstu valūtas "grozu" un noder par maksāšanas līdzekli starptautiskajos norēķinos, arī norēķinos starp EEA locekļiem bezskaidras naudas veidā.

E. tiek izmantots 1) kā pastāvīgas vērtības etalons, nosakot valūtu apmaiņas kursus starp EEA dalībvalstīm; 2) kā valūtu kursa noviržu indikators, ja valūtas kurss novirzās no atļautās robežas (+2,25 %); 3) kā norēķina vienība starpvalstu kredīta operācijās; 4) kā EEA dalībvalstu rezerves maksāšanas līdzeklis; 5) kā norēķinu līdzeklis starp EEA dalībvalstu valūtas iestādēm.

E. tiek izlaists apmaiņā pret noteiktu EEA dalībvalstu rīcībā esošo zeltu un dolāru rezerves daļu (20 %).

Privātā apgrozībā E. oficiāli nenonāk; "privātais" vai "komerciālais" ekijš vērtības ziņā ir līdzvērtīgs oficiālajam E., taču tam ir cita emisijas bāze.

EKONOMIKA ◇ gr. oikonomia — saimniecības vadišana; angl. economy; vāc. Wirtschaftsführung ◇ — saimniecības vadišana, kuras mērķis ir sasniegt iespējami labvēlīgus rezultātus saimnieciskajā un sociālajā dzīvē. Kādas valsts ekonomiku raksturo 1) dabas bagātību racionālas izmantošanas pakāpe bruto produkta radīšanā; 2) valsti saražotā bruto produkta ipatsvars, rēķinot uz vienu iedzīvotāju, salīdzinājumā ar attiecīgu rādītāju citās valstīs; 3) ārējās tirdzniecības bilance un valsts ārējais parāds; 4) eksporta un importa struktūra; 5) nacionālās valūtas konvertējamība; 6) valsts ekonomiskā potenciāla novirzīšana savas tautas labklājības radīšanai un uzturēšanai.

Ekonomiskā krīze. E.k. iestājusies, kad vērojamas šādas pazīmes:

- 1) viena veida produktu (pakalpojumu) pārpilnība brīvajā tirgū, toties nepietiek citu produktu;
- 2) minētā apstākļa izraisīti pārtraukumi ražošanas ciklā un krasas preču vairumcenu svārstības, neregulāra darba algas izmaksa un dezorganizēts darbaspēka tirgus;
- 3) finansu sistēmas deformācija (inflācijas rezultātā radusies maksāšanas līdzekļu nepietiekamība, vērtspapīru kursa krišanās, depozītu izņemšana no bankām);

4) valsts ārējā parāda saistību kārtošanai tiek izlietoti vairāk nekā 25 % no visiem valūtas ieņēmumiem.

E.k. c ē l o ņ i: 1) nepamatota valsts varas iejaukšanās tirgus attiecībās; 2) nepareiza nodokļu politika; 3) nepareiza kredīta politika, kura rada inflāciju; 4) agresīva ārpolitika.

EMISIJA $\diamond$ lat. emissio — izlaidšana; angl. issue, emission $\diamond$ — naudas zīmju, vērtspapīru un kredīta dokumentu izlaidšana apgrozībā.

Naudas izlaides apjoma $\diamond$ supply of money $\diamond$, naudas aprites ātruma $\diamond$ velocity of circulation $\diamond$ un valsts kopprodukta sakarību izsaka formula $Y = M \cdot V$, kur Y — valsts kopprodukts; M — naudas izlaides apjoms; V — naudas aprites ātrums.

Piemērojot šo formulu Latvijai par 1989. gadu, redzam, ka naudas aprites ātrums ($Y:M$) bija aptuveni 2,4 (reizes gadā) vai apm. 10 reizes mazāks nekā ASV. Pāreja uz savu nacionālo pagaidu valūtu (LVR) un cenu stabilizāciju 1992. gadā palielināja arī naudas aprites ātrumu.

Naudas zīmju E. iedala 1) banknošu E.; 2) valsts kases zīmju E. $\diamond$ vāc. Staatskassenscheine $\diamond$; 3) valsts papirnaudas E. $\diamond$ vāc. Staatsnoten $\diamond$, kura tiek izdarīta ārkārtējos kara vai ekonomiskā sabrukuma apstākļos, kad valsts var naudas zīmju emisijas tiesības nodot atsevišķām valsts pārvaldes institūcijām vai kara resoram.

Emisijas atļauja — Valsts Centrālās bankas atļauja savām bankas iestādēm pārskaitīt naudu no rezerves fondiem apgrozības kasē, lai to laistu apgrozībā.

Emisijas nodrošinājums — apgrozībā izlaisto naudas zīmju nodrošinājums. E.n. iedala 1) emitēto banknošu nodrošinājumā, kura pamatā ir emisijas (valsts) bankas pašas aktīvi, un 2) valsts kases zīmju (kopā ar metāla monētām) nodrošinājumā, kura pamatā ir valstij piederošais zelta fonds un citas ātri realizējamas vērtības /sk. *Nauda*/.

Tā, piem., saskaņā ar PSRS Valsts bankas 1929. g. statūtiem apgrozībā izlaistās banknotes nodrošināja to pilnā nominālvērtībā, bet ne mazāk kā 25 % apmērā, ar dārgmetāliem un stabilu ārvalstu valūtu. Toties pēdējos PSRS Valsts bankas statūtos (1988. g.) banknošu nodrošinājuma norma vairs netika fiksēta.

Latvijas Republikā saskaņā ar Valsts statistikas pārvaldes datiem 1937. g. beigās valsts teritorijā apgrozībā bija nauda kopsummā par 140,2 milj. Ls, t. sk. Latvijas bankas izlaistās banknotes — par 62,9 milj. Ls, attiecīgi valsts kases zīmes — par 44,7 un metāla monētas (ieskaitot sudraba 1, 2 un 5 La gabalus) — par 32,6 milj. Ls /sk. Lats/, izlaisto naudas zīmju segums ar zeltu un stabilu ārvalstu valūtu bija 85 % (120 milj. Ls).

Naudas zīmju struktūra kupīru ziņā bija izveidojusies šāda: 20 Ls zīmes — 214 tūkst. gab. (13,7 %), 25 Ls — 692 tūkst. gab. (44,4 %), 50 Ls — 605 tūkst. gab. (38,8 %), 100 Ls — 34 tūkst. gab. (2,2 %) un 500 Ls — 15 tūkst. gab. (0,9 %).

Valsts kases zīmju daudzums bija šāds: 5 Ls — 15 tūkst. gab. (0,4 %), 10 Ls — 3936 tūkst. gab. (93,4 %), 20 Ls — 261 tūkst. gab. (6,2 %). Jāpiezīmē, ka 20 latu naudas zīmes dažādos periodos tika izlaistas gan banknošu, gan arī kases zīmju veidā, tāpēc apgrozībā bija abi veidi ar vienādu nominālvērtību.

Metāla monētas bija apgrozībā šādā daudzumā: 1 santims — 32 132 tūkst. gab. (35,3 %), 2 sant. — 23 831 tūkst. gab. (26,1 %), 5 sant. — 7327 tūkst. gab. (8,7 %), 10 sant. — 7976 tūkst. gab.

(8,8 %), 20 sant. — 5315 tūkst. gab. (5,8 %), 50 sant. — 2192 tūkst. gab. (2,4 %), 1 Ls — 5208 tūkst. gab. (5,7 %), 2 Ls — 4153 tūkst. gab. (4,6 %), 5 Ls — 3005 tūkst. gab. (3,3 %).

PSRS netika publicēti dati par apgrozībā izlaisto naudas zīmju daudzumu un to īpatsvaru kupīru ziņā.

Emisijas peļņa — banku (sabiedrību) peļņa no vērtspapīru emisijas operācijām.

Tā, piem., ja a/s, kas nolēmusi palielināt savu kapitālu ar jaunu akciju izlaidumu, uztic šo akciju izvietošanas operācijas bankai, tad tā līdz akciju realizācijai arī pati iegulda šajās akcijās savu kapitālu un tādā kārtā nopērk jaunā izlaiduma akcijas no a/s pēc zemāka (lētāka) kursa salīdzinājumā ar to kursu, pēc kura banka pati pēc tam realizē akcijas. Šī starpība veido E.p. Parasti šī peļņa svārstās 4—10 % robežās no jaunās akciju emisijas summas.

E.p. no obligāciju izlaides veidojas sakarā ar to, ka kurss, pēc kura valsts pārdod bankām obligācijas, ir zem to nominālvērtības un zem tirgus cenas. Bankām, realizējot obligācijas par to nominālo cenu, E.p. līdzinās starpībai starp to nominālvērtību un izlaides (resp. iepirkšanas) kursu /sk. *Dibinātāju peļņa*/.

Emisijas saldo — Valsts centrālās bankas emisijas operācijās radītā apgrozījuma rezultāts, kas atspoguļo kopējā naudas daudzuma pārmaiņas valstī kādā noteiktā periodā.

Tā, piem., ja pārskata periodā naudas ieplūdums bankas kasēs pārsniedz naudas izsniegumus, tad kases plāns tiek līdzsvarots, izņemot no apgrozības atbilstošu naudas daudzumu. To izdara, naudu no apgrozības kases pārskaitot uz rezerves fondiem. Un otrādi, ja naudas izsniegums pārsniedz tās saņemšanu, kases plānu līdzsvaro ar naudas izlaišanu apgrozībā, pārskaitot to no rezerves fondiem uz apgrozības kasi. Emisijas operāciju rezultātu izsaka ar "+" zīmi, naudu izlaižot, un ar "-" zīmi, naudu izņemot no apgrozības.

Banknošu un valsts kases zīmju emisija — sk. *Nauda; Banknotes*.

Vērtspapīru emisija — akciju, obligāciju un citu vērtspapīru izlaide, kuru kādā valstī realizē spēkā esošo likumdošanas aktu ietvaros. V.e. realizē valsts, tās vietējās varas institūcijas, a/s uzņēmumi (organizācijas), lai piesaistītu brīvos kapitālus izlietošanai saimnieciskos vai citos nolūkos /sk. *Vērtspapīri*/.

◇ F ◇

FAKTORINGS ◇ angl. *factorage* — komisijas veikals ◇ — komisijas tirdzniecības darījuma paveids, kura rezultātā banka iegūst (pērk) klienta *rēķinus-faktūras* ar nosacījumu, ka banka tos nekavējoties apmaksā līgumā noteiktajā apmērā (parasti 80 %) no nosūtīto preču vērtības, bet pārējā daļā (atskaitot procentus par kredītu) tiek samaksāts vēlāk atbilstoši līguma noteikumiem, taču neatkarīgi no tā, vai bankā ir ienākusi samaksa no debitora (pircēja). Šajā gadījumā banka faktiski kreditē sava klienta apgrozības kapitāla apriti.

Banka var sniegt klientiem arī citus F. pakalpojumus, piem., apmaksāt atsevišķus piegādātāju iesniegtos maksājuma dokumentus, sniegt komisijas rakstura pakalpojumus (konsultācijas par norēķiniem un finanšu operācijām, nosūtīto preču dokumentu, debitoru parādu grāmatvedības uzskaiti, dažādus juridiska un informatīva rakstura pakalpojumus). Par aizņēmtu bankas līdzekļu izmantošanu, kā arī par komisijas pakalpojumiem klients bankai maksā savstarpējā līgumā paredzēto atlīdzību.

Faktoringa operācijām banka izmanto savus pašas līdzekļus, kā arī piesaistītos klientu līdzekļus, ieskaitot depozītus.

FIDUCIĀRS ◇ lat. fiducia ◇ — darījums, līgums, kas balstīts uz uzticēšanos — tāds darījums, kad puses, viena otrai uzticoties, izvēlas kāda mērķa sasniegšanai darījumu, kura tiesiskās sekas iet tālāk par šo mērķi (piem., iekļājuma vietā nododot kustamu lietu īpašumā un uzliekot ieguvējam pienākumu pēc parāda samaksāšanas atdot lietu atpakaļ).

FINANSES ◇ lat. financia — ienākums, līdzekļi ◇ — visu naudas līdzekļu kopums, kas pieder valstij, uzņēmumam, jebkurai fiziskajai vai juridiskajai personai. Valsts mērogā šo līdzekļu veidošanas, sadales un izlietošanas sistēma aptver valsts un vietējos budžetus, ārpusbudžeta līdzekļus un pārējos ieņēmumus (vai izdevumus). Plašākā nozīmē f. ir ekonomikas zinātnes nozare, kas apskata valsts saimniecību.

Finansēšana — budžeta līdzekļu piešķiršana kādam mērķim, neizvirzot prasību, lai šie līdzekļi tiktu atmaksāti. Par finansēšanas avotu var būt arī paša uzņēmuma (organizācijas) līdzekļi, kurus noteiktiem mērķiem asigne likumdošanas aktos noteiktajā kārtībā. **Refinansēšana** — sk. Kredīts.

Finansu kapitāls — pašu banku un to klientu kapitāls, kas uz ilgāku laiku ieguldīts rūpniecībā vai citās nozarēs, resp., aktīvi darbojas ražošanas sfērā.

Parasti šāda kapitāla līdzdalība tiek sasniegta, kad bankas kļūst par a/s dalībniecēm.. Klienta kapitāla ilgtermiņa depozītu atrašanās bankā dod tai iespēju šos depozītus izmantot finansu kapitāla formā.

Finansu kontrole — kontrole, kuras mērķis ir budžeta izpildes nodrošināšana. Šo uzdevumu veic pašas finansu iestādes, vai arī tā tiek uzticēta valsts kontroles iestādēm.

F.k. pakļautas bez uzņēmuma visas iestādes, uzņēmumi un pilsoņi, kuri veic uzņēmējdarbību.

F.k. metodes: visu veidu budžetu ieņēmumu un izdevumu, kā arī iestāžu (uzņēmumu) naudas un materiālo vērtību apgrozījuma dokumentālā revīzija, naudas un materiālo vērtību faktiskā pārbaude dabā, pēkšņas kases revīzijas iestādēs un resoros.

Finansu operācijas — valsts budžetā paredzēto ieņēmumu savākšana un izdevumu sadale, naudas līdzekļu glabāšana un pārvietošana, kā arī rīcība ar materiālajām vērtībām.

Finansu pārvalde — tādu darbību un operāciju kopums, kas saistītas ar naudas un materiālo vērtību iegūšanu, pārvaldišanu un izlietošanu valstij nepieciešamo darījumu veikšanai un tās vajadzību apmierināšanai.

F.p. realizē centrālās un vietējās finansu iestādes.

FIRMA ◇ lat. firmare — apstiprināt, parakstīt ◇:

- 1) fiziskās vai juridiskās personas vārds vai nosaukums, kuru tā lieto, kārtojot savus darījumus un parakstoties;
- 2) uzņēmums (organizācija), kas ir juridiska persona un kā tāda apvieno vairākus radnieciska profila uzņēmumus.

Firmas zīme — uzņēmuma (organizācijas, sabiedrības) atšķirības zīme (emblēma), kas to individualizē. Tai jāatšķiras no visām valstī jau reģistrētajām firmas zīmēm.

Firmas nosaukums un firmas zīme noteiktā kārtībā jāreģistrē saskaņā ar spēkā esošajiem likumdošanas aktiem.

FISKS ◇ lat. fiscus — valsts kase ◇ — tāds, kas attiecas uz valsts ieņēmumiem.

FONDS ◇ lat. fondus — pamats; angl. fund; kr. фонд; vāc. Fond, Vermögen ◇:

- 1) kapitāls, uzkrājums, rezerve;
- 2) naudas līdzekļi, vērtspapīri vai materiālās vērtības, kas domātas kādam mērķim;
- 3) organizācija (iestāde), kas sniedz kādam materiālu palīdzību (piem., Kultūras fonds, Mākslas fonds u. c.).

Fondu atdeve — svarīgākais uzņēmuma saimniecisko darbību apkopojošais rādītājs, kas raksturo kapitālieguldījumu efektivitāti un vienlaikus — darba organizācijas limeni.

Šo rādītāju aprēķina par gadu, dalot saražotās bruto (preču) produkcijas vērtību ar ražošanas pamatfondu gada vidējo vērtību, tādējādi iegūstot iespēju noteikt produkcijas vērtību uz katru pamatfondos ieguldīto latu (dolāru, marku utt.) un salīdzināt šā rādītāja augšanas vai lejupslides dinamiku gan savā uzņēmumā, gan arī radnieciskos uzņēmumos valstī un pasaulē.

Fondu birža — specializēta iestāde regulārām tirdzniecības operācijām ar vērtspapīriem, kā arī ar valūtu un valūtas vērtībām. Plašākā nozīmē tas ir vērtspapīru tirgus, kura darbību reglamentē attiecīgās valsts likumi un kura operācijas koncentrējas noteiktā vietā.

F.b. funkcionē kā sabiedriska organizācija, parasti ar Biržas sabiedrības nosaukumu, ir juridiskā persona ar saviem statūtiem un operatīvās darbības noteikumiem (paražām), tās darbību tieši vada biržas komiteja. Vispārējā vadība ir biržas dalībnieku pilnsapulces ziņā, bet valsts uzraudzību pār F.b. darbību veic Finansu ministrija vai valsts kontrole. F.b. galveno ienākumu veido maksa par pakalpojumiem.

F.b. uzdevums ir nodrošināt brīvo kapitālu apriti valstī.

F.b. rada iespēju skaidro naudas kapitālu nekavējoties pārvērst procentu papiros (fondu vērtībās), tos nopērkot, kuri dod ienākumu viņu turētājam un vienlaikus nodrošina vērtspapīru netraucētu realizāciju skaidrā naudā pēc biržas kursa, saņemot par tiem ienākumu *dividendes* (procentu) veidā. Tas padara F.b. par ietekmīgu līdzekli to brīvo naudas kapitālu savākšanā, kuri vēl nav raduši pielietojumu, un nodrošina šo kapitālu maksimālu kustīgumu, ātru un mērķtiecīgu ieguldījumu ražošanā.

F.b. tiek noteikti vērtspapīru un valūtu kursi, pamatojoties uz noslēgtajiem darījumiem. Šie kursi tiek publicēti speciālā biržas biļetenā /sk. *Kotācija; Kurss; Birža*/.

PSRS F.b. likvidēta 1930. g., Latvijā — 1940. g. pēc padomju varas pasludinātās banku nacionalizācijas. Līdz pirmajam pasaules karam Krievijā darbojās apm. 100 dažādas biržas, bet Latvijā — Rīgas birža, kura aptvēra operācijas ar vērtspapīriem, valūtu, vekseliem u. c. vērtībām un kurai bija apm. 300 pastāvīgo juridisko biedru; nelielas biržas pastāvēja Liepājā un Jelgavā.

Fondu operācijas — bankas un biržas operācijas ar fondu vērtībām (akcijām, obligācijām u. c.), piem., vērtspapīru pirkšana un pārdošana, bankas aizdevumu izsniegšana pret vērtspapīriem, vērtspapīru un valūtas vērtību glabāšana un rikošanās ar tiem.

PSRS F.o. pārtrauktas kopš 1930. g., Latvijā — kopš 1940. gada. Šo operāciju atjaunošana Krievijā un Latvijā atsākās 1992. gadā.

Paju fonds ◇ angl. *share capital* ◇ — kooperatīvas sabiedrības pašas līdzekļi, kas veidojas no sabiedrības biedru (pajinieku) iemaksām paju veidā. P.f. palielina, galvenokārt uzņemot jaunus biedrus, bet samazina, atmaksājot pajas tad, kad pajinieki no sabiedrības izstājas vai radusies nepieciešamība segt zaudējumus no P.f.

Paju fonda veidošanās paredzēta sabiedrības statūtos /sk. *Paja*/.

Pamatfondi ◇ angl. *capital assets* ◇ — ražošanas un apgrozības sfērā esošie materiālie ražošanas līdzekļi ar ilgstošu ekspluatācijas termiņu un vērtību, kura nav zemāka par likumā noteikto minimumu. Uzņēmumā izšķir **ražošanas** un **neražošanas** P. (pie ražošanas P. pieder ražošanas ēkas, iekārtas, mašīnas, transporta līdzekļi u. c.; pie neražošanas P. pieder dzīvojamās ēkas, būves, inventārs u. c. neražošanas rakstura fondi komunālajā saimniecībā utt.).

Ražošanas un neražošanas P. vērtība ar amortizācijas atskaitījumu starpniecību likumā noteiktajā kārtībā tiek pakāpeniski iekļauta gatavo ražojumu vērtībā. Uzņēmuma bilancē P. tiek atspoguļoti sākotnējā (iegādes) vērtībā bilances aktīvā.

Statūta fonds (kapitāls) ◇ angl. *authorized, nominal capital* ◇ — sākotnējā kapitāla summa, kas paredzēta uzņēmuma, a/s vai citas organizācijas statūtos vai dibināšanas līgumā šāda uzņēmuma sekmīgas darbības

nodrošināšanai. Valsts likumdošanas akti paredz obligāto St.f. minimumu, kas dod tiesības likumā noteiktajā kārtībā reģistrēt saimnieciskas organizācijas statūtus un uzsākt darbību.

St.f. var palielināt (piem., komercbankā), ņemot jaunus biedrus, pieņemot atsevišķu lēmumu par šā fonda palielināšanu, kā arī izdarot atskaitījumus tajā no bankas peļņas.

Bankas St.f. kalpo tās saistību nodrošinājumam /sk. *Banka*/.

Bilancē St.f. tiek atspoguļots tās pasīvā.

FRAKTS ◇ vāc. Fracht — vedmaksa ◇:

- 1) maksa par kravas pārvadāšanu pa ūdensceļu saskaņā ar frakts līgumu;
- 2) pārvadājamā krava, kā arī pati pārvadāšana.

Fraktēt — salīgt (īrēt) kuģi kravas pārvadāšanai /sk. *Čarters*/.

FRANKO ◇ it. franco — brīvs ◇ — tirdzniecības darījumos tā apzīmē attālumu, kura robežās pircējs tiek atbrīvots no tiešiem izdevumiem, kas saistīti ar kravas iekraušanu un transportēšanu, jo šie izdevumi iekļauti preces cenā.

Tā, piem., "franko pircēja noliktava" un "franko vagoni" nozīmē, ka pirmajā gadījumā preces cenā jau iekļauti visi izdevumi, kas saistīti ar preces nogādāšanu līdz noliktavai, bet otrajā gadījumā — visi izdevumi, kas saistīti ar preces iekraušanu vagonā.

FRANKS, FRANCIJAS — Francijas Republikas nacionālā naudas vienība; 1 franks = 100 santimi (fr.: centimes). Nosaukums cēlies no latīņu valodā esošā uzraksta uz franču XIV gs. zelta monētām "FRANCORUM REX" (Francijas karalis).

F. ieviests ar 1799. g. likumu tolaik apgrozībā esošā livra ◇ fr. livre ◇ vietā.

1803. g. Francijā ieviesa bimetālisko naudas sistēmu, nosakot, ka F. zelta saturs ir 0,290323 g tīra zelta, sudraba saturs — 4,5 g tīra sudraba. Kopš 1878. g. ieviests zelta monētu standarts, nemainot F. zelta saturu, kas saglabājas līdz 1928. g. 25. jūnijam.

1928. g. izdarīta pirmā F. devalvācija un tā zelta saturs samazināts līdz 0,05895 g. No 1933. līdz 1936. g. F. bija zelta bloka valstu galvenā valūta /sk. *Zelts*/. No 1936. g. 1. oktobra F. devalvēts, bet tā zelta saturs netiek fiksēts, noteiktas tikai svārstību robežas: zemākā — 0,0387 un augstākā — 0,0441 g tīra zelta.

No 1937. g. 30. jūnija F. vairs nebalstās uz zeltu, bet kopš 1938. g. 5. maija F. kurss pret £ noteikts šādā līmenī: 179 franki = 1 £. Tika noteikts, ka F. zelta saturs ir 0,02475 g tīra zelta.

No 1939. g. 9. septembra sakarā ar karu F. vairs nebija brīvi apmaināmo valūtu skaitā. Franka kurss tiek oficiāli noteikts šādā līmenī: 1 £ = 176,5 franki un 1 \$ = 43,80 franki, kas atbilst F. zelta saturam — 0,0202892 g tīra zelta.

1958. g. beigās vairākkārtēju devalvāciju rezultātā tiek noteikts, ka F. zelta saturs ir 0,00180 g tīra zelta.

1958. g. beigās tiek izdarīta arī F. denominācija (attiecībā 100:1), bet no 1960. g. 1. janvāra F. zelta saturs ir 0,180 g un kurss: 1 \$ = 4,937 franki. Kopš 1969. g. 10. augusta devalvācijas rezultātā F. zelta saturs samazinās līdz 0,16000 g tīra zelta (kurss: 1 \$ = 5,55419 franki) /F. kursu sk. arī pielikumā vārdnīcas beigās/.

Franks kā naudas vienības apzīmējums Eiropā vēl tiek lietots Beļģijā, Luksemburgā, Monako un Šveices Konfederācijā. Francijas impērijai sabrūkot, vairākas bijušās kolonijas saglabājušas F. nosaukumu arī savām nacionālajām valūtām.

Papīra naudas zīmes Francijā parādījās XVIII gs. sākuma un bija izteiktas ekijos un livros (1 ekijs = 6 livri = 120 sū). Naudas nomināla apzīmējums frankos uz papīrnaudas zīmēm tiek lietots kopš 1795. gada.

Naudas sistēmas uzbūve Francijā bija visai līdzīga angļu sistēmai, kurā 1 st.m. = 20 šiliņi = 240 pensi, bet Francijā: 1 livrs = 20 sū = 240 denjē.

Zelta monētas. Sākot ar XVII gs., apgrozībā parādās *luidori* — franču zelta monētas, kas kaltas no 1640. g. līdz 1793. gadam. Sākumā luidors līdzinājās 10 sudraba livriem, bet minētā perioda beigās — 24 livriem.

Sākotnēji luidora saturā bija 7,2 g tīra zelta (bruto svars — 8,1 g), bet kopš 1785. g. — 6,78 gramī.

No 1803. g. kaļ zelta monētas ar nomināla apzīmējumu frankos: 20 un 40 franku gabali kalti līdz 1848. g. no 900° zelta, — tīra zelta saturs attiecīgi ir 5,8064 un 11,6129 g.

Sākot ar 1850. g., kaļ 10 franku, bet, sākot ar 1855. g., — 50 un 100 franku monētas, nomainot monētu raudzi līdz 1914. g. Arī pēc 1914. g. franka zelta saturs saskaņā ar likumu paliek nemainīgs līdz 1928. g. 25. jūnijam (0,290323 g).

Reprezentācijas nolūkos un nelielā daudzumā no 1929. līdz 1936. g. kaltas zelta 100 franku monētas no 900° zelta, kurās tīrā zelta saturs ir 5,8950 g (1 franks = 0,05895 g).

Sudraba monētas (livrus) sāka kalt 1656. g.; monētas svars — 8,024 g. Kalšana turpinājās līdz 1794. g. (1 livrs = 20 sū = 240 denjē). No 1795. līdz 1866. g. kaļ monētas no 900° sudraba, kuru nomināls bija 5, 2, 1/2 un 1/4 franka.

Ar Latīņu monētu savienības izveidošanos 1866. g. franču sudraba monētas no 20 santīmiem līdz 2 frankiem kaļ no 835°, bet 5 franku monētas — no 900° sudraba (līdz 1878. g.). 835° viena franka monēta satur 4,1750 g tīra sudraba (līdz 1866. g. — 4,50 g). Ar šādu raudzi monētas 20 un 50 santīmu, kā arī 1 un 2 franku nominālos kaltas līdz 1920. gadam.

No 1929. līdz 1939. g. kaltas 10 un 20 franku monētas no 680° sudraba, kurās tīra sudraba saturs attiecīgi bija 6,80 un 13,60 gramī.

◊ G ◊

GARANTIJA ◊ fr. garantie — drošība, galvojums; angl. quarantee, warranty ◊ — atbildības uzņemšanās par kāda darījuma drošību.

Bankas garantija — bankas galvojums par sava klienta maksāspēju, kurš dod iespēju klientam saņemt kreditu no trešām personām un nozīmē to, ka parāda nesamaksas gadījumā klienta maksājumus nokārto banka uz sava rēķina. B.g. parasti izdod pret attiecīgu nodrošinājumu.

Garantēti vērtspapīri — zināma daļa vērtspapīru, kuru turētājiem valsts garantē regulāru ienākumu: procentus par obligācijām vai dividendes par akcijām. Par garantijas esamību jābūt sevišķai atzīmei uz paša vērtspapīra.

Garantijas kredīts. Izdodot šādu kvīti, banka pieprasa no klienta attiecīgu nodrošinājumu un no galvojuma summas atrēķina sev par labu zināmu komisijas naudu. Galvojums parasti tiek noformēts ar bankas garantijas vēstuli, kuras pamatā ir bankas pastāvīga saistība pret klientu.

Garants — galvinieks (valsts, iestāde vai persona, kura par kaut ko galvo).

GREŠĒMA LIKUMS. Nosaukts Anglijas karalienes Elizabetes padomnieka un Londonas biržas dibinātāja Grešema (1519.—1579.) vārdā. Viņš formulējis likumu: "Slikta nauda izspiež labu naudu" (bad money drives out good). Tā kā šādu likumu vienlaikus formulēja arī Koperniks, to mēdz saukt arī par Grešema-Kopernika likumu.

Jāpiezīmē, ka likums ir spēkā tikai tad, ja mazvērtīga nauda (stipri nodilušas monētas vai devalvēta papirnauda) likumā noteiktajā kārtībā obligāti jāpieņem visos maksājumos un stingri noteiktā attiecībā pret pilnvērtīgu naudu.

Ja šāda noteikuma nav un dažādas vērtības naudas attiecība veidojas brīvā tirgū (biržā), tad G. likums vairs nav spēkā.

◊ H ◊

HIPOTĒKA ◊ gr hypothēke — ķīla; angl. mortgage; kr. ипотека; vāc. Hypothek ◊ — nekustamās mantas ieķīlājums, nenododot valdījumu, bet vienīgi dodot tiesības uz zināmu svešas nekustamās mantas vērtību. Pati ieķīlātā manta paliek parādnieka valdījumā, kuram ir pienākums izmaksāt kreditoram augļus (procentus) un pakāpeniski dzēst parādu. Līdz ar hipotēkas ierakstīšanu *zemes grāmatās* kreditors saņem ķīlas tiesības apliecināšu dokumentu (ieķīlājuma rakstu), kuru sauc arī par obligāciju (zīmi).

Hipotēka tiek dzēsta ar attiecīgu ierakstu *zemes grāmatā*, izbeidzoties parāda saistībām, t. i., ar parāda samaksu.

Ķīlas dokumentā izteikto kreditoru prasījumu var nodot tālāk citai personai cesijas ceļā.

Ķīlas tiesības kā objektīvi pastāvoša vērtība kļūst par atsevišķu kredita paveidu — *hipotēku kreditu*, kas ar hipotēkas nodibināšanas brīdi reprezentē noteiktu naudas summu.

Hipotēku biedrība būtībā ir privāta bankas iestāde, kuras pajinieku ieguldījums sastāv no nekustama īpašuma. Nekustamas mantas īpašnieks šajā gadījumā ir dibinātāji (to delegātu pilnsapulce), kas veic augstākās pārvaldes funkcijas.

Biedrības darbības galvenais mērķis ir hipotēku kredīta izsniegšana, ņemot vidēji 10 % gadā.

Ķīlu zīmes izlaiž uz turētāja vārda; tās nodrošinātas ar visu biedru kolektīvu garantiju, kapitāliem un īpašumiem.

Hipotēku kredīts — ilgtermiņa kredīta paveids, kuru izsniedz hipotēku bankas pret nekustamā īpašuma ieķīlājumu, noformējot aizņēmēja parādsaistības rakstu bankai šādā kārtībā:

- 1) izsniedzot aizņēmējam bankas ķīlu zīmes ♦ kr. закладные листы ♦ piešķirtā kredīta summas apmērā. Aizņēmējs saņemtās ķīlu zīmes var patstāvīgi realizēt vērtspapīru tirgū (biržā) un saņemt skaidro naudu pēc vajadzības /sk. *Ķīlu zīmes*/;
- 2) izsniedzot kredītu skaidrā naudā (parasti vidēji 50—60 % apmērā no bankas noteiktās ēku vai citu objektu taksācijas vērtības). Banka izlaiž uzrādītāja vai vārda ķīlu zīmes un tās banka izpērk katru gadu izlozes kārtībā, samaksājot zīmes nominālvērtību un procentus (parasti 8—10 % gadā).

HOLDINGS ♦ angl. hold — turēt ♦ — akciju banku pārvaldītājsabiedrība ♦ angl. holding-company ♦, kura pēc savas būtības tuva investīciju trestam. Šādu sabiedrību īpatnība ir tāda, ka tām citās bankās un sabiedrībās pieder akciju (obligāciju) kontrolpakete, kas nodrošina kontroli pār šo banku un sabiedrību darbību /sk. *Investīcija*/.

♦ I ♦

IEĶĪLĀŠANA ♦ angl. pawning; kr. залог — parādsaistību nodrošināšana ar mantu. Uzņēmums (organizācija), ieķīlājot kustamu mantu, parasti nodod nevis pašu mantu, bet tās pavaddokumentus (rēķinus-faktūras, noliktavu zīmes, konosamentus, dzelzceļa transporta pavadzīmes utt.), ieķīlājot nekustamu mantu, noformē hipotēku.

Īpašuma ieķīlāšana bankā nozīmē, ka aizņēmējs nodod bankai tiesības uz ieķīlātās mantas vērtību kā aizdevuma nodrošinājumu.

Aizņēmējs ir atbildīgs par nodrošinājuma atstāto preču un citu materiālo vērtību saglabāšanu.

Ja ieķīlātas izejvielas, tad no šīm izejvielām saražotā gatavā produkcija arī uzskatāma par ieķīlātu.

Ieķīlājuma raksts (zīme, obligācija) ◇ angl. real. estate mortgage; kr. закладная; vāc. Hypothekenbrief ◇ — saistības raksts, kuru aizņēmējs izsniedz bankai, apstiprinot tās ķīlas tiesības uz nekustamu mantu.

Ķīlas devējs (ieķīlātājs) ◇ kr. закладчик ◇.

Ķīlas operācijas — kredītiestāžu operācijas, ko veic, izsniedzot aizdevumus, kas nodrošināti ar precēm, preču pavaddokumentiem, vekseliem vai citām vērtībām, kā arī ar nekustamu mantu.

Bankas parasti izsniedz aizdevumus pret nekustamu mantu ne vairāk kā 50—60 % apmērā no šās mantas bankas taksācijas vērtības.

Ķ.o. sevišķi plaši veic lombardi, izsniedzot aizdevumus iedzīvotājiem pret dažādu kustamas mantas ieķīlājumu /sk. *Lombards*/.

Ķīlas tiesības ◇ kr. залоговое право ◇ attiecībā uz banku — tiesības apmierināt bankas prasības pret parādniekiem uz bankā aizdevuma nodrošinājuma veidā ieķīlātās mantas vērtības rēķina.

IMPERIĀLS ◇ lat. imperialis — imperatora ◇ — Krievijas zelta monēta (sākotnēji 10 rubļu nominālvērtībā), kuras kalšana sākta 1755. g. un turpināta ar pārtraukumiem līdz 1897. gadam.

Apzīmējums "imperiāls" tautā parādījās XVIII gs. imperatores Elizabetes valdīšanas laikā (1741—1762) sakarā ar 5 un 10 rubļu zelta monētu izlaidi 1755. gadā ar uzrakstu "ИМПЕРСКАЯ РОССИИ. МОИ." (taču vārds "imperiāls" pašā 10 rubļu monētas nosaukumā parādās tikai 1895. g.).

No 1755. g. līdz 1834. g. imperiālu viennozīmīgi reprezentē 10 rubļu monēta ar aptuvenu svaru 13 g un 900°—916° raudzi.

Saskaņā ar cara 1834. g. pavēli (ukaz) jaunā zelta monēta ar vērtības apzīmējumu "3 РУБЛЯ. 20 ЗЛОТЫН" arī tika oficiāli nosaukta par "trisrubļu imperiālu", lai tādējādi uzsvērtu, ka arī šī, tikai 3,93 g smagā monēta pieder pie impērijas monētu saimes un ir apgrozībā visas valsts teritorijā.

Imperiāla nosaukums līdz 1897. g. saglabājās 10 rubļu monētai. 1895. g. tiek izlaistas parauga kaluma monētas ar jaunu naudas vienības apzīmējumu — "РУС", agrāko nominālu "10" nomainot pret "15", bet saglabājot iepriekšējo izlaidumu 10 rubļu monētas svaru (12,90 g). Šīs monētas faktiski apgrozībā neparādījās, jo tika kaltas niecīgā daudzumā.

Ar 1897. g. likumu par naudas reformu Krievijā tiek ieviesta jauna naudas vienība — zelta rublis, kura zelta saturs ir par 1/3 mazāks nekā iepriekšējam rublim.

Tiek noteikts, ka jaunās 10 rubļu zelta monētas tirā zelta svars ir 7,74 g (bruto svars = 8,60 g) agrāko 11,61 g (12,90 g) vietā. Tas nozīmē rubļa devalvāciju par 33,3 % (1/3).

Tieši ar šo pasākumu izskaidrojams, kāpēc tika radīts jaunais imperiāls ar 15 rubļu nominālu un pusimperiāls — 7,5 rubļu vērtībā (1897. g. kalums). Vecie 10 un 5 rubļu gabali tika pieņemti maksājumos attiecīgi par 15 un 7,5 rubļiem.

Nedaudz vēlāk apgrozībā no jauna izlaiž 10 un 5 rubļu gabalus, kuru bruto svars attiecīgi ir 8,60 un 4,30 grami. Tādējādi ar šo manipulāciju devalvācijas atstātās redzamās pēdas tika pilnīgi nomaskētas /imperiāla monētu svarus un raudzes sk. pielikumā/.

INDEKSS ◇ lat. rādītājs; angl. index, code, symbol ◇ — skaitlisks rādītājs ekonomikā, kurš izteic (parasti %) kādas secīgas pārmaiņas (piem., ražošanas apjomā, cenās, darba algā utt.).

Dou-Džonsa indekss — Ņujorkas Fondu biržas svarīgākais akciju cenu līmeņa rādītājs. Visbiežāk lieto t. s. D. Dž. industriālo biržas indeksu, kas ir visvecākais biržas kursu rādītājs un radies 1884. gadā.

D.-Dž. indekss raksturo 30 ievērojamāko ASV akciju sabiedrību akciju cenu līmeni. Šis indekss rāda, kāda šodien būtu šo 30 akciju sabiedrību vienas akcijas cena, ja nebūtu notikušas pārmaiņas šo sabiedrību akciju sastāvā, t. i., ja akciju skaits to turētāju rokās nebūtu palielinājies. Šis indekss ir vidējais aritmētiskais no 30 akciju cenām.

Dzīves dārdzības (cenu) indekss raksturo tās pārmaiņas, kas notikušas sakarā ar patēriņa preču un pakalpojumu cenu kustību cilvēka dzīvei nepieciešamo izdevumu ziņā noteiktā laika periodā, salīdzinot ar bāzes periodu, kuru uzskata par "1" vai "100".

Šāda aprēķina pamatā ir patēriņa preču un pakalpojumu tirgus "grozs", kas ir nepieciešamo svarīgāko izdevumu grupējums, kāds attiecīgās valsts statistikas aprēķinos pieņemts par oficiālu rādītāju un ir salīdzināms ar starptautiskā statistikas praksē lietotu analogisku rādītāju pēc sava satura (pārtika, apģērbs, dzīvoklis, apkure, pārējie izdevumi).

Šo indeksu aprēķina pēc formulas

$$c = \frac{T_1}{T_0} \cdot 100,$$

kur C — dzīves dārdzības (cenu) indekss attiecīgajā periodā; T_0 — patēriņa preču un pakalpojumu tirgus "groza" cena bāzes periodā; T_1 — tirgus "groza" cena attiecīgajā periodā.

Reālās darba algas indekss rāda nominālās darba algas indeksa dalījumu ar dzīves dārdzības indeksu. Tā, piemēram, ja nominālās darba algas indekss par 3 gadu periodu būtu 1,20, bet dzīves dārdzības indekss — 1,50, tad reālās darba algas indekss būtu $1,20 : 1,50 = 0,80$ (tautas dzīves līmeņa kritums par 20 procentiem).

INDOSAMENTS ◇ angl. endorsement ◇ — pārveduma uzraksts uz vekseļa, čeka vai kāda cita uz personas vārda izdota dokumenta otrās puses, kurš apliecina šā dokumenta pāriešanu citas personas rokās.

Personu, kas izdara indosamentu, sauc par indosantu, un tā ir solidāri atbildīga par vekseli. Ja uz vekseļa ir vairāku personu I., tad palielinās vekseļa drošība /sk. Žiro/.

Personu, kurai vekseli vai citu vērtspapīru nodod, sauc par indosātu.

Indosamentu sauc par v ā r d a I., ja tajā līdzās indosanta parakstam tiek uzrādīts arī indosāta vārds.

I. sauc par b l a n k o, ja ir tikai indosanta paraksts (iepriekšējā vērtspapīra īpašnieka izdarīts paraksts). Blanko I. gadījumā tālāka vekseļa

nodošana citai personai tiek izdarīta bez jebkādiem uzrakstiem, un katrs vekseļa uzrādītājs tiek uzskatīts par tā likumīgu īpašnieku.

Vārda indosāts nav tiesīgs tālāk nodot vērtspapīru, ja uz tā ir uzraksts, ka maksājumu var izdarīt "tikai šim indosātam".

Ja ir uzraksts: "Tikai šim indosātam vai arī citam, kuru viņš norādis", tad maksājums izdarāms minētajam saņēmējam un šādu I. veidu sauc par *ordera indosamentu*.

INFLĀCIJA ◊ lat. inflatio — uzpūšana ◊ — naudas pirktspējas (reālās vērtības) krišanās sakarā ar lieka naudas daudzuma izlaišanu apgrozībā, kurš nav segts ar precēm un pakalpojumiem.

I. tiešā izpausme — tautas patēriņa preču cenu celšanās valstī kopumā, ārvalūtu valūtas kursa celšanās un savas valūtas kursa krišanās.

Straujāka un nepārtraukta preču cenu paaugstināšanās salīdzinājumā ar darba algas pieaugšanu izraisa reālās darba algas pazemināšanos — I. pārvēršas par sevišķu nodokļa paveidu (t. s. inflācijas nodokli), kas ir viens no sliktākajiem nodokļu veidiem.

Ražošanas sfērā I. rada disproporcijas atsevišķu nozaru attīstībā un atsevišķu preču grupu izlaidē. Šī parādība ir tirgus dezorganizācijas un pircēju pieprasījuma patiesās ainas izkropļojuma sekas.

Kredīta sfērā komerckredītu izsniegšana sašaurinās, naudas kapitālu ieguldīšana bankās kļūst neizdevīga, jo sakarā ar naudas pirktspējas krišanos kļūst neiespējami aprēķināt gaidāmos reālos ienākumus no šādiem kapitāliem /sk. *Peļņa*/.

I. rezultātā ieguvēji ir naudas aizņēmēji, kuriem tagad rodas iespēja dzēst savus parākus ar mazvērtīgu naudu, savukārt zaudētāji ir kreditori.

I. sekas sevišķi bīstamas valsts budžetam, jo tā ieņēmumu postepi (nodokļi, tarifi) tiek veidoti mazvērtīgā naudā un šo ieņēmumu kompensācija ar cenu pacelšanu var veikt tikai pēc ilgāka laika. Lai šādus zudumus nekavējoties segtu, valsts steidz izlaist apgrozībā papildu naudas daudzumu, kuram nav attiecīgā preču seguma. Tādējādi valsts pati vēl pastiprina inflāciju. Tajās valstīs, kur ar likumu noteikta Centrālās bankas neatkarība no Valdības lēmumiem naudas apgrozības jomā (piem., VFR, Igaunija, Latvija u. c.), inflācija tiek pakļauta stingrai kontrolei vai arī vispār netiek pieļauta.

I. cēloņi galvenokārt ir nepareiza valsts politika, kura izpaužas plašu pasākumu kredītošanā un finansēšanā bez tautsaimnieciskas nepieciešamības, nereti kaitējot apkārtējai dabai un vienlaikus neradot ieguldītajam kapitālam atbilstošu preču ražošanas pieaugumu, vai arī destruktīva (izšķērdīga) ekonomiskā sistēma.

Daudzos gadījumos I. izraisa valsts budžeta līdzekļu novirzīšana bruņošanās izdevumu palielināšanai.

I. vienmēr ir valsts ekonomiskās krīzes pavadone.

Ciņas līdzekļi pret I. ir valsts budžeta asignējumu ierobežošana kapitālieguldījumiem, centrālās bankas kreditu ierobežošana /sk. *Kredits*/, ko parasti panāk ar vekseļu diskonta procenta paaugstināšanu.

Ja I. jau ieguvusi neatgriezenisku raksturu un valsts ekonomika atrodas katastrofālā stāvoklī (kara vai revolūcijas sekas, vispārējs sabrukums), tad jāveic radikāli pasākumi.

Tā, piem., vispirms jānodrošina nacionālās valūtas konvertējamība, nosakot tās apmaiņamību pret zeltu (stabilu valūtu), lai atjaunotu uzticību savai nacionālajai valūtai. Šie pasākumi realizējami vienlaikus ar vispārēju cenu reformu valstī.

Naudas masu apgrozībā var samazināt, arī paaugstinot izmaksājamo procentu likmi par iedzīvotāju noguldījumiem kredītiestādēs, pārdodot iedzīvotājiem valsts vērtspapirus, mantu (dzīvokļus, ēkas, zemi) utt. /sk. *Kredits*/.

Sevišķi svarīgi ir tas, lai valsts Centrālā banka tieši nenodarbotos ar aizdevumu procentu noteikšanu, bet regulētu tos atbilstoši procentu līmenim fondu biržā. Te jāpiebilst, ka Centrālās bankas darbības galamērķis šajā jomā ir ilgstošas cenu stabilitātes nodrošināšana valstī.

I. līmeņa mērišanai statistikā kalpo *dzīves dārdzības indekss* kā patēriņa "groza" cenas līmeņa rādītājs, kurā ietilpst noteikti tautas patēriņa produkti un preces par zināmu periodu.

INFRASTRUKTŪRA ◇ lat. *infra* — zem + *struktūra* ◇ — kāda valsts vienota ekonomikas kompleksa sastāvdaļa, kurām ir pakārtota nozīme un funkcijas (piem., transports, sakari, izglītība, komunālā saimniecība utt.). Terminu tādā pašā nozīmē lieto attiecībā uz zemākām pārvaldes vai saimnieciskajām vienībām rajona, pilsētas, ciema utt. mērogā.

INGROSĀCIJA ◇ lat. *pārrakstīšana lielākiem burtiem* ◇ — juridiska darbība, ko veic, apstiprinot publiskus aktus par nekustamas mantas iegūšanu īpašumā ar šādu darījumu ierakstu Zemes grāmatā, kuru cara laikā kārtoja tiesu iestādes. Šādu ierakstu izdara uz pušu vienošanās vai uz tiesas sprieduma pamata.

Vārds "ingrosācija" pēc būtības nozīmēja to pašu, ko koroborācija, taču Vidzemes tiesu praksē tiem bija atšķirīga nozīme. Līdz otrajam pasaules karam te ar I. saprata tikai tādu aktu apstiprinājumus, ar kuriem nodibināja ķīlu tiesības (obligāciju I. gadījumā), bet ar koroborāciju — visu pārējo aktu apstiprinājumu, kuri attiecas uz nekustamu mantu.

INKASO ◇ it. *incasso*; angl. *collection, encashement* ◇ — naudas saņemšana bankā uz dažādu dokumentu pamata. Tā ir bankas rīcība, kura izpaužas kā bankas operācija maksājumu pieprasīšanā citu saimniecisko organizāciju uzdevumā un uz to rēķina saskaņā ar šo organizāciju iesniegtajiem dokumentiem (naudas, preču vai norēķinu dokumentiem).

Uz inkaso var tikt pieņemti arī vērtspapīri, ārzemju valūta un citas vērtības.

Inkaso operācija ir parasts bankas komercpakalpojums, par kuru tā var ņemt zināmu komisiju.

INVESTĪCIJA ◇ lat. investire — ietērpt; angl. investment; vāc. Investition ◇ — ilgāka termiņa kapitālieguldījums kādā uzņēmumā, kā arī vērtspapīros, dalības maksā utt., lai gūtu ienākumus no ieguldītā kapitāla.

Investīciju bankas — specializētas kredītiestādes atsevišķu tautas saimniecības nozaru kreditēšanai un kapitālu aprītes nodrošināšanai tajās.

Atšķirībā no komercbankām, kuras savus resursus veido, piesaistot depozītus, I. b. iegūst vajadzīgos līdzekļus, galvenokārt izvietojot kapitāla tirgū pašu izlaistās akcijas un obligācijas. I. b. var būt par garantiem, kad rūpniecības vai citas sabiedrības izlaiž savus vērtspapīrus, tādējādi uzņemoties starpnieku lomu.

Ārzemēs galvenais I. b. tips ir trestu sabiedrības ◇ angl. trust company ◇ — universālas bankas rūpniecības finansēšanai un ilgtermiņa kreditēšanai. Pastāv arī investīciju tresti un t. s. holdinga sabiedrības ◇ angl. holding-company ◇. Pēdējās ir līdzīgas investīciju trestiem, taču atšķiras no visām pārējām sabiedrībām ar to, ka tām pieder citu sabiedrību akciju vai citu vērtspapīru kontrolpaketes.

Latvijas PSR un PSRS investīciju procesam bija centralizēts, plānveidīgs un reizē nekompetents raksturs, tāpēc to nevar salīdzināt ar līdzīgiem procesiem ārvalstīs. Pirmā investīciju banka Latvijā sāka veidoties 1992. gadā kā valsts akciju komercbanka.

IZSOLE ◇ ūtrupe; angl. auction, public sale; vāc. Versteigerung, Vergantung ◇ — mantas pārdošana iepriekš noteiktā vietā un laikā publiskā vairāksolīšanā tam pircējam, kurš piedāvā visaugstāko cenu.

I. sākas ar minimālu paša mantas īpašnieka noteiktu konkrētā izsoles priekšmeta sākuma cenu.

I. rīkotāju mērķis ir panākt, lai mantas potenciālie pircēji būtu gatavi atdot par izvēlēto mantu optimālo naudas summu, kura apmierina I. rīkotājus.

I. var būt brīvprātīgs vai piespiedu raksturs. Pirmajā gadījumā I. rīkotājs ir pušu uzticības persona (piem., biržas izsolēs).

Piespiedu raksturs I. ir tad, ja I. rīko uz tiesas vai citas tam pilnvarotas iestādes rīkojuma pamata saskaņā ar likumu. Šādos gadījumos I. noteikti piedalās tiesu izpildītājs vai citas valsts iestādes pilnvarots pārstāvis.

Saskaņā ar pirmskara LR likumiem (V.V., 1925., 82. nr., 1940., 10. nr.) par izsolē pārdotu kustamu mantu bija jānorēķinās uz vietas, samaksājot skaidrā naudā, bet nekustamas mantas realizācijas gadījumā katram I. dalībniekam, kurš pieteicās uz šādu ipašumu, vajadzēja iepriekš nomaksāt rīkotājiem naudas ķīlu 10—15 % apmērā no objekta taksācijas vērtības.

Ja izsolē pārdota nekustama manta netika izpirkta līgumā paredzētajā termiņā, iemaksātā ķīla palika I. rīkotājiem, bet nekustama manta piedalījās nākamajā izsolē.

ĪRE ◇ angl. lease, charter; vāc. Miete; kr. найм ◇ — sk. Noma.

◇ J ◇

JĒNA ◇ angl. Yen; vāc. Yen ◇ — Japānas nacionālā naudas vienība; 1 jēna = 100 senu (1000 rinu). Rins — 1/10 sena, par riniem sauca 1873.—1884. g. kaltās monētas.

J. izlaiž Japānas banka (dibināta 1882. g.), kura ir valsts centrālā emisijas iestāde. J. ieviesa apgrozībā 1871. g. ar zelta saturu — 1,5 grami.

Papirnaudas zīmes Japānā parādījās 1868. g. — kases zīmes ar tā agrāko laiku nomināla apzīmējumu: shu, bu, ryo.

Pēc 1871. g. naudas reformas kases zīmes apgrozībā izlaida 1881. g. un banknotes — 1885. g., bet nu jau ar jaunajiem nomināla apzīmējumiem — jēna un sens ◇ angl. Yen, sen ◇.

1886. g. Japānā tika ieviests sudraba monometālisms, bet 1897. g. — zelta monometālisms.

J. zelta saturs 1897. g. oktobrī tiek pazemināts līdz 0,750 g tira zelta, paritātes kurss pret kara Krievijas rubli ir 1 jēna = 0,967 rbļ., kas pastāvēja līdz pirmajam pasaules karam.

Ar 1931. g. Japānā zelta standartu atcēla un banknošu apmaiņu pret zeltu pārtrauca.

Turpmākajos gados J. devalvācijas rezultātā tās zelta saturs strauji samazinājās un 1932. g. jau bija apmēram 0,42 g, 1933. g. — 0,30 g tira zelta. 1937. g. augustā J. zelta saturs tika samazināts līdz 0,290 g tira zelta.

Otrā pasaules kara priekšvakarā J. kurss pret ASV dolāru bija 4 jēnas = 1 ASV dolārs.

No 1933. g. līdz 1939. g. Japāna iekļāvās sterliņu blokā; jēnas kurss lidzinājās 14 angļu pensiem (17,15 J. = 1 st m.).

1939. g. oktobrī tiek noteikts šāds kurss: 4,2676 jēnas = 1 ASV dolārs; atbilstoši tam J. zelta saturs ir 0,20813 g tira zelta.

Pēc kara devalvācijas rezultātā J. kurss 1949. g. tiek noteikts 360 jēnas = 1 dolārs. 1953. g. SVF fiksēja, ka J. zelta saturs ir 0,00246853 g tira zelta.

Ar 1971. g. 20. decembri J. kurss ir šāds: 334,4 jēnas = 1 SDR un 308 jēnas = 1 dolārs; kopš 1973. g. 14. februāra J. noteikts brīvi svārstīgais kurss /sk. pielikumu/.

Zelta un sudraba monētas. Seno laiku Japānas zelta monētas lielākoties saturēja apm. 1,5 g tira zelta, sudraba monētas — 24,3 g sudraba, tās bija dažādas formas un svara ziņā.

Zelta monētām bija kvadrāta un četrstūra forma (parasti 6 x 12 vai 13 x 22 mm, to svars sniedzās līdz 6,5 g).

Bija arī kaltas ovālas formas zelta monētas, kas svēra līdz 165 g (10 ryo — no 1725. līdz 1838. g.). Zināmi arī reti 1716.—1867. g. kaltie šādas formas monētu eksemplāri, kas svēra no 3,3 g līdz 17,7 gramiem.

Nemot par paraugu ASV dolāru, zelta monētas Japānā kala galvenokārt no 1870. līdz 1897. g. 20, 10, 5, 2 un 1 jēnas nominālvērtībā no 900° raudzes zelta. 20 jēnu monētas svars bija 33,33 g, pārējo nominālu svars — attiecīgi mazāks.

Senās sudraba monētas, tāpat kā zelta monētas, daudzos gadījumos kala četrstūra formā (13 x 22 līdz 15 x 26 mm).

Pāreja uz sudraba monētu kalšanu pēc Rietumu paraugiem notika pēc 1870. gada. Kalšanai lietoja 720°, 800° un 900° raudzes sudrabu. Vienas sudraba jēnas svars bija 26,95 g, šādas monētas kala no 1870. g. līdz 1914. g., lietojot 900° raudzes sudrabu.

Monētas ar nomināla apzīmējumu "sens" tika kaltas no 720° un 800° raudzes sudraba.

Mūsdienās Japānā sudraba monētas nav oficiālā apgrozībā.

Piemīņas monētas un suvenīrmonētas (piem., olimpiskā sērija), arī senāk izlaistās monētas, ir apgrozībā kolekcionāru aprindās.

JUAŅA ◇ angl. Yan; vāc. Yüan ◇ — Ķīnas nacionālā naudas vienība. Kopš 1882. g. ar J. apzīmēja dažādas vietējā kaluma sudraba monētas. Oficiāli J. ieviesta ar 1933. g. 6. aprīli, pamatojoties uz likumu par naudas sistēmas stabilizāciju uz sudraba standarta bāzes. Viena J. = 10 ciao = 100 fiņu. Ļans (taels), kurš savulaik kalpoja par senās Ķīnas svara un reizē naudas vienību (Jana tirā sudraba saturs ir 37,15 g), ar 1933. g. martu pārstāja būt par naudas vienību un to nomainīja J.

Papirnaudas zīmes Ķīnā parādījās impērijas laikā (XIII gadsimts — 1911. g.); apgrozībā bija kases zīmes senajos nominālos — "casch" un "taels".

Pēc 1935. g. naudas reformas Ķīnas centrālās bankas banknotēm juaņās vajadzēja nomainīt agrāko izlaidumu naudas zīmju milzīgo masu, kura bija radusies dažādo banku un provinču pašvaldību emisijas darbības rezultātā.

Jāpiebilst, ka līdztekus naudas zīmēm juaņās reformas gaitā vēl apgrozībā tika laistas naudas zīmes, kuru otrā pusē nomināls bija izteikts dolāros.

Unificētas naudas sistēmas ieviešanu Ķīnā pilnīgi pabeidza tikai pēc 1948. g. naudas reformas.

Līdz 1935. g. Ķīnā faktiski pastāvēja sudraba standarts — oficiālais papīra J. sudraba saturs bija 23,9025 g tira sudraba. Vienlaikus tika kalta arī sudraba J., kuras tirā sudraba saturs bija 23,4934 g.

Pēc 1935. g. naudas reformas sudraba J. tika izņemtas no apgrozības un to vietā stājās papirnaudas juaņas (fabī); par valūtas emisijas bāzi kļuva zelts, kaut gan juaņu zelta saturs netika fiksēts.

Kurss pret ASV dolāru tika noteikts 3,36 J = 1 \$. Tāds tas saglabājās līdz 1938. g. martam.

Pēc otrā pasaules kara J. kurss pret dolāru kritās līdz 2020 J = 1 \$ (1946. g.).

Laikā, kad Japāna bija okupējusi daļu Ķīnas teritorijas, strauji kritās gan pašas Ķīnas J. kurss, gan arī japāņu okupācijas varas iestāžu izlaistas J. kurss.

Pēc 1948. g. naudas reformas noteikts, ka J. zelta saturs ir 0,22217 g tira zelta. Oficiālais kurss pret dolāru: 4 juaņas = 1 \$, bet devalvācijas rezultātā jau 1948. g. decembrī šis kurss bija 20 juaņas = 1 dolārs.

1948. g. decembrī Ķīnas Tautas Republikas (ĶTR) teritorijā Ķīnas Tautas banka izlaida jaunas papirnaudas zīmes — Tautas bankas juaņas,

kurām vajadzēja nomainīt visas pirms tam apgrozībā bijušās naudas zīmes. Apmāņu pabeidza līdz 1952. g. sākumam. Tika noliegta ārzemju valūtas cirkulācija, kā arī zelta un sudraba brīva pirkšana un pārdošana.

Daļa no bijušās Ķīnas Republikas teritorijas (Taivas sala) netika iekļauta ĶTR sastāvā, un tur palika spēkā vecā naudas sistēma.

Patlaban Taivanā naudas vienība ir *Taivas dolārs* (TWD).

1969. g. jūnijā ĶTR oficiāli paziņoja, ka turpmāk tās naudu sauks par "žēnminbi" (tautas nauda), tās vienība būs juāņa (saisināti CNY).

J. kurss līdz 1974. g. attiecībā pret ārzemju valūtām tika noteikts ar *sterlīņu mārciņas* vai *Honkongas dolāra* starpniecību (sk.), bet kopš 1974. g. augusta tiek noteikta J. pastāvīga kotācija pret ASV *dolāru* u. c. valūtām, pamatojoties uz valūtas "grozu". Šādi noteikts kurss, piem., bija (gada beigās): 1974. g. — 1,97, 1980. g. — 1,53, 1985. g. — 5,20 juāņas par 1 ASV dolāru.

Zelta monētas. Ķīnas naudas apgrozībā pašu kaltās Z.m. gandrīz nav sastopamas, jo kopš seniem laikiem zelts Ķīnā apgrozījās tikai stienīšu veidā. Stienīšu svars bija ļoti dažāds, visbiežāk no 8,2 līdz 17,5 gramiem.

Nelielā skaitā Z.m. tika izlaistas pēc Ķīnas Republikas nodibināšanās (1911. g.) 5, 10 un 20 dolāru nominālos, un tās bija domātas pasniegšanai apbalvojumu veidā, bet naudas apgrozībā tām nebija nozīmes.

Nedaudz agrāk zināmi atsevišķi visdažādākā svara zelta taelu izlaidumi (kā senās Ķīnas svara vienībai taelam bija zināmi vairāk nekā 170 dažādi svāri).

XIX un XX gs. arī zelta stienīšu apgrozība Ķīnā apsīka, galvenais naudas apgrozības līdzeklis bija sudraba monētas un papirnauda.

Sudraba monētas. Senajā Ķīnā apgrozībā bija stienīšu sudraba, bet XX gs. to vietā stājās apaļas formas kaltās sudraba monētas pēc Rietumu parauga.

Ķīnā sudraba stienīši bija apgrozībā tikai pēc svara, monētas — pēc to nominālvērtības.

Nav iespējams sniegt daudz maz precīzus datus par Ķīnas monētu raudzi un svaru, jo tās izlaistas dažādā laikā un milzīgā daudzumā.

Vienveidīgu sudraba monētu kalšana, ņemot par paraugu dolāru (dolāru ķīniešu valodā sauc par "juāņ"), Ķīnā sākās pēc 1889. g. monētu reformas. Reformas mērķis bija izveidot jaunu monētu sistēmu, pamatojoties uz Meksikas sudraba peso (t. s. Meksikas dolāru), kurš tika kalts līdz 1914. g. un kura svārs bija 27,073 g (tīrā sudraba saturs = 24,4388 g).

Ķīnas sudraba juāņas, kuras kala no 1932. līdz 1934. g., svēra mazāk — 26,6971 g (tīrsvars 23,4934 g). Tas saistīts ar šajā laikā notikušo faktisko sudraba satura samazināšanos dolāra monētā.

Honkongas dolārs — Honkongas naudas vienība; saisināti HKD. 1 H.d. = 100 centu. To laiž apgrozībā privāta starptautiska banku korporācija un privāta angļu banka. Papīra H.d. ir apgrozībā kopš 1872. g. Sudraba H.d. tiek kalti no 1866. g. ar uzrakstu: "ONE DOLLAR HONG KONG",

tīra sudraba saturs tajos ir 24,5 g. 1946. g. 18. decembrī SVF fiksēja oficiālo H.d. kursu pret Anglijas sterliņu mārciņu: 1 H.d. = 15 pensi vai 16 H.d. = 1 £, kas atbilst H.d. zelta saturam — 0,223834 g tīra zelta.

Ar 1972. g. jūliju sakarā ar brīvi svārstīga kursa noteikšanu st. mārciņai H.d. tika noteikts nemainīgs kurss pret ASV dolāru: 5,65 Honkongas dolāri = 1 \$, ko apstiprināja SVF. Ar 1983. g. 17. oktobri noteikts jauns kurss: 7,80 Honkongas dolāri = 1 \$.

Jāpiebilst, ka Lielbritānijas valdība speciāli Tālo Austrumu komercvajadzībām no 1895. līdz 1935. g. izlaida un ar vietējo banku starpniecību izplatīja arī sudraba dolāru monētas — angl. trade dollar, kuras bija vienādā svarā ar H.d., bet ar uzrakstu "ONE DOLLAR".

◊ K ◊

KADASTRS — it. catasto; fr. cadastre — sistematizētu datu kopojums (lapa, reģistrs) par attiecīgu nekustamās mantas objektu, piem., zemes, ūdeņu utt. kadastrī.

K. iedala pēc vērtības un tīrā ienākuma. Vērtības K. pamatā ir zemes tirgus cena, bet tīrā ienākuma K. balstās uz attiecīgā zemes gabala tīrā ienākuma vērtību.

Valstij piederošo zemju K. pirmo reizi Latvijā (Vidzemes guberņā) izstrādāja Zviedrijas valdība no 1683. līdz 1693. g., otro reizi (jaun iekļaujot zemnieku zemes) — no 1804. līdz 1819. g., bet trešo reizi — no 1904. līdz 1912. gadam. Pēdējās kadastrēšanas mērķis bija noteikt katrā zemnieku saimniecībā saņemto tiro gada ienākumu rubļos. Visas pēdējā kadastrēšanā iegūtās ziņas ietvertas speciālā Kadastra grāmatā /sk. Zemes grāmata/.

LR pirms kara likumu par nekustamā ipašuma K. laukos Saeima pieņēma 1931. g. (V.V., 1931, 164. nr.).

Pēc otrā pasaules kara kadastrēšana Latvijā nav notikusi. Ar LR 1990. g. 21. novembra likumu par zemes reformu lauku apvidū ir paredzēta pilnīga visu zemju un citu dabas bagātību kadastrēšana tuvākajos 10 gados.

Zemes cena — tāds nosacīts kapitāla lielums, kurš, noguldīts bankā ar vidējo procentu likmi, dotu tādu pašu ienākumu, kādu ienes konkrētais zemes gabals.

Vērtējot pilsētu zemes, cenas noteikšanā jāievēro papildu faktori: kopējā komunikācija, ceļu, transporta maģistrāļu utt. vērtība, t. i., attiecīgā pilsētas rajona sociālās infrastruktūras faktoru kopums; var pieskaitīt tādus cenas elementus kā attiecīgā rajona (vietas) skaistums, izdevīgs novietojums komercdarbībai, prestiža apsvērumi utt.

Pilsētas zemju cena mēdz būt ļoti mainīga (piem., Ņujorkā tā svārstās no 100 līdz 3500 dolāriem par kvadrātmētru). Maskavā saskaņā ar 1988. g. izdarītajiem aprēķiniem kvadrātmētrs tika vērtēts no 100 līdz 520 rubļiem. Rīgā 30. gadu vidū zemes cena svārstījās no 20 santimetriem līdz 200 latiem par kvadrātmētru.

Sākot ar XIX gs. otro pusi, Latvijā zemes gabala pirkšanas cenu noteica, ņemot par pamatu (vidēji) divdesmitkārtēju gada nomas maksu.

Jāpiebilst, ka uzņēmums maksu par zemi nedrīkst iekļaut produkcijas pašizmaksā, bet tā ir jāatrēķina no peļņas.

KALKULĀCIJA ◇ lat. calculation — rēķināšana; angl. accounting, calculation, estimation ◇ — produkcijas ražošanas, arī darbu un pakalpojumu izmaksu (atsevišķu pašizmaksas elementu) aprēķināšana naudas izteiksmē.

Visbiežāk K. nākas sastādīt tirdzniecībā. Schematiski šādas K. elementus varētu attēlot šādi:

- 1) preču vērtība, pamatojoties uz piegādātāja vai ražotāja *rēķiniem-faktūrām*;
- 2) tirdzniecības tikla uzturēšanas izmaksas;
- 3) tirdzniecības organizācijas peļņa.

Šo triju komponentu summa veidos preču realizācijas cenu.

Gadījumos, kad nepieciešams aprēķināt preces pārdošanas cenu, zinot, ka tā netiks pārdota tūlīt, bet tikai pēc zināma laika, realizācijas cenai jāpieskaita procenti, kurus par šo laiku uzņēmējs (tirgotājs) varētu saņemt no realizācijas ieņēmumiem, t. i., bankas vidējais kredita procents par iesaldēto kapitālu.

KAPITĀLS ◇ lat. *capitalis* — galvenais; angl. capital, stock, funds ◇ — bagātība, kas atrodas apgrozībā un dod labumu.

Kapitalizācija — kapitāla lieluma (summas) aprēķināšana, ja ir zināma šā kapitāla dotā tirā peļņa.

Kapitāla lielumu aprēķina, reizinot tiro peļņu ar kapitalizācijas faktoru

$$(K) \text{ pēc formulas } K = \frac{100}{\%}.$$

Tā, piem., ja pemsim 5 % gadā, tad $K = 20$. Nekustamais ipašums gadā dod 517 latu tiro peļņu, jānosaka paša kapitāla lielums. Tātad $517 \cdot 20 = 10\,340$ latu. Minētā summa savukārt ir pamatā, aprēķinot nekustamā ipašuma nodokli.

Ja ņemtu par pamatu LR pirmkārt likumus, kur nekustamā ipašuma nodoklis bija vidēji 1,5 %, mūsu piemērā kopējā nodokļa summa par gadu būtu 155 latu.

Kapitāla augļi (procenti) — ienākumi par kapitāla lietošanu savā saimniecībā un aizdevuma procenti par tā lietošanu ārpus paša saimniecības.

Kapitāla augļi ir ražošanas izmaksu postenis, ja kapitāls tiek izlietots tieši ražošanā, tirdzniecībā vai citā pielietojuma sfērā.

Kapitāls, kurš ieguldīts depozītos (nekustamā mantā) un nepedalās ražošanā, dod ienākumus, kurus sauc par *renti*.

Kapitāla līdzdalība ražošanā nozīmē, ka ražošanas izmaksu sastāvā iekļaujama atlīdzība visiem faktoriem, kuri piedalās ražošanas procesā: dabai, darbaspēkam un kapitālam.

Kapitāla eksports — parastākais K.e. veids ir *preču kredīts*. Tā ir visizplatītākā starptautiskā kredita forma: kredita saņēmēja (debitora) valsts iepērk preces ar dažādiem kredita atmaksas noteikumiem.

Finansu kapitāls — sk. Finances.

Akciju kapitāls ienākumi (peļņa) no akciju kapitāla dividenžu izmaksai var tikt aprēķināti no kopējās a/s peļņas, no kuras atskaitīti statūtos paredzētie izdevumi.

Peļņu, kuru devis akciju kapitāls pirmajā darbības gadā, var aprēķināt pēc formulas

$$Pa = \frac{R \cdot Ak}{100},$$

kur Pa — peļņa no akciju kapitāla; R — rentabilitāte (kopējā); Ak — akciju kapitāla gada vidējā summa (t. i., līdzekļi, kuri saņemti no akciju pārdošanas). Turpmāk ar Ak saprotama akciju vērtība biržā.

Dividendi, kas pienākas par vienu akciju, var aprēķināt, ja gada dividenžu kopsummu izdala ar gada vidējā akciju kapitāla lielumu, izmantojot formulu

$$D = \frac{Ds \cdot N}{Ak} \times \frac{L}{12},$$

kur D — dividende, kas pienākas par vienu akciju; Ds — dividenžu gada kopsumma (peļņas atlikums); Ak — gada vidējais akciju kapitāls; N — akcijas nominālvērtība; L — mēnešu skaits gadā, kuru laikā akcionāram piederēja akcijas.

Statūtu kapitāls — sk. Fonds.

KARTELIS ♦ fr. cartel ♦ — saimnieciski patstāvīgu uzņēmumu apvienība, kas izveidota, lai novērstu savstarpēju konkurenci (pretējā gadījumā daļai uzņēmumu draudētu bankrots).

Parasti K. apvienojas vienas nozares līdzīgā ražošanas profila uzņēmumi pa horizontāli. Šie uzņēmumi uztur augstākas preču cenas, savstarpēji vienojoties par savu ražojumu minimālajām cenām, zem kurām to ražojumi nedrīkst tikt pārdoti.

Saimnieciskās patstāvības ierobežojumi iespējami arī pasūtījumu un peļņas jomā, ja tādi paredzēti savstarpējā līgumā.

KASE ♦ it. cassa; angl. cash department, cashdesk ♦ :

- 1) speciāli iekārtota telpa naudas pieņemšanai, glabāšanai un izsniegšanai;
- 2) valsts kase (manta, fisks) kā juridisks jēdziens.

Kases orderis — sk. Orderis.

Kases plāns — dokuments, kas noteica skaidrās naudas kustību bijušajā PSRS, tās saņemšanas avotus un izlietošanas galvenos virzienus, izmaksājamo summu konkrētos posteņus.

Kopš 1990. g. K.p. Latvijai vairs netika oficiāli apstiprināts Maskavā; tā rādītājus Latvijas bankas varēja izmantot operatīvai naudas kustības plānošanai uz vietas. Sākot ar 1992.gadu Latvijas Banka no šādas plānošanas ir atteikusies.

Kases zīme — papirnaudas paveids, kas nav apmaināms pret dārgmetāliem atšķirībā no banknotēm, kuras var apmainīt pret šādiem metāliem /sk. Nauda; Banknote/.

Valsts kase ♦ kr. казна ♦ — valstij piederošu mantu, valsts finansu resursu kopums.

Valsts kases (fiska) monopols ◇ kr. казенная монополия ◇ — valsts monopoltiesības ražot un tirgoties ar dažām īpašās nozīmes vai baudvielu precēm (spirts, degvīns, tabaka u. c.), lai iekasētu netiešos nodokļus no attiecīgo preču ražotājiem un pārdevējiem /sk. *Fisks*/.

KLĪRINGS ◇ angl. clearing — izlīdzinājums ◇ — ilgstoši, regulāri bezskaidras naudas norēķini par pārdotām (iepirktām) precēm, vērtspapīriem vai pakalpojumiem, pamatojoties uz pušu savstarpējo prasījumu ieskaitīšanu saskaņā ar līgumu.

Korespondentu kontus ārvalstu partnerim var atvērt brīvi vai daļēji konvertējamā valūtā saskaņā ar vienošanos.

Operāciju uzskaitē bankas bilancē tiek atvērti korespondentu konti *Nostro* un *Loro*, kā arī kliringa konti: konts *Nostro* — aktīvā, konts *Loro* — pasīvā. Kliringa konts ir aktīvi-pasīvs.

Bankas kliringa operācijas nenozīmē, ka tiek pārtraukti eksportētāja un importētāja tiešie norēķini. Pircēji un pārdevēji savā starpā turpina norēķināties vispārpieņemtajā kārtībā (izmantojot akreditīvus, pārvedumus, inkaso, čekus utt.), tikai šo operāciju noslēgumā bankas uzņemas veikt kliringa norēķinus starp pusēm.

Firmām par preču eksportu samaksā tās valsts banka, no kuras šīs preces izved, ierakstot samaksātās summas importētājvalsts kliringa kontā. Savukārt par importētajām precēm firmas no tām pienākošās summas iemaksā savai bankai, kura tās ieskaita firmu kliringa kontā par labu eksportētājvalstij.

KOMANDITSABIEDRĪBA ◇ angl. limited partnership ◇ —sk. Sabiedrība.

KOMERCLAIKS — periods, kas valstī ar likumu noteikts komercdarījumiem. Latvijā un Krievijā noteikts šāds K.: gadā 360 dienas, mēnesi — 30 dienas.

KOMISIJA ◇ lat. *commissio* — uzdevums ◇:

- 1) banku un tirdzniecības darījumu praksē dažādas maksājumu, inkaso, pārvedumu un citas operācijas, kuras kāda fiziskā vai juridiskā persona veic otras puses uzdevumā. Tiesisko attiecību pamats ir līgums, pēc kura viena puse — komisionārs aņemas savā vārdā veikt noteiktus darījumus otras puses — komitenta interesēs un uz tās rēķina. Komitents savukārt uzņemas atbildību par šo darījumu sekām un izmaksā komisionāram līgumā paredzēto atlīdzību;
- 2) vērtspapīru tirdzniecībā ir palielināts risks, un šajā gadījumā komisionārs garantē, ka trešā persona, ar kuru tas slēdz darījumu, to arī izpildīs. Par uzņemto risku komisionārs saņem atlīdzību (delkrēderi) — zināmu procentu no apgrozījuma summas;
- 3) tieša atlīdzība par komisijas operācijām.

KOMITENTS ◇ lat. *committens*; angl. client, customer ◇ — ligumpartneris, kurš uzdod otrai ligumslēdzējai pusei — komisionāram veikt savā vārdā darījumus ar trešo personu. Darījumu priekšmeti var būt preces, valūta, vērtspapīri, vekseli vai citas vērtības.

Par sniegtajiem komisijas pakalpojumiem komisionārs saņem komisijas ligumā noteikto atlīdzību (komisiju) no komitenta /sk. *Komisija*/.

Komisionārs izpilda komitenta uzdevumu viņa interesēs, tomēr virspēja, kas iegūta, pateicoties vienīgi komisionāram, un pārsniedz komitenta uzdoto summu (normu), paliek komisionāra rīcībā.

KOMIVOJAŽIERIS ◇ fr. *commis-voyageur* — ceļojošs aģents; vāc. *Handelsreisender, Geschäftsreisender* ◇ — tirdzniecības firmas pilnvarota persona — aģents, kas firmas uzdevumā darbojas ārpus sava uzņēmuma. K. var pildīt ne tikai savas, bet arī citu firmu uzdevumus preču pasūtījumu pieņemšanā, ligumu slēgšanā, samaksās iekasēšanā par notikušiem darījumiem vai arī savas firmas ražojumu paraugu piedāvāšanā, reklāmas līdzekļu izplatīšanā un citās darbībās, uz kurām to pilnvarojusi firma.

KONCERNS ◇ angl. *concern* — interese ◇ — vairāku juridiski patstāvīgu uzņēmumu apvienība viena uzņēmuma finansiālā vadībā, kuras mērķis ir izveidot vienotu saimniecisku organismu, lai veiktu kopēju saimniecisko darbību nolūkā ietekmēt savā labā pasaules tirgus cenas un izvairīties no cenu svārstību izraisītajām sekām.

Organizatoriski K. var būt veidots gan pa horizontāli, gan pa vertikāli. K. mērķis ir samazināt ražošanas izmaksas, kaut gan preču pārdošanas cenas kopumā K. parasti nemaina. K. sastāvā parasti ir kāda banka.

KONCESIJA ◇ lat. *concessio* — atļauja, piekāpšanās ◇ — tiesisks akts, ar kuru valsts nodod privātpersonai vai sabiedrībai (koncesionāram) kāda publiska pasākuma veikšanu. Svarīgākās K. tiek nodotas likumdošanas ceļā, vienlaikus nosakot koncesionāra un valsts savstarpējās mantiskās saistības un K. noformējot ar ligumu. Parasti attiecīgā valsts iestāde ne vien kontrolē privātuzņēmēja darbību liguma ietvaros, bet arī izstrādā tā darbības noteikumus, ja šī darbība skar valsts intereses (piem., privātā dzelzceļa ekspluatācija).

K. var izsniegt savas zemes pilsoņiem vai ārzemniekiem, bet vienīgi ar nosacījumu, ka ārzemju kapitāls nekļūs dominējošais rūpniecībā vai kādā citā saimniecības nozarē.

K. var izsniegt, piem., zemes apstrādei, mežu, raktuvju vai ūdeņu resursu izmantošanai, rūpniecības uzņēmumu ekspluatācijai, kredit-operāciju veikšanai, eksporta un importa jomā utt.

K. izsniedz uz noteiktu laiku un ar noteikumiem, kurus fiksē ligumā, paredzot arī kārtību, kādā sadalāmi ienākumi starp valsti un koncesionāru.

K. ligumam izbeidzoties, viss ipašums atkal pāriet valstij. **K o n c e - s i o n ā r s** — persona, sabiedrība vai valsts, kam izsniegta koncesija.

KONJUNKTŪRA ◇ lat. coniungere — savienot; angl. economic situation, conditions, trends ◇ — visu to faktoru iedarbība, kam zināma ietekme saimnieciskajā dzīvē.

K. svārstības ir saistītas ar periodisku līdzsvara zušanu starp preču un pakalpojumu ražošanu un to patēriņu.

K. izpētes mērķis ir noteikt prognozējamo neatbilstību starp ražošanu, no vienas puses, un pieprasījumu, no otras puses, gan iekšzemē, gan ārējā tirgū.

Var runāt par iekšējā tirgus K. un starptautisko K., kas aptver gan preču ražošanu, gan darba tirgu.

K. izpēte dod iespēju **v i s r a c i o n ā l ā k** izvietot kapitāla un darbaspēka resursus valstī (rajonā, pagastā, firmā) un aiz tās robežām, ievērojot ekonomiskās intereses (piem., ir svarīgi, lai augstas (labvēlīgas) K. apstākļos uzņēmējs netaisītu parādus, kurus nāksies atmaksāt nelabvēlīgas K. apstākļos, bet uzkrātu līdzekļus rezerves fondos varbūtēju zaudējumu segšanai).

KONKURENCE ◇ lat. concurrentia — sadursme; angl. competition, rivalry ◇ — sacensība, cīņa par labāku rezultātu kādā saimnieciskās darbības jomā (piem., starp preču ražotājiem).

K. varētu iedalīt trīs galvenajos veidos atkarībā no tā, vai K. noris starp
1) ražotāju (piegādātāju) un patērētāju (pircēju), kuri brīvā tirgus apstākļos ražo un patērē viena noteikta veida produkciju;

2) viena profila uzņēmumiem;

3) vienas profesijas darbiniekiem.

K. **s v a r ī g ā k ā t a u t s a i m n i e c i s k ā n o z ī m e** ir dabiska preču un pakalpojumu piedāvājuma regulēšana, kuras rezultātā veidojas optimāla tirgus cena, kas pieņemama gan ražotājam, gan arī patērētājam.

KONOSAMENTS ◇ angl. bill of lading; fr. connaissement; vāc. Konnossement ◇ — dokuments (apliecinājums), kuru izsniedz kuģa kapteinis kravas nosūtītājam par kravas pieņemšanu nogādei pa jūru tieši adresātam norādītajā ostā.

K. ir saimnieciska nozīme, jo tas spēj būt par kredita nodrošinājumu. K. turētājam ir tiesības indosamenta ceļā pāradresēt to citai personai, t. i., nodot tālāk savas ipašuma un valdījuma tiesības, kuras ietvertas K.

KONSIGNĀCIJA ◇ lat. consignatio — apliecināšana; angl. consignment ◇ — preču pārdošana komisijā ārzemēs. Eksportētājs (konsignants) nosūta savas preces ārzemju firmai (konsignatoram) un uzdod tās realizēt uz attiecīgas vienošanās pamata.

K. ligums ir komisijas liguma paveids.

KONSORCIJS ◇ lat. consortium — kopība, līdzdalība ◇ — parasti banku vai rūpniecības firmu islaicīga sadarbība kādas kopējas finansu operācijas veikšanai (valsts aizņēmuma obligāciju realizācija; akciju emisija, dibinot akciju sabiedrības vai arī tās pārveidojot utt.). K. var nodibināt, lai pārņemtu emitētos vērtspapirus un sadalītu tos vienīgi K. dalībniekiem vai arī lai pārņemtos vērtspapirus pārdotu tālāk. Parasti K. vadītājas funkcijas pilda un ārējos sakarus uztur banka, t. s. konsorts, kā nolūks ir apvienot lielus kapitālus.

K. nav juridiska persona, jo tā darbība balstās tikai uz liguma, nevis uz statūtiem.

Finansu operācijas K. parasti veic ar kāda sava dalībnieka starpniecību. Šim dalībniekam ir atvērts konts bankā.

KONTOKORENTS ◇ it. conto corrente; angl. account current — tekošais konts ◇ — parasts savstarpējo norēķinu tekošais konts gadījumos, kad divas fiziskās vai juridiskās personas, ko sauc par korespondentiem, noslēgušas K. līgumu un savstarpēji izpilda viena otras rīkojumus.

Katrs no korespondentiem vienlaikus ir komisionārs un komitents, tāpēc katrs no viņiem atver otram partnerim divus kontus — kontokorentus, t. i., tekošos kontus: vienu — saviem (maniem) rīkojumiem, otru — viņa rīkojumiem.

Norēķināšanās par K. izdarāma tikai vienu reizi ilgākā termiņā, kurš noteikts līgumā. Šajā brīdī katra no pusēm var izrādīties kreditors vai debitors.

Starptautiskos līgumos pirmajam kontam dots nosaukums *Nostro* (mans), otrajam — *Loro* (viņa).

Tādējādi komitents atver komisionāram *Nostro*, bet komisionārs komitentam — *Loro*. *Nostro* ir aktīvs, bet *Loro* — pasīvs konts.

KONTRAHENTS ◇ lat. contrahere — noligt; vāc. Kontrahent; kr. контрагент; angl. contracting party, counterpart ◇ — līguma (kontrakta) dalībnieks, līgumslēdzēja puse saistību līgumā.

KONTS ◇ angl. account; kr. счет; vāc. Konto ◇.

Aktīvais K. atspoguļo līdzekļu kustību bilances debitā: līdzekļu atlikumu un to palielinājumu, bet kreditā — samazinājumu.

Banka bilances aktīvā parāda izsniegtos kredītus un saņemtos maksājumus no klientiem par kredītu dzēšanu, kasi, ārzemju valūtu, budžeta izdevumus, pamatlīdzekļus utt.

Aktīvi-pasīvais K. var būt ar vienlaicīgu aktīva un pasīva atlikumu (izvērstais saldo) vai arī ar vienu no tiem (aktīva vai pasīva saldo).

Grāmatvedības K. — tabula vai shēma, kuras kreiso pusi sauc par debetu, bet labo — par kredītu.

Kontu plāns — likumdošanas ceļā valsts noteikta uzskaites objektu specializācija — grāmatvedības uzskaites pamats.

Pasīvais K. atspoguļo attiecīgā uzskaites objekta atlikumu un palielinājumu kredītā, bet tā samazinājumu — debetā.

Speciālais tekošais konts ◇ angl. on call — līdz atsaukumam; kr. онкольный счет; vāc. Abrufgeschäft ◇ — konts, ko atver klientam, lai atspoguļotu viņam piešķirto aizdevumu, kuru banka ir tiesīga jebkurā brīdī atprasīt atpakaļ saskaņā ar noslēgto līgumu. Šā iemesla dēļ S.t.k. kā aizdevuma veids ir pirmšķirīgs aktīvs, jo banka šajā gadījumā ir klienta kreditore, turpreti parastā tekošā konta gadījumā banka ir klienta parādniece. S.t.k. banka atver pret nodrošinājumu — vekseliem, precēm, vērtspapīriem vai preču nosūtīšanas dokumentiem.

S.t.k. parasti atver, ja naudas kapitāli vajadzīgi uz neilgu laiku. Konta darbības ilgumu nosaka līgums.

KONVENCIJA ◇ lat. *conventio* — līgums, vienošanās ◇ — starptautiska vienošanās par ekonomiska, juridiska vai tehniska rakstura jautājumu noregulēšanu (piem., par nodokļiem, par cenu līmeņiem, par muitas tarifiem utt.).

KONVERSIJA ◇ lat. *conversio* — pārmaiņa ◇:

- 1) valsts aizņēmuma konversija — aizņēmuma sākotnējo izlaides nosacījumu grozīšana (izmaksājamā ienākuma procenta pazemināšana, dzēšanas termiņu vai dzēšanas veida grozīšana u. c.), apmainot agrāk izlaistā aizņēmuma obligācijas pret jaunām;
- 2) kara rūpniecības uzņēmumu likvidācija un civilās rūpniecības organizēšana to vietā /sk. *Diversifikācija*/.

Konversijas operācijas — ārzemju valūtas operāciju paveids, kad tiek uzpirkta kādas valsts valūta saskaņā ar noslēgto līgumu:

- 1) valūtas operācija ar skaidro naudu "S P O T" paredz, ka valūtu apmaiņa notiek vai nu darījuma noslēgšanas brīdī, vai pēc vienas darba dienas;
- 2) valūtas termiņdarījuma līgums "F O R V A R D" paredz, ka maksājums tiks izdarīts tādā gaidāmajā termiņā, par kuru puses vienojušās darījuma slēgšanas brīdī;
- 3) valūtas operācija "S V O P" paredz, ka viena valūta tiek pārdota pret citu valūtu ar nosacījumu, ka tā pēc zināma laika tiks tajā pašā summā atpirkta pēc kursa, kāds fiksēts līguma slēgšanas brīdī.

Minētās operācijas Latvijā pēckara sociālisma periodā nenotika, jo PSRS Valsts banka Latvijai nedeva tādas tiesības un visas konversijas operācijas bija atļautas tikai ar padomju rubļa starpniecību pēc attiecīgās dienas valūtas kursa.

KONVERTĒŠANA (valūtas) — kādas valsts valūtas apmaiņa pret citām ārvalstu valūtām. K. var būt ierobežota (daļēja), ja vienas valsts valūta tiek apmainīta tikai pret dažu citu valstu valūtām, un vispārēja (pilnīga), ja apmaiņu izdara pret daudzu valstu, visbiežāk pret attiecīgās valūtas zonas valstu valūtām.

Plašākā nozīmē K. ir iespēja kādas valsts valūtu brīvi apmainīt pret citu valstu valūtām (zeltu) atbilstoši noteiktai paritātei /sk. *Kurss*/.

Jebkuras valūtas konvertējamības ekonomiskais pamats un vienlaikus priekšnosacījums ir brīvas preču ražošanas un tirgus attiecības: ir jābūt ražošanas līdzekļu, kapitāla un darbaspēka tirgum, t. i., daudziem neatkarīgiem ipašniekiem, kuri slēdz savstarpējus darījumus iekšzemē, kā arī aiz tās robežām.

Valstis, kur ražošana un tirgus ir valsts monopols, valūtas konvertējamība principā nav iespējama (minēto apstiprina, piemēram, bijušo sociālistisko valstu valūtas).

KOOPERĀCIJA ◇ lat. cooperatio — kopdarbība, sadarbība; angl. co-operation ◇ — specifiska kopdarbības forma, kuras nolūks ir sasniegt tādus noteiktus saimnieciskus (sociālus, kultūras) mērķus, ko nav spējīga sasniegt atsevišķa persona.

Kooperatīvā banka — specializēta kreditiestāde, kas nodibināta kā paju vai akciju sabiedrība, lai nodrošinātu kredītus kooperatīvajām organizācijām un mazajiem uzņēmumiem. K.b. mēdz saukt arī par **t a u t a s b a n k u**.

Latvijā pirmā Tautas banka dibināta 1920. g. sākumā kā akciju banka, apvienojot pāri par 400 dažādu kooperatīvo organizāciju un pašvaldības iestāžu (galvenokārt pagastu valdes). Tās akciju kapitāls bija 5 milj. Latvijas rubļu (100 000 latu). 30. gadu vidū bankas kapitāls pieauga līdz 700 000 Ls, bet dalībnieku skaits pārsniedza 800.

Bankas izsniegtie aizdevumi no 18 000 Ls 1921. g. palielinājās līdz 2,3 milj. Ls 1935. g. Par aizdevumu bija jāmaksā 6 vai 7 procenti gadā atkarībā no tā, pie kuras kategorijas piederēja aizņēmējs — pie kooperatīviem, pārējām organizācijām vai privātpersonām.

Kooperatīvs ◇ angl. cooperative society; vāc. Genossenschaft ◇ — personu apvienība, kura radīta tās dalībnieku vietējo ikdienas saimniecisko vajadzību apmierināšanai. K. mērķis ir nodrošināt K. biedrus ar nepieciešamajām precēm (pakalpojumiem) par viņiem izdevīgām cenām un labā kvalitātē, nodrošināt un uzturēt savstarpējai sadarbībai nepieciešamos apstākļus, nepieļaut svešu personu starpniecību iekšējos darījumos.

K. ir juridiska persona. Kooperatīvam (koooperatīvai biedrībai) ir raksturīgs mainīgs biedru skaits un kapitāls.

Kreditkooperācija — kopdarbības forma, ko izmanto nelielas un vidējas vietējās kreditiestādes, kuras dibinātas kā paju sabiedrības (kreditbiedrības, krājaizdevu sabiedrības un kases) un kuru dalībnieki galvenokārt ir lauku un mazpilsētu iedzīvotāji.

Latvijā K. sāka veidoties XIX gs. otrajā pusē un strauji attīstījās līdz I pasaules karam. 1914. g. sākumā tajā bija iekļāvušies vairāk nekā 200 kreditkooperatīvu ar kopējo bilanču summu apm. 66 milj. zelta rubļu,

apvienojot 112 tūkst. biedru vai apm. 77 % no visām tā laika zemnieku ģimenēm.

No 1920. g. līdz 1940. g. kooperatīvo kredītiestāžu pamatposms Latvijā bija krājaizdevu sabiedrības, kuru skaits 1938. g. sākumā pārsniedza 500. To kopējā bilancu summa bija apm. 110 milj. Ls jeb 15 % no visu Latvijas kredītiestāžu bilancu summas, ieskaitot Latvijas bankas bilanci, kuras īpatsvars bija 44 %.

Kopējā izsniegto aizdevumu summā krājaizdevu sabiedrības ieņēma trešo vietu ar 87 milj. Ls jeb 22 %.

Vidējā procentu likme K. aizdevumiem bija 5—8 % gadā, aizdevumu nodrošinājums — apm. 70 % pret nekustamā īpašuma iekļājumu, 5 % — pret vērtspapīriem, 25 % — pret galvojumiem. Aizdevumu termiņi: īstermiņa aizdevumiem — līdz 1,5 gadiem, ilgtermiņa — līdz 10 gadiem.

Kredīti pirmām kārtām tika izsniegti zemniekiem karā izpostīto ēku atjaunošanai, augsnes auglības saglabāšanai, lauksaimniecības mašīnu un inventāra iegādei, darbnīcu iekārtošanai.

K.k. atjaunošana Latvijā sākās 1992. gadā.

KORESPONDENTU KONTS — konts, kurā atspoguļojas vienas kredītiestādes norēķini otras kredītiestādes uzdevumā un uz tās rēķina saskaņā ar līgumu.

Kontam, kuru banka atvērusi pie sava ārzemju korespondenta, dots nosaukums *Nostro*, bet kontam, kuru iekšzemes banka atvērusi šeit savam ārzemju korespondentam — *Loro* /sk. *Kontokorents*/. *Nostro* konts vienā bankā vienlaikus ir *Loro* konts pie šīs bankas korespondenta.

KOROBORĀCIJA ◇ lat. *corroborare* — nostiprināt — tiesisks akts, ar kuru nekustamā īpašuma pirkšanas līgums tiek ierakstīts tās pašvaldības zemes grāmatā, kura reģistrē attiecīgo īpašnieku maiņu, izsniedzot speciālu noteiktas formas apliecinājumu.

KORPORĀCIJA ◇ lat. *corporatio* — sabiedrība ◇:

- 1) publiskās K. — parasti pašvaldības iestādes, sabiedriskās organizācijas vai valsts iestādes, kuras darbojas K. bez īpašas valdības atļaujas un kuru darbībai ir humanitāri mērķi;
- 2) privātās (pilsoņu) K. — korporācijas, kuras veido personu grupa, apvienojoties kāda saimnieciska mērķa sasniegšanai ar tiesībām uzsākt savu darbību tikai pēc likumā noteiktās speciālās atļaujas (*koncesijas*) saņemšanas.

K. vada valde; augstākā K. pārvaldes instance ir biedru pilnsapulce.

Dažās valstīs (piem., ASV) K. mēdz saukt arī par *a k c i j u* sabiedrībām.

KOTĀCIJA ◇ fr. *coter* — numurēt, noteikt cenu; angl. *quotation*; kr. *котировка*; vāc. *Kotierung* ◇ — ārvalstu valūtas vai dažādu vērtību (preču, vērtspapīru) tirgus cenas noteikšana nacionālajā valūtā, ko izdara birža /sk. *Birža*/.

Lietojot t. s. t i e š o K .metodi, ārzenju valūtas vienību izteic nacionālajā valūtā (piem., 1 franks = 0,24 lati). Lietojot n e t i e š o K .metodi, kuru praktizē Anglijā, nacionālā valūtas vienība tiek izteikta ārvalsts valūtā (piem., 1 st.m. = 2,80 ASV dolāri).

Biržas kotācija — vidējās tirgus cenas noteikšana konkrētam objektam (valūtai, vērtspapīram, precei utt.), pamatojoties uz tiem darījumiem, kādi ar šīm vērtībām notikuši operāciju dienā biržā.

Preču kotācija — konkrētajā dienā biržas darījumos iekļauto preču cenu noteikšana katram preču veidam (grupai), atzīmējot attiecīgo cenu zemāko un augstāko limeni, ņemot vērā notikušo darījumu skaitu un lietojot vidējo svērto lielumu aprēķina metodi.

Pamatojoties uz darījuma dalībnieku iesniegto (pieteikto) sākuma pirkšanas-pārdošanas cenu un faktiski darījumos fiksēto cenu limeni, kotācijas komisija nosaka zemāko un augstāko pircēja cenu, pārdevēja cenu un darījuma faktisko cenu katrai konkrētai precei. Komisijai ir tiesības izslēgt no aprēķina tās cenas, kuras krasi atšķiras no konkrētās dienas situācijas biržā. Kotācijas komisija izdod biržas biļetenu, kurā atspoguļotas attiecīgajā datumā biržas preču darījumos faktiski fiksētās cenas, norādot to zemāko (pircēja) un augstāko (pārdevēja) limeni.

Valūtas kotāciju veic fondu birža (arī preču biržas valūtas nodaļa vai centrālā valsts bankas iestāde — atkarībā no valsti pastāvošās kārtības). V.k. rezultātus kotācijas komisija apkopo noteiktas formas tabulā un publicē biržas biļetenā, norādot pircēja un pārdevēja cenu /sk. pielikumu/.

Vēsturiskā aspektā var interesēt valūtu kursa kotācijas metode Latvijas valsts tapšanas posmā.

Piemērs. Jaapreķina kurss st.m. pret Latvijas rubli (Lr) 1922. g. 1. martā Rīgas biržā, ņemot par pamatu zelta franku (t. i., 0,29032 g tīra zelta = 50 Lr). Lietojam formulu

$$1 \text{ £ Rīgā} = \frac{50 \cdot 31,1034962 \cdot 20}{0,29032 \cdot N} = 1140 \text{ Lr,}$$

kur $N = 94$ (vienas unces tīra zelta cena Londonas tirgū, izteikta šiliņos; $1 \text{ £} = 20$ šiliņiem).

Aprēķinātā vidējā cena 1140 Lr ir pamata £ pārdevēja kursam Rīgā, un Rīgas biržas kursu biļetenā minētajā datumā pircēja un pārdevēja kursi tika attiecīgi fiksēti (1126 Lr un 1146 Lr = 1 £).

Pēc šīs pašas formulas var aprēķināt 1 zelta lata kursu pret £, jo 1 zelta franks = 1 zelta lats. Tātad 1922. g. 1. martā lata kurss būtu

$$1 \text{ £} = \frac{1 \cdot 31,1034962 \cdot 20}{0,29032 \cdot 94} = 22,72 \text{ Ls}$$

Šī formula attiecībā uz dolāru dotu šādu rezultātu:

$$1 \text{ \$ Rīgā} = \frac{1 \text{ (Ls)} \cdot 31,1034962 \cdot 1 \text{ (\$)}}{0,29032 \cdot 20,67 \text{ (\$)}} = 6,00 \text{ Ls}$$

kur $N = 20,67$ vai 1 unces zelta oficiālā cena dolāros (aprēķina vienkāršošanai pieņemts, ka faktiskā zelta cena Ņujorkas tirgū ir vienāda ar oficiālo cenu).

Banka, iepērkot ārvalstu valūtu, maksā pircēja cenu, bet pārdodot — ņem pārdevēja cenu.

Kursu biļetenā var atsevišķi parādīt zelta, platina un sudraba kotācijas rezultātus, kā arī visvairāk izplatīto zelta monētu kursu, nosakot cenu par gabalu vai pēc svara.

Vērtspapīru kotācija — vērtspapīra kursa vērtības vai pārdošanas cenas noteikšana par katrām 100 nomināla vienībām. Šī cena var būt augstāka vai zemāka par nominālu.

Tā, piemēram, ja akcijas kurss ir 97 vai 115, tad par katrām 100 nominālvērtības vienībām tiks samaksāts attiecīgi 97 vai 115 /sk. Kurss/.

Akcijas nominālvērtība neiespaido tās kursu, jo akcijas izlaidējam uzņēmumam nav pienākums to izpirkt, izņemot īpašus gadījumus, ja tādi paredzēti a/s statūtos.

Obligācijas nominālvērtība atšķirībā no akcijas nominālvērtības ietekmē obligācijas kursu. Šis svārstības ir atkarīgas no obligācijas izpirkšanas termiņa un tās ienesīguma ◊ angl. profitability; kr. доходность; vāc. Gewinnbringend ◊.

Akciju kursi pakļauti lielākām svārstībām nekā obligāciju kursi.

Bijušajā PSRS vērtspapīru kotāciju pārtrauca 1932. g. sakarā ar biržas institūtu likvidāciju 1930. gadā. Lai noteiktu kursus valūtas un fondu vērtībām, ar PSRS TKP 1930. g. 6. februāra lēmumu PSRS Valsts bankā tika nodibināta kotācijas komisija, kura patlaban ir Krievijas centrālās bankas jurisdikcijā.

Latvijā valūtas kotāciju veica Rīgas biržā (dibināta 1816. g.). Pēc pirmā pasaules kara birža savu darbību atjaunoja jau 1920. g., un kotācija te turpinājās līdz 1940. g. 1. augustam, kad Rīgas biržas kotācijas komisija tika likvidēta; tās funkcijas nodeva Latvijas bankai, bet no 1940. g. 23. novembra — attiecīgi PSRS Valsts bankas Latvijas republikas kantorim (pēc tam — PSRS Valsts bankai Maskavā). Ārzemju valūtu kursu kotācija Latvijas Bankā atjaunota 1991. gada 15. oktobrī.

KRĀJAIZDEVU SABIEDRĪBA (kase) ◊ angl. credit union ◊ — kooperatīva kredītiestāde, kas darbojas uz statūtu pamata kā paju sabiedrība, izsniedzot īstermiņa un ilgtermiņa aizdevumus saviem biedriem, kā arī veicot citas bankas operācijas savas kompetences ietvaros.

K.s. XX gs. darbojās kā kooperatīvā kredīta pamatposms Eiropas valstu lielākajā daļā, arī Krievijā, nodrošinot lauku iedzīvotāju kārtējās vajadzības pēc kredītiem. Krājaizdevu sabiedrību sākumi meklējami Vācijā XIX gadsimta vidū, arī mūsdienās šī kustība tur plaši izplatīta.

Latvijā K.s. sāka veidoties XIX gs. otrajā pusē tūlīt pēc dzimtbūšanas atcelšanas. 1939. g. K.s. ieņēma stabilu trešo-ceturto vietu LR kredītsaimniecībā /sk. Kooperācija/.

KREDĪTS ◊ lat. creditum — aizdevums; angl. credit, lending ◊ :

1) grāmatvedībā — konta labā puse;

2) tautsaimniecībā — brīvo naudas līdzekļu vai materiālo vērtību nodošana citām fiziskajām vai juridiskajām personām pret attiecīgu nodrošinājumu (ķīlu) uz noteiktu termiņu un par zināmu atlīdzību /sk. *Aizdevums*/.

Kapitāla nodošana aizņēmēja rīcībā balstās uz līgumu, kurš ietver kredīta nodrošinājuma lielumu, tā izlietošanas un atmaksas noteikumus.

K. nozīme (labums) ir tajā apstākļi, ka aizņēmuma veidā iegūtais kapitāls dod papildu iespēju tā saņēmējam palielināt savu peļņu, jo rodas iespēja paplašināt ražošanu un uzlabot preču kvalitāti, tādējādi nodrošinot konkrētā uzņēmuma produkcijai augstāku konkurētspēju tirgū.

Plašākā nozīmē K. neļauj ražošanā ieguldītajam kapitālam būt pasīvam; tas apvieno un saista atsevišķas saimniecības vienotā veselumā, veicina uzkrāšanu un kapitāla racionālu izlietošanu.

Hipotēku kredīts — kredīts, ko izsniedz hipotēku bankas pret nekustamā īpašuma ieķīlājumu. Īpašuma novērtējumu izdara banka. H.k. vienmēr ir ilgtermiņa kredīts (no 5 līdz 50 gadiem); to izsniedz ne vairāk kā 50—60 % apmērā no summas, par kādu banka novērtējusi ieķīlāto īpašumu.

Parāda saistību reģistrē pašvaldības zemes grāmatā, pamatojoties uz hipotēku parāda saistību rakstu, kuru aizņēmējs izdevīs bankai.

Hipotēku parāda saistību raksts baidā priekšrocības salīdzinājumā ar pārējām saistībām gadījumā, ja bankas prasības tiktu apmierinātas, izdarot parādnieka mantas piespiedu atsavināšanu (pārdošanu izolē), tāpēc šī saistība tiek uzskatīta par pirmšķirīgu nodrošinājumu /sk. *Hipotēka*/.

H.k. tautsaimnieciskā nozīmē ir lielu kapitālu plašā iesaistišanās komercapgrozībā ar ķīlu zīmju $\diamond$ kr. закладные листы $\diamond$ starpniecību, kuras reprezentē nekustamu īpašumu, pret kuru izsniegts bankas aizdevums. Ķīlu zīmes ir drošs naudas apgrozības stabilitātes balsts, jo bazējas uz produktīvu kapitāla izmantošanu.

PSRS H.k. izsniegšanu pārtrauca pēc 1930. g. kredītreformas, un līdz PSRS sabrukumam tā netika atjaunota. Tas pats notika Latvijā 1940. gadā.

Kreditors — fiziska vai juridiska persona, kura nodod citai personai naudu (preces) aizdevuma veidā.

Kredīta atvēršana — bankas paziņojums aizņēmējam par viņam piešķirto kredītu. Banka aprēķina sev par labu procentus par atvērto kredītu neatkarīgi no tā, vai kredīts tiks izlietots vai ne.

Kredīta inflācija — pārmērīgi lielu Centrālās bankas kredītu piešķiršana aizņēmējiem, kuru izlietošana rada mākslīgu naudas pirkspējas celšanos, jo aizņēmējiem rodas iespēja paaugstināt darba samaksu bez atbilstoša preču seguma. Pamācošu piemēru, kā bremsēt K.i. sekas, rāda pirmskara Latvijas pieredze.

Lai apturētu K.i., valsts (Finansu ministrija) izņem no apgrozības valsts kases zīmes, tādējādi samazinot apgrozībā esošo naudas masu. Praktiski to var izdarīt ar *orderu* palīdzību, kuri izrakstīti uz attiecīgo valsts līdzekļu kontu emisijas bankā. Pret šādu orderi Finansu ministrija (Kredīta departaments) saņem no bankas pieprasīto summu kases zīmēs un iznīcina tās sadedzinot.

Līdz ar to emisijas bankā samazinās Finansu ministrijas valsts depozīta kants pasīvā un attiecīgi kases atlikums, t. i., brīvie naudas līdzekļi aktivā; savukārt Finansu ministrijai palielinās emisijas tiesības.

Šādas operācijas LR Finansu ministrija praktizēja pirms kara. Mūsdienų apstākļos šāda valdības iejaukšanās nav iespējama, jo visa naudas izlaide Latvijā ir vienīgi Centrālās bankas banknošu emisija, līdz ar to arī jebkura kredītu emisija atrodas Centrālās bankas kompetencē.

Kredīta restrikcija — ierobežojums, ko realizē valsts centrālā banka, samazinot vai pārtraucot kredītu tālāku piešķiršanu aizņēmējiem. Praksē to var realizēt divējādi: tieši samazinot valsts kredītus vai arī centrālajai bankai paaugstinot vekseļu diskonta procentu likmes, kuras obligāti jāievēro visām komercbankām un citām kredītiestādēm.

K.r. ir vērsta uz inflācijas tendenču kavēšanu, jo tā samazina skaidrās naudas ieplūšanu apgrozībā (piem., paaugstinātas *diskonta* procentu likmes noteikšana vedinās atturēties no vekseļu *diskontēšanas*, resp., kredīta saņemšanas).

Kredītbilete ◇ *кр. кредитный билет*; vāc. *Kreditschein* ◇ — vērtspzīme, kuru izlaiž valsts emisijas banka; nozīmē to pašu, ko "bankas naudas zīme" vai banknote. Ar šo vārdu apzīmēja Krievijas impērijā laikā no 1843. g. līdz 1918. g. izlaistās banknotes.

Kredītiestādes — valsts emisijas bankas, hipotēku bankas, hipotēku biedrības, komercbankas, kooperatīvās bankas, kredītbiedrības, krājaizdevu sabiedrības (kases), lombardi, krājkases.

Kredītkarte — dokuments kartītes formā, kurā ir speciāli ierakstīta informācija par pilsoņa bankas kontu. Tās lietošana ļauj ātri un vienkārši norēķināties par pirkumiem, ievadot K. attiecīgā automātā. K. konta īpašniekam izsniedz attiecīgā banka.

Šādas norēķinu sistēmas funkcionēšana iespējama vienīgi valsti, kur pastāv augsts bankas un tirdzniecības operāciju automatizācijas līmenis.

Kredītspēja — naudas saņēmēja kvalitatīva pazīme, kuru nosaka banka, iekams izlemj jautājumu par tā kredītēšanas iespējām un nosacījumiem. K. noskaidro, analizējot klienta bilanci un nosakot tās likviditāti. Šajā nolūkā aprēķina bilances likviditātes koeficientu (K), kuru izsaka likvido līdzekļu attiecība pret īstermiņa saistībām.

Likvidos līdzekļus veido brīvo naudas līdzekļu atlikums (kā gada vidējais lielums), ātri realizējamās maksājumu prasības, debitoru parādi, viegli realizējamu preču un materiālu krājumi.

Īstermiņa saistībās ietilpst īstermiņa kredītu atlikumu pilna summa, nokavētie aizdevumi, norēķini ar piegādātājiem, parāda saistības ar augstākajām iestādēm vai citām iestādēm.

Ja attiecība ir 2 : 1 ($K = 2$), var teikt, ka klienta kredītešanai ir pietiekami drošs pamats.

Kredits uz speciālo tekošo kontu ◇ angl. on call; kr. онкольный ◇ — bankas aizdevums pret nodrošinājumu ar precēm, vekseliem, vērtspapīriem utt., kas paredz saņemtā aizdevuma obligātu atmaksu bez iepriekšēja bridinājuma un pēc bankas iestādes pirmā pieprasījuma /sk. Konts/.

Kreditzīme ◇ angl. treasury bonds; kr. кредитный знак; vāc. Schuldverschreibung ◇ — viens no vērtspapīru paveidiem. Parasti K.z. izlaiž valsts, un tādā gadījumā tā reprezentē saistības rakstu, kurš dod tiesības zīmes turētājam saņemt noteiktu ienākumu. Valsts izpērk K.z. noteiktajā termiņā. Var būt vārda un uzrādītāja, kā arī īstermiņa un ilgtermiņa K.z.

K.z. ir līdzīgas valsts aizņēmuma obligācijām.

Par tipisku K.z. piemēru var uzskatīt 1938. g. sākumā izlaistās piecp procentīgās Latvijas valsts kreditzīmes Ķeguma hidroelektrostacijas celtniecības finansēšanai. Šajā gadījumā tās bija uzrādītāja kreditzīmes, kas tika izlaistas ar 5 gadu termiņu 25, 100, 1000, 10 000 un 100 000 latu nominālā.

Vekseļu kredīts — kredīts, ko banka izsniedz klientam pret viņam piederošo vekseļu diskontu bankā /sk. Diskonts/. Bankā nodotie vekseļi ir izsniegtā kredīta nodrošinājums.

V.k. banka izsniedz tieši skaidrā naudā vai arī ieskaita to klienta speciālajā tekošajā kontā.

PSRS šis kredīta veids netika praktizēts, jo nebija vekseļu apgrozības, turpretī Latvijā (piem., 1928. g.) apm. 58 % visu Latvijas Bankas aizdevumu veidoja šādi kredīti.

KRONA ◇ lat. corona — vainags; angl. crown ◇ :

1) vairāku Eiropas valstu naudas vienība (Zviedrijā, Norvēģijā, Dānijā, Islandē, Čehoslovākijā). Lieto kopš XIX gs. Līdz 1925. g. kronas bija apgrozībā arī Austrijā un Ungārijā. Par Kr. sauca arī Lielbritānijas sudraba monētu, kura bija apgrozībā līdz 1971. gadam;

2) sena zelta monēta, kura bija apgrozībā Vācijā, Francijā un dažās citās zemēs galvenokārt līdz pirmajam pasaules karam.

Igaunijas krona ◇ ig. kroon ◇ — Igaunijas Republikas nacionālā naudas vienība, kas pirmo reizi izlaista apgrozībā 1928. g. 1. janvārī. Tā laika K. zelta saturs = 0,4032258 g tīra zelta. 1 krona = 100 senti (saisināts K. apzīmējums bija — Ekr.).

I.k. laida apgrozībā 1927. g. naudas reformas rezultātā, un tā bāzējās uz zeltu saskaņā ar 1872. g. noslēgto Skandināvijas valstu (Dānija, Norvēģija, Zviedrija) Konvenciju par naudu. Šī Konvencija, kurai Igaunija pievienojās 1927. g., paredzēja ieviest vienveida naudas vienību — zelta kronu, kurā

būtu 100 ēru. Zelta monētas bija kaļamas no 900° zelta, sudraba monētas — no 800° sudraba.

Nosaukums "krona" tika izraudzīts, balstoties uz Igaunijas vēsturiskajām saitēm un ciešajiem kontaktiem ar Skandināvijas zemēm, kurās naudas vienību jau sauca par kronu.

Kronu izlaida valdība (Finansu ministrija) un Igaunijas Banka $\diamond$ ig. Eesti Pank $\diamond$.

Apdrošinātā esošās naudas zīmes — Igaunijas markas apmainīja pret jaunajām kronām proporcijā 100:1, apmaiņa notika pakāpeniski, un maksājumi vecajās naudas zīmēs pārejas periodā notika pēc minētā kursa.

Marka, krona un rublis. Igaunijas banka dibināta 1919. g. 24. februārī. Toreizējās naudas sistēmas pamatā bija marka, kurā bija 100 peniju $\diamond$ ig. penni $\diamond$. Tā bija pieņemta kopš Igaunijas Republikas neatkarības pasludināšanas dienas un bāzējās uz vācu ostmarku un somu marku. No 1919. g. 25. maija markas kurss pret cara rubli bija 1:1.

Kases zīmju emisiju markās un penijos no 1918. g. decembra realizēja Igaunijas valsts kase, bet no 1919. g. — Igaunijas banka, kura izlaida banknotes ar marku nomināliem, bet pēc naudas reformas — banknotes kronās (no 1928. g.).

Pirmā pasaules kara laikā un tūlīt pēc tam vairākas fabrikas Igaunijas pilsētās izlaida savas vietējās naudas zīmes (Rēvele un Sindi — markās un penijos, bet Portkunda un Narva — rubļos un kapeikās).

1940. g. 25. novembrī Igaunijas PSR teritorijā paralēli kronai tika ieviests apdrošinātā PSRS rublis, kurš bija jāpieņem visos maksājumos attiecībā 1:1,25.

Ar 1941. g. 25. martu divu valūtu paralēlu apdrošināšanu pārtrauca, Igaunijas kronu anulēja, apdrošinātā palika tikai PSRS rublis.

Otrā pasaules kara laikā vācu okupācijas varas iestādes izlaida naudas zīmes — rubļa nominālos — Portkundā.

Kronas apdrošinātā Igaunijā atjaunota no 1992. g. 22. jūnija. Igaunija bija pirmā valsts, kas pēc PSRS sabrukuma sekmīgi veica naudas reformu, realizējot pāreju no PSRS rubļa uz konvertējamu nacionālo valūtu — kronu (saisināts apzīmējums — EEK). Jaunā krona piesaistīta Vācijas markai attiecībā 8:1.

Padomju rubļu apmaiņa pret kronām norisa 2 posmos: pirmajā posmā katra reģistrēta persona maiņas punktā varēja apmainīt 1500 rubļus pēc kursa 10 rubļi pret 1 kronu, bet otrajā posmā — visus atlikušos rubļus pēc kursa 50 rubļi pret 1 kronu.

Kronas kurss pret dolāru sākotnēji bija: 1 USD = 12,62 EEK.

Zelta monētas Igaunijas Republikā nav kaltas, kaut gan tās teritorijā izsenis apdrošinātā bijuši citu valstu zelta monētu kalumi.

Sudraba monētas Igaunijas Republikas laikā kaltas šādos nominālos: 1 krona (1933. g.) un 2 kronas (1930., 1932. g.) 6,0 un 12,0 g. bruto svarā (tīra sudraba svars attiecīgi 3,0 un 6,0 g).

Visi monētu nomināli izgatavoti no 500° sudraba.

Sudraba monētu apgrozībai Igaunijā ir dziļas vēsturiskas saknes, un tās sākumi meklējami tālā senatnē, jo šīs zemes izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis allaž veicinājis intensīvus tirdzniecības sakarus starp Austrumiem un Rietumiem.

KUPĪRA ◇ fr. *coupure* — vērtība, nomināls; angl. *denomination* ◇ — papirnaudas zīmes, arī vērtspapīru nominālvērtības, kā arī pašas naudas zīmes jēdziena apzīmējums.

KUPONS ◇ fr. *coupon* — atgriezums; angl. *coupon, warrant* — nogriežams talons ◇ ir vērtspapīra (akcijas vai obligācijas) sastāvdaļa, pret kuru tā turētājs saņem dividendi (procentus). Izmaksājot naudu pret kuponiem, tos nogriež no attiecīgā vērtspapīra.

Akcijas kupons dod tiesības tikai uz gaidāmo peļņu. Ja to negūst, dividendes var arī neizmaksāt.

Obligācijas kupons garantē noteiktas procentu summas izmaksu tās turētājam. Uz akciju kuponiem netiek atzīmētas saņemamo dividendžu summas, bet uz obligāciju kuponiem vienmēr uzrādīta noteikta summa (tas pats attiecas uz ķīlu zīmēm un valsts kredītzīmēm).

KURSS ◇ lat. *cursus* — skrējienis; angl. *rate* ◇ — cena, par kādu pērk un pārdod ārvalstu valūtu, dārgmetālus un vērtspapīrus brīvā tirgū (biržā). Kurss nav kāda atsevišķa darījuma cena, bet vidējais lielums daudziem darījumiem, kuri notikuši biržā.

Kursa stabilizācija. Svarīgākie valūtas kursa stabilizācijas līdzekļi ir valsts izdevumu samazināšana, ievadmultas paaugstināšana ārzemju precēm, eksporta ierobežojumu atcelšana, vekseļu diskonta procentu likmes pacelšana.

Valūtas stabilizācijas gaitā nav ņemami vērā parādnieku iebildumi, kā arī kreditoru intereses, jo parādnieki vienmēr būs ieinteresēti kursa pazemināšanā, bet kreditori — tā paaugstināšanā. Centrālajai bankai jānosaka vienīgi tāds valūtas kursa limenis, kas atbilstu saimnieciskās attīstības prasībām.

Kurss un "valūtas grozs". Valūtas kursa aprēķināšanas ekonomiskais pamats ir tā saucamais "valūtas grozs", t. i., kādas valsts nacionālās valūtas attiecība pret vairākām speciāli izraudzītām citu valstu valūtām.

Tā, piem., PSRS rubļa kursu aprēķināja, balstoties uz "grozu", kurā bija 6 valūtas (ASV dolārs, st. mārciņa, VFR marka, Japānas jēna, Francijas franks un Šveices franks).

Kursa veidošanās pamatā ir divu valstu valūtu un to pirktpējas paritāte.

Ja pašu zemes valūtas pirktspēja ir mākslīgi paaugstināta pret tās paritātes kursu (piem., tā bija PSRS), kļūst izdevīgi importēt preces; pretējā gadījumā izdevīgs būs preču eksports.

Oficiālais kurss, biržas kurss un "melnā tirgus" kurss. Valstis, kurās nedarbojas biržas institūts, valūtām kursus nosaka vienīgi centrālā banka. Valstis, kur biržas darbojas, centrālā banka piemēro kursus, pamatojoties uz biržas kursiem.

Tā saucamais speciālais kurss, kuru bijusi PSRS Valsts banka no 1990. g. 1. novembra noteica vienlaikus ar oficiālo kursu, pēc būtības bija "melnā tirgus" un oficiālā kursa hibrīds, jo šis kurss tikai daļēji raksturoja padomju rubļa faktisko kursu attiecībā pret ārvalstu valūtām, kuras tika mainītas pret rubļiem PSRS teritorijā.

"Melnais tirgus" ir stihiski izveidojušās maiņas attiecības starp divām valūtām, pamatojoties uz īslaicīgu to pieprasījumu un piedāvājumu.

Valūtas kurss $\diamond$ angl. currency rate $\diamond$ — kādas valsts naudas vienības cena, kura izteikta citas valsts naudas vienībās un kuru noteikusi fondu biržas kotācijas komisija (vai arī attiecīga valsts centrālās bankas kotācijas komisija — sk. *Kotācija*).

Ārvalstu V.k. parasti nosaka par vienu attiecīgās ārvalstu valūtas vienību (100 vai arī 1000 vienībām), un to izsaka savas valsts valūtā /sk. pielikumu/.

Valūtu pārrēķins, pamatojoties uz kursu. Piemērs. Oficiālais ārvalstu valūtu kurss 1990. g. 29. augustā pēc PSRS Valsts bankas kotācijas bija šāds:

1 \$ = 0,5640 rubļi;

1 VFR marka = 0,3667 rubļi.

Jānosaka, cik marku jāmaksā par vienu \$, ja aprēķinu izdara atbilstoši kursam rubļos.

Tātad $1 \$ = x \text{ M}; x = \frac{0,5640}{0,3667} = 1,538 \text{ M}.$

Tādējādi atrodam, ka par 1 \$ jāmaksā 1,54 markas. Ja analogisku aprēķinu izdarītu, pamatojoties uz \$ un markas kursu, kas izteikts citā valūtā (piem., frankos Parīzes biržā), tad arī maksa par dolāru VFR markās tur varētu būt atšķirīga no mūsu piemērā minētās summas.

Vekseļu (devižu) kurss — ārvalsts valūtā izrakstīta vekseļa (tratas) cena, kas izteikta nacionālajā valūtā. Parasti šo kursu nosaka katrām 100 vekseļa valūtas vienībām. V.k. atkarīgs no vekseļa samaksas termiņa (jo tuvāk samaksas termiņš, jo augstāks kurss), kā arī no spēkā esošā diskonta procenta tajā zemē, kurā vekselis tiek izpirkts.

Vērtspapīru izlaidis kurss — cena, par kuru vērtspapīrus pārdod a/s, valsts vai cita organizācija, tos izlaižot apgrozībā. Šis kurss visbiežāk nesakrīt ar vērtspapīru nominālvērtību un ir zemāks par to. Vērtspapīru pārdošanas cenu nosaka emitents /sk. *Vērtspapīri*/.

Vērtspapīru kurss un kursa vērtība. Biržā vērtspapīru kurss nemītīgi svārstās — tas atkarīgs no pieprasījuma un piedāvājuma, no saņemamo

procentu vai gaidāmās dividendes lieluma, kā arī no vērtspapīru drošības un politiskās situācijas valstī.

V.k. nosaka par katrām 100 nominālvērtības vienībām procentos vai arī par vienu gabalu.

Ja ir zināma vērtspapīru nominālvērtība un kurss, var aprēķināt šo vērtspapīru kursa vērtību.

Ja kurss dots procentos, kursa vērtība līdzinās nominālvērtības vienas simtdaļas (viena procenta) reizinājumam ar kursu.

Ja kurss dots par gabalu, kursa vērtība līdzinās gabalu skaita reizinājumam ar kursu.

Piemēri.

Obligāciju kurss.

Kurss procentos. Cik jāmaksā par obligācijām, kuru nominālvērtība ir 1000 latu, ja kurss ir 102 (%)? Te kursa vērtība ir $10 \cdot 102 = 1020$ latu.

Kurss par gabalu. Cik jāmaksā par 10 obligācijām, ja to nominālvērtība ir 5000 latu un kurss par gabalu — 490 lati? Te kursa vērtība ir $10 \cdot 490 = 4900$ latu.

Akciju kurss.

Cik jāmaksā par a/s "Koks" akcijām 5000 latu nominālvērtība, ja kurss ir 104 %? Šajā piemērā akciju vērtība ir $\frac{5000 \cdot 104}{100} = 5200$ latu.

Cik jāmaksā par a/s "Zeme" 15 akcijām, ja to kurss ir 1500 latu par gabalu? Te akciju vērtība ir $1500 \cdot 15 = 22\,500$ latu.

Varbūtējā dividende par akciju parasti tiek ierēķināta tās kursā. Kurtāžu un komisiju tirdzniecībā ar akcijām pieņemts aprēķināt no to kursa vērtības. Kurtāžu var rēķināt arī no akciju nominālvērtības.

Akciju kurss atkarīgs no dividendes lieluma. Tā, piem., ja parastais kapitāls ienes 8 % gadā, bet akcija — 12 %, tad akcijas kurss būs 150 par katrām 100 nomināla vienībām.

Tā, piem., 100 lati, kas noguldīti bankā uz 8 % gadā, dos ienākumu 8 latus gadā. Lai saņemtu 12 latus lielu ienākumu, ko dod tāda paša nomināla akcija, bankā būtu jānogulda 150 latu. Tātad banka, paaugstinot vai pazeminot aizdevuma procenta likmi, var regulēt akciju kursu.

Vēl jāņem vērā, ka akciju turētājam ir svarīgs ne tikai pašreizējais kurss, bet arī tā varbūtējā celšanās vai krišanās nākotnē. Tādējādi varam secināt, ka akciju ienesīgums ir visai dinamisks lielums: tas atkarīgs vismaz no diviem saskaitāmajiem — no dividendes lieluma un no kursa starpības. Toties obligāciju ienesīgums ir krietni vien stabilāks, jo obligācijas dod garantētu ienākumu, kuru nosaka fiksēts procents ar visai nenozīmīgām kursa svārstībām.

Ja kurss ir vienāds ar nominālu, tad saka, ka kurss ir alpari, t. i., akcijas tirgus cena ir vienāda ar tās nominālu; ja kurss ir augstāks, lieto apzīmējumu *ažio*, ja zemāks, — *dizažio* (piem., ja kurss ir 105, tad saka: *ažio* ir 5 %, ja 94 — *dizažio* ir 6 %).

KURTĀŽA ♦ fr. courtage — starpniecība; angl. courtage, brokerage; kr. купраж ♦; — atlīdzība biržas māklerim par starpniecības pakalpojumiem biržas darījumos. Parasti K. aprēķina procentos no darījuma summas. Mākleris saņem K. gan no pārdevēja, gan no pircēja.

KVITĒŠANA — bankā ienākušo *avizo* pārbaude, ko izdara, salīdzinot tajos uzrādītās summas ar tabulogrammās apkopotajiem skaitļošanas centra datiem.

KVĪTS ◇ vāc. Quittung ◇ — rakstveida apliecinājums, kuru izsniedz kreditors par zināmas maksājuma (parāda) summas saņemšanu. K. ir oficiāls dokuments, un tai ir noteikta forma.

KVOTA ◇ lat. quota ◇ — daļa, kas pienākas katram — daļa, norma, likme, līdzdalības apjoms.

◇ K ◇

ĶĪLA ◇ angl. pawn, mortgage; kr. заклад; vāc. Pfand ◇ — ieķīlājamais īpašums, pret kuru ieķīlātājs saņem naudas aizdevumu. Ķilas tiesības, kas rodas šajā gadījumā, nozīmē, ka kreditoram pieder lietas (īpašuma) valdījums un ir tiesības par ieķīlāto īpašumu saņemt procentus.

Šādas ķilas tiesības var realizēt divējādi:

- 1) kreditors nepatur sev augļus no ķilā saņemtā īpašuma, bet pārdod tos un ieņēmumus ieskaita sava prasījuma samaksai;
- 2) kreditors pats saņem visus augļus viņam pienākošos procentu vietā.

Tas nozīmē, ka kreditoram nav jādod pārskats par augļiem, kaut arī to tirgus vērtība pārsniegtu likumīgi saņemamo procentu apmēru.

Ieķīlājuma apliecība ◇ angl. mortgage; kr. закладное свидетельство ◇ — dokuments, kas apliecina, ka parādnieks ieķīlājis nekustamu īpašumu, tajos gadījumos, kad īpašums (tā valdījums) saglabājas pašam īpašniekam (ķilas devējam). I.a. var izrakstīt uz vārda, ordera formā (tas nozīmē, ka I.a. var nodot citai personai ar pārveduma uzrakstu) vai arī uz uzrādītāju.

Ieķīlājuma raksts ◇ angl. bill of sale, mortgage; kr. закладная, облигация ◇ — dokuments (akts; ◇ kr. крепостной акт ◇), kas apliecina, ka parādnieks ieķīlājis kustamu vai nekustamu īpašumu un dod kreditoram tiesības pārdot ķilā saņemto īpašumu, ja parāds netiktu nomaksāts noteiktajā termiņā.

Ķīlu zīme ◇ angl. mortgage; kr. закладные листы; vāc. Pfandbrief ◇ — vērtspapīrs, kas reprezentē nekustama īpašuma ieķīlājumu kreditiestādē (hipotēku bankā) un dod tā turētājam tiesības saņemt iepriekš noteiktu (fiksētu) ienākumu, izteiktu procentos no K.z. nominālvērtības.

Hipotēku bankas bieži vien izsniedz aizdevumus nevis skaidrā naudā, bet Ķ.z., kuras aizņēmējs savukārt pats var realizēt vērtspapīru tirgū.

Aizņēmējs šajā gadījumā iesniedz bankai parāda termiņsaistību rakstu, norādot konkrētus parāda atmaksas termiņus u. tml. Ķ.z. kā vērtspapīrs ir biržas darījumu objekts /sk. *Fondu birža*/.

Ķīlu zīmju kustība.

Ķīlu zīmju apgrozības komerciālos rezultātus par gadu rāda nākamais piemērs ar shematizētu skaidriska aprēķina variantu.

Izejas pozīcija (dati) un komercdarbība:

- Hipotēku banka izlaiž 5 % ķīlu zīmes ar viena gada apgrozības termiņu, kuru kopsumma ir 500 latu nominālvērtībā aizdevumu izsniegšanai par šo summu. Ķīlu zīmes par šo summu nodrošinātas ar nekustama ipašuma ieķīlājumu bankā.
- Banka aizdevumu izsniedz ķīlas devējam ķīlu zīmēs 500 latu kopsummā, ņemot 10 % augļu (vai 50 latu) gadā. Aizņēmējs par aizdevuma saņemšanu iesniedz bankai attiecīgu parāda saistību rakstu, noformējot ieķīlāto ipašumu likumā noteiktajā kārtībā uz bankas vārda ar attiecīgu ierakstu zemes grāmatā pašvaldības Zemes grāmatu nodaļā.
- aizņēmējs pats tālāk par skaidru naudu pārdod ķīlu zīmes to pilnā nominālvērtībā (500 latu) un saņem iespējamo peļņu (2 latus), izmantojot labvēlīgu konjunktūru biržā.
- Komercbanka nolemj ieguldīt savus brīvos līdzekļus šajā nekustamā ipašumā, uzpērkot minētās ķīlu zīmes 500 latu nominālvērtībā un samaksājot papildus 3 latus pārdevējam (biržai) atbilstoši attiecīgajam ķīlu zīmju kursam pirkšanas dienā.
- Komercbanka pēc gada visas uzpirtās ķīlu zīmes (500 latus) iesniedz izpirkšanai to izlaidejam — hipotēku bankai, lai saņemtu šo summu un zināmo ienākuma procentu (5 % vai 25 latus) par sava ieguldītā kapitāla lietošanu.

Rezultāti:

- Aizņēmējs (ķīlas devējs):

saņēma skaidrā naudā par pārdotajām ķīlu zīmēm	Ls	502
atnaksāja hipotēku bankai visu aizdevuma summu ar %	"	550
Izdevumu kopsumma par kredita izmantošanu	Ls	48

- Pircēji:

samaksāja par iepirtajām ķīlu zīmēm	Ls	502
ieņēma par pārdotajām ķīlu zīmēm	"	503

Peļņa	Ls	1
-------	----	---

- Komercbanka:

samaksāja par iepirtajām ķīlu zīmēm	Ls	503
ieņēma par hipotēku bankai pārdotajām ķīlu zīmēm	"	525

Peļņa	Ls	22
-------	----	----

- Hipotēku banka:

izsniedza aizdevumu ķīlu zīmēs	Ls	500
saņēma parāda samaksu ar % (500 + 10 %)	"	550
samaksāja komercbankai, izpērkot ķīlu zīmes (500 + 5 %)	"	525

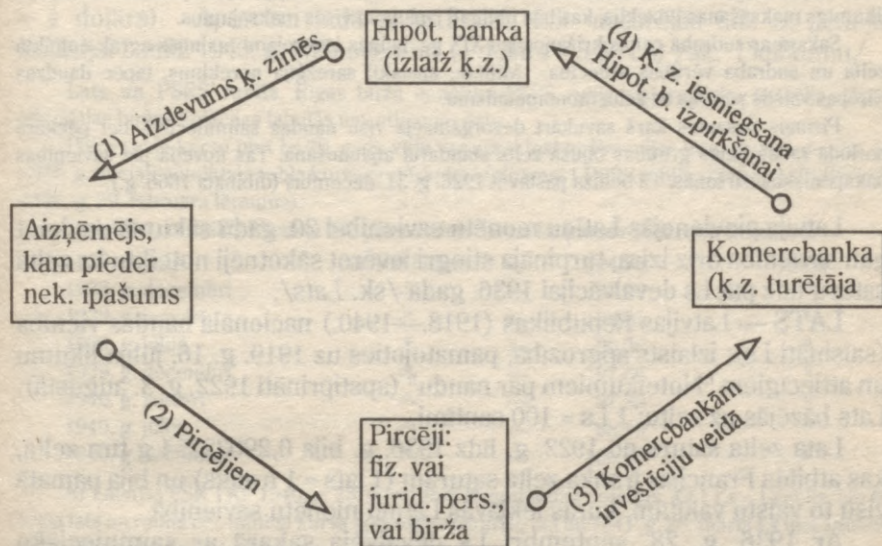
Peļņa	Ls	25
-------	----	----

Ķīlu zīmju kustība nav obligāti jāsaista ar to izsniegšanu pašam aizņēmējam. Hipotēku banka var ķīlu zīmes realizēt par skaidru naudu jebkuram pircējam un izdevumus izsniegt tieši skaidrā naudā pret nekustama ipašuma ieķīlājumu. Kredita saņēmējs šajā gadījumā iesniedz bankai parāda saistību rakstu ϕ kr. ϕ долговое обязательство ϕ saņemtās summas apmērā, kā arī dokumentu par savu tiesību nodošanu bankai attiecībā uz ieķīlātu nekustamu ipašumu, obligāti izdarot attiecīgu ierakstu zemes grāmatā.

Šajā gadījumā banka pārdod ķīlu zīmes brīvā vērtspapīru tirgū jebkuram pircējam.

Shematiski ķīlu zīmju kustība izskatās šādi:

ĶĪLU ZĪMJU KUSTĪBAS SHĒMA KOMERCDARĪJUMOS

Piezīme: skaitļi iekavās (1, 2, 3, 4) norāda secīgās operācijas ar ķīlu zīmēm.

◊ L ◊

LATĪŅU MONĒTU SAVIENĪBA. Šis savienības priekšgalā bija Francija, tajā iekļāvās Šveice, Beļģija, Itālija un vēlāk arī Grieķija (no 1868. g.)

Savienības dalībvalstu teritorijā tika paredzēta vienvēidīgas monētu sistēmas funkcionēšana uz bimetalisma bāzes, pamatojoties uz tajā laikā Francijā izveidojušos oficiālo zelta un sudraba vērtības attiecību 1:15,5. Bija paredzētas arī tiesības brīvi kalt zelta un sudraba monētas. Savienības radīšanas mērķis bija uzturēt naudas apgrozības stabilitāti savienības

dalībvalstīs un vienlaikus nostiprināt šo valstu finansiālās pozīcijas attiecībā pret Angliju un Vāciju.

Savienības dalībvalstu naudas vienībām noteica vienādu metāla saturu: 0,29032254 g tīra zelta un 4,50 g tīra sudraba.

Visu minēto valstu zelta un sudraba monētas varēja brīvi apgrozīties jebkurā no tām kā likumīgs maksāšanas līdzeklis, kas bija obligāti jāpieņem visos maksājumos.

Sakarā ar sudraba cenas krišanos jau XIX gs. beigās ievērojami mainījās agrāk noteiktā zelta un sudraba vērtības attiecība. Minētie apstākļi sarežģīja norēķinus, tāpēc daudzas Eiropas valstis pārgāja uz zelta monometālismu.

Pirmais pasaules karš savukārt dezorganizēja visu naudas saimniecību, bet pēckara periodā radās lielas grūtības bijušā zelta standarta atjaunošanā. Tas noveda pie savienības pakāpeniskas iziršanas. Tā beidza pastāvēt 1926. g. 31. decembrī (dibināta 1866. g.).

Latvija pievienojās Latīņu monētu savienībai 20. gadu sākumā un, kaut gan savienība drīz izira, turpināja stingri ievērot sākotnēji noteikto Ls zelta saturu līdz pat Ls devalvācijai 1936. gadā /sk. Lats/.

LATS — Latvijas Republikas (1918.—1940.) nacionālā naudas vienība (saisināti Ls); izlaists apgrozībā, pamatojoties uz 1919. g. 16. jūlija likumu un attiecīgiem "Noteikumiem par naudu" (apstiprināti 1922. g. 3. augustā). Lats bāzējās uz zeltu; 1 Ls = 100 santimi.

Lata zelta saturs no 1922. g. līdz 1936. g. bija 0,29032254 g tīra zelta, kas atbilda Francijas franka zelta saturam (1 lats = 1 franks) un bija pamatā visu to valstu valūtām, kuras iekļāvās Latīņu monētu savienībā.

Ar 1936. g. 28. septembrī Ls devalvēja sakarā ar saimniecisko nepieciešamību un Latvijas pievienošanos sterliņu blokam. Ls zelta saturu turpmāk izteica ar Anglijas st.m. starpniecību, kura toreiz saturēja 4,43425 g tīra zelta. Tas nozīmēja, ka Ls zelta saturs līdzinājās apm. 0,1758 g tīra zelta vai 0,0396487 £.

Tādējādi iepriekšējie 100 Ls bija pielīdzināti apm. 165 jaunajiem Ls, kuri bāzējās uz £, vai arī jauno 100 Ls ekvivalents bija iepriekšējie 60 Ls.

Devalvācijas rezultātā Ls vērtība pazeminājās par apm. 40 %, tātad vienlaikus paaugstinājās ārvalstu valūtas un zelta vērtība par apm. 66 %. Ls devalvācija deva iespēju padarīt Latvijas eksportu konkurētspējīgu pasaules tirgū, kā arī ļāva eksportētājiem gūt lielākus ienākumus latos no savu preču eksporta.

Tika noteikts, ka visos darījumos, kuri noslēgti pirms devalvācijas, jaunā Ls vienība attiecas pret veco kā 1:1.

St.m. kurss pret Ls tika atjaunots 1931. g. līmenī (25,22 Ls = 1 £).

Franks un lats. Franks kā naudas vienības oficiāls apzīmējums Latvijā tika lietots pirmajām valsts nodevu markām (zīmogmarkām), kuru nomināli bija izteikti zelta frankos (1 un 3 franku markās). Šīs markas izlaida apgrozībā 1922. gadā. Frankos tika izteikti arī vērtības apzīmējumi uz vekseļu blankām un dažiem tā laika vērtspapīriem.

Nemot vērā, ka apzīmējums "franks" tomēr visai maz saistīts ar Latviju, galīgajā lēmumā par Latvijas naudas vienības nosaukumu pieņēma vārdu

"lats" (no vārda "Latvija"), saglabājot vienīgi siknaudas apzīmējumam nosaukumu "santims" no fr. centimes.

Lata kurss kopš 1923. g. līdz Ls devalvācijai 1936. gadā sistemātiski cēlās: no 5,10 Ls par dolāru 1923. g. līdz 3,05 Ls 1936. g. 28. septembrī. Pēc minētās devalvācijas ar 29. septembri Ls kurss atkal izlidzinājās (5,15 Ls = 1 dolārs). Aptuveni tādā pašā līmeni L.k. noturējās līdz tā pēdējai kotācijai bankā 1940. g. 23. novembrī (1 dolārs = 5,30 Ls) /sk. Pielikumu/.

Lats un PSRS rublis. Rīgas biržā nenotika PSRS rubļa sistemātiska kotācija, tāpēc oficiālās biržās kotācijas tabulās nav attiecīgu datu.

PSRS rubļa kursu pret Ls 30. gadu vidū var aprēķināt ar Francijas franka starpniecību, jo 1936. g. oficiāli noteiktais rubļa kurss pret franku ir zināms: 1 PSRS rublis = 3 franki (PSRS TSP 1936. g. 29. februāra lēmums).

Jāpiebilst, ka PSRS Finanšu TK bija noteicis šādus Ls kursus pret rubli Maskavā:

	par 100 latiem	—		rubļu
1938. g. jūlija		—	104,38	
1938. g. decembri	„	—	97,56	„
1939. g. janvāri	„	—	98,01	„
1939. g. jūlija	„	—	98,36	„
1939. g. decembri	„	—	97,65	„
1940. g. janvāri	„	—	97,88	„
1940. g. jūlija	„	—	98,15	„
1940. g. decembri	„	—	100,00	„

Ar Latvijas PSR TKP 1940. g. 25. novembra lēmumu tika noteikts, ka 1 Ls = 1 rublis. No šā brīža lats un rublis pēc minētā kursa apgrozījās paralēli, bet no 1941. g. 25. marta Ls tika anulēts un tā apgrozību Latvijā pārtrauca.

Tajā pašā dienā PSRS varas iestādes anulēja Igaunijas un Lietuvas nacionālās valūtas.

Latvijas rublis bija pirmā pašas neatkarīgās Latvijas Republikas valūta, kura pēc pirmā pasaules kara tika stabilizēta uz zelta bāzes šādā attiecībā: 50 Latvijas rubļi (saīsināti Lr) = 1 zelta Ls, t. i., ar 0,058 g tīra zelta vienā Lr, kaut gan oficiāli tas netika fiksēts (1 zelta Ls = 50 Lr = 100 zelta santīmi = 5000 Latvijas kapeiku).

Latvijas rublis bija konvertējama ar zeltu nodrošināta valūta. Valūtas stabilitāti garantēja toreizējā Latvijas krāj- un kreditbanka, kura pildīja centrālās bankas funkcijas līdz Latvijas Bankas nodibināšanai /sk. Banka/.

Pēc Latvijas Finanšu ministrijas rīkojuma, sākot ar 1921. g. 5. maiju, Lr varēja oficiāli apmainīt pret zeltu. Latvija un Šveice šajā laikā bija vienīgās valstis Eiropā, kuru valūtu varēja apmainīt pret zeltu.

Lr stabilitāti savukārt veicināja ārvalstu valūtas piedāvājuma ievērojama palielināšanās.

Apmainot Lr pret latiem proporcijā 50 : 1, valdība tikai apstiprināja jau faktiski izveidojušos stāvokli naudas tirgū, tāpēc naudas reforma neskāra iedzīvotāju pamatintereses.

Latvijas rubli atkārtoti ieviesa 1992. gada naudas reformas gaitā (no 7. līdz 20. maijam), pamatojoties uz LR Naudas reformas

komitejas 1992. g. 4. maija lēmumu laist apgrozībā Latvijas Bankas pagaidu naudas zīmes 1, 5, 20, 50, 200 un 500 rubļu nominālvērtībā (vēlāk tām pievienoja arī 2 un 10 rubļu naudas zīmes).

Tika noteikts, ka Latvijas rublis (saisināti LVR) ir likumīgs maksāšanas līdzeklis, kas ir apgrozībā Latvijas Republikas teritorijā paralēli PSRS Valsts bankas un Krievijas Federācijas naudas zīmēm attiecībā 1:1.

Latvijas rubļa un PSRS valūtas paralēla apgrozība turpinājās līdz 1992. g. 20. jūlijam, kad Latvijas rublis kļuva par vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli Latvijā, bet padomju rubli izņēma no apgrozības un tas kļuva par ārvalsts valūtu, ko var brīvi pirkt un pārdot pēc tirgus kursa.

Papirnaudas zīmes. Neatkarīgās Latvijas valsts pirmās naudas zīmes izlaida Latvijas Pagaidu valdība, sākot ar 1919. g. aprīli. Nominālu apzīmējumi bija rubļos un kapeikās (kases zīmes). Šīs naudas zīmes izlaida apgrozībā vienlaikus ar jau esošajām trijām galvenajām valūtām (vācu okupācijas nauda (ostrubļi un ostmarkas), vācu markas un cariskās Krievijas rubļi) attiecībā 1:1:2:1,5.

Naudas reformas turpmākajā gaitā izlaida apgrozībā banknotes un kases zīmes latos.

Latvijas Padomju valdība 1919. g. izlaida savas pilsētu naudas zīmes Rīgā un Cēsis — nominālu apzīmējumi izteikti rubļos.

Latvijas Republikas valdība šīs zīmes neatzina par likumīgu maksāšanas līdzekli un reformas gaitā tās pret Ls netika apmainītas.

Otrā pasaules kara laikā Latvijas teritorijā apgrozījās vācu okupācijas markas un nelielā apjomā PSRS rubļi.

Sudraba latu gatavoja saskaņā ar Latiņu monētu savienības sistēmas noteikumiem: monētu metāla sakausējums saturēja 835 daļas tīra sudraba un 135 daļas vara. Monētu nomināli: 1 Ls — 1924. g., 2 Ls — attiecīgi 1925. un 1926. g., 5 Ls — 1929., 1931. un 1932. g. kalums, bruto svars — 5,00 g, 10,00 g un 25,00 g (tīra sudraba svars attiecīgi 4,175 g, 8,350 g un 20,875 g).

Privātajā naudas apgrozībā Latvijā bija sastopamas arī citu zemju sudraba monētas (piem., cariskās Krievijas rubļi, Vācijas markas un ASV dolāri).

Zelta lats kā monēta netika kalts; tas pastāvēja vienīgi kā ideāla Latvijas naudas vienība, kuras zelta saturs bija 0,29032254 g tīra zelta.

Naudas reformas pirmajā stadijā (1920.—1922. g.) gan tika iesniegti priekšlikumi par zelta monētu kalšanu 10 un 20 latu nominālos, tomēr šie projekti netika realizēti, bet Z. Ls vietā kala sudraba monētas.

Tomēr pirms kara LR privātā apgrozībā bija arī zelta monētas — visbiežāk cariskās Krievijas rubļi, Vācijas markas, Anglijas sterliņu mārciņas un ASV dolāri. Šādas monētas brīvi pirka un pārdeva komisijas veikalos.

Tā kā zelta monētas naudas apgrozībā oficiāli netika izlaistas, bet banknošu izlaides bāze bija zelts, Latvijas Bankas banknotes varēja apmainīt nevis pret zelta monētām, bet pret stieņu zeltu.

Zelta Ls paritātes kurss reformas beigu stadijā bija šāds: 100 latu = =100 franku = 3,964 st.m. = 80,999 Vācijas markas = 71,99 Zviedrijas kronas = 37,50 Krievijas rubļi.

Faktiski Latvijas Bankas banknotes tika mainītas pret ārvalstu valūtu pēc attiecīgā zelta kursa. Tātad Latvijā bija spēkā zelta maiņas standarts ◇ angl. gold exchange standard ◇, nevis zelta standarts ◇ angl. gold standard ◇.

Zelta maiņas standarta likumīgais pamats bija Sacimas apstiprinātie Latvijas Bankas statūti, kuri bija spēkā līdz Latvijas Bankas likvidācijai 1940. gadā /sk. *Banka*/.

LAŽS ◇ it. l'aggio; angl.agio, premium ◇ — virsmaksa biržas darījumos un komercdarījumos. Tā var būt:

- 1) starpība starp zelta (sudraba) naudas nominālvērtību un šīs vērtības ekvivalentu papirnaudā, kuru piemaksā, mainot (pārdodot) papirnaudas zīmes pret zelta (sudraba) monētām. Lažs tiek aprēķināts procentos (piem., ja 10 rubļu zelta monētu 1915. g. beigās pārdotu par 16—17 rubļiem papirnaudā, tad šajā gadījumā zelta lažs būtu 60—70 procenti);
- 2) naudas zīmju, obligāciju u. c. vērtspapīru tirgus kursa paaugstinājums salīdzinājumā ar to nominālvērtību /sk. *Ažio*/.

LICENCE ◇ lat. licentia — tiesības, atļauja; angl. license ◇ — dokuments, kas dod tiesības vai atļauju uzsākt zināmu nodarbošanos.

LIKVIDITĀTE ◇ lat. liquidus — šķidr, tekošs; angl. liquidity ◇ — iespēja pārvērst bilances aktīva postņus naudā, lai samaksātu par pasīvā fiksētajām saistībām.

Bilances likviditāte — attiecība, kura veidojas uzņēmuma bilancē starp ātri realizējamiem aktīviem un šā uzņēmuma īstermiņa saistībām. Šo attiecību sauc par likviditātes koeficientu, un to uzskata par labvēlīgu, ja tas nav zemāks par vienu, t. i., ja minētie aktīvi ir vienādi ar tā saistībām vai ir lielāki par tām.

Likvidie līdzekļi — bilances aktīva vērtību daļa (ieskaitot vērtspapirus), kuru iespējams pārdot. Jēdziens "ātri realizējamās vērtības" ietver tikai tās materiālās vērtības un vērtspapirus, pēc kuriem ir paaugstināts pieprasījums ◇ angl. liquid, assets (funds) ◇.

Starptautiskā likviditāte — kādas valsts spēja bez grūtībām norēķināties par savām saistībām ārējā tirgū u. c. starptautisko darījumos.

LIMITS ◇ lat. limes — robeža ◇ — kāda lieluma galējā robeža.

LITS ◇ liet. litas ◇ — Lietuvas Republikas (1918.—1940. g.) nacionālā naudas vienība (saīsināti Lt), kas bāzējās uz zeltu (1 Lt = 100 senti).

Lt izlaide pamatojās uz Lietuvas Seima 1922. g. 9. augusta likumu, bet šo izlaidi veica Lietuvas akciju banka ◇ liet. Lietuvos Bankas ◇, kuru nodibināja 1922. g. 1. oktobrī ar naudas zīmju izlaides monopoltiesībām. Bankas akciju kapitāls bija 12 milj. litu.

Apgrozībā Lt parādījās ar 1922. g. augustu. Tika noteikts, ka tā zelta saturs ir 0,150462 g tīra zelta (1/10 no \$).

Saskaņā ar minēto likumu banknošu nodrošinājums ar zeltu nedrīkstēja būt mazāks par 1/3 no izlaistās summas. Banka garantēja savu naudas zīmju apmaiņu pret zeltu vai ārvalstu valūtu. Bankai nebija obligāti jāapmaina savas banknotes pret stieņu zeltu, ja to summa bija mazāka par 20 tūkst. litu.

Faktiskais Lt nodrošinājums ar zeltu 1928. g. bija 40 %, 1933. g. — 59 %, bet kopējais nodrošinājums, pieskaitot valūtas rezerves, — attiecīgi 92 % un 77 %.

Papirnaudas zīmes. Lietuvas teritorijā līdz Lt ieviešanai apgrozībā bija vācu okupācijas nauda — ostmarkas, kuras izlaida vācu Austrumu banka (Ostbank) Poznaņā.

Šādas naudas apgrozības juridiskais pamatojums bija Lietuvas valdības 1919. g. 21. marta rīkojums, ar kuru minētās okupācijas markas tika atzītas par likumīgu maksāšanas līdzekli tā laika Lietuvas Republikā.

Marku lietuviski sauca "auksinas", bet feniņu — "skatikas"; šīs zīmes bija apgrozībā paralēli ostrubļiem un vācu markām pēc kursa 2 ostmarkas (auksinas) = 1 ostrublis = 2 vācu markas.

1919. gadā padomju vara Paņevēžā izlaida pilsētu naudas zīmes rubļos un kapeikās. Lietuvas Republikas valdība šīs naudas zīmes neatzina par likumīgām un pret Lt tās netika apmainītas.

Pēc Lt ieviešanas ostmarkas un ostrubļi, kā arī vācu markas tika apmainītas pret Lt pēc kursa: 1 lits = 125 auksinas.

Lai apmierinātu naudas apgrozības vajadzības, Vācija (Ostbank) piešķīra Lietuvai aizdevumu 110 milj. ostmarku apmērā.

Lietuvas Banka uzsāka savu darbību ar 1922. g. 1. oktobri kā vienots emisijas centrs. Visus Lt nominālus litos un sentos izlaida vienīgi Lietuvas emisijas banka kā bankas naudas zīmes (banknotes). Kases zīmes netika izlaistas. Pirmā pasaules kara laikā tika izlaistas pilsētu naudas zīmes (kases zīmes) Sedā ♦ liet. Siady ♦.

Pēc Lietuvas Republikas okupēšanas, sākot ar 1940. g. 25. novembri, Lietuvas PSR teritorijā paralēli Lt bija ieviests PSRS rublis pēc kursa 1:0,9. No 1941. g. 25. marta jaunā vara Lt anulēja, apgrozībā palika tikai PSRS rublis.

Zelta monētas Lietuvas Republika netika kalusi, kaut gan bija priekšlikumi par 50 Lt monētas izlaidi.

Sudraba monētas kaltas šādos nominālos: 1 Lt ar bruto svaru 1,70 g (tīrs sudrabs 1,35 g); 2 Lt attiecīgi 5,40 g (2,70) un 5 Lt — 13,50 (6,75) gramu. Šo monētu sērija izlaista 1925. g. no 500° sudraba.

5 Lt monētas (1936. g.) un 10 Lt (1936., 1938. g.) kaltas no 750° sudraba attiecīgi ar bruto svaru 9,00 (6,75) un 18,00 (13,50) gramu.

LĪGUMSODS ◇ kr. неустойка; angl. penalty ◇ — naudas summa, kuru viena līgumslēdzēja puse maksā otrai līgumslēdzēju pusē, ja līgumsaistības nav izpildītas vai izpildītas nekvalitatīvi. Plašākā nozīmē L. ir sankcija, ar kuru saprot naudas sodu ◇ kr. штраф ◇, kavējuma naudu ◇ kr. пеня ◇ un pašu līgumsodu ◇ kr. неустойка ◇.

LĪZINGS ◇ angl. lease — iznomāt ◇ — visāda veida tehnikas vai iekārtas iznomāšana ar abām pusēm izdevīgiem noteikumiem. Parasti ar L. nodarbojas speciālas nomas (līzinga) sabiedrības vai kooperatīvi.

Nomas maksu nosaka dažādi (piem., par stundām, kuru laikā tiks nodarbināta mašīna). Nomas maksas iedalījums shematiski varētu būt šāds:

- 1) īstermiņa nomas gadījumā nomnieks iemaksā avansā apm. 50 % no kopējās nomas līguma summas;
- 2) ilgtermiņa nomas gadījumā attiecīgi ne vairāk kā 10—15 %.

Nomas līgumam parasti ir brīva forma un tas ietver šādu galveno informāciju: nomas termiņš; samaksas nosacījumi — pirmā iemaksa un pārējie maksājumi; soda sankcijas; pušu tiesības un pienākumi; aizliegums tālāk iznomāt saņemto mašīnu (iekārtu) citai personai.

Starptautiskais līzings — līzings, kurā parasti piedalās trīs puses: nomas devējs (iznomātājs), nomas ņēmējs (nomnieks) un piegādātājs, kuri var atrasties dažādās valstīs.

Līzinga operācijas var būt arī banku komercdarbības sastāvdaļa.

LOKO ◇ it. loco — novietot ◇:

- 1) vārds, kuru lieto komercdarījumos un kurš nozīmē, ka pircējs pērk preci par to cenu, kāda tā bija vietā, kur prece atradās darījuma noslēgšanas brīdī (piem., "loko pārdevēja noliktava" nozīmē, ka cenā nav ierēķināti izdevumi par preces nogādi pircējam);
- 2) biržas darījumos ar vērtspapīriem šis vārds nozīmē, ka norēķins par vērtspapīru pirkšanu (pārdošanu) jānokārto biržā uz vietas.

LOMBARDS ◇ fr. lombard — aizdevu kase ◇ — kredītiestāde, kura izsniedz pilsoņiem aizdevumus pret mantu iekļājumu. Parasti tas ir sezonas kredīts.

Lombarda darījumi — lombarda vai banku darījumi, izsniedzot īstermiņa aizdevumu pret ķīlu: dārgakmeņiem, vērtspapīriem vai citām mantām. Hipotēka nevar būt par L.d. objektu.

Aizdevuma summa parasti nepārsniedz 60 % no ķīlas novērtējuma summas. Lombards par kredītu parasti ņem 2 % virs vidējās vekseļa diskonta likmes (Latvijas Republikā pirms kara vidēji 8 %).

L. ienākumus veido trīs pamatposteņi: kredīta procenti, maksa par mantu uzglabāšanu un mantu apdrošināšana. Pēdējie divi posteņi parasti svārstās 1 % apmērā no mantas novērtējuma summas, un tos aprēķina par katru mēnesi.

Mūsdienās Rīgas lombarda aizdevumu izsniegšanas noteikumi tikai nedaudz atšķiras no pirmkārt laikiem, bet aizdevuma procents faktiski ir palicis tajā pašā līmenī (8,6 %).

Lombardēšana — aizdevumu izsniegšana pret kustamas mantas ķīlu.

LORO ◇ it. loro — viņu ◇ — "viņu konts pie mums", t. i., konts, kuru mūsu banka atvērusi ārzemju bankai — korespondentei, lai tajā ieskaitītu summas, kuras te ienāk tās labā.

No šā paša konta izdarāmi maksājumi ārzemju bankas uzdevumā (piem., "Loro" konts valsts bankā vai ārējo ekonomisko sakaru bankā, lai ieskaitītu tajā ārzemju bankai pienākošās summas).

Ja korespondentu līgumā ar ārzemju banku paredzēts, ka izmaksas no "Loro" konta var pārsniegt tajā esošās summas, tad šādu nosacījumu pieņemts saukt par *overdraftu*.

◇ M ◇

MAKSĀJUMU APGROZĪJUMS ◇ angl. payment transactions, payments; kr. платежный оборот ◇ — līdzšinējā banku darba praksē to visu saimniecisko operāciju kopums, kuras noritēja tautas saimniecībā un tika realizētas ar banku starpniecību bezskaidras naudas norēķinu ceļā. M.a. īpatsvars 1990. g. Latvijā sasniedza apm. 9/10 no visa naudas apgrozījuma.

Ar valsts uzņēmumu un organizāciju saimniecisko darbību tieši saistītais M.a. veidoja apm. 2/3 no visa M.a., atlikusi M.a. daļa bija finansiālās saistības un pārējās bezpreču operācijas.

MANTA ◇ lat. bona; angl. property; vāc. Vermögen; kr. имущество ◇ — jebkuru fiziska (ķermeniska) lieta vai lietu saistību tiesības, ja tās ir mantas sastāvdaļa. M. kā civiltiesisks jēdziens izsaka tiesisku vienību, piem., ja kāda persona mantu saņem mantojumā, tad šāds mantojums ietver visu mantu kā vienu vienību, tātad ietver arī tiesību un pienākumu kopību (saistības un prasības).

E k o n o m i k ā par M. sauc to visu labumu kopumu, kuri atrodas fiziskas vai juridiskas personas rīcībā.

Grāmatvedībā ar M. saprot konkrēto jeb reālo kapitālu, kas parādās bilances aktīvā (pamatlīdzekļi, apgrozāmie līdzekļi, kā arī nepabeigtā celtniecība).

Mantas jēdzienu nedrīkst lietot īpašuma jēdziena nozīmē, jo īpašums ir plašāks jēdziens un ietver arī lietas valdījumu, turpretī mantas jēdzienā var nebūt lietas valdījuma (piem., bezīpašnieka zeme, apslēpta manta u. c.).

Kustama manta ◇ angl. movable property; vāc. Mobilien, bewegliches Gut; kr. движимое имущество ◇ — jebkura fiziska (ķermeniska) lieta, kuru v a r pārvietot no vienas vietas uz otru, ārēji nebojājot.

Nekustama manta ◇ angl. real property, estate, realty; vāc. Immobilien, Liegenschaften; kr. недвижимое имущество ◇ — jebkura fiziska (ķermeniska) lieta, kuru nevar pārvietot no vienas vietas uz otru, ārēji nebojājot.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Civillikuma 842. pantu dzelzceļš ar visiem saviem piederumiem pieskaitāms pie nekustamām lietām, bet kuģi ar visiem saviem piederumiem — pie kustamām lietām.

Attiecīgās valsts likumdošana var nekustamām lietām piemērojamas tiesības attiecināt arī uz tādām lietām, kas pēc savas dabas ir kustamas vai otrādi (piem., kuģu hipotēka).

Lietu tiesības pieskaitāmas pie kustamas vai pie nekustamas M., raugoties pēc to lietu klasifikācijas, uz kurām šīs tiesības attiecas.

Personiskās un saistību tiesības, kaut arī to priekšmets būtu nekustama lieta, vienmēr pieskaitāmas pie kustamas mantas (civillikuma 846. pants).

MARKA ◇ vāc. Mark; somu Markka ◇ — naudas vienības nosaukums Vācijā un Somijā.

Vēsturiski M. savu nosaukumu ieguvusi no tāda paša nosaukuma senas svara vienības (apm. puse mārciņas sudraba). M. kā Vācijas valūtas vienība ieviesta pēc Vācijas apvienošanās 1871. gadā. Kopš 1873. g. jūlija, kad Vācija pārgāja uz zelta monētu standartu, noteikts, ka M. zelta saturs ir 0,358423 g tīra zelta; tas netika mainīts līdz 1914. gadam.

Vācu valstīs (zemēs) līdz 1837. g. pastāvēja dažādas naudas sistēmas, kuru pamatā bija guldeņi un dālderī.

XVI gs. notika mēģinājumi unificēt naudas apgrozību vācu valstīs. Šajā laikā tika noteikts zelta guldeņa bruto svars = 3,25 g, tīra zelta saturs — 2,53 g, sudraba guldeņa un sudraba dāldera svars — attiecīgi 31,176 (27,497) un 29,20 (25,98) gramī.

Ar 1837. g. noteikts, ka 1 guldenis = 60 kreicēri, bet 1 dālderis = 24 graši, turklāt 3,5 guldeņi = 2 dālderī = 6 markas.

Pēc Vācijas apvienošanās (no 1871. g.) radās arī Vācijas naudas sistēma, par pamatu ņemot marku (1 M = 100 fenīņi; Mark, Pfennig). Par centrālo emisijas banku kļuva Vācijas Banka ◇ Reichsbank ◇, kas dibināta 1875. gadā (līdz tam atsevišķās vācu zemēs bija 29 emisijas bankas). Paritātes kurss pret cariskās Krievijas rubli: 1 rublis = 2,1601 marka.

Papirnaudas zīmes Vācijas teritorijā parādījās jau pirms valūtas izteikšanas markās (to nomināli dālderis un guldeņos). Pēc otrās Vācijas impērijas izveidošanās 1871. g. emisijas tiesības līdztekus Vācijas bankai vēl saglabāja 9 vietējās zemju bankas, kuras izlaida dažādas vērtības banknotes.

Papirnaudu un monētas šajā laikā izlaida guldeņos un dālderis. Guldeņi (un attiecīgās monētas) bija apgrozībā līdz 1900. g., bet dālderī — līdz 1907. gadam.

Pirmā pasaules kara laikā un pēc tam (1914.—1924. g.) Vācijas teritorijā dažādas apgabalu un vietējās pašvaldības iestādes, pagastu valdes, sīkās bankas, fabrikas, veikali, baznīcu draudzes un pārējās iestādes izlaida apgrozībā dažādu nominālu vietējas nozīmes naudas zīmes $\diamond$ vāc. Notgeld $\diamond$ kopskaitā pāri par 280 tūkst. gab., kas naudas apgrozībā radīja pilnīgu sajukumu. Šāda situācija bija tiešas kara sekas, jo iedzīvotājiem trūka maksāšanas līdzekļu. Markas pirktspējas krišanās pēc kara bija patiešām grandioza — 1923. g. par vienu dolāru maksāja 4,2 biljonus marku /sk. Inflācija/.

1923. g. naudas reforma (no 15. oktobra) sākās ar pagaidu naudas vienības — rentes markas $\diamond$ vāc. Rentenmark $\diamond$ ieviešanu. Vērtību zaudējušās vecās markas tika apmainītas pret rentes markām (1 biljons veco marku = 1 rentes marka).

Ar 1924. g. 30. aprīļa likumu noteica jaunu Vācijas naudas vienības nosaukumu — reihsmarka $\diamond$ vāc. Reichsmark $\diamond$ (1 reihsmarka = 100 reihsfeniņi $\diamond$ vāc. Reichspfennig $\diamond$). Jaunā naudas vienība tika pielīdzināta rentes markai, kura palika apgrozībā līdz 1948. gadam. Banknotes un monētas rentes markās bija apmaināmas pret RM un Rpf.

Reihsmarkas zelta saturs tika saglabāts impērijas laika zelta markas līmenī (0,358423 g).

Otrā pasaules kara laikā daudzās Vācijas okupētajās Eiropas valstīs vienlaikus ar to nacionālajām valūtām apgrozībā bija arī vācu okupācijas naudas zīmes, kuras izlaida vācu valsts kredītkases un kuras tāpat sauca par reihsmarkām.

Okupācijas marku kurss attiecībā pret okupēto valstu nacionālajām naudas vienībām bija nesamērīgi augsts. Tas deva iespēju uzpirkt šajās zemēs materiālās vērtības par lētām cenām. Tā, piemēram, okupētās Latvijas teritorijā marka bija pielīdzināta 10 PSRS rubļiem, kuri bija palikuši Latvijas iedzīvotāju rokās kara sākumā /sk. Lats/. Šāds kurss tika piemērots arī pārējās vācu okupētajās teritorijās.

Vācu okupācijas iestāžu izlaistās okupācijas markas ne ar ko nebija nodrošinātas un pēc kara netika apmainītas.

1944. g. beigās Vācijas teritorijā, kur atradās sabiedroto valstu karaspēks, apgrozībā bija Sabiedroto karaspēka pavēlniecības izlaistās naudas zīmes, kuras tika izteiktas reihsmarkās un tām pielīdzinātas. Šīs naudas zīmes tika apmainītas naudas reformas gaitā 1948. gadā.

VFR marka $\diamond$ vāc. Deutsche Mark $\diamond$ (1 VFR marka = 100 fenīņi).

Pēc otrā pasaules kara un VFR oficiālās proklamēšanas 1949. g. 23. maijā bijušās Vācijas valsts rietumdaļā 1949. g. 20. jūnijā tika izdarīta naudas reforma, kuras rezultātā reihsmarku izņēma no apgrozības vienas diennakts laikā. Reihsmarkas vietā apgrozībā izlaida vācu marku, kura tagad nomainīja visas agrāk izlaistās naudas zīmes: reihsmarku, rentes marku, kā arī Sabiedroto karaspēka pavēlniecības izlaisto marku. Jaunās markas emisiju realizēja 1948. g. februārī nodibinātā Vācu emisijas banka.

No 1949. g. 19. septembra tika noteikts, ka jaunās markas zelta saturs ir 0,211588 g tīra zelta; SVF to reģistrēja 1953. g. 30. janvārī. Marka tika bāzēta uz ASV dolāru.

Pēc vairākkārtējām revalvācijām no 1973. g. 19. marta noteica, ka markas kurss ir 3,39687 DEM = 1 SDR, un atcēla markas bāzēšanu uz dolāru.

Ar 1979. g. 13. martu VFR kļuva par Eiropas valūtas sistēmas locekli; markas kursu nosaka attiecībā pret ekiju (ECU) (sākotnēji 2,51064 DEM = 1 ekiju).

VFR un VDR marka. 1990. g. jūnijā noslēdza pirmo Visvācijas valsts līgumu starp VFR un VDR par ekonomisko, valūtas un sociālo savienību. Tas kļuva par pirmo posmu Vācijas apvienošanās procesā pēc otrā pasaules kara.

Saskaņā ar šo līgumu no 1990. g. 1. jūlija VDR teritorijā nāca apgrozībā VFR marka, un tas notika bez brīvās skaidrās naudas apmaiņas — ar krājkasu (banku) kontu starpniecību.

Apmaiņas noteikumi mainījās atkarībā no naudas ipašnieku vecuma. Attiecībā 1:1 bērni līdz 15 gadu vecumam bija tiesīgi apmainīt 2000, pilsoņi, kas vecāki par 60 gadiem, 6000 marku, pārējie — 4000 marku uz katru personu. Parejo naudu, kas pārsniedza minēto kopsummu, apmainīja šādi: 3 VDR markas = 1 VFR marka.

Pēc oficiālā abu vācu valstu apvienošanās procesa pabeigšanas 1990. g. 3. oktobrī un vienotas Vācijas valsts atjaunošanas līdzšinējās VFR markas savukārt sāka apmainīt pret jauna parauga markām.

Zelta monētas. Līdz 1871. g. visām feodālajām vācu valstiņām un pilsētām bija monētu kalšanas tiesības. Pēc 1871. g. sakarā ar Vācijas impērijas izveidošanos šīs tiesības tām palika vienīgi attiecībā uz sudraba un zelta jubilejas monētu izlaidi.

Vācijas impērijā zelta monētas kala 5, 10 un 20 marku nominālā no 900° zelta, viena zelta marka saturēja 0,358423 g tīra zelta (1872.—1914. g.). Attiecīgais monētu svars bija 1,9913 g (1,7922), 3,9825 g (3,5843) un 7,9650 g (7,1685) gramī.

VFR izlaida tikai zelta piemiņas monētas, kuras nonāca galvenokārt kolekcionāru rokās.

Sudraba monētas. Impērijas laikā tās kala no 900° sudraba kausējuma. 1 markā bija 5 g (1873.—1917. g.) tīra sudraba. Sīkie monētu nomināli bija 20 un 50 feniņi (1/2 marka), kā arī viena marka, to svars attiecīgi — 1,1111 (1,00) g, 2,7777 (2,50) g un 5,5555 (5,00) gramī.

Lielie nomināli bija 2, 3 un 5 marku monētas ar attiecīgu svaru — 11,111 (10,00) g, 16,667 (15,00) g un 27,777 (25,00) gramī.

Pēc 1923.—1924. g. naudas reformas kaltas sudraba jubilejas monētas. 1 reihsmarkā bija 2,5 g tīra sudraba.

Visas Veimāras republikas (1918.—1933. g.) sudraba monētas kaltas no 500° sudraba 1, 2 un 3 reihsmarku nominālā; to bruto svars bija attiecīgi 5,00 g; 10,00 g un 15,00 g (1924.—1932). Tāda pati raudze bija šā perioda 3 un 5 marku piemiņas monētām.

Trešās impērijas (1933—1945) laikā kaltas divu nominālu sudraba monētas: 2 reihsmarkas no 625° sudraba (bruto svars 8,00 g) un 5 reihsmarkas no 900° sudraba (bruto svars 13,888 g).

Sudraba monētu kalšanu atjaunoja VFR 1951. g., un tā turpinājās līdz 1975. gadam. Monētas kala no 625° sudraba 5 DM nominālvērtībā (bruto svars 11,2 g).

1972. g. izlaida Olimpiskās piemiņas monētas no 625° sudraba 10 DM nominālvērtībā (bruto svars 15,5 g).

VDR bija atsevišķi piemiņas monētu izlaidumi kopš 1966. g.: 10 un 20 marku nominālvērtībā no 800° sudraba (bruto svars attiecīgi 17,00 g un 29,90 g) un tādas pašas vērtības monētas no 625° sudraba (bruto svars 17,40 g un 20,90 g).

Sudraba monētas kaltas arī reprezentācijas nolūkiem.

MARŽA ◇ fr. marge — lappuses mala; angl. margin ◇:

- 1) komercdarījumu praksē starpība starp preces novērtējumu (cenu) biržā un maksimālo kredīta summu, kuru atļauts izsniegt, ja attiecīgo precī izmanto par kredīta nodrošinājumu;
- 2) starpība starp preces iepirkšanas un pārdošanas cenu, kura norādīta biržas biļetenā.

Fondu operācijās, veicot termiņdarījumus, ar maržu saprot starpību starp vērtspapīra kursu darījuma slēgšanas dienā un darījuma izpildes dienā.

MÄKLERS ◇ angl. broker — starpnieks ◇ — persona, kas par zināmu samaksu (*kurtāžu*) izpilda starpnieka funkciju biržas darījumos. M. un viņa kontrahenta savstarpējās attiecības pamatojas uz pušu līgumu. M. amatā ieceļ biržas komiteja, kura arī nosaka M. atalgojumu.

Māklera zīme — apliecība (dokuments), kurā fiksēts ar māklera starpniecību veiktā biržas darījuma fakts. M.z. paraksta māklers, pārdevējs un pircējs.

MÄRCIŅA ◇ lat. pondus; vāc. Pfund; angl. pound; kr. фунт — svars, atsvars ◇:

- 1) masas vienība daudzās valstīs;
- 2) svara mērvienība:
 - a) angļu trojas mārciņa ◇ angl. troy pound ◇ = 12 unces = 373,24195 g;
 - b) angļu tirdzniecības mārciņa ◇ angl. avoirdupois ◇ = 453,59265 g;
 - c) franču mārciņa ◇ fr. livre ◇ = 489,5058 g;
 - d) Holandes trojas mārciņa ◇ hol. troy ◇ = 492,1677 g;
 - e) Nirnbergas medicīnas mārciņa = 357,852 g;
 - f) Lietuvas mārciņa ◇ liet. svaras ◇ = 0,913668 krievu mārciņas jeb 374,158 g;
 - g) krievu mārciņa = 1/40 puda = 32 lotes = 9620 zolotņiki = 9216 doļas = 409,51241 g (1 doļa = 0,04443494 g);

h) krievu aptiekas mārciņa = 12 unces = 358,323 g;

3) Anglijas sterliņu mārciņa;

4) naudas vienības nosaukums vairākās valstīs (bez Lielbritānijas), kuras ietilpst Britu nāciju sadraudzībā.

MĀRKETINGS ◇ angl. Market; latv. — tirgzinība; vāc. Markt, Marketender ◇ — uzņēmuma komerciālās darbības rezultātu izpēte, prognozēšana un plānošana iekšējā un ārējā tirgū.

Var teikt, ka M. ir māksla patikt pircējam, ņemot vērā viņa šodienas un rītdienas vēlmes, kuras jāliek pamatā, izstrādājot produkcijas ražošanas un realizācijas attīstības (vai sašaurināšanos) plānus uzņēmumā.

M. ietver sevī cenu veidošanos, sortimenta un reklāmas jautājumus, kā arī mērķtiecīgu piedāvājuma un pieprasījuma izpēti, obligātu saikni starp ražošanu un tirgus konjunktūru.

M. panākumu izšķirošs priekšnosacījums ir pietiekami plaša informācijas bāze un tās izmantošana komercsituācijas analīzei un prognozēšanai savā valstī un visā pasaulē. M. izdevumi var sasniegt pat pusi no preces pārdošanas cenas.

Mārketinga formula: ražot to, ko var pārdot.

MEDIO ◇ lat. medius — vidus ◇ — biržas darījumu izpildes termiņš, kurš noteikts uz mēneša vidu (15. datums). Darījumu norēķinu termiņu, kurš iekrīt mēneša pēdējā dienā, sauc par *ultimo*.

Dalībnieki var pagarināt darījuma izpildes termiņu, savstarpēji vienojoties un noslēdzot deporta darījumu vai arī reporta darījumu ar trešo personu.

MEMORIĀLA ORDERIS — grāmatvedības uzskaites dokuments. Tajā atspoguļota to kontu korespondence, kuros jāieraksta attiecīgās operācijas saskaņā ar tās raksturu. M.o. sastāda, pamatojoties uz grāmatvedības sākotnējās uzskaites dokumentiem, un to var rakstīt arī tieši uz šiem dokumentiem.

MENEDŽERS ◇ angl. manager — vadītājs ◇ — direktors, vadišanas speciālists.

MENEDŽMENTS ◇ angl. management — vadišana ◇ — māka, veiklība, prasme vadīt uzņēmumu, kārtot komercdarījumus.

M. ir 5 funkcijas:

- 1) **plānošana** — sākas ar vispārēju saimniecības revīziju, lai noskaidrotu resursus un noteiktu rīcības virzienus ilgākā laika periodā (5 un vairāk gados);
- 2) **organizēšana** — darbu grupēšana, to definēšana un identificēšana, piem., nosakot atsevišķu darbu kvalifikācijas kritērijus, nodaļu un apakšnodaļu atbildību utt.;
- 3) **personāla veidošana**, kurā ietilpst sava uzņēmuma darbinieku lietišķo īpašību izvērtēšana, pretendentu pieteikumu izskatīšana un

pieņemamāko kandidatūru izraudzīšana pieņemšanai darbā, pieņemto darbinieku apmācības organizēšana, jaunu kadru meklēšana;

4) **stimulēšana**, kuras mērķis ir virzīt un vadīt cilvēka rīcību tā, lai sasniegtu nospraustos mērķus. Stimulēšanas sastāvdaļas ir apbalvošana un prēmēšana, normāla mikroklimata nodrošināšana kolektīvā utt.;

5) **kontrolē** — padarītā salīdzināšana ar izvirzītajiem uzdevumiem un dotajiem standartiem.

Visu minēto funkciju veikšanai nepieciešama kompleksa informācijas sistēma. Svarīgākais ir noskaidrot patiesi nepieciešamās informācijas apjomu un saturu, iegādāties tieši tai nepieciešamās iekārtas, lai novērstu nevajadzīgu informācijas sadārdzinājumu.

METRISKĀ SISTĒMA. Latvijā, tāpat kā citos Krievijas impērijas novados, ar 1845. g. 1. janvāri (1842. g. likuma kārtībā) tika ieviesta vienota krievu mēru un svaru sistēma, kas pamatojas uz 1835. g. izdoto "Nolikumu par mēriem un svariem", kurš pie mums bija spēkā (nelieli grozījumi izdarīti 1895. g.) līdz 1924. g. 1. janvārim, kad Latvija pārgāja uz metrisko sistēmu, pamatojoties uz likumu "Par metriskās sistēmas ieviešanu Latvijā", ko Saeima pieņēma jau 1921. g. 18. februārī.

Metriskā raudžu sistēma — sk. Raudze.

MONĒTA ◇ lat. moneta; angl. coin; vāc. Münze ◇ — vēsturiski nosaukums cēlies no dievietes Junonas Monētas ◇ lat. Juno Moneta ◇ monētu kaltnes tempļa Romā, kur pirmās metāla monētas kaltas jau pirms mūsu ēras.

Mūsdienu izpratnē M. ir metāla gabals, kuram ir likumā noteiktā forma, svars un zīmogs, kā arī kausējuma sastāvs un nominālvērtības apzīmējums.

Uz monētas var būt personu, prickšmetu vai rakstu zīmju reljefi attēli.

Bankas monēta ◇ kr. монета банковая ◇ — specifisks termins, kurš radies Krievijā, lai apzīmētu augstas raudzes krievu sudraba monētas 1 1/2, 1, 3/4 rubļa nominālā, kā arī 50 un 25 kapeiku monētas no tādas pašas raudzes sudraba (atsevišķos periodos 25 kapeiku monētas to zemās raudzes dēļ tika pieskaitītas siknaudai).

Monētu paritāte — tirā zelta svara attiecība divu valstu salīdzināmās monētu vienībās ar nosacījumu, ka abās valstīs ir vienveidīga naudas sistēma (zelta monometālisms) un apgrozībā esošās monētas ir no viena un tā paša metāla. Tā, piem., līdz pirmajam pasaules karam £ paritāte bija šāda: 1 £ = 4,87 \$ = 9,46 rubļi = 20,40 Vācijas markas (zelta saturs tajos bija vienāds).

Tagad, kad apgrozībā ir zeltā neapmaināmas banknotes, jēdziens "monētu paritāte" ir zaudējis savu agrāko nozīmi un to aizvieto jēdziens valūtas paritāte.

Monētu regālija — valsts monopoltiesības kalt un laist apgrozībā monētas.

Monētu standarts ◇ kr. монетная стопа; vāc. Münzfuß ◇ izsaka summāro nominālo vērtību, par kādu kaļamas dažādas nominālvērtības monētas no noteikta metāla daudzuma, piem., 12 rubļi un 80 kap. no puda vara (šādu monētu standartu noteica ar cara valdības lēmumu).

MONOMETĀLISMS — naudas sistēma, kurā tikai viens dārgmetāls veido naudas apgrozības pamatu un tiek izmantots kā vispārējs ekvivalents. M. iedala sudraba M. un zelta M. atšķirībā no tā, kurš metāls ir noteikts par naudas apgrozības pamatu.

Sudraba M. pastāvēja Holandē (1847.—1875. g.), Indijā (1852.—1893. g.), Ķīnā (līdz 1935. gadam).

Zelta M. vispirms izveidojās Anglijā XVIII gs. beigās, bet pēc tam plaši ieviesās citās zemēs XIX gs. un XX gs. sākumā.

Līdz pirmajam pasaules karam M. pastāvēja zelta monētu standarta veidā. Tas nozīmēja, ka zelts kalpo ne tikai par vērtības mēru, bet arī par apgrozības līdzekli zelta monētu veidā, pret kurām brīvi iemaināmas banknotes.

Zelta M. svarīgākā pazīme ir tiesības brīvi kalt zelta monētas, kas nodrošina naudas sistēmas stabilitāti. Zelta M. nenozīmē, ka apgrozībā nevar būt sudraba monētas, taču sudraba monētu kalšana tiek ierobežota ar likumu, un tās obligāti jāpieņem maksājumos vienīgi noteiktās summas ietvaros.

Latvijā pirmās naudas reformas rezultātā nenotika pāreja uz zelta vai sudraba M.; sudraba monētas tika izlaistas apgrozībā vienīgi kā maiņas monētas.

MONOPOLS ◇ angl. monopoly ◇ — izņēmuma tiesības uz kaut ko (piem., uzņēmējdarbības jomā tāds stāvoklis, kad konkurences vai nu vispār nav, vai tās ietekme ir ļoti vāja). M. rodas ikreiz, kad viens ražotājs ražo preces (sniedz pakalpojumus), kuras pārējie nav spējīgi izgatavot (sniegt) tikpat augstā līmenī. Tad šās preces vērtība vairs nepakļaujas konkurences nivelējošajai iedarbībai, bet ir atkarīga vienīgi no sava derīguma un retuma.

Šajā gadījumā ražotājs, pārdodams precī par cenu, kurai pircējs piekrit vai kuru tas ir spiests maksāt, gūst iespēju saņemt visai lielus ienākumus, kuri nekādi nav saistīti ar paša ražotāja darbu.

M. rada vairāki faktori, piem., konkrētas personas īpašs talants, preču ražošanai izdevīgi dabiskie apstākļi, valsts likumdošanas akti utt.

MORATORIJS ◇ lat. moratorius — bremzējošs ◇ — kādas saistības izpildes atlikšana uz zināmu laiku vai arī līdz kaut kādu ārkārtēju apstākļu izzušanai (piem., ar speciālu valdības lēmumu uz zināmu laiku noteikta maksājumu atcelšana par valdības iekšējām vai ārējām saistībām).

MORTIFIKĀCIJA — pazuduša vai iznīcināta juridiska akta anulēšana. M. mērķis ir likumā noteiktajā kārtībā pasludināt par spēku zaudējušu parāda saistību pret trešajām personām (M., piem., var pieprasīt vērtspapīru turētājs, ja tie nozaudēti).

MUITA ◇ kr. пошлина; vāc. Zoll ◇ — viens no valsts nodokļa veidiem. Šo nodokli ņem no apgrozījuma summas vai arī par kādu atsevišķu darījumu.

Muitas nodeva ◇ angl. duty, tax; kr. таможенная пошлина; vāc. Zoll ◇ — netiešā valsts nodokļa veids.

Atkarībā no preces kvalitātes un vērtības izšķir svāra M., vērtības M. un jauktā tipa M. Muitas nodevu vēl iedala ievēdmuitā, izvedmuitā un tranzīta muitā.

Muitas uzdevums ir aizsargāt savas valsts ražotāju intereses pret importa preču konkurenci vietējā tirgū, un šī aizsardzība izpaužas M. uzlikšanā ievadamajām precēm. Rezultātā šīs preces kļūst dārgākas, to ieviešana — neizdevīga un tāpēc samazinās; līdz ar to rodas labvēlīgi apstākļi šo preču ražošanas attīstībai iekšzēmē, šādi veicinot iekšējā tirgus stabilizāciju.

M. ieņem ievērojamu vietu ikvienas valsts ieņēmumos. Latvijā tie veidojas (% no visiem ieņēmumiem): laikā no 1921. līdz 1930. g. — vidēji 31 %, 1935./36. g. — 19 %, 1936./37. g. — 18 procentus.

Muitas nodevas limenis. To aprēķina, salīdzinot preces vienības vidējo vērtību daudzās valstīs ar samaksāto muitas nodevu par šo precī. Tas dod iespēju aprēķināt kopējo vidējo muitu par attiecīgo precī.

◇ N ◇

NAUDA ◇ lat. pecunia; vāc. Geld; angl. money, currency; liet. nauda ◇: 1) valsts likumdošanas aktos oficiāli noteikta abstrakta vērtības vienība, ar kuras starpniecību skaitliski izsakāma jebkura cita priekšmeta vērtība; 2) prece, kuras specifiskā patēriņa vērtība ļauj tai būt par visu citu preču ekvivalentu un pildīt vērtības mēra, maiņas līdzekļu, maksāšanas līdzekļa un uzkrāšanas līdzekļa funkcijas (piem., zelts).

Vispārējā nozīmē nauda ir instruments, kurš liek darboties ražošanas ekonomiskajiem regulatoriem.

Naudas sistēmas ekonomiskais pamats parasti ir zelts. Latvijā (līdz 1936. g.) naudas sistēma balstījās uz zeltu saskaņā ar 1919. g. 16. jūlija likumu, "Noteikumiem par naudu" (izdoti 1922. g.) un Latvijas Bankas statūtiem, kas apstiprināti 1923. gadā /sk. Lats/.

Juridiskajā aspektā naudas sistēmu veido sava nacionālā nauda, kas valsts likumdošanas ceļā atzīta par vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli

iekšzemes darījumos. Ārvalstu naudas zīmes, kas ir apgrozībā kādas valsts iekšienē, būtībā nav nauda, bet prece.

Latvijas Republikā pirms kara izdotajos noteikumos par operācijām ar ārvalstu valūtu bija paredzēts, ka ārvalstu valūtā var slēgt darījumus iekšzemē, bankas var pieņemt un izmaksāt noguldījumus ārvalstu valūtā (piem., importējais Latvijā var noslēgt līgumu ārvalstu valūtā un izdarīt maksājumus ārzemju partnerim šajā valūtā; eksportējais Latvijā var noslēgt līgumus ārvalstu valūtā, bet viņš nedrīkst pieprasīt samaksu ārvalsts valūtā, — samaksu viņš drīkst prasīt tikai latos pēc attiecīgās valūtas (piem., dolāra) kursa samaksas dienā. Šīs prasības ignorēšana nozīmētu nacionālās naudas diskreditāciju.

Divu valūtu paralēla apgrozība. Šāda situācija veidojas, kad naudas apgrozībā kādā valstī vienlaikus un oficiāli ir naudas zīmes ar dažādu maksātspēju vai vienas valsts naudas apgrozībā funkcionē arī citas valsts valūta.

Neoficiāla divu (vai vairāku) valūtu apgrozība veidojas tad, ja kādā zemē pašu valūta inflācijas rezultātā zaudē vērtību un naudas apgrozībā ieplūst stabila ārvalstu valūta.

Tā, piemēram, KSFP (vēlāk PSRS) naudas reformas gaitā 1922.—1924. g. oficiāli paralēli apgrozībā bija 5 dažādu naudas zīmju izlaidumi: vērtībā strauji kritošās KPFSR un PSRS naudas zīmes (1923. g. izl.), stabila valūta — KSFP un PSRS červonci (1922. un 1924. g. izl.), kā arī 1924. g. parauga PSRS valsts kases zīmes.

Pēc otrā pasaules kara Rietumvācijā līdz 1949. g. naudas reformai oficiāli apgrozībā bija reihsmarkas, rentes markas un Sabiedroto karaspēka pavalniecības izlaistās markas /sk. *Marka*/.

Latvijā pēdējo 70 gadu laikā divu valūtu paralēla apgrozība izveidojās četras reizes. 1922. g. paralēli apgrozījās tā saucamais Latvijas rublis un pagaidu banknotes latos attiecībā 50:1. Otrs divu valūtu apgrozības periods Latvijas teritorijā bija no 1940. g. 25. novembra līdz 1941. g. 25. martam, kad paralēli apgrozījās lats un PSRS rublis attiecībā 1:1.

Otrā pasaules kara laikā Latvijas teritorijā (1941.—1945. g.) faktiski apgrozībā bija divu ārvalstu — PSRS un Vācijas naudas zīmes, proti: PSRS rubļi, kuri tika ieviesti apgrozībā jau no 1940. g. 21. novembra /sk. *Lats*/, un vācu okupācijas markas $\diamond$ vāc. Reichsmark $\diamond$. Valūtas rēķinos Baltijas valstu teritorijā bija noteikti šādi kursi: 1 igauņu krona = 1,25 PSRS rubļi; 1 lats = 1 PSRS rublis, 1 lits = 0,90 PSRS rubļi un 1 PSRS rublis = 0,10 reihsmarkas. Minētie kursi oficiāli stājās spēkā ar 1943. g. 1. janvāri, turklāt jauns būtībā bija tikai reihsmarkas kurss attiecībā pret rubli, jo rubļa kursa attiecība pret Baltijas valstu valūtām saglabājās līdz kara sākumam noteiktās proporcijās.

Šie kursi tika lietoti norēķinos par saistībām, kuras radušās līdz Baltijas valstu okupācijai, gadījumos, kad šādām saistībām vēl bija likumīgs spēks.

Pēdējā divu valūtu paralēla apgrozība Latvijā bija 1992. gada naudas reformas gaitā, kad laikā no 7. maija līdz 20. jūlijam paralēli apgrozībā

proporcijā 1:1 atradās jaunā Latvijas pagaidu naudas zīme — Latvijas rublis un bijušās PSRS Valsts bankas naudas zīmes — PSRS rubļi.

Metāla nauda ◇ angl. coinage, hard money ◇. Monētu izgatavošana sākās pirms apm. 2,5 tūkstošiem gadiem Mazāzijā. Šim nolūkam izmantoja pirmo monētu metālu — elektronu (dabisks zelta un sudraba sakausējums). Tikai pakāpeniski cilvēce pārgāja uz tīrāku zelta un sudraba sakausējumu izmantošanu monētu kalšanai.

No XX gs. M.n. kalšanai izmanto tehniskos metālus: niķeli, bronzu, alumīniju un dzelzi, bet no dārgmetāliem kā vienīgi piemēras monētas un suvenirmonētas.

Naudas kaluve (naudas zīmju izgatavošana). Latvijas valsts naudas kaluve Rīgā uzsāka savu darbību 1937. g. Valstspapīru spiestuves telpās Maskavas ielā 11. Kaļamās preses jauda varēja sasniegt 200 tonnas un ražīgums — 4000 monētu stundā. Naudas kaltuvē bija iespējams izgatavot visus monētu nominālus — no 1 santima līdz 5 latiem.

Līdz 1937. g. Latvijas monētas izgatavoja Šveicē un Anglijā. Arī pirmās banknotes izgatavoja Anglijā; tikai ar 1937. g. visas naudas zīmes iespieda Latvijā Valstspapīru spiestuvē. Pēc otrā pasaules kara Latvijā vērtspapīru un naudas zīmju izgatavošana atsākās tikai 1992. g., kad Rīgā sāka iespiest Latvijas rubļus. Nākamās latu banknotes un monētas izgatavo Vācijā, to izlaide apgrozībā arī būs 1992.—1993. g. naudas reformas noslēgumā Latvijā.

Naudas zīmju izgatavošana PSRS bija PSRS Finanšu ministrijas pārziņā, un to veica specializēti valsts uzņēmumi, kuri producēja vērtspapīrus, monētas, ordeņus u. c. apbalvojuma vai piemēras zīmes. Visu šo uzņēmumu sistēmu vadīja attiecīga galvenā pārvalde ◇ kr. Гознак ◇, kura līdz 1992. g. maijam piegādāja naudas zīmes arī Latvijai.

Naudas zīmju svaru un pašizmaksu raksturo šādi piemēri: PSRS viena miliona vienrubļa naudas zīmju (1961. g. paraugs) svars ir aptuveni pustonna, bet ASV viena \$ 1000 banknošu izgatavošana maksā apm. 11 \$ (dati par 1975. g.).

Vienas 25 Ls banknotes (1928. g. paraugs) izgatavošana izmaksāja apm. 6,5 santīmus gabalā vai apm. 65 Ls par 1000 gabaliem (Latvijas Bankas pasūtījumu izpildīja angļu firma).

Naudas masa — skaidrā nauda kopā ar t. s. īstermiņa naudas (maksājumu) dokumentiem — čekiem, vekseliem, kredītkartēm u. c. kredītlīdzekļiem, kurus lieto norēķinos bez skaidras naudas izmantošanas.

Naudas reforma — pilnīga vai daļēja apgrozībā esošo naudas zīmju apmaiņa pret jaunām naudaszīmēm noteiktā proporcijā un stingri noteiktos termiņos, kuru realizē, pamatojoties uz attiecīgu likumu vai valdības lēmumu, lai ieviestu kārtību naudas apgrozībā, stabilizētu cenas un tirgu.

N.r. neizslēdz iespēju pāriet uz jaunu naudas vienības nosaukumu vai mainīt naudas vienības zelta saturu (tā, piem. veicot N.r. Ungārijā 1947. g., notika pāreja no pengjē uz forintu).

Ļoti dažādi var būt N.r. termiņi (tā, piem., Somija 1922. g. reformas gaitā, izņemot no apgrozības vecās naudas zīmes (1860.—1918. g. izl.), noteica to apmaiņai neierobežoti ilgu termiņu; Nīderlande savas Nīderlandes bankas izlaistās banknotes pēc to izņemšanas no apgrozības (no 1921. līdz 1929. g.) atļāva iesniegt apmaiņai vēl 30 gadu ilgā periodā; ASV un Šveice vispār nav noteikušas nekādus termiņus naudas zīmju apmaiņai; cariskajā Krievijā līdz ar jauna monarha nākšanu pie varas trīs mēnešu laikā no apgrozības tika izņemtas visas monētas un papirnaudas zīmes ar miruša valdnieka portretu vai monogrammu; veco naudas zīmju trīs mēnešu apmaiņas termiņš tika noteikts PSRS 1961. g. reformas laikā, bet 1947. g. reforma ilga tikai 6 dienas utt.).

Vēsturiskā skatījumā N.r. ir bijuši ļoti dažādi mērķi: apgrozībā esošo monētu vērtības palielināšana (pazemināšana), bimetalisma sistēmas aizstāšana ar monometālismu, pastāvošās banknošu emisijas sistēmas nomaiņa u. tml.

Naudas regālija vēsturiskā skatījumā ir valsts (privātpersonas) tiesības kalt monētas. Mūsdienų apstākļos N.r. ir valsts suverenitātes sastāvdaļa un valsts ekskluzīvās tiesības (monopols).

Naudas zelta saturs būtībā ir vicinigi banknošu zelta saturs kā banknotes nomināla zināmas daļas nodrošinājums ar emisijas bankas zelta rezervēm, ievērojot nosacījumu, ka banknotes var brīvi apmainīt pret stienų zeltu vai zelta monētām /sk. *Emisija*/.

Šāds stāvoklis pasaulē pastāvēja līdz 1971. g. augustam, kad ASV atteicās turpmāk ārzemju bankām dolārus apmainīt pret zeltu. Līdz ar to zelta cena šā dārgmetāla tirgū kļuva brīvi svārstīga (ieviesās t. s. peldošais kurss).

No 1978. g. aprīļa sakarā ar labojumiem SVF statūtos zelta oficiālo cenu atcēla, un valūtu paritātes kursu noteikšana, balstoties uz zelta paritātēm, beidzās.

Gadījumos, kad norēķinus nepieciešams kārtot valūtā, balstoties uz attiecīgo valūtu zelta paritāti, būtu jāievēro, ka attiecīgās valūtas paritāti /sk. *Paritāte*/ veido oficiāli fiksētais zelta saturs (zelta paritāte) kādā naudas vienībā.

Salīdzinot divu valstu valūtu zelta paritāti, nosaka oficiālo kursu /sk. *Kurss*/. Tā ir abu valūtu vērtību attiecība uz zelta bāzes. Ja ir zināms kādas naudas vienības zelta saturs un šīs valūtas kurss attiecībā pret citu valūtu, tad var aprēķināt otrās valūtas zelta saturu.

1. piemērs. Rubļa zelta saturs ir 0,987412 g, kurss pret st.m. = 2,16 rubļi. Jāaprēķina £ zelta saturs!

Atrisinājums: $0,987412 \cdot 2,16 = 2,13281$ g (£ zelta saturs).

2. piemērs. St.m. zelta saturs (1949. g.) = 2,48828 g vai kurss: 1 £ = 2,80 \$. Sterliņu mārciņa 1968. g. devalvēta, un tās kurss pret \$ ir šāds: 2,40 \$ = 1 £.

Jāatrod jaunais £ zelta saturs!

Atrisinājums:

a) nosakām, par kādu procentu devalvēta £ (14,29 %);

b) aprēķinām zelta satura samazinājumu devalvētajā £ ($2,48828 \cdot 14,29 = 0,35558$ g);

c) aprēķinām jauno £ zelta saturu ($2,4882 - 0,35558 = 2,13270$ g).

Naudas zīmes apgrozībā — sk. Emisija.

Papirnauda ◇ angl. paper currency; vāc. Papiergeld; fr. papier monnaie ◇ — sevišķas vērtības zīmes, kurām valsts piešķirusi obligāta maksāšanas līdzekļa statusu apgrozībai iekšzemē.

NETO ◇ it. tirs ◇:

1) preces tīrsvars bez iesaiņojuma ◇ angl. net weight ◇;

2) preces cena, atskaitot no sākotnējās (bāzes) cenas visas atlaides ◇ angl. net price ◇;

3) tīrais ienākums pēc tam, kad atskaitīti visi izdevumi ◇ angl. net avails, yields; proceeds ◇.

NODOKĻI ◇ angl. tax, charge, dues; vāc. Steuer, Auflage; kr. налоги ◇ — obligāti maksājumi, kurus iekasē valsts no fiziskajām un juridiskajām personām, lai segtu ar valsts finansu stabilitātes un pilsoņu saimnieciskās aktivitātes nodrošināšanu un sabiedriskās ražošanas regulāciju saistītos izdevumus. Atšķirībā no nodevām ◇ kr. сборы ◇ N. ir piespiedu raksturs, atteikšanās no to samaksas nav pieļaujama.

Saimnieciskās organizācijas apliek ar nodokli pēc uzņēmuma atrašanās vietas, pilsoņus — pēc dzīves vietas.

Nodokļi pēc samaksas veida iedalās tiešos un netiešos nodokļos. Tiešo N. maksātājas ir fiziskās un juridiskās personas. Galvenie nodokļu objekti ir zeme, ēkas (nekustamais īpašums), rūpnieciskā un tirdznieciskā darbība, kā arī ienākums no kapitāla. Svarīgākie netiešie (patēriņa) N. ir apgrozījuma N., muitas nodevas un akcize.

Saimnieciskās nestabilitātes periodos, kad naudas reālā vērtība kritas, par netiešo N. kļūst t. s. inflācijas nodoklis /sk. Inflācija/.

Kvotatīvais nodoklis veidojas, ja kāda biedrība ◇ kr. товарищество ◇, kura nav juridiskā persona (ar pilnu atbildību vai komanditsabiedrība), peļņas sadali "uz galviņām" veic, pamatojoties vienīgi uz savstarpējā līguma nosacījumiem atšķirībā no biedrībām (sabiedrībām), kurās peļņu sadala atbilstoši katra to locekļa iemaksātās daļas (pajas) lielumam. Aritmētiski K.n. izpaužas kā kopējās nodokļa summas sadale starp maksātājiem.

NOMA (īre) ◇ angl. rent (lease); kr. аренда (найм); vāc. Pacht (Miete) ◇ — līgums par mantas nodošanu lietošanā pret noteiktu samaksu. Par N. priekšmetu var būt arī tiesības. Izmomātājs ◇ kr. арендодатель ◇ var nebūt iznomājamās lietas īpašnieks, — iznomāšanas tiesības ir katram, kam ir lietošanas tiesības. Apakšnoma ◇ kr. поднайм ◇ tomēr iespējama vienīgi ar izmomātāja piekrišanu. Ja nekustamas mantas N. līgums ierakstīts zemesgrāmatā (koroborētā noma), tad jaunais nomnieks iegūst

tiesības, kas aizsargātas arī pret visām trešajām personām.

Ar N. līgumu saprot tādu līgumu, kas paredz iznomātās lietas lietošanu, lai ievāktu no tās augļus, bet ikviens cits lietošanas piešķirums ir īre (LR Civillikums, 1937. g. red., 2112. pants).

Nomas maksa — procenti par lietošanā nodoto kapitālu, kurš var būt ēku, mašīnu u. c. veidā. N.m. jānosaka ar tādu aprēķinu, lai nomnieks $\diamond$ kr. арендатор $\diamond$ saņemtu arī daļu no rentes, kuru dod minētais kapitāls.

NOMINĀLS $\diamond$ lat. nominalis — vārds $\diamond$ — skaitliskās vērtības apzīmējums uz naudas zīmēm un vērtspapīriem.

Nominālā cena — sk. Nomināls.

Nominālā darba alga — alga, kas izteikta naudā; tā atšķiras no reālās darba algas, kas izsaka to preču vērtību, kuras var nopirkt par algu.

NORĒĶINI $\diamond$ angl. payments, settlement, transactions; kr. расчеты; vāc. Abrechnung $\diamond$ — ekonomisko attiecību sistēma, kura veidojas tautas saimniecībā starp uzņēmumiem, organizācijām, iestādēm un iedzīvotājiem preču un pakalpojumu realizācijas procesā, veicot darba samaksu, sadalot un pārdalot nacionālo ienākumu ar budžeta un bankas kredīta starpniecību.

Preču un pakalpojumu realizācija pirkšanas-pārdošanas ceļā veido naudas norēķinus $\diamond$ angl. cash payments $\diamond$. Maksājumi naudā visas valsts mērogā noris kā naudas jeb maksājumu apgrozījums $\diamond$ angl. payment transactions, payments; kr. платежный оборот $\diamond$.

To maksājumu apgrozījuma daļu, kura atspoguļojas vienīgi banku kontos, nevis noris skaidrā naudā, sauc par bezskaidrās naudas maksājumu apgrozījumu. Bezskaidrās naudas maksājumu absolūtais vairākums iziet caur banku kontiem, bet to neliela daļa — arī caur krājkašēm (krājbanku sistēma).

Pēc orientējošām ziņām kopējais bezskaidrās naudas maksājumu apgrozījums PSRS 1988. g. bija 3,3 triljoni rubļu, t. i., aptuveni 11,5 tukstoši rubļu uz vienu PSRS iedzīvotāju — gandrīz 4 reizes lielāks par skaidrās naudas maksājumu apgrozījumu.

Visus bezskaidrās naudas norēķinus, kurus izdara ar banku starpniecību, iedala norēķinos par preču operācijām un norēķinos par bezpreču operācijām. N. par preču operācijām ieskaita N. starp uzņēmumiem, organizācijām un iestādēm par piegādātajām preču un materiālajām vērtībām, sniegtajiem pakalpojumiem un izpildītajiem darbiem.

Pie N. par bezpreču operācijām pieder norēķini ar budžetu, par līdzekļu uzkrāšanu kapitālajai celtniecībai un kapitālajam remontam, peļņas un apgrozāmo līdzekļu sadale starp valsts uzņēmumiem, kā arī citi maksājumi par finansiālajām saistībām.

Norēķinu dokumenti. To pamatveidi ir šādi: rēķins-faktūra; rēķins-maksājuma prasība; rēķins-saraksts (maksājuma uzdevums, inkaso uzdevums, norēķina čeks, pieteikums akreditīva vai sevišķā konta

atvēršanai).

Norēķinu formas. Ligumā starp uzņēmumu un banku tiek fiksētas konkrētas N.f. un to realizācijas noteikumi, kurus puses nav tiesīgas grozīt pēc saviem iesakiem.

Bezskaidras naudas N.f. ir šādas:

- 1) akcepta (maksājumu prasības);
- 2) norēķinu čeki;
- 3) maksājumu uzdevumi (pārvedumi);
- 4) inkaso uzdevumi (bezstrīdus norakstījumi);
- 5) akreditīvi (citpilsētu norēķiniem);
- 6) speciālie konti (citpilsētu norēķinos maksājumi pēc piegādātāja atrašanās vietas).

NOSTRO ◇ it. nostro — mūsu ◇ — "mūsu konts pie viņiem", t. i., konts, kuru mūsu banka atvērusi savam ārzemju korespondentam, lai viņš tajā ieskaitītu mums pienākošās summas. Konta vešanas noteikumus regulē ligums, kurā tiek paredzēts, kādā valūtā veicamas ar kontu saistītās operācijas; vai izmaksas izdarāmas tajā esošo summu robežās vai arī virs tām *overdrafta* kārtībā.

Ārzemju bankas kontu pie mums sauc par *Loro*.

NOTIFIKĀCIJA ◇ lat. notificare — darīt zināmu ◇ — vekseļu apgrozības praksē paziņojums par vekseļa protestu, kuru vekseļa turētājs izsūta personām (vekseļa devējam, indosantiem, garantam, akceptantam), kas ir atbildīgas par samaksu.

NOU-HAU ◇ angl. know-how — zināt, kā ◇ — atsevišķas patentā neatspoguļotas un patenta pircējam neizpaustas ziņas, kas saistītas ar zinātnisko, tehnoloģisko, tehnisko, ražošanas, finansu vai kādu citu paņēmieni un pieredzes izmantošanu. N.h. var iegādāties par atsevišķu samaksu.

NULLIFIKĀCIJA ◇ lat. nullificatio — iznīcināšana ◇ — vērtību zaudējušās papirnaudas izsludināšana par nederīgu, ko veic valsts varas iestādes.

N. var sakrist ar devalvāciju, kad vērtību zaudējušās naudas zīmes tiek apmainītas pret jaunām pēc ārkārtīgi zema kursa. Šāda operācija parasti tiek veikta pēckara periodā, lai stabilizētu valūtu. Tā, piem., Ungārijā 1946. g. vecās naudas zīmes N. rezultātā apmainīja pret jaunām attiecībā: $4 \cdot 10^{29}$ veco naudas zīmju pret vienu jauno forintu (pasaules rekords mazvērtīguma ziņā).

NUMISMĀTIKA ◇ lat. numisma — monēta ◇ — zinātne par monētām; šaurākā nozīmē — vēstures palīgdisciplīna, kas pēta monētas, kā arī citus līdzīgus objektus — medaļas, žetonus, plaketes un tamlīdzīgus priekšmetus.

N. nozare *bonistika* pēta papirnaudas zīmes, vērtspapirus, papirnaudas surogātus un tamlīdzīgus objektus.

Numismātika un bonistika ir saistītas ar visām pārējām vēstures disciplinām.

Privātpersonas, kurām pieder sistematizēti monēti, papīra naudas zīmju vai citu līdzīgu objektu krājumi, sauc par numismātiem un bonistiem.

◇ O ◇

OBLIGĀCIJA ◇ lat. obligatio — saistība; angl. bond, debenture; vāc. Obligation ◇ — vērtspapīrs, kas reprezentē parāda saistību un dod tā turētājam tiesības saņemt iepriekš noteiktu (fiksētu) ienākumu izteiktu procentos no obligācijas nominālvērtības.

Nosacījums par fiksēto ienākumu rada principiālu O. atšķirību no akcijas, jo akcijas turētāja ienākums nav fiksēts, bet ir atkarīgs no tā uzņēmuma peļņas, kurš izlaidis akciju.

O. vērtībai ir divas sastāvdaļas — nominālvērtība un kuponu vērtība. Ienākumu izmaksā pret kuponiem (parasti divas reizes gadā). Obligācijas apgrozībā var būt līdzvērtīgas naudas zīmēm, tās ir biržas darījumu objekts.

Izšķir O. nominālvērtību un faktisko vai kursa vērtību. Obligācijas pērkot, izdara attiecīgus aprēķinus.

Piemērs. Tiek pārdotas 500 piecp procentu 100 rubļu obligācijas, kuru nominālā summa ir 50 000 rubļu. Turklāt par nomināla summu 20 000 rubļu ir tekošie kuponi, bet par summu 30 000 rubļu nav kuponu. Obligāciju kurss ir 98, darījums notiek 27. februārī. Noteikt, cik saņems obligāciju pārdevējs)

Atrisinājums

Piecp procentu obligāciju nominālvērtība	= Rbl.	50 000
minus 2 % (kurss 98) jeb 1000 rbl.	= Rbl.	49 000
plus 5 % par 56 dienām	+ Rbl.	388,89
minus trūkstošo kuponu vērtība (300 gab. a Rbl. 2,50)	- Rbl.	750,00
KOPĀ	Rbl.	48 638,89

Ienākumu par obligācijām var izmaksāt, ne vien samaksājot kuponu vērtību, bet arī izsniedzot laimestus (prēmijas) pēc obligāciju dzēšanas izlozēm. Laimestu (prēmiju) saņemšanas noteikumiem ir jābūt iespiestiem pašas obligācijas mugurpusē. Obligāciju nominālvērtība dzēšama (izpērkama) noteiktā termiņā, kas speciāli norādāms, izlaižot O.

Hipotēku vai zemes banku O. sauc par *ķīlu zīmēm* /sk. *Ķīla*/.

Obligācija var būt arī individuāla vērtszīme, kuru aizņēmējs iesniedz kredītiestādei (krājaizdevu sabiedrībai) kā apstiprinājumu par savu ieķīlāto

nekustamo ipašumu, t. i., kā apliecinājumu, ka aizņēmējs līdz parāda atmaksai apņemas iekļāto ipašumu neatsavināt un neapgrūtināt ar parādiem, taču šāda O. tās turētājam nenes augļus. Klientam (aizņēmējam) šajā gadījumā jāpievieno obligācijai izraksts no zemes grāmatas, kas apliecina, kur tieši minētā obligācija koroborācijas kārtībā ierakstīta zemes grāmatā.

Ja O. izlaiž akciju sabiedrība, tā gūst iespēju savākt papildu kapitālu, taču šāda O. nedod tās ipašniekam balsstiesības a/s pilnsapulcē.

Obligācijas kurss — sk. Kurss.

ONKOLKREDĪTS ◇ angl. on call — uz pieprasījumu ◇ — bankas aizdevums, kuru tā var atprasīt jebkurā laikā. Šāds aizdevums izsniedz pret nodrošinājumu ar precēm, vekseliem vai citiem vērtspapīriem. Procentu likme tiem parasti ir zemāka nekā terminētiem aizdevumiem, tāpēc klienti šādos aizdevumus ņem gadījumos, kad viņiem naudas kapitāls vajadzīgs uz īsu laiku /sk. Konts/.

OPCIJA ◇ lat. optio — izvēle; angl. option ◇ — nosacījums, kas iekļauts biržas termiņdarījumā un dod vienai no pusēm tiesības noteiktā laikā saņemt preces (vērtspapīru) atbilstoši iepriekš noteiktajai cenai (kursam).

ORDERIS ◇ angl. order, warrant; vāc. Order; fr. ordre ◇ — grāmatvedības dokuments, ar kuru tiek dota pavēle veikt kādu operāciju ar naudas līdzekļiem vai materiālām vērtībām.

Kases orderis — dokuments, ko izmanto skaidras naudas vai citu vērtību izsniegšanai vai pieņemšanai kasē.

Memoriāla orderis — dokuments, ar kura palīdzību noformē operācijas, kas nav saistītas ar kasī (bezskaidras naudas norēķini, preču pieņemšana un izsniegšana utt.). Banku darba praksē tiek piemērota sistēma, kas nedaudz grozīta, ņemot vērā specifiskās bankas operācijas ar ārpusbilances kontiem.

Bankā sastāda M.o. par operācijām, kas saistītas ar emisiju, naudas un citu vērtību pārsūtīšanu, valūtas pirkšanu un pārdošanu, par operācijām ar bankas pamatlīdzekļiem, bankas aparāta uzturēšanu, operāciju izdevumiem un ieņēmumiem. Banka sastāda M.o. arī par klientu operācijām, kases darījumiem u. c.

Orderklauzula — atruna par attiecīgā akta izpildi, kuru fiksē uz darījuma dokumenta, līdz ar to padarot šādu dokumentu par orderdokumentu ◇ kr. приказная бумага; vāc. Orderpapier ◇.

O.k. teksts parasti ir šāds: "N kungam vai viņa orderim". O.k. pauž principu, saskāp ar kuru par tiesību pārņēmēju (kreditoru) uzskatāma persona, kuru par tādu noteicis iepriekšējais kreditors ar indosamentu /sk. Indosaments/.

Orderpapīrs — dokuments, ar kuru par kreditoru atzīstama ne vien orderpapīrā minētā persona, bet arī katrs, ko šī persona vai tās tiesību

pārņēmējs norāda par tādu. O.p. nododams tālāk ar indosamentu. Par O.p. turētāju var būt arī orderi nenorādīts ordera turētājs (blanko indosaments).

OVERDRAFTS ◇ angl. *overdraw* — pārsniegt ◇ — summa, kuras robežās banka kreditē tekošā konta īpašnieku virs kontā esošā līdzekļu atlikuma. O. faktiski ir blanko īstermiņa kredīts, to parasti izsniedz bez nodrošinājuma uz termiņu, kas nav ilgāks par 12 mēnešiem. Kredīta dzēšanai tiek izlietoti visi maksājumi, kuri ienākuši tekošajā kontā.

O. kredītu banka tiesīga atprasīt jebkurā laikā. Tad, kad dots termiņa pagarinājums, banka pieprasa no klienta nodrošinājumu, visbiežāk — vērtspapīros. O. pēc būtības ir *kontokorenta* paveids. O. kredītu plaši praktizē rietumvalstīs.

◇ P ◇

PAJA ◇ angl. *share*; kr. *naī*; vāc. *Anteil* ◇ — noteikta līdzekļu summa, kuru fiziska vai juridiska persona iemaksā kooperatīvajā uzņēmumā (biedrībā) kā savas līdzdalības maksu.

Paja un akcija — pajas un akcijas būtiska atšķirība ir tā, ka paja nevar apgrozīties kā vērtspapīrs, tā nevar kļūt par biržas darījumu objektu, toties akcija vienmēr ir vērtspapīrs un var būt biržas darījumu objekts.

Tāpat paju biedrības īpašums nevar pāriet svešā valdījumā, bet a/s īpašuma pāreja svešā valdījumā ir iespējama.

Paju biedrība ◇ angl. *cooperative society* ◇ — īpašs biedrību paveids. Paju biedrības izveido, lai veiktu sīko un vidējo uzņēmējdarbību uz kooperācijas pamata un celtu savu biedru labklājību.

P.b. ir juridiska persona ar pilnu vai ierobežotu atbildību, tai ir savi statūti. P.b. dibina, pamatojoties uz attiecīgajiem likumdošanas aktiem. P.b. nekad nedrīkst identificēt ar akciju sabiedrību, kā tas bija paredzēts cariskās Krievijas likumos /sk. *Sabiedrība, a/s*/.

Saskaņā ar Latvijas Republikas pirmskara likumdošanas aktiem P.b. varēja dibināt ne mazāk par 3 dalībniekiem, akciju sabiedrību — ne mazāk par 5 dalībniekiem.

Paju kapitāls — paju biedrību pašu līdzekļi, kurus paju biedrībā (uzņēmumā) veido iemaksātās pajas. P.k. var iemaksāt naudā, kā arī preču vai citu vērtību veidā (piem., vērtspapīros — akcijās vai obligācijās). Iemaksāto paju var pārdot citam attiecīgās paju biedrības dalībniekam, kurš tādā gadījumā iegūst visas iepriekšējā paju īpašnieka tiesības un pienākumus. Šādu operāciju noformē ar attiecīgu ierakstu paju īpašnieku grāmatā.

Paju nedrīkst iemaksāt vekselos vai arī ieskaitīt uz uzņēmuma izsniedzamā kredīta rēķina.

P.k., kurš rodas no paju īpašnieku iemaksām, veido paju fondu, kas ir kooperatīvs īpašums. To izveido statūtos noteiktajā kārtībā.

PARITĀTE ◇ lat. paritatis — vienlīdzība; angl. parity (par) ◇:

- 1) vienlīdzība, vienāds stāvoklis, pušu līdztiesība;
- 2) attiecība starp divu valstu papirnaudas vienībām pēc zelta daudzuma, kuru tās reprezentē (valūtas paritāte), vai arī faktiskais tirā dārgmetāla saturs salīdzināmās divu valstu naudas vienībās (zelta jeb monētu paritāte) /sk. *Nauda*/.

Tā, piemēram, līdz 1914. gadam st.m. monētu paritāte bija šāda: 1 £ = 4,87 \$ = 9,46 Krievijas rubļi = 20,40 Vācijas markas. Tas nozīmēja, ka minētajā dolāru, rubļu un marku daudzumā ir tikpat daudz tira zelta kā vienā sterliņu mārciņā.

Monētu paritāti aprēķina, vienas valsts monētā esošo tirā metāla vērtību izsakot otras valsts monētās, kuras satur tādu pašu dārgmetāla daudzumu.

Kursa paritāte — ārvalstu valūtas iepirkšanas cena, kas izteikta iekšzemes valūtā. K.p. nosaka uz zelta paritātes bāzes /sk. *Kurss*; *Nauda*/. Valūtu kursus publicē speciālos kursu biļetenos. Parasti katrai ārvalstu valūtai norāda 2 kursus: pircēja kursu (minimālo kursu), pēc kura bankas iepērk ārvalstu valūtu un apmaksā ārvalstu valūtā izrakstītus maksājumus dokumentus, un pārdevēja kursu (maksimālo kursu), par kuru bankas pārdo valūtu. Šo kursu starpība veido bankas iestāžu peļņu no minētajām operācijām.

Papirnaudas zīmēm var aprēķināt vienīgi kursa paritāti, un kursa svārstības te nav ierobežotas.

Gadījumos, kad tiek noteikts kādas valsts valūtas paritātes kurss attiecībā pret citas valsts valūtu, attiecīgā valsts likumdošanas ceļā nosaka savas valsts valūtas vienības atbilstību noteiktam otras valsts valūtas vienību daudzumam.

Preču paritāte — vienu un to pašu preču cenu salīdzinājums dažādās valstīs.

Tā, piemēram, Londonā zināma cena £ par vienu bušeli graudu, un tas pats zināms arī Rīgā par vienu centneru graudu latos. Šajā gadījumā, lai salīdzinātu graudu cenas, bušelis jāpārverš centneros vai otrādi un pēc tam jāsalīdzina to cenas, kas izteiktas £ vai Ls.

Valūtas pirkjspējas paritāte — dažādu valstu valūtu attiecība, kuru veido pirmās nepieciešamības preču "groza" vērtība, ja cenas izteiktas attiecīgajās valūtās.

Piemērs: ja pirmās nepieciešamības preču "grozs" ASV maksātu 5000 \$, bet tāds pats preču "grozs" Anglijā — 1000 £, tad \$ un £ pirkjspējas paritāte būtu 5 \$ = 1 £ un šādam aprēķinam būtu izšķiroša nozīme šo abu valūtu kursu pamatojuma noteikšanā apstākļos, kad valūtu bāze vairs nav zelts.

PASAULES CENAS — pasaules tirgus (pasaules biržas) cenas atsevišķām, visvairāk izplatītām precēm, kuras ir regulāra pasaules tirgus apgrozījuma objekts ◇ angl. worldmarket price ◇.

Tā, piemēram, Starptautiskajā naftas biržā Londonā dīzeļdegvielai (ar piegādi) 1990. g. augustā bija šādas cenas: augstākā — 218, zemākā — 204 \$ par tonnu. Minētā cena veidojas kā vidējais lielums no šajā mēnesī realizētajiem 9,5 tūkst. degvielas partiju (katrai no tām 100 tonnu tilpums).

PASĪVS ◇ lat. passivus — bezdarbīgs, tāds, kas cieš; angl. liabilities ◇ — labā puse grāmatvedības bilancē (kredīts), kurā atspoguļojas uzņēmuma līdzekļu veidošanās avoti — paša uzņēmuma rezerves, piesaistītie līdzekļi utt.

Passīvās operācijas bankās — operācijas, ar kuru palīdzību tiek veidoti bankas pašas resursi: svešu līdzekļu iesaistišana bankas aprītē (depozītu pieņemšana un uzņēmumu (organizāciju) tekošo kontu atvēršana; noguldījumu pieņemšana no pilsoņiem; valsts budžeta līdzekļu glabāšana; komercbanku akciju izvietošana; banknošu izlaide, ko veic emisijas bankas).

Procenti par pasīvajām operācijām parasti svārstās no 2 % līdz 3 %, par aktivajām — no 6 % līdz 7 % /sk. Procents/.

Passīvie konti — konti, kuru kredītā atspoguļojas līdzekļu atlikumi un to palielināšanās, bet debetā — samazināšanās.

P.k. var būt tikai kredīta saldo.

PEĻŅA ◇ angl. profit; kr. прибыль; vāc. Gewinn ◇:

- 1) uzņēmēja tīrais ienākums, kas reprezentē atbildību par viņa ieguldījumu saimnieciskās darbības organizēšanā un vadīšanā;
- 2) plašākā nozīmē — naudas un materiālo līdzekļu atlikums pēc izdevuma atskaitīšanas no ienākuma.

Vispārēja formula uzņēmuma peļņas aprēķināšanai:

peļņa (kopējā) = kopējais ienākums minus apgrozījuma nodoklis, minus pašizmaksa. Šo peļņu sauc arī par *bilances peļņu*.

Bilances peļņa — uzņēmumā visās ražošanas un neražošanas darbībās faktiski gūtās peļņas kopsumma, ieskaitot dažādus varbūtējos pārējo finansu operāciju rezultātus.

Dibinātāju peļņa — sk.

Emisijas peļņa — sk. Emisija.

Peļņas minimums — normāla ražošanas procesa nodrošināšanai nepieciešamā peļņa, ko veido 3 elementi:

- 1) kapitāla summa, kas nepieciešama, lai atjaunotu un pavairotu pamatlīdzekļus, kā arī šā kapitāla procenti atbilstoši vidējai procentu likmei naudas kapitāla tirgū;
- 2) atskaitījumi apdrošināšanas fondam, kura līdzekļus izlieto avārijas gadījumā vai tamlīdzīgās situācijās, kas saistītas ar ražošanas pārtraukšanu;

3) **minimālā summa**, kas nepieciešama uzņēmuma īpašnieka un viņa ģimenes normāla dzīves līmeņa nodrošināšanai.

Peļņa var mainīties atkarībā no grozījumiem konkrētās valsts likumdošanas aktos. Pēdējais apstāklis ļoti svarīgs, lai prognozētu starpnacionālu uzņēmumu peļņu, kuru veido dažādās valstīs gūtā peļņa.

Peļņa un inflācija — kritot naudas reālajai vērtībai, peļņas patiesais lielums vairs neatbilst faktiski ieņemtajai summai inflācijas skartajā valūtā.

Tā, piemēram, ja kapitāls ieguldīts par 12 % gadā, bet inflācija ir 10 %, tad patiesais ienākums no kapitāla būs tikai 2 %.

Uzņēmēja peļņa — tīrais ienākums, kas paliek uzņēmēja rīcībā pēc tam, kad no kopējā ienākuma atskaitīti ražošanā izlietotie pamatlīdzekļi un apgrozāmie līdzekļi, paša uzņēmēja darba alga un procenti par ieguldīto kapitālu.

Uzņēmēju interesē iespējamās peļņas kopsomma, nevis maksimāla peļņa no produkcijas vienības, t. i., uzņēmējam ir svarīgi vairāk pārdot par zemāku cenu, nevis mazāk — par augstāku cenu.

PLATĪNS ◇ lat. platinum, ķīm. simb. Pt, ip. svars 21,46 ◇ — nosaukums cēlies no spāņu "plata" — sudrabs. P. ir viens no vērtīgākajiem dārgmetāliem; to atklāja XVII gs. Kolumbijā. 1819. g. P. atradnes uzgāja Urālos, un tās līdz XX gs. sākumam deva apm. 95 % no P. ieguves pasaulē.

P. kā monētu metāls pirmo reizi izmantots Krievijā /sk. *Rublis*/.

Platina cena pasaules tirgū mainījusies šādi: 1900. g. — 32,7 dol. par vienu trojas unci tīra P., 1939. g. — 36,7; 1971. g. — 113; 1986. g. — 466; 1990. g. — 480 dol. /sk. tabulu beigās/.

Pasaules tirgus cenas savstarpējo attiecību trim dārgmetāliem — stieņu zeltam, sudrabam un platinam XIX gs. vidū raksturo šāda proporcija: 15:1:5,4; 1971. g. attiecīgi 26:1:73; 1986. g. jau 66:1:85. Tas nozīmē, ka P. cena sistemātiski paaugstinās salīdzinājumā ar citiem dārgmetāliem. Pasaules tirgū piedāvātais P. daudzums 1989. g. bija 112 tonnas.

Platina ieguve. No XX gs. sākuma līdz otrajam pasaules karam P. ieguve pasaulē bija apmēram 6 tonnas gadā, no tām Krievijā — apm. 5,6 t; pēc kara ieguve pieauga un 1945. g. jau sasniedza 10,1 t (bez PSRS), 1986. g. — 76 tonnas. Šo P. daudzumu deva 4 valstis: DAR, Kanāda, Kolumbija un ASV. Visā pasaulē laikā no 1900. g. līdz 1986. g. iegūts 2450 t platina.

XIX gs. P. ieguva Krievijā, visvairāk laikā no 1830. līdz 1841. g. (vidēji apm. 1,6 t gadā).

Platina metālu grupa — osmijs, irīdijs, rutēnijs, rādijs un pallādijs. Tie visi, izņemot pallādiju, dabā sastopami kopā ar platīna rūdu.

PORTO ◇ it porto ◇ — pasta un telegrāfa izdevumi, sedzami uz klienta rēķina.

PREČU BIRŽA ◇ angl. commodity (goods) exchange; vāc. Warenbörse ◇ — pastāvīgi funkcionējošs tirgus, kurā operācijas izdara ar lielām viendabīgu, kvalitatīvi līdzvērtīgu un savstarpēji apmaināmu preču partijām bez to

faktiskas (fiziskas) klātbūtnes, izmantojot tikai attiecīgo preču paraugus vai to kvalitātes raksturojumus (standartus), kas fiksēti unificētā kontraktā.

Šādu biržas darījumu rezultātā notiek preces īpašnieka maiņa: no vienām rokām otrās pāriet nevis pati prece, bet dokuments, kurš apliecina pircēja tiesības uz šo preci.

Attiecīgās preces piegāde notiek saskaņā ar pušu kontraktā fiksētajiem termiņiem un nosacījumiem.

Darījumos bez pašas biržas locekļiem var piedalīties arī klienti, kurus iedala pastāvīgos un nepastāvīgos apmeklētājos. Pastāvīgie apmeklētāji par biržas apmeklējuma tiesībām maksā vienreizēju ikgadēju ieejas maksu, nepastāvīgie — attiecīgu samaksu ikreiz kārtā uz vietas.

Galvenais informācijas avots biržā parasti ir elektroniskais informācijas tablo, kur nonāk ziņas no operatīvās daļas, mākeriem un tirgus dalībniekiem, kuriem ir savas pastāvīgas vietas. Šīs ziņas ietver piedāvājamo vai pieprasāmo preču nosaukumus, preču (partijas) daudzumu un tās vietas numuru, no kuras pienākusi informācija.

Visi darījumi biržā tiek reģistrēti (preču nosaukumi, to daudzumi, pircēju un pārdevēju noteiktās cenas un darījumu cenas). Uz šo datu pamata nosaka (kotē) cenas un analizē tirgus konjunktūru /sk. *Kotācija; Birža/*.

PRĒMIJA ◇ lat. *praemium* — ieguvums, atalgojums; angl. bonus, premium; vāc. Prämie ◇:

- 1) atlīdzība par izcilu darbu, izgudrojumu vai racionalizāciju valsts, kooperatīvā vai privātā uzņēmumā;
- 2) godalga zinātnē, literatūrā, mākslā, sportā, piešķirot autoram atzinības rakstu (diplomu) un balvu vai noteiktu naudas summu (piem., Nobela P., Kultūras fonda P. utt.);
- 3) valsts pabalsts firmām (uzņēmumiem) par kāda svarīga uzdevuma sekmīgu veikšanu (piem., eksporta un importa P. u.c.);
- 4) loterijā — papildlaimests, ko uz sevišķu noteikumu pamata piešķir kādai jau laimējušai lozei;
- 5) apdrošināšanas atlīdzība, ko apdrošinājumaņēmējs maksā apdrošinātajam par riska uzņemšanos;
- 6) dažādi bezmaksas pielikumi natūrā periodisku izdevumu vai grāmatu sēriju abonentiem.

Prēmiju aizņēmums — speciāls valsts aizņēmuma veids, kura nosacījumos ir atruna pircēju piesaistīšanai, paredzot viņiem iespējamu laimestu, nevis noteiktu procentu likmi.

Latvijā P.a. pirmo reizi izlaists 1920. g., otro reizi — 1931. g. (iekšējais ceļu aizņēmums 20 Ls nomināla obligācijās). Pēdējais P.a. aizņēmums bija jāizpērk 30 gadu laikā, taču tas nenotika kara un okupācijas dēļ. Neizpirkto obligāciju summa 1940. g. sākumā bija apm. 14 milj. latu.

Prēmiju sistēma — sevišķs akordalgas veids, kura uzdevums ir veicināt ātrāku un labāku darbu. P.s. mēdz būt visai dažādas un ir atkarīgas no konkrētā uzņēmuma darbības rakstura un mērķiem, kā arī no prēmijas aprēķinu kārtības, ko var fiksēt prēmiju nolikumā.

Visbiežāk piemēro laika un materiālu (izejvielu) ekonomijas prēmijas, kā arī piemaksas pie algas par kvalitātes rādītāju uzlabojumiem un racionalizācijas priekšlikumiem.

Prēmiju piešķiršanas un izmaksas kārtību reglamentē katra uzņēmuma (firmas) administrācija.

PRIVILĒGIJU AKCIJAS ◇ angl. preference shares ◇. Šādu akciju izlaide var būt saistīta gan ar nepieciešamību atveseļot a/s, ja saimniecības gads beidzies ar zaudējumiem, gan arī ar jaunu kapitālu piesaistišanu.

Zaudējumu gadījumā a/s nevar rēķināties ar jauniem kapitālu piedāvājumiem no ārienes un vienīgā iespēja uzlabot situāciju ir pašu akcionāru līdzekļu piesaiste, izlaižot t. s. P.a., kuru turētājiem tiek garantētas priekšrocības dividendes saņemšanā /sk. Akcija/.

Akciju kapitāla piesaistei var noderēt arī īpašas piemaksas iekasēšana no akcionāriem. Šajā gadījumā akcionāriem piederošās akcijas vienlaikus tiek pārformētas par P.a. (piemaksas lielums parasti ir tieši proporcionāls zaudējuma summai, pārrēķinot to uz vienu akciju).

P.a. izlaides mērķis var būt ne tikai a/s sanācija, bet arī vispār jaunu kapitālu piesaiste. Priekšrocības var paredzēt atsevišķam (speciālam) izlaidumam vai arī atsevišķai akciju grupai.

Galvenie privilēģiju veidi izpaužas dividendes un likvidācijas kvotas saņemšanā, kā arī balsošanas procesā.

Tā, piemēram, Latvijas Republikā pirms kara P.a. tika garantēta dividende, kas nebija zemāka par 6 % (likumdošanas aktos noteiktā dividendes maksimālā norma bija 12 %).

Visos gadījumos attiecīgajiem nosacījumiem jābūt fiksētiem a/s statūtos.

PERCENTS ◇ lat. *pro centum* — no simta; angl. per cent, interest ◇:

- 1) simtā daļa no kaut kāda skaitļa vai daudzuma, apzīmē ar zīmi "%";
- 2) aizdevuma (kredīta) P. — maksa par aizņemta kapitāla lietošanu, daļa no peļņas, kuru dod šā kapitāla lietošana.

Diskonta procents ◇ angl. discount rate; kr. учетный процент ◇ — procents, kuru valsts centrālā banka lieto vekseļu diskontam. Šis procents lielā mērā nosaka procentu likmi komercbankās, tādējādi kļūdamas par valsts kredīta politikas svarīgu regulatoru.

Maksimālais procents — ar valsts likumdošanas aktiem var noteikt maksimālo aizdevuma procentu, kurš jāievēro bankām u. c. kredītiestādēm, kā arī privātpersonām komercdarbībā (piemēram, Latvijas Republikā pirms kara sākotnēji M.p. bija 12 %, vēlāk 8 %; Vācijā tas ir 30 procenti).

Procenta skaitlis — aritmētiska formula, kuru lieto kredītiestādes procentu naudas aprēķināšanai par klientu kontiem. P.s. reprezentē konta

atlikumu summu, kas tiek reizināta ar to dienu skaitu, kad līdzekļi atradās bankas kontā, un dalīta ar 100. Praksē procentu naudas aprēķiniem lieto speciālas tabulas.

Procentu likme (norma) ◇ angl. interest rate; kr. процентная ставка ◇ — atbildība kreditoram par katrām aizdotā kapitāla 100 vienībām gada laikā, ko nosaka likumdošanas akti vai kredītiestāde patstāvīgi.

Procentu papīri — tas pats, kas vērtspapīri (akcijas, obligācijas u. c.), kuri dod to īpašniekiem zināmu peļņu.

Procentu politika — sācākumu sistēma, kuru realizē valsts centrālā banka brīvā tirgus un uzņēmējdarbības apstākļos, lai atbalstītu mazrentablās, bet valstij nepieciešamās ražošanas nozares. Tās mērķis ir nacionālās ekonomikas nostiprināšana un naudas sistēmas stabilizācija.

PROTEKSIONISMS ◇ lat. *protectio* — sargāšana ◇ — valsts ārējās tirdzniecības politikas sastāvdaļa, lai aizsargātu nacionālo saimniecību pret ārzemju preču postošu konkurenci iekšzemes tirgū.

Valsts ārējās tirdzniecības politikai, vadoties no savas zemes konkrētiem apstākļiem, ir jāizšķiras par nacionālās saimniecības aizsardzību vai pret to. Ja valsti pastāv, piemēram, senas stabilas rūpniecības nozares, kuru produkciju sāk apdraudēt ārvalstu preču konkurence, tās ir jāaizsargā. Tas pats attiecas uz jaundibinātiem uzņēmumiem. Izšķirošais moments šajos gadījumos ir sabiedrības un valsts nākotnes intereses, tātad vispārējais labums, valsts saimnieciskā un sociālā stabilitāte.

Protekcionisms ir pretējs brīvā tirdzniecībai, kura cenšas kāpināt valsts ieņēmumus, izmantojot neierobežotu eksportu.

Brīvā tirdzniecības mācība operē vienīgi ar tīri racionāliem (peļņas) faktoriem, bet neņem vērā katras zemes atšķirīgos dabiskos un politiskos apstākļus, kā arī nacionālās intereses — neatkarības un patstāvības centienus.

Absolūta saimnieciska brīvība priekšplānā izvirza pasaules tautu kopību, kurai būtu pakļaujamas visas valstis un tautas. Taču tā nozīmē, ka, piemēram, ar dabas resursiem nabadzīgākas zemes nokļūst nelabvēlīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar bagātājam zemēm. Tāpēc neviena valsts, piemēram, nedrīkst atteikties no zemkopības tādēļ vien, ka citur pārtikas preces var saražot lētāk. Ja kaut kur tā notiktu, tad šādā valstī iznīktu tautas eksistences materiālais pamats un jebkura starptautiska saimnieciskās vai politiskās krīzes situācija nopietni apdraudētu šīs valsts patstāvību.

Protekcionisma pamattēze ir nacionālā darba aizsardzība, nosakot aizsargmuitas visiem ražojumiem, kurus var ražot pašu zemes iedzīvotāji tādā vairumā un kvalitātē, kas nodrošina iekšējā tirgus vajadzības un optimālu tautas nodarbinātību. Protekcionisms pilnīgi nepieciešams jaunām valstīm, kurām trūkst kapitālu un pieredzes.

Aizsargmuitu uzdevums ir nodrošināt stabilu ražošanas apjomu saglabāšanu tajās nozarēs, kurām ir dabiskais izaugsmes pamats (dabas resursi, strādnieku kvalifikācija, izdevīgi ģeogrāfiskie apstākļi, tradicionāli stabils pieprasījums iekšzemē un ārzemēs).

Latvijā tādas nozares varētu būt gaļas un piena ražošana, graudkopība, linkopība, zvejniecība, kūdras, cementa un papīra rūpniecība, mežrūpniecība, kokapstrāde, ostu tranzitsaimniecība, auto, dzelzceļa un gaisa transporta starptautiskie pakalpojumi, telekomunikācijas un tūrisms.

Protekcionisms neder tajās nozarēs, kurām nav izredžu vai nav lietderības savā zemē. Latvijā tādas nozares varētu būt metalurģija, smagā un vidējā mašīnbūve, kuģubūve, aviācijas rūpniecība.

Protekcionisms nedrīkst kļūt par pašmērķi: tiklīdz kādā aizsargātā nozarē ražošanas limenis sasniedzis optimālo robežu un tā var sekmīgi konkurēt ārējā tirgū, nepieciešams atcelt aizsargmaksas.

Atzīta un pasaules praksē pārbaudīta protekcionisma sistēmas darbības secības shēma ir šāda:

a) ievedmaksas aizsargā pašu zemes gatavos ražojumus (augsts muitas nodoklis ārzemju gatavajai produkcijai);

b) ievedmaksas aizsargā pašu zemes pusfabrikātus (augsts muitas nodoklis ievestajiem pusfabrikātiem);

c) ievedmaksas aizsargā vienīgi pašu izejvielas (augsts muitas nodoklis ārzemju izejvielām).

Pēdējais posms šajā shēmā ir muitas nodokļa pilnīga atcelšana, kad galīgi izveidojusies un nostiprinājusies pašu zemes ražošanas nozare.

Ievedmuitu nozīme ir arī tāda, ka tās var novērst ārzemju kapitāla bēgšanu, jo nodrošina pašu zemes ražojumiem augstākas cenas, tātad dod lielāku peļņu attiecīgiem ārvalstu kapitāla ieguldījumiem.

PROTESTS (vekseļu) ◇ angl. protest of a bill ◇ — sk. Vekselis.

PROVE — sk. Raudze.

PROVĪZIJA ◇ vāc. Provision ◇ — maksa par starpniecības pakalpojumiem (*komisija*).

◇ R ◇

RABATS ◇ angl. rebate; vāc. Rabbat ◇ — atlaide no kopējās summas, kas jāmaksā par nopirkto preci. R. parasti dod tad, kad samaksa notiek skaidrā naudā vai pircējs ņem preces lielā daudzumā.

RAUDZE ◇ lat. probo — izmēģināt, novērtēt; angl. standard; kr. проба; vāc. Probe ◇:

1) **metriskā raudze** — skaitlis, kas rāda tirā dārgmetāla daudzumu katrās kausējuma (izstrādājuma, monētas) 1000 svara daļas. M.r. ieviesta Latvijā no 1924. g. 1. janvāra. R. pieņemts saīsināti apzīmēt ar "o", kas liekama pēc attiecīgā skaitļa augšējā labajā stūrī (piem., 90°). Piedevu tirājam dārgmetālam sauc par ligatūru, bet kopējo jeb bruto svaru

(monētai) — arī par ligatūras svaru. Visaugstākajai dārgmetāla tirības pakāpei atbilst 1000°;

2) zolotņiku raudzes sistēma bija spēkā Krievijā un PSRS līdz 1924. gadam. Šajā sistēmā zelta vai sudraba svara daudzumu kausējumā nosaka dārgmetāla zolotņiku skaits 96 kausējuma svara daļās (1 mārciņa = 96 zolotņiki). Z.r.s. Krievijā sudraba izstrādājumiem ieviesta 1711. g., zelta — 1733. gadā;

3) karātu raudzes sistēmā tirā dārgmetāla saturu kausējumā nosaka tā svara vienību skaits 24 izstrādājuma vienībās. Augstākās tirības zeltam atbilst 24 karāti.

1907. g. ar Parizes Starptautisko metrisko konvenciju noteikts vienots metriskais karāts, kura svars ir 0,2 gramī.

Vēsturiski K. pirmo reizi ieviests 1524. g. Vācijā dārgakmeņu svēršanai; K. lietošana saglabājusies līdz mūsdienām;

4) raudzes sistēma lotos un granos — raudze sudraba monētām, kuras Krievija kala Prūsijai XVIII gs. un Polijai XIX gadsimtā. Šo raudzi izteica lotos un granos (sk. pielikumu), un tā rāda tirā sudraba saturu vienā Ņelnes markā (1 lots = 1/16 Ņelnes markas; 1 grans = 1/18 loti = 1/288 Ņelnes markas).

Loti un grani Eiropā pazīstami jau no XVI gadsimta. Krievijai pēc Livonijas zemju un Polijas okupācijas vajadzēja kalt monētas atbilstoši minēto zemju raudžu sistēmām, jo šīs teritorijas joprojām atradās Eiropas kultūras aprītē.

Raudžu pārrēķini:

1) pārejot no zolotņiku raudzes uz metrisko raudzi, pārrēķinu izdara pēc formulas

$$\frac{R. \text{zol.}}{96},$$

piem., $83 \frac{1}{3} : 96 = \text{apt. } 0,868 \text{ vai } 868^\circ (868/1000)$;

2) pārejot no metriskās raudzes uz zolotņiku raudzi, pārrēķinu izdara, lietojot attiecīgu pretēju darbību, piem.,

$$\frac{900}{1000} \cdot 96 = \frac{86400}{1000} = 86 \frac{2}{5} (\text{zol.});$$

3) pārejot no karātu raudzes uz zolotņiku raudzi, karātu raudzi reizina ar 4 (piem., kausējums ar raudzi 22 karāti $\cdot 4 = 86$ raudzes pēc zolotņiku sistēmas);

4) pārejot no raudzes sistēmas lotos un granos uz zolotņiku raudzi, nepieciešams pārrēķināt raudzi granos un dalīt ar 3 (piem., kausējums ar raudzi 13 loti un 15 grani būs 250 granu raudze $: 3 = 83 \frac{1}{3}$ zolotņiku raudzes).

Anglijā sudraba kausējumiem par pamatu pieņemts 240 vienību skala, zeltam — 24 vienību.

$222 \frac{222}{240}$ sudraba raudzi un $22 \frac{22}{24}$ zelta raudzi sauc par standarta raudzi (attiecīgā metriskā raudze = 916 2/3).

Karātu sistēmas raudzi vēl lieto ASV un dažās citās zemēs. Raudžu sistēmu salīdzinājumu sk. tabulā vārdnīcas beigās.

Juvelierizstrādājumu raudzes — /sk. tabulā vārdnīcas beigās/.

Monētu raudzes — /sk. attiecīgu monētu nosaukumus/.

REDISKONTS — otrreizējs vekseļa diskonts pirms vekseļa termiņa izbeigšanās, piem., tad, kad banka tai piederošos vekseļus pārdod tālāk citai kredītiestādei /sk. Diskonts/.

REFAKCIJA ◇ fr. refaction — atlaide ◇:

- 1) atlaide no preces cenas vai svara, kuru tirdzniecības darījumā dod pārdevējs par labu pircējam sakarā ar nobirumu vai bojājumu;
- 2) atlaide no tarifa par labu kravas nosūtītājam saskaņā ar kravas ipašnieka un transporta firmas sevišķu vienošanos, ja kravas apjoms ir ļoti liels vai transporta operācijām ir regulārs raksturs.

REFERENCE ◇ lat. referre — ziņot ◇:

- 1) izziņa par ieņemamo amatu, atsauksme;
- 2) darījumu attiecībās raksturojums (atsauksme), kuru sniedz firma ar labu reputāciju par kāda uzņēmuma (vai privātpersonas) maksātspēju.

REGĀLIJA ◇ lat. regalis — valdniekam piederošs ◇ — valsts monopoltiesības uz kaut ko (piem., uz monētu kalšanu). Agrāk šādas R. bija karalim; mūsdienās R. ir valsts monopols attiecīgā nozarē.

REGRESS ◇ lat. regressus — atgriešanās ◇ — sk. Vekselis.

REIHSMARKA — sk. Marka.

REIMPORTS — preču atpakaļvešana, piem., savu eksportēto, bet nepārdoto vai izbrāķēto ražojumu vešana atpakaļ no ārzemēm, ja tie ārzemēs nav pārstrādāti.

Tādu preču atpakaļvešana, kuras ārzemēs nogādātas kādai islaicīgai vajadzībai (piem., izstādes eksponāti), reimportā nav ieskaitāma.

REKVIZĪTI ◇ lat. requisitum — prasītais, vajadzīgais ◇ — likumdošanas aktā (nolikumā) paredzētie obligātie dati vai rādītāji dokumentiem, kuros fiksētas kādas saistības.

Bankas dokumentos pie šādiem R. pieder dokumenta nosaukums (čeks, maksājumu uzdevums utt.); tā numurs un datums; bankas iestāde, kurā notiek operācija; organizācija, kura uzdevusi bankai veikt šādu operāciju, un tās kontrahenta nosaukums; abu šo organizāciju bankas kontu numuri; operācijas saturs; tās summa; zīmoga nospiedums un to personu paraksti, kuras pilnvarotas parakstīt naudas norēķina dokumentus; bankas amatpersonu paraksti un bankas grāmatvedībā izdarītā ieraksta datums; kodi tehnoloģiskajam dokumentu apstrādes procesam attiecīgajā skaitļošanas centrā.

RĒĶINS-FAKTŪRA ◇ kr. счет-фактура; angl. invoice; vāc. Faktura, Rechnung ◇ — grāmatvedības dokuments, kas apliecina preču pārdevēja pieteikumu pircējam samaksāt šajā dokumentā norādīto summu.

R.-F. izraksta par precēm vai pakalpojumiem, pamatojoties uz uzņēmuma administrācijas akceptētu:

- 1) pircēja rakstveida iesniegumu;
- 2) pasūtījuma līgumu;
- 3) pavadzīmi par preču izsniegšanu pircējam.

R.-F. ietver šādas sastāvdaļas:

- 1) virsraksts: firmas nosaukums; kreditiestādē atvērtā firmas tekošā konta numurs; telefona un telefaksa numuri; pasta (telegrāfa) adrese; vārds "faktūra";
- 2) saturs: dokumenta kārtas numurs; tā izrakstišanas vieta un datums; saņēmēja (maksātāja) nosaukums (vārds, uzvārds vai firma) un adrese; viņu apkalpojošās bankas nosaukums, tās atrašanās vieta, norēķinu konta numurs un kods.

Pēc šiem rekvizītiem tiek fiksēti dokumenta pamatrādītāji, kurus shematiski varētu attēlot šādi:

- 1) preču nosaukumi;
- 2) to mērvienības;
- 3) preču daudzumi;
- 4) cenas par vienību;
- 5) summas.

Tālāk parāda papildziņas, ja tādas paredz spēkā esošā likumdošana;

- 1) tirdzniecības uzcenojums (+) vai atlaide (-) no rēķina kopsummas;
- 2) apgrozījuma nodoklis (+) pie iepriekšējās kopsummas.

Bez šiem rādītājiem R.-F. var būt vairāki citi elementi, kuri palielina vai samazina tā kopējo summu un kurus parasti lieto vairumtirgotājs, pārdodot preces mazumtirgotājam saskaņā ar vienošanos:

- 1) atlaide no preces svara par labu mazumtirgotājam:
 - a) refakcija (atlaide preces daļējas bojāšanās gadījumā);
 - b) lekāža (atlaide par šķidru preču notecējumu vai nožuvumu);
 - c) bezemšons (atlaide precēm, kas pielip tarai — medus, sviests u. c.);
 - d) fusti (atlaide par piemaisījumiem, piebīrumiem u. c.);
- 2) atlaide no preces cenas:
 - a) rabats (pērkot vairumā, maksājot skaidrā naudā u. c.);
 - b) skonto (ja pircējs samaksā ātrāk par līgumā noteikto laiku);
 - c) dekorts (ja precei ir sliktāka kvalitāte par pasūtīto).

Visas atlaides no cenas R.-F. uzrādāmas procentos un summās.

Bez tam rēķinā atzīmē arī nosacījumus attiecībā uz preču transportu no pārdevēja noliktavas uz pircēja noliktavu, uzrādot, ko tieši uzņemas segt pārdevējs, ko pircējs. Tā, piem., "franko noliktava" nozīmē, ka pircējam jāuzņemas visi transporta izdevumi, izvedot preces no pārdevēja noliktavas; "franko vagons" nozīmē, ka pārdevējs uzņemas precī nogādāt stacijā un

iekraut to vagonā utt. (sk. beigās starptautiskos saīsinātos apzīmējumus šīm darbībām).

Apdrošināšanas maksa, frakts, kurtāža un komisija pieder pie izdevumiem, kuri iekļaujami rēķinā, ja preces iepircis starpnieks pircēja uzdevumā vai šie izdevumi izriet no preču nosūtīšanas veida.

P i e z ī m e : preču rēķinos par atlaidi vai novilkumu sauc to preces svaru, par kuru pārdevējs maksu neņem un šādas atlaides rēķina no preces neto svara. Pie atlaidēm bez jau minētajām pieder arī virssvars, kuru dod mazumtirgotājam, lai atlīdzinātu zaudējumus pie izsvēršanas mazās svara vienībās.

Rēķinā uzrādītās preces kopējais neto svars ir tas, kas paliek pēc visu atlaižu atskaitīšanas.

REMEDIJŠ ◇ lat. *remedium* — līdzeklis pret kaut ko ◇ — pieļaujamā novirze no likumā noteiktās monētu svara normas vai arī pieļaujamā novirze no dārgmetāla kausējuma raudzes, kas noteikta attiecīgā izlaiduma monētām (tas pats attiecas arī uz dārgmetālu izstrādājumiem).

REMITENTS ◇ lat. *remittens* — saņēmējs; angl. *remitter*, *payee* ◇ — pārvedu vekseļa saņēmējs, t. i., persona, kura saņem naudu pēc tratas un kuru trasants šajā pārvedu vekseli uzrādījis par vekseļa turētāju.

R. lomā var būt trešā persona, kā arī pats trasants.

REMITĒŠANA ◇ lat. *remitters*; angl. *remittance* — sūtīt atpakaļ ◇ — debitora tratas (čeka telegrāfiska pārveduma) nosūtīšana kreditoram sava parāda samaksai.

Tiešajā R. parādnieks nopērk bankā čeku (pārvedumu), kas izrakstīts tā kreditora valūtā, kuram viņš tieši nosūta minēto dokumentu /sk. *Vekselis*/.

Tā, piemēram, parādnieks Rīgā nopērk Rīgas bankā par latiem čeku, kas izrakstīts kreditora valūtā (ASV dolāros), un banka telegrāfiski dod uzdevumu savam Čikāgas korespondentam samaksāt uzrādīto summu kreditoram ASV /sk. *Rimesa*/.

RENTABILITĀTE ◇ angl. *profitability*; vāc. *Rentabilität* — ienesīgums, lietderīgums ◇ — apkopojošs rādītājs, kurš raksturo uzņēmuma darbības ekonomisko efektivitāti. Vispārējā R. aprēķina formula varētu būt $p e l n a s$ pretstatījums ražošanas izmaksām.

Izšķir 3 R. pamatnozīmes, kuras tiek piemērotas Latvijā:

1) uzņēmuma rentabilitāte (kopējā), kuru var izteikt ar šādu formulu:

$$R_k = \frac{Pe\{\eta a \text{ (bilances)}}{\text{Pamatfondu gada vidēja vērtība} + \text{nor-} \\ \text{mējamo apgrozāmo līdzekļu vērtība}}$$

2) ražošanas rentabilitāte:

$$R_r = \frac{Pe\{\eta a \text{ no produkcijas realizācijas}}{\text{Produkcijas pašizmaksa}}$$

3) izstrādājuma rentabilitāte:

$$R_i = \frac{\text{Peļņa no izstrādājuma realizācijas}}{\text{Izstrādājuma pašizmaksa}}.$$

R. var būt reāls saturs vienīgi brīvas uzņēmējdarbības un tirgus apstākļos, tāpēc patiesu prickšstatu par R. dod peļņas pretstatījums kapitālam vai preču apgrozījumam, kas ir atsevišķa raksta tēma.

Obligāciju un akciju rentabilitāti var aprēķināt šādi.

Obligācijām: ja obligācijas kurss (K) = 92, bankas procentu likme (P) = 4 %, tad $K : P = 100 : x$ vai $92 : 4 = 100 : x$, kur $x = 4,35$ %.

Analoģiski var aprēķināt akcijas ienesīgumu, ņemot vērā, ka akcijas kursā ietilpst arī daļa no dividendes.

Piemērs. Ja akcijas kurss 1. oktobri = 129 (nominālvērtība = 100) un gadā uz katru akciju izmaksājamā dividente ir 12 %, tad 1. oktobri šīs akcijas kursā var ietilpt arī 9 rubļi dividendes (par 9 mēnešiem).

Akcijas ienesīgums te būs

$$120 : 12 = 100 : x, \text{ kur } x = 10 \text{ \%}.$$

Ražošanā R. ir ieņēmumu attiecība pret izdevumiem, turpretī mūsu piemēros R. izsaka ieņēmumu attiecību pret ieguldītajiem kapitāliem atrautī no ražošanas /sk. Kurss/.

RENTE ◇ angl. rent; kr. аренда; vāc. Rente; lat. reddita — tas, kas atdots ◇:

- 1) šaurākā nozīmē regulārs ienākums no kapitāla (no nekustamā īpašuma, zemes), kas tieši nav saistīts ar R. saņēmēja darbību;
- 2) rentes (nomas) līgums, ar kuru viena puse nodod otrai pusei lietošanā kaut kādu lietu (mantu) par noteiktu samaksu un uz noteiktu termiņu /sk. Noma/.

Ja šāds līgums paredz īpašuma lietošanu, lai gūtu no tā ienākumus, tad runā par *nomu* ◇ kr. аренда ◇, visos pārējos gadījumos ir *īre* ◇ kr. найм ◇.

REPORTS ◇ fr. report — pārnesums ◇ — terminēts darījums, ar kuru saprot vērtspapīru (valūtas) pārdošanu un to atpirkšanu pēc zināma līgumā noteikta laika par citu, augstāku cenu (kursu).

Ar R. saprot arī darījumus, kuros komercbankas pārdod centrālajai valsts bankai ārvalstu valūtu pret nacionālo valūtu, vienlaikus noslēdzot līgumu par šīs pašas valūtas atpirkšanu no valsts bankas pēc zināma laika un pēc augstāka kursa.

Pārmaksa uz kursu starpības rēķina komercbankai kompensējas ar ienākumiem no procentiem, kurus tā saņem no savu aizdevuma operāciju paplašināšanas, izmantojot šim nolūkam no centrālās valsts bankas iegādāto nacionālo valūtu.

RESKONTRS ◇ it. riscontro — salīdzinājums ◇ — grāmatvedības palīggrāmata, kurā no galvenās grāmatas pārrakstīti analitiskās uzskaites

konti par norēķiniem ar dažādām personām un iestādēm — debitoriem un kreditoriem.

R. vietā bieži lieto divas grāmatas: vienu — debitoriem un otru — kreditoriem. Šādu uzskaiti var kārtot arī uz kartītēm. R. grāmatu vēl sauc par *personālo kontu grāmatu*.

RESTRIKCIJA ◇ lat. restrictio — ierobežošana ◇:

- 1) ražošanas apjoma, preču pārdevuma un eksporta ierobežošana;
- 2) to kreditu ierobežošana, kurus valsts centrālā banka atver komercbankām /sk. *Kredits*/.

REVALVĀCIJA ◇ fr. re + evolution — pārvietošana, pārvērtēšana; angl. revaluation ◇ — likumdošanas ceļā izdarīta zelta satura paaugstināšana nacionālajā naudas vienībā (tās kursa paaugstināšana) attiecībā pret citu valstu valūtām; pretējs process — *devalvācija*.

Piemērs. 1969. g. tika izdarīta VFR markas revalvācija, nosakot, ka markas kurss ir 1 \$ = 3,66 markas (agrāko 4 marku vietā). Attiecīgi tika mainīts markas zelta saturs: 0,242806 g tira zelta iepriekšējo 0,222168 g vietā.

Tā kā oficiālais markas kurss bija mainīts no 4 uz 3,66 markām par dolāru, savukārt dolārs, izteikts markās, kļuva lētāks par 8,5 % ($3,66 : 4$). Markas kurss attiecībā pret \$ tagad bija 0,273 \$, nevis 0,25 \$ kā agrāk, tāpēc marka, izteikta dolāros, kļuva dārgāka par 9,3 % ($0,273 : 0,25 = 109,3$).

R. rezultātā eksporta preces ārējā tirgū kļūst dārgākas, to konkurences spēja samazinās. R. iespējama tikai tad, ja valstī uzkrātas pietiekami lielas valūtas rezerves, kuras nepieciešamas, lai segtu attiecīgu valūtas padārdzinājumu. Citādi sakot, R. radija grūtības Vācijas eksportam un labvēlīgus nosacījumus importam.

REVERSS ◇ lat. reversus — otrā puse ◇:

- 1) monētas, medaļas vai tamlīdzīga objekta otrā puse;
- 2) vēstule, kuru kravas nosūtītājs izsniedz kuģa kapteinim /sk. *Reversāls*/.

Reversa darījums — bankas īstermiņa kredits, kuru tā izsniedz pret nodrošinājumu ar blanko vekseliem /sk. *Vekselis*/. R.d. ir līdzība ar kredīta atvēršanu uz speciālo tekošo kontu /sk. *Kredits*/.

REVERSĀLS (reverss):

- 1) apliecība, kuru izsniedz, ieķīlājot mantu;
- 2) garantijas vēstule, kuru kravas nosūtītājs izsniedz kuģa kapteinim un ar kuru kravas nosūtītājs uzņemas risku par varbūtējiem zaudējumiem, kas varētu rasties no konosamenta neatbilstības kravas faktiskajam stāvoklim.

RIMESA ◇ it. rimesso — pārvedums; angl. remittance ◇ — maksājuma dokuments (trata, čeks, naudas pārvedums) ārvalstu valūtā, kuru parādnieks nopircis par nacionālo valūtu no trešās personas, lai nosūtītu savam kreditoram ārzemēs parāda samaksai, piem., trata (vekselis), kuru pircējs nosūta pārdevējam kā samaksu par nopirkto preci /sk. *Remitēšana*/.

RISKS ◇ angl. risk; vāc. Risiko ◇ — zaudējuma iespējamība saimnieciskos darījumos visdažādāko iemeslu ēļ. R. parasti ir sevišķi liels, veicot darījumus ar vērtspapīriem, kā arī pārdodot preces uz kredīta.

Apdrošināšanas praksē ar R. saprot gaidāmo briesmu vai bistamības lielumu (pakāpi), kas ir apdrošinātāja atbildības mēraukla.

R. pakāpe banku darbā — bankas izsniegto kredītu attiecība pret pašas bankas kopējo aktīvu summu.

RUBLIS ◇ angl. rouble; fr. rouble; vāc. Rubel ◇ — Krievijas nacionālā naudas vienība.

Nosaukums "rublis" pirmo reizi minēts XIII gs. beigās kā Novgorodas naudas un svara vienības apzīmējums. Vienlaikus kā naudas un svara (apm. 196,2 g) vienība R. pastāv līdz 1704. g., kad Pētera I naudas reformas gaitā sāk kalt krievu sudraba R. monētas, kuru svars ir līdzīgs Rietumeiropas dālderā svaram (28,4 g). Pēc tam rubļu kalšana Krievijas impērijā kļūst regulāra, un šīs monētas ir likumīgs maksāšanas līdzeklis visā valstī.

No 1718. g. sudraba rublis tiek devalvēts, tā sudraba saturs samazinās līdz 20,76 g tīra sudraba, bet no 1764. g. sudraba saturs vēlreiz tiek samazināts līdz 18,0 g tīra sudraba (4 zolotņiki 21 doļa), un tāds sudraba saturs saglabājas līdz 1915. g., kad beidz kalt cara rubļa monētas.

Laikā no 1841. g. līdz 1895. g. Krievija pāriet uz bimetalisma sistēmu ar oficiāli fiksētu zelta un sudraba vērtības attiecību (1 rublis zeltā = 103 kapeikas sudrabā).

No 1897. g. līdz 1914. g. Krievijā ir spēkā zelta monometālisms. 1895.—1897. g. naudas reformas rezultātā agrāk izlaistā papirnauda — Krievijas Valsts bankas kredītbīletes — pāriet uz zelta bāzi; tiek noteikts, ka papīra rubļa zelta saturs ir 0,7742342 g tīra zelta, tātad vienlīdzīgs metāla zelta rublim. Šāds stāvoklis saglabājas līdz 1914. g., kad banknošu apmaiņa pret zeltu tiek pārtraukta sakarā ar pirmā pasaules kara sākšanos.

Nodibinoties padomju varai, rublis kļūst par KSFSR naudas vienību. 1922. g. oktobrī tiek izlaistas KSFSR Valsts bankas banknotes červoncos (1, 3, 5, 10 un 25 červoncu nominālos). Viena červonca zelta saturs = 1 zolotņiks 78,24 doļas (0,7742342 g tīra zelta); tas precīzi atbilst cara rubļa zelta saturam.

Šajā periodā paralēli apgrozās stabilie červonci un vērtību zaudējušās iepriekšējo izlaidumu padomju naudas zīmes (sovznaki).

Sovznakus un KSFSR červoncus izsludina par likumīgiem maksāšanas līdzekļiem ne tikai pašā Krievijas teritorijā, bet arī citās tā laika padomju republikās.

No jauna izlaisto valsts kases zīmju (rubļu un červoncu) savstarpējā attiecība ir 10:1. Saskaņā ar TKP 1924. g. 7. marta dekrētu KPFSR izlaistie sovznaki bija apmaināmi pret jauno stabilo PSRS valūtu šādā proporcijā: viens rublis zeltā = 50 tūkstoši rubļu 1923. g. parauga naudas zīmēs = 50 miljardi rubļu iepriekšējo izlaidumu naudas zīmēs, kuras tika izlaistas līdz 1921. g. denominācijai.

Nākamais rubļa attīstības posms sākas 1924. g., kad KPFSR rublis kļūst par PSRS kopējo valūtu. Tas notiek ar PSRS valsts kases zīmju izlaišanu apgrozībā 1924. g. pirmajā ceturksnī (1 červoncs + 10 rubļi kases zīmēs).

Jaunās kases zīmes izlaiž 1, 3 un 5 rubļu nominālvērtībā.

Rubļa paritāte, kuru nosaka 1922.—1924. g. reformas gaitā, saglabājas līdz 1936. g., kad ar PSRS TKP 1935. g. 14. februāra lēmumu rublis tiek piesaistīts Francijas frankam; tā kurss: 1 rublis = 3 Francijas franki.

No 1936. g. 29. oktobra sakarā ar franka devalvāciju tiek fiksēts jauns rubļa kurss: 1 rublis = 4,25 franki; zelta saturs — 0,17685 g tīra zelta.

No 1937. g. 19. jūlija rubli piesaista ASV dolāram, un tā kursu sāk noteikt šādā attiecībā: 5,30 rubļi = 1 ASV dolārs. Tas nozīmē, ka rubļa zelta saturs ir 0,167674 g tīra zelta.

Šo rubļa kursu piemēro līdz 1950. g. 1. martam, kad rubļa zelta saturu nosaka kā 0,222168 g tīra zelta; dolāra kurss: 1 dolārs = 4 rubļi. Ar šo pašu datumu rubļa kursu attiecībā pret ārvalstu valūtām atkal sāk noteikt, bazējoties uz zeltu (tāpat kā līdz 1936. gadam.)

No 1961. g. 1. janvāra rubļa zelta saturu paaugstina līdz 0,987412 g tīra zelta; kurss pret \$: 0,90 rbļ. = 1 \$.

Sakarā ar dolāra devalvāciju tā paritātes kurss pret rubli no 1971. g. 18. decembra kritas līdz 0,8289 rubļiem par 1 dolāru, bet no 1973. g. 12. februāra — līdz 0,7461 rubļiem. Tajā pašā laikā PSRS Valsts bankas dolāra kotācijas kurss attiecībā pret rubli sāk ievērojami atšķirties no paritātes kursa, ko izraisa lielās svārstības zelta oficiālajā cenā.

Kopš 1990. g. 26. oktobra rubli devalvē, un tā komerckurss attiecībā pret ASV dolāru kļūst 1,80 rbļ. = 1 \$. Rubļa oficiālais zelta saturs nemainās.

Papirnauda Krievijā pirmo reizi parādās 1769. g. Katrinas II valdīšanas laikā valsts asīgnāciju veidā. Asīgnācijas reprezentē naudas sertifikātus un ir domātas norēķinu atvieglošanai preču tirgū — apgrozībā esošo smago vara monētu nomaiņai ar papirnaudas zīmēm.

Tās izlaiž 25, 50, 75 un 100 rubļu zīmēs, kuras sākotnēji ir nodrošinātas ar bankā noguldītajām kapara monētām viena miliona rubļu kopsummā.

Tā kā cara valdība šīs asīgnācijas izlaiž pārmērīgi lielā daudzumā, turpmākajā notikumu gaitā tās devalvējas, un 1839.—1841. g. naudas reformas gaitā tiek izņemtas no apgrozības. Asīgnāciju vietā izlaiž Valsts bankas kredītbilētes, un šī sistēma principā saglabājas līdz 1918. gadam.

Pirmā pasaules kara laikā vācu okupācijas varas iestādes Lietuvas un Latvijas teritorijā izlaiž t. s. o s t r u b ļ u s (1916.—1918. g.) nominālā no 20 kapeikām līdz 100 rubļiem.

Laikā no 1918. g. līdz 1922. g. dažādas varas iestādes izlaiž naudas surogātus, kuri tāpat saglabā rubļa nosaukumu.

Zelta monētas. Pašā Krievzemē kaltas z.m. parādās X gadsimtā. To svars un raudze atbilst Bizantijas solidiem, tomēr monētu kalšana ir visai

neregulāra. Visu zināmo tā laika z.m. raudze ļoti augsta (916° — 958°), svars no 4,0 līdz 4,4 g, kas pilnībā atbilst solidu raudzei un svaram.

Šis Z.m. iegūst nosaukumu "zlatņiki"; turpmāk no šā nosaukuma cēlies vārds "zlotņik" — senas krievu svara vienības nosaukums.

Z.m. regulāra kalšana Krievzemē sākas ar 1701. g., kad izlaiž červoncu /sk. Červoncs; Imperiāls/, un beidzas ar 1911. gadu (sk. tabulu vārdnīcas beigās). Pēc pirmā pasaules kara šā červonca kalšanu nelielos daudzumos atjauno tikai vienu reizi — 1923. g., bet pēc otrā pasaules kara — sākot ar 1975. g., kad izlaiž 1923. g. parauga zelta červonca kopijas, saglabājot to pašu raudzi un svaru (pārdošanai ārzemju kolekcionāriem).

Sakarā ar XXII Olimpisko spēļu rīkošanu Maskavā no 900° kausējuma izlaistas zelta piemiņas monētas 100 rubļu nominālvērtībā, kuras datētas ar 1977., 1978., 1979. un 1980. gadu. To bruto svars — 17,28 g (tīra zelta svars — 15,55 g).

1988. un 1989. g. arī izlaistas piemiņas monētas no 900° zelta: 50 rubļu vērtībā ar bruto svaru 8,64 g (tīra zelta svars 7,78 g) un 100 rubļu vērtībā ar bruto svaru 17,28 (15,55 g).

Rublis-franks — dubultnomināla apzīmējums nelielai zelta monētu sērijai, kuras datētas ar 1902. g.: "37 РУБЛЕЙ 50 КОПЕЕК — 100 ФРАНКОВ". To svars 32,26 g, tās izgatavotas no 900° zelta. Šis monētas paredzēja vienīgi imperatora ģimenes vajadzībām.

Sudraba monētas Krievzemē parādās jau X gs. sākumā, tās nāk galvenokārt no Austrumiem. Šajā pašā laikā sāka arī savu monētu kalšanu. Monētu metāla kausējums un pašu monētu svars ir visai mainīgs, monētu kalšanas pamatā nav noteiktas svara sistēmas (to svars no 1,6 g līdz 4,8 g; raudze no 875° līdz 300° un arī zemāka).

XIV gs. otrajā pusē visās tā laika krievu kņazistēs jau ir uzkrājis ievestais sudrabs un tās var sākt savu sudraba monētu kalšanu.

1534. g. naudas reformas gaitā Krievijas naudas sistēmu unificē un sāk kalt vienotas, visai valstij kopējas sudraba monētas, kuras sauc par novgorodkām vai kapeikām (kr. копейка no vārda "копье" — šķēps, kura attēls pēc 1447. g. parādās uz lielkņaza monētām agrākā zobena vietā). Tās sver apm. 1,8 g, bet denga — 0,9 g un poluška — 0,45 g (1 kapeika = 2 dengas = 4 poluškas), bet svara naudas rublis $\diamond$ расчетный рубль $\diamond$ sver 68 gramus.

Pēc šīs reformas 1 rublis = 10 grivnas = 100 kapeikas = 200 dengas (Maskavas) = 400 poluškas.

Visas agrāk izlaistās monētas izņem no apgrozības.

XVI gs. 20. gadu beigās Krievijā sudrabs vairs niepielūst no Rietumeiropas stieņu veidā, bet ienāk dālderu monētās, jo tās ir parocīgākas norēķiniem Austrumu tirgos un reprezentē visiem pazīstamu un stabilu valūtu.

Tas rosina Krieviju ķerties pie savas lielo sudraba monētu kalšanas pēc Rietumeiropas dālderu parauga. Jāņem vērā, ka jau agrāk no Rietumiem

Krievijā ieplūst daudz sudraba stieņu veidā, jo sudraba cena Krievijā ir par apm. 20 % augstāka nekā Eiropā (Baltijas zemēs par apm. 10 % augstāka). Tolaik par tiru sudrabu uzskata kausējumu ar 985,5°, bet Eiropā visvairāk izplatīto sudraba dālderu (t. s. Joahimsdālderu) raudze svārstās ap 931°. Dālderu raudze ir vidēji par 5,5 % zemāka nekā stieņu sudraba raudze.

Lielo sudraba rubļu monētu regulāra kalšana Krievijā sākas ar 1704. g. un turpinās līdz 1915. gadam (sk. tabulu).

KSFR un PSRS sudraba rubļi un pusrubļi (50 kap.) kalti no 1921. g. līdz 1927. g., izmantojot 900° kausējumu, bet sudraba sīknauda 20, 15 un 10 kap. vērtībā — līdz 1931. g. no 500° kausējuma. Šīs monētas oficiāli ir naudas apgrozībā PSRS teritorijā līdz 1961. g. naudas reformai, kad tiek paziņots par to izņemšanu no apgrozības. Faktiski šādas sudraba monētas naudas apgrozībā nav sastopamas jau kopš 30. gadu vidus.

Sudraba monētu kalšanu PSRS atjauno ar 1977. g. sakarā ar olimpiskās sudraba monētu sērijas izlaidi no 900° kausējuma (nominālvērtība 5 un 10 rubļi, bruto svars attiecīgi 16,67 g un 33,33 g, tīrais sudrabs — 15,0 g un 30,0 g). Kalšanas gadi — 1977., 1978., 1979. un 1980. gads.

Turpmākajos gados sudraba piemiņas monētas izlaistas 1988. un 1989. g. 3 rubļu nominālvērtībā; bruto svars attiecīgi 31,1 g un 34,55 g, tīrais sudrabs — 28,17 g un 31,1 g.

Pallādija monētas pirmo reizi Krievijas monētu kalšanas vēsturē izlaistas 1988. un 1989. g. kā piemiņas monētas 25 rubļu nominālvērtībā, bruto svars 31,1 g; 999°. Šīs monētas kaltas nelielā daudzumā.

Platina monētas Krievijā kaltas no 1828. g. līdz 1846. g. un bijušas apgrozībā kā likumīgs maksāšanas līdzeklis. Nekur citur pasaulē platina monētas nav kaltas. To nomināli: 3, 6 un 12 rubļi; svars attiecīgi — 2 zol. 41 doļa (10,35334 g), 4 zol. 82 doļas (20,70668 g) un 9 zol. 68 doļas (41,41336 g). P.m. kaltas no tīra Urālu platina.

Sakarā ar tajā laikā valdošo bimetalismu P.m. nominālvērtība izteikta sudraba rubļos. Tās izlaistas 4252 tūkst. sudraba rubļu kopsummā, kalšanai izlietojot apm. 15 t platina.

P.m. izlaidumu realizē arī PSRS sakarā ar Maskavas XXII olimpiskajām spēlēm. Monētas nomināls 150 rubļi, bruto svars 15,55 g (tīrs platīns — 15,54 g), 999,30. Kalšanas gadi: 1977., 1978., 1979. un 1980. gads. P.m. kaltas arī 1988. g. — nomināls 150 rubļi, bruto svars — 15,61 g (tīrs platīns — 15,50 g; 9930) un 1989. g. — nomināls 150 rubļi, bruto svars 15,55 g (tīrs platīns — 15,54 g; 999,3°).

RUS ⬠ kr. РУС ⬠ — monētas vienība, kuru cariskās Krievijas valdība savā laikā bija nodomājusi likt rubļa vietā, lai nomaskētu 1897. g. izdarīto zelta rubļa svara samazinājumu par 1/3. Lai gan šī ideja netika realizēta, parauga monētu kalumi ar dubulto nomināla apzīmējumu parādījās 1895. g.: "ИМПЕРИАЛЬ — 15 РУСОВЪ", 2/3 ИМПЕРИАЛ — 10 РУСОВЪ" un "1/3 ИМПЕРИАЛ — 5 РУСОВЪ". Šo monētu bruto svars attiecīgi 12,90 g, 8,60 g un 4,30 g; 900° zelts /sk. Červoncs/.

◇ S ◇

SABIEDRĪBA ◇ kr. общество, товарищество; angl. society ◇ — divu vai vairāku fizisko vai juridisko personu apvienība, ko tās izveido uz sabiedrības līguma vai statūtu pamata, lai sasniegtu kopīgu mērķi ar kopīgiem spēkiem vai līdzekļiem /sk. *Biedrība; Paju s.-ba; Akciju s.-ba; Kooperatīvs/*.

Īpaši S. paveidi ir pilnas atbildības sabiedrības un komanditsabiedrības, kuras nav pielīdzināmas nevienai no iekavās minētajām kategorijām un nav juridiskas personas, bet darbojas, pamatojoties uz speciāliem likumdošanas aktiem vai kādiem vispārējiem likumiem, kuros reglamentēta to saimnieciskā darbība.

Komanditsabiedrība (vai nepilnas atbildības sabiedrība) ◇ angl. limited partnership; kr. товарищество коммандита; vāc. Gesellschaft mit beschränkter Haftung, GmbH ◇ — sabiedrība, kurā viens vai daži dalībnieki piedalās un atbild ar visu savu mantu (un darbu), bet pārējie — tikai ar zināmu līgumā noteiktu naudas summu.

K.s. viens no tās dalībniekiem, kas uzņēmis pilnu atbildību, vienlaikus ir arī šā uzņēmuma vadītājs.

K.s. ir pakļauta valsts reģistrācijai, tai jāpublicē visu sabiedrības dalībnieku vārdi.

K.s. par dalībniecēm var būt arī juridiskas personas, izņemot valsts varas vai pārvaldes iestādes, valsts uzņēmumus vai valsts akciju sabiedrības.

K.s. nav pielīdzināmas paju vai akciju sabiedrībām, jo tām ir cita organizatoriska uzbūve, to saimniecisko darbību nosaka statūti, bet dibināšanu regulē speciāli likumdošanas akti.

K.s. priekšrocība salīdzinājumā ar pilnas atbildības sabiedrību ir tāda, ka kapitāla palielināšana nav saistīta ar dalībnieku rīcības spēju ierobežošanu.

Par K.s. nevar būt apdrošināšanas sabiedrības un hipotēku bankas.

Pilnas atbildības sabiedrība ◇ angl. general partnership; kr. товарищество с полной ответственностью или действительное товарищество ◇ — sabiedrība, kurā visi dalībnieki ir pilnā mērā atbildīgi par visiem komercdarījumiem (līguma darījumiem), kas noslēgti sabiedrības vārdā.

Šādas sabiedrības rašanās pamatā ir divu vai vairāku fizisko personu līgums par kopīgu saimniecisko darbību un komercdarbību, kas tiek veikta, apvienojot savu mantu (līdzekļus) kopīgā firmā.

Šis S. tips nav pakļauts valsts reģistrācijai, nodokļus valstij savā vārdā S. nemaksā, bankrota gadījumā visi tās dalībnieki ir pilnā mērā materiāli atbildīgi par S. saistībām. Nodokļu samaksu valstij izdara katrs S. dalībnieks likumā noteiktajā vispārējā kārtībā.

Sabiedrību tipi:

- 1) viena īpašnieka uzņēmums;
- 2) partneru sabiedrība:
 - a) pilnas atbildības (atklāta) sabiedrība;
 - b) komanditsabiedrība (nepilna atbildība);
- 3) akciju sabiedrība;
- 4) paju sabiedrība;
- 5) kooperatīvs.

Viena īpašnieka uzņēmums ◇ angl. private enterprise, private business firm, company ◇ jebkurā gadījumā būs analogisks sabiedrībai ar pilnu atbildību, jo par darba rezultātiem šis īpašnieks ir atbildīgs ar visu savu mantu, arī personisko mantu.

SALDO ◇ it. saldo — norēķins, atlikums; angl. balance, rest, remainder ◇ — starpība starp naudas ieņēmumiem un izdevumiem zināmā laika periodā. Grāmatvedības uzskaitē — starpība starp debeta un kredīta apgrozījuma kopsummām, kā arī starp aktīva un pasīva kopsummām.

Aktīvajos kontos S. būs debetā, pasīvajos — kredītā.

Aktīvi pasīvajos kontos S. var būt sašaurināts vai izvērsts. Tā, piemēram, kontā "Pārējie debitori un kreditori" sašaurināts S. parādis debitoru parādu (debeta pārsniegumu) vai arī uzņēmuma saistības pret kreditoriem (kredīta pārsniegumu).

Lai bilancē parādītu šīs summas atsevišķi, lieto aktīvi=pasīvā konta izvērsto S., sadalot šo kontu 2 daļās: aktīvajam kontam uzrāda debeta S., pasīvajam — kredīta saldo. Bilancē tie parādās atsevišķi: aktīvā — "pārējie debitori", pasīvā — "pārējie kreditori".

Uzņēmumu un organizāciju bilances, kā arī valsts bankas ikdienas bilance ir saldo bilances.

Starptautiskajos norēķinos ar tirdzniecības bilances S. saprot starpību starp eksporta un importa vērtību vai arī starpību starp valsts maksājumiem ārzemēs un ieņēmumiem no ārzemēm (maksājumu bilances saldo), kuru nosaka par kādu iepriekš noteiktu laika periodu.

SANĀCIJA ◇ lat. *sanatio* — ārstēšana, atveseļošana; angl. recovery, improvement ◇ — pasākumu sistēma, lai novērstu uzņēmuma (firmas, sabiedrības) bankrotu. Šādā sistēmā ietilpst

- 1) jaunu akciju vai obligāciju izlaide papildu kapitāla piesaistei;
- 2) bankas kredītu un valdības subsīdiju palielināšana;
- 3) īstermiņa aizdevumu pārformēšana par ilgtermiņa aizdevumiem;
- 4) nerentabla uzņēmuma likvidācija, veidojot uz tā bāzes jaunu uzņēmumu;
- 5) bankrota priekšvakarā esoša uzņēmuma apvienošana ar citu finansiāli spēcīgāku uzņēmumu.

S. var realizēt arī attiecībā uz valsts finansēm, valsts maksājumu bilanci utt., paaugstinot nodokļus, piesaistot ārzemju kredītu, nosakot valūtas

ierobežojumus. Šo pasākumu mērķis ir valsts budžeta deficīta samazināšana un papildu izdevumu finansēšana ekstremālos apstākļos, kad valsts rezerves izrādījās par nepietiekamām.

SDR ◇ angl. Special Drawing Rights — speciālās aizņemšanās tiesības ◇ — speciāli līdzekļi SVF rīcībā, kurus šo valstu centrālās bankas izmanto savstarpēju norēķinu kārtošanaī.

SDR ir mākslīgi radīta starptautiska norēķinu naudas vienība, kuru dažreiz sauc arī par "papīra zeltu".

Šo līdzekļu izmantošana balstās uz SDR sistēmas dalībvalstu piekrišanu pieņemt šos rezerves līdzekļus apmaiņā pret konvertējamu valūtu.

SDR sistēma sāka darboties 1978. g. 1. aprīlī apstākļos, kad jau pastāvēja brīvi svārstīga zelta tirgus cena, kura vairs nebija tieši saistīta ar dolāru, jo SVF savus norēķinus izdaria SDR vienībās.

Kopš 1978. g. 31. decembra oficiāli noteikts, ka unce tira zelta (31,1035 g) = 350 SDR vai 1 SDR = 1,30279 ASV dolāri (1 g tira zelta = 1,12575 SDR vai 1 SDR = 0,88867 g tira zelta).

Viena SDR vienība veidota no 5 svarīgākajām pasaules valstu valūtām; tajā attiecīgo valūtu īpatsvars ir šāds: dolārs — 42 % no SDR kursa; Vācijas marka — 19 %; Japānas jēna — 15 %; st. mārciņa — 12 %; Francijas franks — 12 %.

SDR radīšanas un lietošanas mērķis ir izvairīties no neparedzētām dalībvalstu nacionālo valūtu svārstībām, izdarot norēķinus, un vienlaikus būt par oficiālo etalonu operācijās ar citām valūtām.

SDR ir starptautisko parādsaistību salīdzināšanas līdzeklis.

SEIFS ◇ angl. safe — drošs ◇:

- 1) speciāls ugunsizturīga materiāla skapis (kaste) vērtību glabāšanai;
- 2) atsevišķa telpa bankā, kura speciāli iekārtota vērtību glabāšanai.

Pilsoņu seifi — pilsoņiem izīrēti nelieli seifi bankas telpās, kuros viņi var uzglabāt savas personiskās dārglietas vai dokumentus.

Par seifu lietošanu banka ņem zināmu maksu atbilstoši seifa ires līguma nosacījumiem.

Tā, piemēram, Latvijas kredītbankā pēc stāvokļa uz 1940. g. 1. janvāri bija aizņemti 1062 seifi; 1939. g. klienti tos apmeklēja 7580 reizes. Maksa par seifu lietošanu svārstījās no 3 līdz 30 latiem gadā.

Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas un komercbanku sistēmas izveidošanās seifu izīrēšanu privātpersonām uzsāka Rīgas komercbanka 1991. gadā. Tagad to piedāvā arī vairākas citas komercbankas.

SERTIFIKĀTS ◇ lat. certus — zināms, *facere* — darīt; angl. certificate ◇:

- 1) speciāla apliecība; vērtspapīrs par naudas noguldījumu;
- 2) apliecība par zelta deponēšanu, kuru izdeva privātās bankas un kura bija banknošu emisijas pamats (to praktizēja ASV);
- 3) daži naudas zīmju paveidi (piem., sudraba un zelta sertifikāti, kuri ASV naudas apgrozībā aizstāja dārgmetālus) /sk. *Sudrabs*/;

- 4) apliecība, kura apliecina dārgmetāla raudzi (kā pavaddokuments, transportējot dārgmetālus);
- 5) dokuments par preču kvalitāti, kuru izsniedz valsts inspekcija vai cita attiecīgi pilnvarota iestāde ārzemju darījumos, kā arī apliecība par nosūtīto preču piederību (izcelšanos), to apskati un konstatētajiem bojājumiem.

Sudraba sertifikāts — naudas zīmes paveids ASV.

S.s. pirmā izlaiduma (1878.—1923. g.) nomināli bija 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 500 un 1000 dol. zīmēs, bet otrā izlaiduma (1928.—1959. g.) — 1, 5 un 10 dol. zīmēs.

S.s. tika lietoti, lai valsts no ražotājiem iepirktu sudrabu par cietām cenām. Iepirktais sudrabs kalpoja par S.s. nodrošinājumu.

Pirmā izlaiduma sertifikātus pieņēma vienīgi nodokļu un nodevu samaksai, bet pēc tam S.s. tika izsludināti par likumīgu, apgrozībā esošajām banknotēm līdzvērtīgu maksāšanas līdzekli. Kopējā naudas masā S.s. ipatsvars bija apm. 7 %.

Zelta sertifikāts. Analogiski sudraba sertifikātiem ASV valsts kase izlaida arī Z.s.: pirmais izlaidums (1863.—1922. g.) bija 10, 20, 50, 100, 500, 1000, 5000 un 10 000 dol. zīmēs, bet otrais (1928.—1934. g.) — 10, 20, 50, 100, 500, 1000, 5000, 10 000 un 100 000 dol. zīmēs.

Arī Dienvidāfrikas Savienība (tagad Dienvidāfrikas Republika) 1920. g. izlaida Z.s. 1, 5, 100, 1000 un 10 000 st.m. zīmēs.

SERVITŪTS ◇ lat. servitus — saistība, pienākums ◇ — juridiska norma, kas nosaka svešas lietas izmantošanas tiesības (vai arī šo tiesību ierobežojumus) un definēta attiecīgās valsts civilkodeksā.

Tā, piemēram, S. var būt tiesības iziet vai izbaukt, šķērsojot kaimiņa zemes gabalu, ierobežojums celt piebūvi, virsbūvi utt., ja šīs izbūves nodara kaitējumu kaimiņam vai traucē garāmgaļējus.

SINDIKĀTS ◇ gr. syndikos — tāds, kas rīkojas kopīgi ◇ :

- 1) viens no uzņēmēju apvienību veidiem (ligumsavienība), kad uzņēmēju savienība apņemas ar saviem spēkiem kārtot visas savienībā iestājušos uzņēmumu komerciālās lietas (cenās, realizācija utt.), neskarot katra atsevišķā savienības dalībnieka juridisko un saimniecisko patstāvību;
- 2) banku apvienība, lai veiktu liela mēroga finansu operācijas. Šādas apvienības vēl mēdz saukt par konsorcijiem.

SKONTO ◇ it. sconto — atskaitījums no kaut kā ◇ — komercdarījumos atlaide no preces cenas (rēķina summas) par labu pircējam, ja saskaņā ar pirkuma-pārdevuma līgumu samaksa izdarīta skaidrā naudā vai pirms termiņa.

SŌDA NAUDA ◇ angl. penalty; kr. пеня; vāc. Strafgeld ◇ — sankcija par maksājumu disciplīnas pārkāpumu pret līgumslēdzēju pusi, kura nokavējusi savu saistību izpildi.

S.n. aprēķina par katru nokavētu maksājuma vai piegādes dienu. S.n. nosaka procentos no pienākošās maksājuma summas pēc līgumā neizpildītu darbu summas u. tml.

SPONSORS ◇ angl. sponsor — galvinieks, atbalstītājs ◇ — organizācija, firma vai privātpersona, kura pilnīgi vai daļēji finansē kādu pasākumu citā uzņēmumā.

STATŪTI ◇ angl. statute, rules, regulations; kr. ycrab; lat. statutum — nolikums, reglaments ◇ — sk. **Fonds**; **Kapitāls**.

SUBSTITŪCIJA ◇ lat. substituere — aizstāšana ◇ — otra mantinieka iekļaušana testamentā gadījumam, ja pirmais mantinieks kāda iemesla dēļ nevarētu saņemt mantojumu.

Substitūcijas klauzula — atruna konosamentā, kas dod tiesības kravas vedējam konosamentā uzrādīto kuģi nomainīt ar kādu citu kuģi.

SUBVENCIJA ◇ lat. subvenire — doties palīgā; angl. subvention ◇ — finansiāls pabalsts, kuru valsts izsniedz pašvaldību iestādēm vai uzņēmumiem kādam noteiktam pasākumam ar obligātu nosacījumu, ka minētās iestādes (uzņēmumi vai organizācijas) šā pasākuma veikšanā piedalās ar saviem līdzekļiem.

S. mērķis ir nostiprināt pašvaldību budžetus, palīdzot segt pašus svarīgākos izdevumus (skolu celtniecība, ceļu būve utt.).

Subvencija atšķiras no **subsīdijas** ◇ angl. subsidy ◇ ar to, ka subsīdija ir vienīgi naudas pabalsts, nevis līdzdalība /sk. **Dotācija**/.

SUDRABS ◇ lat. Argentum; ķīm. simbols Ag; īp. sv. 10,5 ◇ — dārgmetāls, kurš līdzīgi zeltam kalpo par vispārēju ekvivalentu visām pārējām precēm.

Naudas kalšanas mērķiem S. lietots jau Senajos Austrumos. S. monētu kalšana aizsākusies vairākus gs. pr. Kr. dz.

Eiropas valstu monētu apgrozībā sudraba standarts ir pazīstams VIII—XIV gs., bet kopš XV gs. daudzās zemēs parādās bimetalisms (XV gs. vidū zelta un sudraba cenas attiecība ir 1:10).

Sākot ar 1700. g. un līdz XIX gs. pēdējam ceturksnim šī attiecība noturas robežās no 1:15 līdz 1:16, bet XX gs. sākumā jau svārstās no 1:38 līdz 1:39.

Strauja S. cenas krišanās noved pie zelta monometālisma rašanās daudzās Eiropas zemēs, kā arī ASV, Japānā un dažās citās valstīs.

Līdz XX gs. 30. gadiem sudraba valūta ir saglabājusies Ķīnā, Irānā un Afganistānā, bet jau 30. gadu vidū šīs sistēmas sabrukumu izraisa ASV valsts kase, uzpērkot par divkārtu cenu sudrabu ne tikai savā zemē, bet arī ārpus tās robežām (šās iepirkšanas nolūks ir radīt valsts sudraba rezerves fondu apjomā, kas sasniegtu 1/3 no zelta fonda).

Oficiāla S. monētu apgrozība vairākās pasaules valstīs turpinās līdz XX gs. 60. gadiem. Bez tam sakarā ar ievērojamiem notikumiem tautu dzīvē joprojām tiek kalstas jubilejas (piemiņas) S. monētas, kam vairs nav ietekmes uz attiecīgās valsts naudas apgrozību.

Latvijas teritorijā pēc otrā pasaules kara ar PSRS likumdošanas aktiem bija oficiāli aizliegta S. un zelta monētu vai stieņu apgrozība iedzīvotāju vidū. Šāds aizliegums faktiski zaudēja spēku tikai 1986. g., kad brīvā pārdošanā valsts mazumtirdzniecībā parādījās Olimpiskās S. monētas /sk. Rublis/, tomēr saskaņā ar spēkā esošo Latvijas PSR kriminālkodeksu joprojām saglabājās oficiālais aizliegums veikt darījumus ar šādām monētām.

Sudraba ieguve — sk. tabulā grāmatas beigās.

Sudraba cena pasaules tirgū — sk. tabulā beigās. Laikā no 1930. g. līdz 1935. g. sudraba un zelta cenas attiecība pasaules tirgū svārstījās no 1:54 līdz 1:73; 1940. g. tā bija 1:100; 1950. g. — 1:47; 1968. g. — 1:16; 1986. g. — 1:66.

PSRS šī attiecība saskaņā ar oficiālo valsts iepirkuma cenu 1950. g. bija 1:35; 1980. g. — 1:61; 1988. g. — 1:46.

SVF (STARPTAUTISKAIS VALŪTAS FONDS) ◇ angl. International Monetary Fund ◇ — starptautiska valūtas un kredita organizācija, kuru izveidoja vienlaikus ar Starptautisko rekonstrukcijas un attīstības banku, pamatojoties uz Bretonvudsas konferences lēmumiem /sk. *Bretonvudsas vienošanās*/.

SVF uzsāka operācijas ar 1947. g. 1. martu, tajā sākotnēji piedalījās 49 valstis. Patlaban SVF ietilpst vairāk nekā 150 pasaules valstu (Latvija uzņemta SVF 1992. g. 19. maijā, mūsu kvota tajā ir 61 milj. SDR vai 85 milj. ASV dolāru. Pirmo SVF kreditu Latvija saņēma 1992. gada IV ceturksni 18 milj. dolāru apmērā; tas rezervēts Latvijas naudas vienības stabilizācijai). SVF administrācija atrodas Vašingtonā. SVF izveidošanas mērķis ir īstermiņa kreditu piešķiršana SVF dalībvalstīm pēc otrā pasaules kara, lai stabilizētu valūtu un atjaunotu līdzsvaru šo valstu maksājumu bilanci.

SVF kapitāls veidojas no dalībvalstu iemaksām saskaņā ar katrai valstij noteikto kvotu, kuru aprēķina, pamatojoties uz šīs valsts ekonomisko potenciālu un vietu pasaules ekonomikā.

Sākotnēji kapitāla kopsumma bija noteikta 7,7 mljrd. dolāru apmērā (vēlāk izteikta *SDR*).

SVF piešķir valūtas kreditus dalībvalstīm, apmainot piešķirto summu pret attiecīgo nacionālo valūtu, kura ir apgrozībā attiecīgajā valstī. Kredīta procentu likme svārstās no 2 % līdz 7 %.

◇ T ◇

TALONS ◇ fr. talon; angl. coupon ◇ — kontroles dokuments, kas apliecina tiesības kaut ko saņemt; attiecībā uz akcijām un obligācijām — akcijas (obligācijas) daļa, kura paliek pāri pēc visu kuponu nogriešanas un attiecīgo dividenžu izmaksas pret šiem kuponiem.

Talons dod tiesības saņemt jaunu kuponu lapu no a/s vai citas organizācijas, kura izlaidusi attiecīgos vērtspapīrus.

TANTJĒMA ◇ fr. *tantieme* — daļa ◇ — papildu atalgojums par gada darbības rezultātiem, kuru izmaksā no tīrās peļņas akciju sabiedrību, firmu vai banku direktoriem un citām augstākām amatpersonām, pamatojoties uz a/s, direktoru padomes vai citas augstākās pārvaldes instances lēmumu.

TARIFS ◇ fr. *tarif* ◇ — likumdošanas ceļā noteikta likmju sistēma, kura paredz samaksas lielumu par dažādiem valsts vai pārējo uzņēmumu sniegtajiem pakalpojumiem (transportā, muitā u. c.), kā arī likmju sistēma algas lieluma noteikšanai.

TRANSFERTS ◇ lat. *transferre* — pārnest; angl. *transfer* ◇:

- 1) maksājuma summas pārvedums no vienas valsts uz citu valsti, kas parasti saistīts ar parādnieka valsts valūtas pārvēršanu kreditora valsts valūtā;
- 2) viena īpašnieka personisko vērtspapīru (piem., vārda akciju) nodošana citas personas īpašumā, izdarot uz akcijām vajadzīgos uzrakstus vai arī iesniedzot konkrētai akciju sabiedrībai attiecīgu lūgumu.

TRATA ◇ it. *tratta*; angl. *draft*; kr. *переводный вексель* ◇ — pārvedu vekselis, kuru parasti lieto starptautiskos norēķinos /sk. Vekselis/. T. ir vekseļa devēja (trasanta) pavēle savam parādniekam (trasātam) samaksāt vekseli norādīto summu trešai personai (sk. Vekselis).

Izšķir komercratas (tirdzniecības ratas), kuras eksportētāji iesniedz importētājiem, bankas ratas, kuras eksportētāji vai importētāji izraksta bankai, finansu ratas, kuras viena banka izraksta otrai bankai; tādējādi šis ir īpašs kredīta attiecību paveids.

Tratu pirkšana un pārdošana notiek fondu biržā vai bankā.

Remitēšana — pārvedu vekseļa nosūtīšana kreditoram, lai dzēstu parādu /sk. *Rimesa*/.

Debitors (vai debitora uzdevumā — komisionārs) remitē kreditoram, lai samaksātu savu parādu. Remitēšana notiek pēc tam, kad debitors ir nopircis tratu (*rimesu*) vai čeku (telegrāfa pārvedumu), kas izrakstīts kreditora valūtā.

Trasants — persona, kura izdod pārvedu vekseli — tratu.

Trasāts — persona (parādnieks), kurai jāsamaksā tratā norādītā summa.

Trasēšana — rakstveida rikojums — ratas izsniegšana par noteiktas naudas summas samaksu.

Trasēšana visbiežāk ir starptautiska norēķinu forma, pēc kuras kreditors izraksta tratu ārvalstu valūtā un pārdod to par savas valsts valūtu. Trata, kas izrakstīta savas valsts valūtā, izlietojama norēķiniem iekšzemē. Kreditors (vai arī viņa uzdevumā — komisionārs) trasē parādniekam, lai saņemtu parāda samaksu.

TRESTS ◇ angl. trust — viens no uzņēmumu apvienības veidiem; tam raksturīgs, ka T. apvienotie uzņēmumi pilnībā zaudē savu saimniecisko, komerciālo un juridisko patstāvību. T. ir vienota vadība.

◇ U ◇

ULTIMO ◇ lat. ultimus — pats pēdējais ◇ — biržas darījumos ar vērtspapīriem vai precēm šādi apzīmē darījuma izpildīšanu līgumā paredzētā termiņa (mēneša, ceturkšņa, gada) pēdējā dienā — "per ultimo". Minētajiem vārdiem jābūt atzīmētiem uz attiecīgā dokumenta.

UNCE ◇ lat. uncia; angl. ounce; Unze ◇ — sena svara mērvienība vairākās Rietumeiropas zemēs, ko tur lietoja jau kopš X gadsimta. U. bija atšķirīgs svars, kā arī dažāda izmantošana.

Senajiem romiešiem U. ir 1/12 mārciņas vai apm. 22,7 g un tā ir svara mērvienība.

Eiropas tautas savā laikā pārņēma U. no romiešiem; to faktiski lietoja visās zemēs līdz metriskās sistēmas ieviešanai /sk. 12. tabulu grāmatas beigās/.

Trojas unce = 31,1034962 g; to lieto kā dārgmetālu svara vienību.

UZCENOJUMS ◇ angl. markup, extra charge; kr. наценка; vāc. Aufschlag ◇ — summāri (vai procentuāli) izteikts piegādātāja (vai iepirkšanas) cenas paaugstinājums.

U. ir tā mazumcenas daļa, kura paliek tirdzniecības organizācijas rīcībā pašas izdevumu segšanai un nepieciešamo uzkrājumu radīšanai.

UZŅĒMUMS ◇ kr. предприятие; angl. enterprise, factory, plant ◇ — jēdziens ietver divas lielas saimniekošanas subjektu kategorijas:

- 1) vienas personas (privātie) uzņēmumi, kuros īpašnieku un pārvaldnieku reprezentē viena un tā pati persona;
- 2) kolektīvie (sabiedriskie) **uzņēmumi**, kurus dibina vairākas fiziskās (juridiskās) personas vai valsts. Šādi uzņēmumi tiek dibināti uz statūtu vai līgumu pamata, lai veiktu kolektīvu darbu, apvienojot kapitālu, darba spēku u. c. ražošanas faktoros.

Kolektīvos (sabiedriskos) uzņēmumus savukārt iedala sabiedrībās ◇ kr. общества, товарищества ◇, kooperatīvos un valsts (ieskaitot municipālos) uzņēmumos.

Sabiedrības var būt pilnas atbildības sabiedrības, komanditsabiedrības (ierobežota atbildība), paju un akciju sabiedrības /sk. *Sabiedrība; Kooperatīvs*/. Pirmās divas uzņēmumu grupas sauc arī par līgumsabiedrībām, bet pārējās divas — par statūtsabiedrībām.

Uzņēmējdarbība — rūpnieciska, lauksaimnieciska vai cita veida ražošanas darbība, kā arī pakalpojumu sniegšana jebkurā tautas

saimniecības nozarē, kas nav pretrunā ar sabiedrības vajadzībām un interesēm.

Uzņēmējs ◇ angl. business-man; vāc. Unternehmer; kr. предприниматель ◇ — saimnieciska uzņēmuma subjekts, kas organizē, vada uzņēmuma darbību un atbild par to. Uzņēmējs apvieno vienā saimniekošanas sistēmā dažādus ražošanas faktorus, lai gūtu ienākumu (peļņu).

Valsts uzņēmums ◇ angl. enterprise; vāc. Unternehmen ◇ — juridiska persona, kuru dibina valsts. Tam ir patstāvīga bilance, un tas uz statūtu (vai dibinātāja lēmuma) pamata veic savu darbību jebkurā ražošanas (pakalpojumu sfērā), dodams labumu (peļņu).

Vienas personas (privāts) uzņēmums — uzņēmums, ko dibina viena persona. Saimnieciskās darbības pamatā tam ir statūsabiedrības principi vai līgumsaistība (ģimenes uzņēmums).

◇ V ◇

VALŪTA ◇ angl. currency; vāc. Währung; fr. valeur — vērtība ◇:

- 1) vērtība (cena);
- 2) kādas valsts naudas vienība (rublis, dolārs, krona utt.) un nacionālās naudaszīmes ar šo pašu nosaukumu;
- 3) ārzemju papīra naudas zīmes un sīkā metālnauda, kura atrodas pašu zemē;
- 4) kredita un maksājumu dokumenti, kas izteikti ārvalstu valūtā (vekseļi, čeki utt.) un reprezentē ārvalstu valūtas paveidu.

Valūtas arbitrāža:

- 1) vienas valsts valūtas apmaiņa pret citas valsts valūtu. Šādu pakalpojumu pret zināmu komisijas atlīdzību var sniegt jebkura banka vai cita kredītiestāde, kā arī birža (piem., Latvijas Banka pirms kara bija noteikusi komisijas atlīdzību 0,5 % no apmaināmās summas, bet ne mazāku par vienu latu);
- 2) valūtas darījums starp divām bankām dažādās valstīs.

Valūtas birža parasti ir fondu biržas sastāvā, bet valstis, kur nav biržas institūta, V.b. funkcijas veic centrālā emisijas banka /sk. *Birža*; *Fondu birža*/.

Valūtas "grozs" — kādas valūtas kursa aprēķināšanas palīgizteikums, pamatojoties uz šīs valūtas attiecību pret vairākām citu valstu valūtām, kuras speciāli izraudzītas šādam salīdzinājumam.

Tā, piemēram, PSRS rubļa kurss tika aprēķināts, balstoties uz valūtas "grozu", kurā bija 6 valūtas (ASV dolārs, sterliņu mārciņa, Vācijas marka, Japānas jēna, Francijas franks un Šveices franks). Attiecību starp šīm 6 valūtām noteica pēc katras valsts ipatsvara pasaules ekonomikā.

Valūtas intervencija — kādas valsts centrālās bankas iejaukšanās valūtas operācijās, lai paaugstinātu vai pazeminātu savas zemes vai kādas citas valsts valūtas kursu. Ja valsts ir ieinteresēta paaugstināt savas zemes valūtas kursu, banka pārdod ārvalstu valūtu un pērk savu valūtu; ja nolūks ir pretējs, lielā daudzumā tiek pirkti ārvalstu valūta un pārdota sava valūta. Valūtas pārdošana veicina savas valsts preču lētu iztirgošanu (eksportu), kam pamatā ir pašu valūtas kursa pazemināšanās.

Valūtas klauzula — nosacījums, kuru ietver starpvalstu kredīta līgums vai tirdzniecības vienošanās, lai nodrošinātos pret varbūtējiem zaudējumiem, kurus varētu radīt līgumā fiksētās valūtas devalvācija.

V.k. būtība ir šāda: līgumā ietvertās saistības naudas izteiksmē mainās atkarībā no tā, kā valūta, kurā izteikti maksājumi, maina savu kursu salīdzinājumā ar tās valūtas kursu, kura šajā klauzulā fiksēta par etalonu. Etalonvalūta var būt izteikta arī starptautiskās norēķinu valūtas vienībās, piem., SDR vai ekijos.

Valūtas konvertējamība — sk. Kurss; Nauda.

Valūtas kurss — sk. Kurss.

Valūtas operācijas — banku operācijas ar ārvalstu valūtu un tajā izrakstītiem maksājumu dokumentiem (čekiem, vekseliem, telegrāfiskiem pārvedumiem utt.).

Biržā V.o., kas saistītas ar bankām, reglamentē biržas noteikumi, kuros izstrādāta sika šo operāciju norises kārtība, paredzētas biržas apmeklētāju tiesības un pienākumi valūtas darījumos ar visa veida valūtām, vērtspapīriem, devīzēm, kā arī ar dārgmetāliem stieņos un monētās.

Valūtas paritāte — sk. Kurss; Nauda.

Valūtas vērtības — zelts, sudrabs, platīns un citi dārgmetāli monētās, stieņos, lūžņu vai neapstrādātā veidā, ārvalstu skaidrā naudā, maksājumu dokumenti ārvalstu valūtā un ārvalstu vērtspapīri.

Valutēšana — valūtas ieskaitīšana saņēmēja kontā.

VEKSELIS ◇vāc. Wechsel; angl. bill ◇— likumā noteiktā formā sastādīts komercdarījuma dokuments, kuram ir divas atšķirīgas funkcijas:

1) vienkāršs vekselis ir parāda saistības raksts, ar kuru vekseļa devējs apņemas samaksāt vekseļa turētājam tajā norādīto naudas summu noteiktajā laikā un vietā;

2) pārvedu vekselis (trata) ir kreditora (trasanta) rakstiska pavēle aizņēmējam (trasātam) samaksāt vekseli norādīto naudas summu trešai personai (remitentam) vai arī uzrādītājam noteiktā laikā un vietā.

Raksturīgākās V. pazīmes ir tā abstraktais un reizē arī neapstrīdamais raksturs.

Pret V. naudu var saņemt noteiktā termiņā, bet nesamaksas gadījumā V. nododams protestā un attiecīgā summa iekasējama piespiedu kārtā, noformējot piedziņu ar ~~notāra~~ izdotu izpildrakstu bez tiesas. Ar to V. būtiski atšķiras no vienkāršās parāda saistības, jo analogiskā gadījumā kreditors pret šādu saistību var piedzīt parādu vienīgi uz tiesas lēmuma pamata.

Galvinieks (žirants, avālists) ◇ angl. quarantor, surety ◇. Galvojumu uz vekseļa var izdarīt ar uzrakstu "Galvoju" vai "Galvoju par N" un parakstoties zem tās personas paraksta, par kuru dots galvojums.

Galvinieki atbild tāpat kā personas, par kurām viņi galvo.

Galvot var tikai par visu vekseļa summu. Ja ir vairāki galvinieki, katrs no viņiem atbild solidāri.

Pārvedu vekseli (tratu) ◇ angl. bill of exchange, draft, transfer note ◇ izraksta nevis naudas aizņēmējs, bet kreditors un ar šādu P.v. kreditors (trasants) dod pavēli aizņēmējam (trasātam) samaksāt P.v. norādīto summu trešajai personai (remitentam) vai arī uzrādītājam. Norēķiniem ar ārzemju partneri P.v. izraksta ārvalsts valūtā.

P.v. maksājams tikai pēc trasāta akcepta saņemšanas. P.v. pēc izrakstīšanas var palikt pie tā turētāja — kreditora līdz vekseļa samaksas termiņam, taču to var nodot arī citai personai kā samaksu par precēm vai izmantot aizdevuma saņemšanai bankā.

Regresa tiesības vekseļa protesta gadījumā ir vekseļa turētāja tiesības vērst piedziņu pret jebkuru no *indosantiem* neatkarīgi no indosamentu secības vai pret visiem indosantiem (solidāri), vai arī, pēc saviem ieskatiem, pret vienu vai vairākiem no viņiem.

Ja kāds no indosantiem izpircis vekseli, tad viņš savukārt iegūst tiesības pieprasīt samaksu no pārējiem indosantiem uz regresa tiesību pamata.

Vekselis un devīze. Vārdu "vekselis" lieto vienīgi iekšzemes vekseļu apgrozībā, bet vārdu "devīze" ◇ angl. piece of foreign exchange ◇ tad, kad vekselis izrakstīts ārvalsts valūtā.

Par devīzēm sauc arī citus maksāšanas līdzekļus (čekus, akreditīvus utt.), ja tie izrakstīti ārvalsts valūtā /sk. Devīze/.

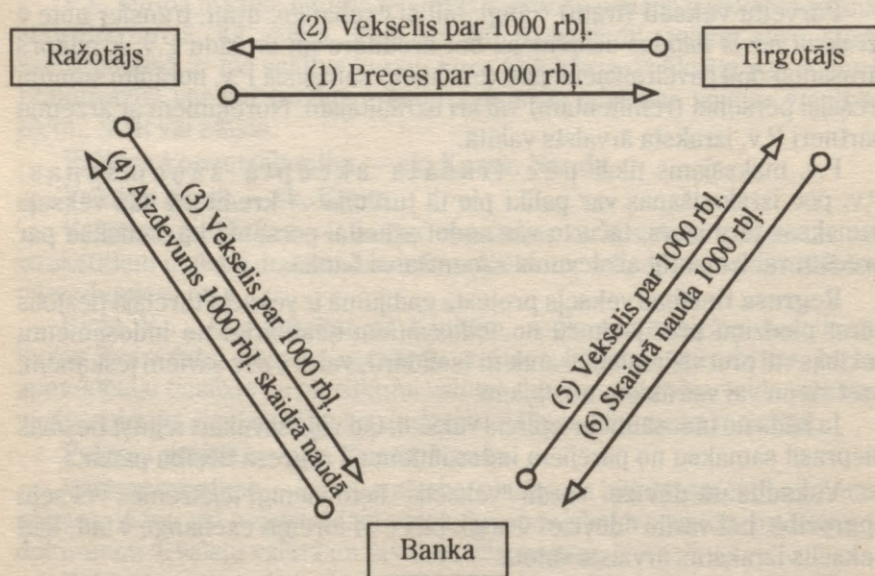
Vekseļu apgrozību katrā valstī regulē speciāls vekseļu likums, kurš balstās uz 1930. g. Ženēvā pieņemto Vekseļu konvenciju (Latvija ir parakstījusi minēto konvenciju jau pirms otrā pasaules kara).

V.a. būtībā atvieto naudas zīmes apgrozībā un būtiski paplašina komerckredīta bāzi.

Vekselis var būt ieķīlājuma objekts bankā, pret kuru var saņemt kredītu vai arī atvērt speciālo tekošo kontu ◇ angl. on call ◇.

Vekseļu diskonts — vekseļu turētājam piederošo vekseļu pārdošana bankai vai citai kredītiestādei, lai saņemtu skaidru naudu pirms vekseļa termiņa iestāšanās brīža /sk. *Diskonts*/.

Diskontam bankā iesniegtos vekselus izskata īpaša diskonta komisija, kuras uzdevums ir vākt ziņas par vekseļa parakstītāju maksāspēju, lai varētu pareizi izlemt jautājumu par diskonta procentu un attiecīgo naudas summu, kas izmaksājama aizdevējam (firmai).
~~ņemējam~~ (turētājam)

VEKSEĻA KUSTĪBAS SHĒMA BRĪVĀ TIRGUS APSTĀKĻOS
 (SKAITĻI IEKAVĀS NORĀDA OPERĀCIJU SECĪBU)

Vekseļa izrakstīšanas vieta _____

19.... g. " " _____
(mēnesis vārdiem)

kods (pasta indekss)	maksāšanas vieta	datums (cipariem)

VIENKĀRŠS VEKSELIS

par Ls _____
(summa cipariem)

Vieta
zīmogmarkām
vai atzīmei par
valsts nodevas
samaksu

Tūkstošos deviņi simti _____ gada
(vārdiem)
_____ es (mēs) apņemos (apņemamies) samaksāt
(dienu, mēnesi — vārdiem)
pret šo vekseli _____
kam, kur (vieta, adrese)

Ls _____
(summa vārdiem)

Blanketa cena

Ls _____

Maksājams _____ (maksāšanas vieta)	
Kreditīstādes nosaukums	Konta Nr.

_____ (veksļa devēja paraksts un adrese)

Vekseļa izrakstīšanas vieta _____

19.... g. " _____ "

(mēnesis vārdiem)

kods (pasta indekss)	maksāšanas vieta	datums (cipariem)

PĀRVEDU VEKSEĻS (TRATA)

par Ls _____
(summa cipariem)

Tūkstošā deviņi simti _____ (vārdiem) _____ gada

_____ (diena, mēnesis — vārdiem) _____
samaksājiet pret šo vekseli _____

kam, kur (vieta, adrese)

Ls _____
(summa vārdiem)

Maksātājs (trasāts): _____

Adrese: _____

Blanketa cena

Ls _____

Maksājams _____
(maksāšanas vieta)

Kreditēstādes nosaukums

Konta Nr.

(vekseļa devēja — trasanta paraksts un adrese)

Vieta
zīmogmarkām
vai atzīmei par
valsts nodevas
samaksu

Vekseli ar vienu parakstu vai arī ar termiņu, kas pārsniedz 3 mēnešus, diskontam bieži vien netiek pieņemti.

Diskontā nepieņemtos vekselus banka atdod to īpašniekam, nepaskaidrojot noraidījuma iemeslus.

Vekseļu kustību brīvā tirgus apstākļos sk. shēmā.

Vekseļu protests — juridisks akts, kuru sastāda notārs vai cita tam pilnvarota persona un kurā tiek apliecināts fakts, ka vekselis nav samaksāts tajā norādītajā termiņā.

V.p. dod tiesības pēdējam vekseļa turētājam piedzīt vekseli minēto naudas summu no *žirantiem*.

Ja vekseļa turētājs šādu vekseli neprotestē, viņš zaudē tiesības vērst regresa prasību pret indosantiem (*žirantiem*).

Ja protestā nododams *pārvedu vekselis* (trata), tad faktu, ka akceptētājs nav samaksājis attiecīgo vekseli vai trasāts atteicies no akcepta, apstiprina tās valsts pilnvarota iestāde, kurā izrakstīta trata.

Vienkāršu V. $\diamond$ angl. promissory note, note of hand $\diamond$ izraksta savā iekšzemes valūtā, un to nevar laist apgrozībā ārzemēs.

VĒRTSPAPĪRI $\diamond$ vāc. Wertpapiere; angl. securities $\diamond$ — obligācijas, akcijas, ķīlu zīmes un sertifikāti, kurus likumā noteiktā kārtībā izlaiž valsts, pašvaldības, uzņēmumi (sabiedrības) un kuri dod tiesības uz ienākumu to turētājam.

V. izgatavošana ir valsts monopols, tos vienmēr iespējš uz speciāla papīra un tajos norāda likumdošanas aktos paredzētos rekvizitus.

Vērtspapīru apgrozība — sk. Fondu birža; Kotācija.

Vērtspapīru kurss — sk. Kurss.

$\diamond$ Z $\diamond$

ZELTS $\diamond$ lat. Aurum; Au; īp. sv. 19,3 $\diamond$ — pasaulē visvairāk izplatītais dārgmetāls. Z. ir universāls visu citu preču ekvivalents un vienlaikus pilda visas funkcijas, kas piemīt naudai kā precei.

Latvijas zelta rezerves. Latvijas emisijas bankas (Latvijas Bankas) bilances aktīvā 1940. g. 1. janvārī bija šādas zelta rezerves:

- 1) bankai piederošs zelts stiepos un monētās 42,9 milj. Ls kopsummā, t. sk., ārzemju monētās 328 tūkst. Ls un stiepos — 42,6 milj. Ls;
- 2) valstij piederošs zelts — 28,2 milj. Ls.

Kopējā zelta rezervju vērtība bija 71,1 milj. Ls.

1940. g. oktobrī Latvijas Bankas aktīvus un pasīvus pārņēma PSRS Valsts bankas Latvijas republikas kantoris /sk. Lats/, kura bilancē 1941. g. 1. janvārī republikas zelta rezerves bija par 72,2 milj. rubļu, t. sk. bankai piederošais zelts — 43,8 milj. rbļ. (7403,3 kg) un valstij piederošais — 28,4 milj. rbļ. (4808,2 kg).

No minētā Latvijas zelta kopējā krājuma ārzemju bankās Anglijā, Francijā, Šveicē un ASV 1941. g. 1. janvārī bija deponēti 10 607,2 kg zelta (62,7 milj. rbļ.), bet PSRS Valsts bankas Latvijas republikas kantora glabātavā Rīgā — 1604,3 kg (9,5 milj. rbļ.).

Zelta bloks — starptautiska organizācija, kurā līdz otrajam pasaules karam iekļāvās vairākas Rietumeiropas valstis — Francija, Beļģija, Holande, Šveice, kā arī Itālija un Polija. Bloka mērķis bija nodrošināt zelta standarta sistēmas funkcionēšanu bloka valstīs, savstarpēji atbalstot nacionālo valūtu kursus, lai saglabātu nemainīgu šo valūtu zelta saturu.

Z.b. sāka izīrt jau 1934. g., bet galīgi sabruka 1936. gadā. Z.b. priekštece bija Latīņu monētu savienība.

Zelta ieguve. Cilvēces vēsturē pavisam iegūti apm. 100 tūkst. t zelta. No šā daudzuma līdz 1980. g. bija saglabājušies un apzināti apm. 85 tūkst. t (bez PSRS).

Kopš 1493. g., kad sāka iegūtā Z. daudzmaz ticama uzskaitē, līdz 1980. g. no zemes dzīlēm 14 galvenajās Z. ieguvējās valstīs (bez PSRS) bija saražoti apm. 71,4 tūkst. t /sk. 15. tabulu grāmatas beigās/.

XIX gs. pirmajā pusē visā pasaulē gadā ieguva apm. 15—20 t zelta, gadsimta vidū — apm. 200 t, no 1910. g. līdz 1913. g. — 700 t, bet 1941. g. — 1108 t zelta.

Zelta klauzula (atrūna) $\diamond$ angl. clause, gold clause; kr. золотая оговорка $\diamond$ — starpvalstu tirdzniecības vai kredīta līgumā speciāla atrūna (pants), kas nosaka līgumslēdzēju pušu interešu garantijas gadījumā, ja kāda no pusēm mainītu savas nacionālās valūtas zelta saturu, t. i., paredz nosacījumu, ka, mainoties naudas vienības zelta saturam, attiecīgi tiek mainīta maksājuma summa.

Z.k. paredz, ka gadījumā, ja valūtas zelta saturs tiek grozīts līdz kredīta pilnīgai izlietošanai, atlikusi neizmantotā kredīta summa jāpārrēķina saskaņā ar izdarīto grozījumu, lai saglabātu neizmantotās kredīta daļas zelta ekvivalentu /sk. Valūta/.

Zelta monētas savas vēsturiskās attīstības sākumā reprezentēja noteiktu zelta svara vienību, bet zīmoga nospiedums uz tām apliecināja šā rādītāja īstumu. Šādam zelta lējuma gabaliņam parasti bija iegarena forma un tas pirms kalšanas tika rūpīgi nosvērts. Pirmie seno naudas vienību nosaukumi tika atvasināti no attiecīgajā zemē lietoto svaru sastāvdaļām un

citu priekšmetu nosaukumiem, jo monētas bija šādu priekšmetu vērtības ekvivalenti.

Tā, piemēram, zelta staters sākumā svēra 8,1 g, sudraba staters — 10,8 g, bet talants — 33,6 kg (šo svara vienību nosaukumi atvasināti no pašu svaru sastāvdaļām: staters — svaru plecs (kārtiņa), talants — svaru kausiņš, kurā ieliek atsvarus).

Pirmās zelta monētas kaltas apm. VII gs. pr. Kr. dz. Par to kalšanas dzimteni tiek uzskatīta senā Lidija Mazāzijā. Par lielāko senatnes Z.m. uzskata 20 stateru gabalu (apm. 170 g svarā), kuru izlaidis Baktrijas (tagad Turkmēnijas teritorija) valdnieks Eikratids apm. 250 g. pr. Kr. dz.

Zelta nodrošinājums un zelta saturs. Zelta nodrošinājums ir kādas valsts emisijas bankas iespēja apmainīt banknotes pret zeltu brīvas uzņēmējdarbības un tirgus apstākļos, bet zelta saturs izsaka kādas valsts naudas vienībai likumdošanas ceļā pielīdzināta zelta daudzumu.

Zelta paritāte — sk. Paritāte; Nauda.

Zelta pulis — starptautiska organizācija, kura uzsāka darbību 1961. g. rudenī, lai stabilizētu pasaules zelta tirgu. Pula iekļāvas Rietumeiropas 7 valstu centrālās bankas un Ņujorkas Federālā rezervju banka. Z.p. darbības galvenais mērķis — stabilizēt zelta tirgus cenu par vienu unci tīra zelta 35 dolāru limeni — netika sasniegts. Tas arī bija par iemeslu pula darbības izbeigšanai 1968. g. martā.

Zelta punkti — augstākā un zemākā robeža valūtas kursa novirzēm no monētu paritātes apstākļos, kad iekšzemes un starptautiskajā tirgū ir brīva zelta apgrozība. Līdz ar zelta standarta atcelšanu Z.p. vairs nav praktiskas nozīmes.

Zelta rezerves. 1980. g. centralizētās Z.r. pasaulē lēšamas uz 35,3 tūkst. t, no tām valstu ricībā bija 29,1 tūkst. t, SVF ricībā — 3,4 un Eiropas valūtas integrācijas fonda ricībā — 2,8 tūkst. tonnu.

Gandrīz viss pārējais zelts (apm. 50 tūkst. t) bija privātā ipašumā, galvenokārt stieņu un monētu veidā (stieņus parasti izgatavo 12,5 kg un 1 kg svarā).

Kopējos mūsu planētas krājumus lēš uz 200—300 tūkst. t zelta.

Krievijas Valsts bankas Z.r. Oktobra apvērsuma priekšvakarā veidoja 1 295 226 tūkst. rbļ., bet 1925. g. sākumā — apm. 250 milj. rubļu. Citas pasaules lielākajās bankās 1913. g. 1. janvārī bija šādas Z.r.: Anglijas bankā — 30 milj. st. marcipu, Francijas — 3700 milj. franku, ASV bankās — 149 milj. dolāru.

Zelta sertifikāts — apliecība par zelta deponēšanu bankā. Daudzu valstu bankas XIX gs. izlaida Z.s., kurus varēja brīvi apmainīt pret to zelta daudzumu, kāds atzīmēts uz sertifikāta. Z.s. bija līdzīgi banknotēm — tie kalpoja par maksāšanas un apgrozības līdzekļiem.

Atšķirībā no banknotēm Z.s. bija 100 % nodrošinājums ar zeltu /sk. Sertifikāts; Sudrabs/.

Zelta standarts. To iedala zelta monētu, zelta stieņu un zelta devižu standartā.

Līdz pirmajam pasaules karam pastāvēja zelta monētu standarts. Tam raksturīga zelta monētu apgrozība un to brīvas kalšanas tiesības ar nosacījumu, ka naudas vienības zelta saturs paliek nemainīgs, garantēta brīva banknošu apmaiņa pret zelta monētām un dotas tiesības zeltu ievest un izvest no valsts.

Zelta stieņu standartam pastāvot, pret zelta stieņiem valsti atļauts apmainīt vienīgi lielas banknošu summas (Anglijā — ne mazāk kā 1700 st.m., Francijā — 215 tūkst. franku utt.).

Zelta devižu standarts paredz tiesības apmainīt banknotes pret ārvalstu valūtu, nevis pret zeltu.

Anglija un Japāna atcēla zelta standartu 1931. g., ASV — 1933. g., Beļģija un Itālija — 1935. g., Francija, Šveice un Holande — 1936. gada.

Latvija atteicās no zelta stieņu standarta 1936. g. sakarā ar lata devalvāciju.

Pēc otrā pasaules kara zelta stieņu standarts nevienā valstī netika atjaunots.

Zelta tirdzniecība. Izšķir starpvalstu operācijas ar monetāro zeltu par oficiālu (cietu) cenu un zelta pirkšanu un pārdošanu par tirgus cenu privātā vai oficiālā zelta tirgū.

Kopš stājusies spēkā Bretonvudsas vienošanās (1944. g.), visas starpvalstu operācijas ar zeltu faktiski reducējās uz zelta apmaiņu pret dolāriem un otrādi ar Ņujorkas rezervju bankas starpniecību. Šai sistēmai sabrūkot (1971.—1973. g.), oficiālais zelta tirgus beidza pastāvēt, un pēc tam valstu centralizētās zelta rezerves varēja nokļūt vienīgi brīvajā tirgū.

Visā pasaulē darbojas vairāk nekā 50 privāto zelta tirgu, kuri atrodas lielākajās pilsētās.

Privātie tirgi ar pasaules nozimi atrodas Londonā, Parizē, Briselē, Frankfurtē pie Mainas, Cīrihē, Toronto un Tokijā.

Starptautiskajā vairumtirdzniecībā apgrozās zelts stieņos, tā raudze ASV noteikta ne zemāka par 899°, Anglijā un Francijā — attiecīgi 955°.

ZEMES GRĀMATA ♦ kr. Кадастровая книга; vāc. Grundbuch ♦ — nekustamā īpašuma sākotnējās uzskaites dokuments noteiktā teritorijā (pagastā, rajonā, pilsētā), kurā ieraksta *nekustamos īpašumus* (mantu) un fiksē ar tiem saistītās tiesības. Par nekustamā īpašuma īpašnieku uzskatāma vienīgi tā persona, kuras vārds šajā nozīmē ierakstīts zemes grāmatā.

Z.g. atspoguļo nekustamā īpašuma nosaukumu, tā īpašnieka vārdu un adresi, apgrūtinājumus un parāda saistības. Šāda Z.g. forma pastāvēja Latvijas Republikā pirms kara un tā balstījās uz 1937. g. 22. decembra Zemes grāmatu likumu (VV, 1937. g., 293. nr.).

Līdz pirmajam pasaules karam zemes grāmatu sauca par kadastra grāmatu ♦ *kr. Кадастровая книга* ♦, un to sastādīja attiecīgās guberņas Landrātu kolēģijas kadastra nodaļas /sk. *Kadastrs*/.

Viensētas īpašniekam toreiz izsniedza izrakstu no kadastra grāmatas pēc likumā noteiktas standartformas, obligāti pievienojot attiecīgās viensētas zemes gabala plānu ar reģistra numuru kadastra grāmatā. Abi dokumenti tika apzīmogoti ar guberņas Landrātu kolēģijas apaļo zīmogu.

Zemes grāmatu akts ♦ *kr. крепостной акт, план землепользования; angl. mortgage deed* ♦ — oficiāls dokuments, kuru izsniedz zemes ierīcības iestāde, kas apliecina konkrētas personas (arī bankas, ja nekustamais īpašums pārgājis bankas īpašumā) tiesības uz nekustamo īpašumu.

Z.a. ietver zemes gabala (zemnieka saimniecības) plānu (parasti mērogā 1:5000) ar pilnīgu lauksaimniecībā izmantojamās un neizmantojamās zemes nogabalu atšifrējumu, to lielumu (platību) u. c. ziņas, kā arī attiecīgā īpašuma reģistrācijas numuru zemes grāmatā un zemes (sētas) īpašnieka vārdu (ar vai bez īpašuma novērtējuma). Latvijas Republikā pirms kara šāda plāna kopiju saņēma nekustamā īpašuma īpašnieks.

ZĪMOGMARKA ♦ *kr. гербовая марка; vāc. Stempelmarke; angl. stamp* ♦ — līdzeklis valsts nodevas vai īpaša nodokļa (zīmognodevas) iekasēšanai. Z. ir līdzība ar pastmarku, tās formu, zīmējumu un nominālus nosaka likums.

Z. praktiski izmanto, uzlīmējot to uz attiecīgā dokumenta un tādējādi apliecinot likumā noteiktās nodevas iekasēšanu par konkrēto pakalpojumu. Parasti Z. lieto, lai apstiprinātu dokumentu īstumu, slēdzot līgumus, sniedzot starpniecības pakalpojumus u. c.

Izšķir vispārējās lietošanas un speciālas nozīmes zīmogmarkas (piem., tiesu, nodevu, vīzu markas u. c.).

Valsts nodevu par kādu pakalpojumu var iekasēt ne tikai ar Z. starpniecību, bet arī iespiežot (apzīmogojot) attiecīgus tipveida dokumentus (piem., vekseļa veidlapas), uz kuriem norādīta attiecīgā summa, kas ietilpst veidlapas cenā.

Tādā gadījumā Z. uz dokumenta (vekseļa) nav jālīmē.

ŽIRO ♦ *it. giro* — apgrozība; *angl. endorsement; vāc. Giro* ♦ — uzraksts uz vekseļa vai čeka, kas apstiprina tā nodošanu citai personai /sk. *Indosaments*/.

Personu, kura izdara pārveduma uzrakstu, sauc par žirantu vai *indosantu* ◇ angl. endorser; kr. жирант ◇; bet personu, kurai vekseli nodod — par *indosātu* ◇ angl. endorsee; kr. жират, индоссат ◇.

Pārvedums var būt

- 1) **blanko** pārvedums, kad žirants tikai parakstās vekseļa otrā pusē, neuzrādot, kas pieņem vekseli;
- 2) **personāls** pārvedums, kad žirants parakstās un norāda personu, kura pieņem vekseli;
- 3) **bezregresa** pārvedums, kad žirants atsakās no atbildības par vekseļa samaksu norādītajā termiņā;
- 4) **uzticības** pārvedums, kad žirants nenodod savas tiesības, bet tikai pilnvaro zināmu personu vai iestādi piedzīt parādu.

Jo vairāk uz vekseļa ir parakstu (žirantu), kas apliecina atbildību par tā samaksu, jo drošāks vekselis. Šādi vekseļi bankā vienmēr bauda lielāku uzticību.

PIELIKUMS

**VAIRĀKU SVARĪGĀKO ĀRZEMJU VALŪTU KURSS
PRET KRIEVIJAS UN PSRS RUBLI (1914.—1990.)**

Anglijas sterliņu mārciņa (£)

Gadi (iekavās — diena, mēnesis)	Zelta saturs (g tīra zelta)	Kurss pret rubli (rubļi par 1 st.m.)
1	2	3
1816—1914	7,322382 līdz 07.1914.g.	9,4576 (paritātes)
1919	6,09375	x
1920	5,50695	x
1921	5,79283	x
1922	6,66551	x
1923	6,87616	x
1924	6,65046	x
1925—1931	7,32238 līdz 20.09.31.	9,4576 (paritātes)
1931	no 21.09.31.	7,79
1932	5,26873	6,826 (gada vid.)
1933	4,98187	6,445 „„
1934	4,51908	5,842 „„
1935	4,37759	5,65 „„
1936	4,43425 04.—12.	24,74—25,57
1937	4,42028	25,85 (gada vid.)
1938	4,36372	25,937 „„
1939 (01.—08.)	4,16448	23,552 „„
1939 (05.09.)—1949 (18.09.)	3,58134	23,552 „„
1940		20,32 „„
1941—1949 (līdz 09.)		21,36—21,40
1949 (19.09.)—1967 (17.11.)	2,48828	
1949 (20.09.)—1950 (28.09.)		14,84
1950 (01.03.)—1960 (31.12.)		11,20
1961 (no 01.)		2,52 (paritātes)
1967 (18.11.)—1978 (01.04.)	2,13281	
1967 (19.11.)—1972 (06.)		2,16 (paritātes)
1972 (no 23.06.)		1,92 (peldošais)
1975 (uz gada beigām)		1,56 „„
1980 „„		1,5915 „„
1985 „„		1,0958 „„
1990 „„		1,0579 „„

ASV dolārs (\$)

Gadi (iekavās — diena, mēnesis)	Zelta saturs (g tīra zelta)	Kurss pret rubli (rubļi par 1 dolāru)
1	2	3
1900—1914	1,50463 (līdz 07.1914.)	1,9434 (paritātes)
1922	(no 10.)	1,9434 "-
1933		1,57 (gada vid.)
1934 (no 31.01.)	0,888671	1,533 "-
1936	(no 04.)	5,02—5,12
1937	(no 19.07.)	5,30
1950	(no 01.03.)	4,00 (paritātes)
1961	(no 01.01.)	0,90 "-
1971	(no 18.12.)	0,8289 "-
1972 (no 08.—05.)	0,818513	0,8260 (uz gada beigām)
1973 (12.02.)—1978 (01.04.)	0,736662	0,7461 "-
1975 (uz gada beigām)		0,7580 (peldošais)
1980 "-		0,6860 "-
1985 "-		0,7642 "-
1990 "-		0,5640 "-

Jēna (¥)

		(par 1000 jēnām)
1897—1937	0,750	
1935		332,3 (uz gada beigām)
1937 (no 08.)	0,290	154,24 "-
1939 (no 10.)	0,20813	124,28 "-
1946—1947		21,31 "-
1952—1954		11,20 "-
1953 (no 11.05.)	0,00246853	11,20 "-
1955—1960		11,14 "-
1961—1967		2,51 "-
1973 (no 14.02.)		2,67 (peldošais)
1975 (uz gada beigām)		2,51 "-
1980 "-		3,26 "-
1985 "-		3,81 "-
1990 "-		4,15 "-

Francijas franks

Gadi (iekavās — diena, mēnesis)	Zelta saturs (g tīra zelta)	Kurss pret rubli (rubļi par 100 fr.)
1	2	3
1803—1914	0,290323	37,50 (paritātes)
1927—1936 (03.)		7,57—7,63
1928 (no 25.06.)	0,05895	
1936 (04.—09.)		33,33
1936 (no 01.10.)	0,441	
1037 (21.07.)	0,387	21,31 (gada vid.)
1938 (05.05.)	0,0246853	15,30 „
1939 (09.09.)	0,0202892	13,37 „
1940		11,10 „
1945 (20.12.)	0,00746113	10,60 „
1958 (29.12.)	0,0018	0,952
1960 (no 01.01.)	0,180	0,81
1961	(no 01.01.)	18,23 (paritātes)
1969 (10.08.)—1978 (01.04.)	0,160 (līdz 01.01.74.)	16,20 „
1973 (no 19.03.)		16,83 (peldošais)
1975 (uz gada beigām)		17,00 „
1980 „		14,63 „
1985 „		9,91 „
1990 „		10,80 „

Juapa

		(par 100 juaņām)
	Sudraba saturs	
1889—1933	23,9025	
	Zelta saturs	
1935	0,26448 (vid. aprēķina)	29,27 (vid. aprēķina)
1948	0,22217	132,50 (vid. aprēķina)
1967—1978		45,00 (gada vid.)
1989		16,05 (uz 01.02.)
1990		— (neko tē)

Vācijas marka

Gadi (iekavās — diena, mēnesis)	Zelta saturs (g tīra zelta)	Kurss pret rubli (rubļi par 1 marku)
1	2	3
1872—1914	0,358423	0,46294 (paritātes)
1923—1948	0,358423	(rubļi par 100 markām)
1948		176,67 (uz gada beigām)
1950—1960		95,24 „
1953 (no 30.01.)	0,211588	95,24 „
1961 (no 06.03.)	0,222168	22,50 „
1967 (no 27.10.)	0,242806	22,60 „
1970		24,79 „
1975		28,50 „
1980		34,80 „
1985		30,24 „
1990		36,71 „

Rublis

		Kurss pret ASV dolāru (dolāri par 1 rubli)
1886—1894	1,161	0,7239 (paritātes, aprēķina)
1897—1914	0,774234	0,5146 „
1922 (no 11.10.)	0,774234	0,5146 „
1936 (no 01.04.)	0,176850	0,1990 „
1936 (no 29.04.)	0,175950	0,1980 „
1937 (no 19.07.)	0,167674	0,1887 „
1950 (no 01.03.)	0,222168	0,2500 „
1961 (no 01.01.)	0,987412	1,1111 „
1972 (no 08.05.)		1,2063 „
1973		1,3404 „
1975 (uz gada beigām)		1,3193 (peldošais, aprēķina)
1980 „		1,4578 „
1985 „		1,3086 „
1990 „	0,987412	1,7732 „

ĀRZEMJU VALŪTU KURSS RĪGAS BIRŽĀ (1923.—1940.)

(pārdevējam — latos un santimos)

Datums	1 amer. dol.	1 angļu mārc.	100 Fr. fr.	100 Šv. fr.	10 000 vācu markas	100 īgauņu markas	100 liet. liti
1923.02.01.	5,10	23,68	37,46	96,67	7,34	1,46	50,00
02.07.	5,10	23,35	30,30	90,17	0,25	1,47	50,00
					1 bilj.		
1924.02.02.	5,11	22,06	25,85	88,75	1,50	1,34	50,00
01.07.	5,16	22,32	26,95	91,30	1,00	1,28	50,00
					100 M		
1925.02.01.	5,175	24,52	27,85	100,50	122,00	1,32	50,50
01.07.	5,175	25,19	23,15	100,20	122,00	1,35	50,50
1926.02.01.	5,189	25,16	19,25	100,10	123,00	1,37	50,80
01.07.	5,179	25,20	14,35	99,90	122,80	1,37	50,55
1927.03.01.	5,184	25,18	20,26	99,80	122,85	1,37	50,70
01.07.	5,184	25,16	20,10	99,40	122,40	1,37	50,70
1928.02.01.	5,175	25,265	20,25	99,65	123,20	1,375	50,85
						100 kronas	
02.07.	5,16	25,195	20,25	99,35	123,35	138,20	51,00
1929.02.01.	5,182	25,19	20,26	99,85	123,45	138,30	51,00
01.07.	5,182	25,175	20,28	99,65	123,60	138,10	51,10
1930.02.01.	5,171	25,22	20,31	100,15	123,35	138,15	51,30
01.07.	5,174	25,17	20,30	100,15	123,20	137,65	51,40
1931.02.01.	5,182	25,185	20,33	100,35	123,40	137,85	51,40
01.07.	5,179	25,21	20,23	100,10	122,80	138,05	51,45
1932.02.01.	5,183	17,60	20,23	100,90	122,95	138,05	51,45
02.07.	5,178	18,30	20,25	100,90	123,40	138,05	51,45
1933.01.01.	5,178	17,00	20,20	99,65	123,20	138,05	51,45
01.07.	3,92	17,33	20,21	99,50	123,40	—	51,45
1934.02.01.	3,24	16,73	20,21	100,00	123,05	94,00	51,70
02.07.	3,04	15,39	20,21	99,60	123,05	87,00	51,50
1935.02.01.	3,06	15,17	20,21	99,70	123,00	84,00	51,70
01.07.	3,06	14,96	20,21	100,00	123,00	83,00	51,70
1936.02.01.	3,05	15,02	20,21	100,00	123,00	82,50	51,70
01.07.	3,03	15,29	20,21	99,70	123,00	84,00	51,80
1937.02.01.	5,04	25,16	23,77	117,30	205,10	137,95	86,85
01.07.	5,01	25,16	23,04	116,35	203,30	137,95	86,20
1938.03.01.	5,00	25,16	16,83	116,00	202,46	137,95	84,80
01.07.	5,04	25,16	13,88	115,95	203,92	137,95	85,50
1939.02.01.	5,38	25,16	13,97	121,75	203,92	137,95	90,90
01.07.	5,34	25,16	14,12	120,60	203,92	137,95	90,10
1940.02.01.	5,30	21,00	11,85	119,90	203,92	128,00	90,20
01.08.	5,30	21,65	12,10	121,40	203,92	—	—
23.11.*	5,30	21,40	11,13	123,01	203,92	126,19	88,80

* Kursu noteica Valsts bankā.

DĀRGMETĀLU UN MONĒTU KURSS RĪGAS BIRŽĀ (1922.—1931.)

(latos)

Datums	Stiepi (par 1 kg)		Datums	Monētas	
	zelts	sudrabs		zelta (10 zelta cara rubļu)	sudraba (viens sudraba cara rublis)
1	2	3	4	5	6
1925.27.02	3420	105	1922.01.11.	24,00	1,64
01.07.	3420	105	1923.30.01.	25,50	1,76
1926.01.01.	3420	108	02.07.	25,50	1,70
01.07.	3425	98	1924.02.02.	25,50	1,70
1927.01.01.	3425	90	01.07.	25,50	—
01.07.	3425	92	Viens KPFSR zelta červoncs		
1928.01.01.	3425	92			
01.07.	3425	95			
1929.01.01.	3425	94	1924.01.07.	26,10	
01.07.	3425	86	1925.01.01.	26,40	
1930.01.01.	3425	74	01.07.	26,40	
01.07.	3425	58	1926.01.01.	26,40	
1931.01.01.	3425	49			
01.07.	3425	45			

P i e z ī m e : Dārgmetālu pārdošanas cena Šveices zelta tirgos (Bāzele un Cīrichē) 1992. g. beigās bija:

zelta stiepi a 1 kg, 999,9° — 10 778,5 \$ (335,25 \$ / oz),

sudraba stiepi a 1 kg, 999° — 157,9 \$ (4,91 \$ / oz),

platina stiepi a 5 kg, 999,5° — 11 574,3 \$/kg (360 \$ / oz).

KPFSR (PSRS) zelta monētas (červonca) pārdošanas cena bija 87 \$/gab. (338,25 \$ / oz).

ĀRVALSTU VALŪTU KURSS PRET PSRS RUBLI
PĒC PSRS VALSTS BANKAS KOTĀCIJAS 1991. G. 2. JANVĀRĪ

(rubļos)

Par	Valūtas nosaukums	Oficiālais kurss (bāze: rubļa zelta saturs = 0,987412 g)	Komerckurss (no 01.11.1990, bāze: 1 \$ = 1,8 rubļ.)	Speciālais kurss (no 01.11.1989, bāze: 1 \$ = 6,26 rubļ.)
1	2	3	4	5
100	Anglijas sterliņu mārc.	106,41	319,23	1064,10
100	ASV dolāriem	56,05	168,15	560,50
100	Austrālijas dolāriem	43,21	129,63	432,10
100	Austrijas šiliņiem	5,24	15,72	52,40

4. tabulas turpinājums

Par	Valūtas nosaukums	Oficiālais kurss (bāze: rubļa zelta saturs = 0,987412 g)	Komerckurss (no 01.11.1990, bāze: 1 \$ = 1,8 rbļ.)	Speciālais kurss (no 01.11.1989, bāze: 1 \$ = 6,26 rbļ.)
1	2	3	4	5
100	Beļģijas frankiem	17,58	53,55	178,50
100	Dānijas kronām	9,56	28,68	95,60
100	Dienvidslāvijas dināriem	5,27	15,81	52,70
100	Francijas frankiem	10,85	32,55	108,50
1000	Grieķijas drahmām	3,53	10,59	35,30
100	Holandes guldeņiem	32,69	98,07	326,90
10 000	Itālijas lirām	4,90	14,70	49,00
1000	Japānas jēnām	4,13	12,39	41,30
100	Kanādas dolāriem	48,27	144,81	482,70
1000	Libānas mārciņām	0,66	1,98	6,60
100	Norvēģijas kronām	9,42	28,26	94,20
1000	Portugāles eskudo	4,15	12,45	41,50
100	Somijas markām	15,27	45,81	152,70
1000	Spānijas pesetām	5,75	17,25	57,50
100	Šveices frankiem	43,31	129,93	433,10
1000	Turcijas lirām	0,19	0,57	1,90
100	Vācijas markām	36,92	110,76	369,20
100	Zviedrijas kronām	9,84	29,52	98,40
100	Ekijiem	75,72	227,16	—

5. tabula

**DAŽU ĀRZEMJU VALŪTU KURSS LEGĀLAJĀ VALŪTAS TIRGŮ
(APMAIŅAS PUNKTOS) RĪGĀ**

(rubļos)

Par	Valūtas nosaukums	Pārdevēja kurss (min.)		Pircēja kurss (maks.)	
		27.04.91.	13.05.91.	27.04.91.	13.05.91.
1	ASV dolāru	28,00—32,00	30,00—32,50	32,00—40,00	34,00—36,00
1	Austrālijas dolāru	x	23—24,30	—	26,25—27,40
1	Anglijas st. mārc.	47,60—53,00	48,00—53,30	59,00—70,00	59,80—60,00
1	Francijas franku	4,80—4,90	5,20	5,90—6,00	6,00
1	Kanādas dolāru	x	24,00—27,00	x	29,40—31,00
1	Singapūras dolāru	x	17,20	x	19,40
1	Somijas marku	6,90—7,00	7,00—7,60	8,50—9,20	8,00—8,80
1	Zviedrijas kronu	4,60	4,20—4,90	5,50—5,80	5,40—5,70

Piezīme. Ārzemju valūtas kursi Rīgā pēdējo reizi oficiāli tika noteikti 1940. g. 23. novembrī. 1991. g. 27. aprīlī uzskatāms par valūtas kotācijas neoficiālas atjaunošanas sākumu pēc 50 gadu pārtraukuma sakarā ar šo kursu publikāciju Valdības laikrakstā "Diena".

**ĀRVALSTU VALŪTU KURSS
LATVIJAS BANKĀ 1992. GADĀ**

(Latvijas rubļos — LVR)

Valūtas nosaukums	Par 1 valūtas vienību (pircējam)		
	uz 1992. g. 16. janvāri (Rbļ.)*	uz 1992. g. 31. augustu (LVR)	uz 1992. g. 31. decembri (LVR)
ASV dolārs (USD)	121,21	155,60	167,00
Anglijas sterliņu mārciņa (GBP)	184,29	309,60	157,84
Austrālijas dolārs (AUD)	x	112,42	115,07
Austrijas šilīņš (ATS)	x	15,18	15,00
Beļģijas franks (BEF)	x	5,21	5,13
Dānijas krona (DKK)	x	27,54	27,32
Francijas franks (FRF)	18,50	32,65	30,94
Holandes guldenis (NLG)	56,81	94,96	93,88
Itālijas lira (ITL)	x	0,14	0,12
Japānas jēna (JPY)	x	1,25	1,35
Kanādas dolārs (CAD)	88,25	131,37	132,00
Krievijas rublis (SUR)	x	0,90	0,36
Norvēģijas krona (NOK)	x	27,47	24,64
Singapūras dolārs (SGD)	x	96,15	x
Somijas marka (FIM)	21,95	38,66	32,32
Spānijas peseta (ESP)	x	1,67	1,48
Šveices franks (CHF)	x	125,18	116,91
Vācijas marka (DEM)	75,79	110,87	105,56
Zviedrijas krona (SEK)	17,25	29,58	24,00
Eiropas norēķinu valūta (ECU)	x	225,00	205,41

* PSRS rubļos (kurss oficiāli publicēts pirmo reizi). Ārvalstu valūtu kotācija Latvijas Bankā atjaunota 1991. g. 15. oktobrī.

1923. GADA SĀKUMĀ

[illegible]

MONĒTU SISTĒMAS DAŽĀS LIELĀKAJĀS PASAULES VALSTĪS

Anglijā (vecā sistēma)

4 fātingi = 1 penijs
 12 pensī = 1 šiliņš
 2 šiliņi = 1 florins
 5 šiliņi = 1 krona
 20 šiliņi = 1 sterliņu mārciņa
 20 šiliņi = 1 zelta soverens

(jaunā sistēma — no 1971. g.)

1 st. m. = 100 pensī

Kīnā (vecā svara sistēma)

10 li = 1 fiņai (kandarins)
 10 fiņas = 1 čeņs
 10 čeņi = 1 ļans (taels) » 37 g

(jaunā juaņu sistēma — no 1892. g.)

1 juaņa (dolārs) = 10 czjao = 100 fiņas
 (centiem) = 1000 veņi
 10 fiņas (centi) = 1 czjao
 1 fiņa = 10 cjani

Japānā

1 sens = 10 rini
 1 jēna = 100 seni

Francijā

(vecā — līdz 1794. g.)

1 zelta luidors = 10 sudr. livras
 1 livra = 20 sū = 240 denjē
 1 ekijs = 6 livras (vidēji)
 jaunā (no 1794. g.)
 1 franks = 100 santimi

Krievijā

(vecā sistēma — no 1534. g.)

4 poluškas = 2 denežkas = 1 kapeika
 100 kapeikas = 2 poltinas = 1 rublis
 (jaunā — no 1961. g.)
 1 rublis = 100 kapeikas

ASV

1 daims = 10 centi
 1 dolārs = 100 centi

Vācijā

(vecā sistēma — no 1837. līdz 1871. g.)
 1 guldenis = 60 kreicēri
 1 dalderis = 24 graši
 (jaunā — no 1871. g.)
 1 marka = 100 feniji

Latvijā (1923.—1941. g. un no 1993. g.)

1 lats = 100 santimi

Lietuvā (1923.—1941. g. un no 1993. g.)

1 lits = 100 senti

Igaunijā (1918.—1941. g.)

100 peniji = 1 marka (1918—1927)
 100 senti = 1 krona (1928—1941)
 100 senti = 1 krona (no 1992)

**ZELTA UN SUDRABA MONĒTAS,
KURAS PASAULĒ VISBIEŽĀK IZMANTOTAS UZKRĀŠANAI UN REZERVĒM**

Monētas nomināls	Kalšanas vieta (valsts)	Monētas svars		Raudze	Kalšanas gadi (tikai masveida izlaidumiem)
		bruto	tūrā metāla		
1	2	3	4	5	6
A. Zelta monētas					
Eiropa					
Soverens (st. mār. = = 20 šiliņiem)	Lielbritānija	7,98806	7,32238	916 ^{2/3}	1817—1968
20 franki	Francija	6,45161	5,80645	900	1853—1914
20 franki	Šveice	6,45161	5,80645	900	1883—1947
20 markas	Vācija	7,96495	7,16846	900	1872—1914
100 kronas	Austrija	33,875	30,487	900	1908—1915
10 rubļi	Krievija	8,60258	7,74234	900	1897—1911
10 rubļi	Krievija	12,90388	11,61349	900	1886—1894
20 kronas	Zviedrija	8,96057	8,06452	900	1873—1902
10 guldeņi	Holande	6,72	6,048	900	1875—1933
20 liras	Itālija	6,45161	5,80645	900	1861—1927
20 pesetas	Spānija	6,45161	5,80645	900	1887—1899
Amerika					
20 dolāri	ASV	33,43627	30,09263	900	1850—1932
10 dolāri	ASV	16,71813	15,04632	900	1838—1933
20 soli (soles)	Peru	23,4036	21,0632	900	1950—1951
50 peso	Meksika	41,6666	37,50	900	1921—1947
Āzija					
20 jēnas	Japāna	16,6667	15,00	900	1897—1932
20 jēnas	Japāna	33,3333	30,00	900	1871—1897
500 kuruši	Turcija	36,0828	33,0759	916 ^{2/3}	1877—1919
Āfrika					
100 piastri	Ēģipte	8,50	7,44—7,65	875—900	1862—1938
Soverens (tas pats, kas Lielbrit. st. m.)	DAS (South Africa)	7,98806	7,32239	916 ^{2/3}	1923—1932

1	2	3	4	5	6
B. Sudraba monētas					
Eiropa					
Krona (5 šiliņi)	Lielbritānija	28,27590	26,15519	925	1818—1936
Puskrona	"	14,13795	13,07760	925	1816—1927
5 franki	Francija	25,00	22,50	900	1814—1878
5 pesetas	Spānija	25,00	22,50	900	1869—1899
20 reāli	Spānija	26,2910	23,6619	900	1850—1864
5 franki	Šveice	25,00	22,50	900	1850—1926
5 lati	Latvija	25,00	20,875	835	1929—1932
5 markas	Vācija	27,77778	25,00	900	1874—1915
2 florini	Austro- ungārija	24,6914	22,2222	900	1868—1892
5 kronas	"	24,00	21,60	900	1900—1909
Marijas Terēzes dālderis	"	28,0668	23,3890	833 ^{1/3}	1780
1 rublis	Krievija	20,00	18,00	900	1886—1915
1 rublis	"	20,7316	17,995	868	1811—1885
1 rublis	KPFSR — PSRS	20,00	18,00	900	1921—1924
2 kronas	Zviedrija	15,00	12,00	800	1890—1907
1 guldenis	Holande	10,00	9,45	945	1851—1917
Amerika					
1 dolārs	ASV	26,72957	24,05661	900	1840—1935
1 peso	Meksika	27,0730	24,4388	902 ^{7/9}	1824—1914
1 sols	Peru	25,00	22,50	900	1864—1916
1 dolārs	Kanāda	23,3276	18,6621	800	1935—1964
Āzija					
1 dolārs (juaņa)	Ķīna	22,80—31,67	20,52—31,06	900—980	1896—1921
1 juaņa (dolārs)	Ķīna	26,6971	23,4934	880	1932—1934
1 Britu dolārs (ONE DOLLAR)	Anglija, Bombeja Kalkuta	27,2156	24,4940	900	1895—1935
1 jēna	Japāna	26,9536	24,26072	900	1870—1914
5000 dināru (5 krani)	Irāna (Persija)	23,0251	20,7226	900	1902—1929

1	2	3	4	5	6
		Āfrika			
5 šiliņi	DAS (South Africa)	28,2759	22,6207	800	1947—1951
20 piastri (Ghirsh)	Ēģipte	28,00	23,3333	833 ^{1/3}	1916—1939

P i e z ī m e : tabulā uzrādīti tikai monētu izlaidumi ar raudzi, ne zemāku par 800. Nav uzrādīti tīra dārgmetāla monētu kalumi ar 999,9 raudzi, kas domāti galvenokārt metāla uzkrāšanai un ir pielīdzināmi leģumiem stiepos.

10. tabula

KRIEVIJAS MONĒTU IZLAIDUMI (1799.—1915.)
(bez speciāliem un parauga kalumiem)

Nomināls	Kaļšanas laiks	Kausējuma raudze	Monētas bruto svars gramos
A. Zelta monētas			
15 rubļi	1897. g.	86 2/5	12,90
10 rubļi	1755.—1763. g.	88	16,57
	1764.—1796. g.	88	13,09
	1802.—1805. g.	94 2/3	12,17
	1886.—1894. g.	86 2/5	12,90
	1896.—1911. g.	86 2/5	8,60
7 rubļi 50 kapeikas	1897. g.	86 2/5	6,45
5 rubļi	1755.—1763. g.	88	8,26
	1764.—1796. g.	88	6,54
	1798.—1805. g.	94 2/3	6,08
	1817.—1885. g.	88	6,54
	1886.—1896. g.	86 2/5	6,45
	1897.—1911. g.	86 2/5	4,30
Dubultčervoncs	1701.—1702. g.	93	6,94
	1714. g.	94 1/10	6,94
	1749.—1751. g.	94 2/3	6,94

Nomināls	Kaššanas laiks	Kausējuma raudze	Monētas bruto svars gramos
Červoncs	1701.—1711. g.	93	3,47
	1712.—1716. g.	94 1/10	3,47
	1729.—1748. g.	93	3,47
	1749.—1753. g.	94 2/3	3,47
	1757.—1796. g.	94	3,47
	1796.—1797. g.	94 2/3	3,49
3 rubļi	1869.—1885. g.	88	3,93
Divi rubļi	1718.—1728. g.	75	4,10

B. Platīnē monētas

12 rubļi	1830.—1845. g.	Nerafinēta	41,41
6 rubļi	1829.—1845. g.	platina	20,71
3 rubļi	1828.—1845. g.		10,35

C. Sudraba monētas

Rublis	1704.—1705. g.	» 84	» 28,00
	1707. g.	» 84 un 77	» 28,00
	1710. g.	» 77 un 72	» 27,50
	1712. un 1714. g.	» 58	» 28,50
	1718.—1730. g.	70	28,44
	1731.—1761. g.	77	25,85
	1762.—1796. g.	72	24,00
	1796.—1797. g.	83 1/3	29,25
	1798.—1885. g.	83 1/3	20,73
	1860. g.	72	24,00
	1886.—1915. g.	86 2/5	20,00
Poltina (pusrublis)	1699.—1706. g.	» 84	» 14,00
Poltinņiks	1707. g.	» 84 un 77	» 14,00
50 kapeikas	1710. g.	» 77 un 72	» 14,00
	1712. g.	» 58	» 14,00
	1718.—1729. g.	70	14,22
	1731.—1761. g.	77	12,93
	1762.—1796. g.	72	12,00
	1797. g.	83 1/3	14,63
	1798.—1885. g.	83 1/3	10,37
	1860. g.	72	12,00
	1886.—1914. g.	86 2/5	10,00

Nomināls	Kaļšanas laiks	Kausējuma raudze	Monētas bruto svars gramos
Polupoltīņņiks (1/4 rub.)	1701.—1705. g.	» 84 »	7,00
Polupoltina	1707. g.	» 84 un 77	» 7,00
25 kapeikas	1710. g.	» 77 un 72	» 7,00
	1713. g.	» 72	» 7,00
	1726. g.	» 55 un 72	» 6,65
	1730. g.	70	7,11
	1739.—1754. g.	77	6,46
	1755.—1758. g.	77	6,04
	1764.—1796. g.	72	5,97
	1797. g.	83 1/3	7,31
	1798.—1885. g.	83 1/3	5,18
	1860. g.	72	6,00
	1886.—1901. g.	86 2/5	5,00

11. tabula

**DAŽU POPULĀRĀKO RIETUMEIROPAS SUDRABA MONĒTU SVARS UN RAUDZE,
KURAS XVI—XVII GS. BIJA APGROZĪBĀ KRIEVIJĀ UN BALTIJAS ZEMĒS**

Monētas nosaukums	Svars un raudze (iekavās — tirā sudr. svars)
Joahimdālderis (ari Jukumdālderis, vāc. Joahimstaler) (1519—1547), kalts Čehijā	= 29,23 (27,21) g; 931°
Reihsdālderis (1566—1806), kalts vācu valstīs tā pakalādarinājumi citās zemēs:	= 29,23 (25,98) g; 889°
Zviedru riksdālderis (1542—1855 ?)	= 29,25 (25,59) g; 875°
Dāņu riksdālderis (1537—1801 ?)	= 29,23 (26,49) g; 906°
Holandes reiksdālderis (1586—1597)	= 29,24 (25,96) g; 888°
Alberta dālderis (patagons, kreicdālderis, latv. krusta dālderis) (1612—1665)	= 28,10 (24,58) g; 875°
Spāņu peso (8 reāli), kalts no XVI gs. vid. līdz XVII gs. vid.	= 27,0 (25,14) g; 931°
Lauvas dālderis vai Holandes dālderis, no 1575. g. līdz ?	= 27,68 (20,76) g; 750°
Šķēpa dālderis (kareivis ar šķēpu) (vāc. Schwerttaler), kalts no XVI gs. vid. līdz XVII gs. beigām =	= 25,7 (19,3) g; 750° un zemāk

- Piezīmes. 1. Rietumeiropas dālderiem Krievijā bija kopējs apzīmējums — jeffimkas.
2. Rīgas zeltkalī XIX gs. sākumā visiem Alberta dālderiem piemēroja vienotu raudzi = 84 (875). Viena dāldera vidējā cena sudraba rubļos = 1,29 rub. Oficiāli dālderu apgrozība Krievijā tika noliegta 1824. gadā un tie tika izņemti no apgrozības.
3. Iekavās norādīts laika posms, kad faktiski kaltais tikai minētā svara un raudzes monētas, turpreti citiem dālderu izlaidumiem šie paši rādītāji bija atšķirīgi.

SVARĪGĀKIE MĒRI KOMERCDARĪJUMU PRAKSĒ

A. Svara mēri dārgmetāliem un dārgakmeņiem

Mēra vienība	Saisināts apzīmējums	Salīdzinājums dažādās sistēmās
1. Dārgmetāliem		
1 trojas mārciņa (Troy Pound)	Troy Lb (Tr. Lb)	= 12 tr. unces (Tr. oz) = 240 drahmas (Tr. dwt) = 24 karāti (car) = 5760 grāni (grs) = 373,2419541 grami (g)
1 trojas unce (Troy ounce) = = 20 pennyweights	Tr. oz	= 20 drahmas = 480 grāni = 31,1034962 g
1 peniveits (pennyweight)	dtw	= 24 grāni = 1,5551748 g
1 grāns (Troy grain)	grs	= 64,79895 miligrami (mg)
2. Dārgakmeņiem		
1 karāts (angļu sist.)		= 205,303651 mg
1 karāts (metriskā sist.)		= 200,0 mg

B. Angļu un metriskās sistēmas mēru
un svaru salīdzinājums

	Angļu	Metriskā
Svara mēri tirdzniecībā (Avoirdupois weight)	tonna (long ton, ltn) = 20 centneri (cwts) = 2240 mārciņas (lbs) = 20 hundredweights	= 1016,0475 kg (1,016 metr. t)
	tonna (short ton)	= 907,18488 kg
	centners (cwt) = 1 hundredweight	= 50,80238 kg
	kvarters (qr) = 28 mārciņas	= 12,70059 kg
	mārciņa (lb. av.)	= 453,59265 g
	unce (oz)	= 28,34954 g
	drahma (dr)	= 1,77184 g
Dažādi mēri	Reģistra tonna (Reg. Ton)	= 2,831685 kub. m. (m ³)
	Standarts (kokmat.)	= 4,672 m ³
	Kvarters (qr) = 8 buš.	= 290,7813 litri (l)
	Bušelis (bush)	= 36,347664 l
	Galons (gall)	= 4,543458 l
	Barels (petroleja, nafta)	= 158,9 l
	1 jūdze (parastā)	= 1,6093295 km
	1 furlongs	= 201,16619 m
	1 jards	= 0,9143918 m
	1 colla	= 2,54 cm

SENĀ KRIEVU MĒRU UN SVARU SISTĒMA

Krievu mēru sistēma	Metriskā sistēma
Birkavs = 10 pudi	= 163,80496 kg
Puds = 40 mārciņas	= 16,380496 kg (1 kg = 2,441928 mārc.)
Mārciņa = 32 lotes = 96 zolotņiki	= 409,51241 g
Lote = 3 zolotņiki	= 12,797252 g
Zolotņiks = 96 doļas	= 4,2657542 g
Doļa	= 0,04443494 g (44,4 mg), lg = 22,504812 doļas
Muca = 40 spaiņi =	491,96 l
Spainis = 4 četvertes = 10 stopi	= 12,2994 l
Četverte = 2,5 stopi	= 3,074 l
Stops = 2 pudeles	= 1,2299 l
Jūdze = 7 verstis	= 7,4676 km
Versts = 500 saženi	= 1,0668 km
Sažens = 3 aršinas = 7 pēdas	= 2,1336 m
Aršina = 28 collas	= 71,12 cm
Pēda = 12 collas	= 30,479 cm
Colla	= 2,539 cm

Krievu aptiekas svāri

Mārciņa = 12 unces = 8064 doļas	= 358,32335 g
Unce = 8 drahmas	= 29,860248 g
Drahma = 3 skrupuli	= 3,7325331 g
Skrupuls = 20 grāni	= 0,1244177 g
Grāns	= 0,06220885 g

DAŽĀDU RAUDŽU SISTĒMU SALĪDZINĀJUMS

Metriskā un angļu karāta salīdzinājums (miligramos)		
karāta daļas	metriskais (mg)	angļu (mg)
1 karāts	200	105
1/2 karāta	100	102,5
1/4 karāta	50	51,25
1/8 karāta	25	25,625
1/16 karāta	12,5	12,8125
1/32 karāta	6,25	6,40625
1/64 karāta	3,125	3,203125

14. tabulas turpinājums

Dažādu raudžu sistēmu salīdzinājums zelta izstrādājumiem			Dažādu raudžu sistēmu salīdzinājums zelta izstrādājumiem		
zlotņķiku	karātu	metriskā	zlotņķiku	karātu	metriskā
4	1	41,667	52	13	541,667
8	2	83,334	56	14	583,334
12	3	125,0	60	15	625,0
16	4	166,667	64	16	666,666
20	5	208,334	68	17	708,334
24	6	250,0	72	18	750,0
28	7	291,667	76	19	791,667
32	8	333,333	80	20	833,333
36	9	375,0	84	21	875,0
40	10	416,667	88	22	916,667
44	11	458,334	92	23	958,333
48	12	500,0	96	24	1000,0

Salīdzinošā tabula raudžu sistēmām lotos un zlotņķikos sudraba izstrādājumiem (1 lots = 18 grani)

zlotņķiku	lotu	metriskā	granos	metriskā
6	1	62,5	1	3,47222
12	2	125,0	2	6,94445
18	3	187,5	3	10,41668
24	4	250,0	4	13,8888
30	5	312,5	5	17,36114
36	6	375,0	6	20,83337
42	7	437,5	7	24,3055
48	8	500,0	8	27,77783
54	9	562,5	9	31,25006
60	10	625,0	10	34,72229
66	11	687,5	11	38,19452
72	12	750,0	12	41,66675
78	13	812,5	13	45,13898
84	14	875,0	14	48,61121
90	15	937,5	15	52,08344
96	16	1000,0	16	55,55567
			17	59,02790
			18	62,5

P i e z ī m e . Latvijas Republikā ar likumu bija noteiktas šādas kausējumu raudzes dārgmetāliem (V.V. Nr. 296, 1921. g.): zelta izstrādājumiem — 585 (56), 750 (72), 855 (82), 960 (92), 980 (94); sudraba izstrādājumiem — 875 (84), 916 (88), 980 (94); audumiem ar sudraba vai apzeltīta sudraba diegu iestrādi — 980—1000 (94—96); zelta brīļļu ietvariem — 900—1000 (87—96); izstrādājumiem no zaļā zelta — 750 (72).

DĀRGMETĀLU IEGUVE PASAULĒ (1493—1980)
(BEZ PSRS) *

(tonnās)

Valstu nosaukums	Zelts		Sudrabs	Platīns
	kopējā ieguve laikā no 1493. līdz 1980. g. (iekavās — atlikušie dabas resursi)	iegūts 1986. g.	iegūts 1984. g. (tikai norādītajās valstīs)	iegūts 1986. g. (tikai norādītajās valstīs)
1. DĀR	36858 (25000)	640,0		70,7
2. ASV	10014 (3750)	108,0	1380	0,2
3. Kanāda	6511 (1500)	107,5	1170	4,8
4. Austrālija	6025 (930)	75,0	1060	
5. Kolumbija	1950 (300)	27,1		0,3
6. Zimbabve	1934 (470)	14,9		
7. Gana	1679 (780)	11,5		
8. Meksika	1540 (250)	8,3	2100	
9. Brazīlija	1460 (3867)	67,4		
10. Japāna	896 (150)	14,0	320	
11. Indija	865 (243)	2,1		
12. Filipīnas	754 (470)	39,9		
13. Zaira	504 (38)	8,0		
14. Peru	437 (60)	10,9	1760	
15. Bolīvija	— —	—	900	
16. Rietumeiropa (līdz 1940. g.)	1520 (258)			
17. Pārējās	7421 —	146,8		
Pavisam	80368 (38066)	1281,4	x	x

* Pēc Rietumu ekspertu vērtējuma, PSRS ieguva 1/4 no pasaules zelta. Krievijā līdz 1917. g. pavisam tika iegūti apm. 3000 tonnu zelta, iedzīvotju rokās atradās zelta monētas kopsummā ap 450 tonnām (dati uz 1910. gadu).

DĀRGMETĀLU TIRGUS (BIRŽAS) CENAS

(par Trojas unci (Tr. oz) vai gramu (g) šīra metāla)

Datums	Cenas kategorija (oficiālā, birža valsts iepirkuma)	Londonā (stiepos)			Ņujorkā (stiepos)			Rīgā		
		Tr.oz. (šīļpos un pensos)	Tr.oz. (dolāros)	g. (dolāros)	Tr.oz. (dolāros)	g. (dolāros vai centos)	stiepos		monētās	
							Tr. oz (latos)	g (latos)	Tr. oz (latos vai rubļos)	g (latos vai rubļos)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

A. Zelts

1717—1914	oficiālā	85 sh 11,5 p			20,67	0,6646					
1914—1920 (vid.)	biržas	120—130 sh									
1925—1931	oficiālā	85 sh 11,5 p			20,67	0,6646					
1930 (03.01.)	biržas	84 sh 11,5 p									
1954 (uz gada beigām)	"		35,08	1,1278							
1961	"		35,15	1,1301							
1971 (vidēji)	"		40,81	1,3121							
1972	"		58,16	1,8699							
1973	"		97,33	3,1292							
1980	"		607,87	19,5435							
1990 (19.07.)	"		362,30	11,6482							
1992 (15.04.)	"		341,07	10,9900							
1837 (18.01.)— 1934 (31.01.)	oficiālā				20,67	0,6646					

16. tabulas turpinājums

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1934. (31.01.)— 1971 (18.12.)	„				35,00	1,1253				
1971 (18.12.)— 1973 (12.12.)	„				38,00	1,2217				
1973 (12.12.)— 1978 (01.04.)	„				42,22	1,3574				
1922 (01.11.) 1923—1924 (vidēji)	biržas								96,4146	3,0998
1925—1931	„						106,5295	3,4250	102,4425	3,2936
1934 (03.01.)	„						127,00	4,0831		
1939 (26.05.)	„								162,3356	5,2192
	košēta Latvijas bankā									
1951 (01.08.)	ofic. PSRS v. iep.								Rbl. 4,45	
1961 (01.01.)	„								„ 1,00	
1970 (08.05.)	„								„ 11,65	
1978 (01.03.)	„								„ 23,30	
1988 (01.06.)	ofic. PSRS v. iep.								Rbl. 55,00	
1992 (11.02.)	ofic. Latvijas v. iep.								Rbl. 1080,00	

B. Sudrabs

1612—1824

Tirgus
(Alberta da lderiem)

Rbl. 1,6329

0,0525

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1886—1914	Tirgus (cara rubļiem)								" 1,7262	0,0555
1910	(videji)	26,23			0,543	1,746 c				
1920	"	66,41			1,019	3,276 c				
1922	"	37,22			0,679	1,183 c				
1925	"	34,71			0,694	2,231 c	3,2659	0,105	Ls 2,8335	Ls 0,0911
1930	"	19,12			0,385	1,238 c	1,8755	0,0603		
1939	"	22,06			0,394	1,267 c				
1950	"	64,84			0,742	2,386 c				
1961	"	80,36			0,925	2,974 c				
1970	"				1,771	5,694 c				
1978	"				5,401	17,365 c				
1980	"				20,630	66,327 c				
1985	"				6,140	19,741 c				
1992 (15.04.)	"		4,053	0,13						Rbl. 0,10
1951 (01.08.)	ofic. PSRS v. iep.									" 0,03
1961 (01.01.)	"									" 0,09
1970 (08.05.)	"									" 0,18
1978 (01.03.)	"									" 1,20
1988 (01.06.)	"									" 30,00
1992 (11.02.)	ofic. Latvijas v. iep.									

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
C. Platīns										
1900—1910 (vidēji)	biržas				32,70	1,0153				
1920	"				110,90	3,5655				
1930	"				45,36	1,4584				
1939	"				36,75	1,1815				
1950	"				76,56	2,4615				
1961	"				82,00	2,6364				
1970	"				153,00	4,9191				
1980	"				682,00	21,9268				
1990	"				480,00	15,4323				
1990 (28.06.)	"			479,70	15,4227	483,50	15,5449			Rbl. 11,06
1992 (15.04.)	ofc. PSRS v. iep.		348,36	11,2000						Rbl. 1135,00
1976 (01.01.)	ofc. Latvijas v. iep.									
1992 (11.02.)										
D. Pallādijs										
1990 (28.06.)	biržas			113,00	3,6330	114,20	3,7616			
1992 (31.12.)	" (Bāzelē)			109,00	3,5044					

P i e z ī m e s. 1. Dabīgo dārgakmeņu vidējās mazumtirzniecības cenas Latvijā 1928.—1929. g.:

a) brīļanti, I kategorija: līdz 1/4 car. = Ls 500—700

1/4—1/2 car = Ls 700—1000

1/2—1 car = Ls 1000—1600

1—3 car = Ls 1600—2000

b) brīļanti, zemākas kateg.: 1/4—3 car = Ls 200—1200

c) rubīni: 1/4—3 car — līdz Ls 1200, safīri — attiecīgi līdz Ls 360

2. Mākslīgo dārgakmeņu cenas: no Ls 3,50 līdz Ls 0,75 par car.

**CIEŠMETRU PĀRVERŠANA STANDARTOS UN OTRĀDI
(KOKMATERĀLIEM)**

m ³	Standarts	m ³	Standarts
1	0,2140	24	5,1370
2	0,4281	25	5,3510
3	0,6421	26	5,5650
4	0,8562	27	5,7791
4,6720	1	28	5,9931
5	1,0702	28,0322	6
6	1,2842	29	6,2072
7	1,4983	30	6,4212
8	1,7123	31	6,6352
9	1,9204	32	6,8493
9,3441	2	32,2042	7
10	2,1404	33	7,0633
11	2,3544	34	7,2774
12	2,5685	35	7,4914
13	2,7825	36	7,7054
14	2,9966	37	7,9195
14,0161	3	37,3762	8
15	3,2106	38	8,1335
16	3,4246	39	8,3476
17	3,6387	40	8,5616
18	3,8527	41	8,7756
18,1881	4	42	8,9897
19	4,0668	42,0482	9
20	4,2808	43	9,1037
21	4,4948	44	9,4178
22	4,7089	45	9,6318
23	4,9229	46	9,8458
23,3601	5	46,7203	10

**DAŽI PASAULES BANKU KOMERCĀRBA PRAKSĒ
BIEŽĀK LIETOTI SAĪSINĀJUMI**

APR	— Annual Percentage Rate
ARM	— Adjustable Rate Mortgage
BIN	— Bank Indification Number
BIS	— Bank for International Settlements
CAMEL	— Credit, Assets, Management, Earnings, Liquidity
CD	— Certificate of Deposit
CMO	— Collateralized Mortgage Obligation
COFI	— Cost of Funds Index
CPR	— Conditional Prepayment Rate
DTC	— Depository Transfer Check
DTC	— Depository Trust Company
ECU	— European Currency Unit
EEC	— European Economic Community
FRN	— Floating Rate Note
IBRD	— International Bank for Reconstruction and Development
IMF	— International Monetary Fund
ISO	— International Organization for Standardization
LIBID	— London Interbank Bid Rate
LIBOR	— London Interbank Offered Rate
LIMEAN	— London Interbank Median Average Rate
OPIC	— Overseas Private Investment Corporation
ROA	— Return on Assets
ROE	— Return on Equity
SDR	— Special Drawing Rights
SWIFT	— Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications

**PASAULES KOMERCDARĪJUMU PRAKSĒ
PIEŅĒMTIE SAĪSINĀJUMI UN APZĪMĒJUMI***

Saisinājumi komercdokumentos

a.a. 1. ◊ ad acta, lat. ◊ — pie lietas, izpildīšanai; **2.** ◊ always afloat, angl. ◊ — ieņemšanas drošība kā nosacījums kuģa ires līgumā, lai garantētu kuģa navigācijas spējas ostā

a.A. ◊ auf Abruf, vāc. ◊ — pēc pieprasījuma, ar norunu

a.a.r., A/R, AAR ◊ against all risks, angl. ◊ — pret jebkuru risku (kurš uzrādīts apdrošināšanas polisē)

A.F. ◊ advanced freight, angl. ◊ — avansa iemaksa, iepriekšēja apdrošināšanas maksa

A/S, a.s. ◊ after sight, angl. ◊ — pēc uzrādīšanas (pirm., trātes uzrādīšanas)

a.W. ◊ ab Werk, vāc. ◊ — franko rūpnīca

AWB ◊ Airwaybill, angl.; Luftfrachtbrief, vāc. ◊ — aviotransporta kravas pavadzīme

B. ◊ Brief, vāc. ◊ — 1. pārdevēja kurss (piedāvājums), kuru uzrāda valūtas kursu biļetenos; 2. vekselis, vērtspapīrs

BD, B/D ◊ Bank draft, angl. ◊ — vekselis ar bankas žiroakceptu, bankas trāte

B/E, BE 1. ◊ Bill of exchange, angl.; Wechsel, vāc. ◊ — pārvedu vekselis, trāte; **2.** ◊ Bill of entry, angl. ◊ — muitā ievesto preču deklarācija

B/G ◊ Bonded goods, angl. ◊ — preces muitas noliktavā pirms muitas nodevas samaksas

B/H ◊ Bill of health, angl. ◊ — karantīnas (sanitārā) apliecība

B/L, B.o.L. ◊ Bill of lading, angl.; Blading, Konossement, vāc. ◊ — konosaments

B/P 1. ◊ Bills payable, angl. ◊ — apmaksai pieņemtie vekseli; **2.** ◊ Bills of parcels, angl. ◊ — preču pavadzīme, faktūra

B/R 1. ◊ Bills receivable, angl. ◊ — vekseli iekasēšanai; **2.** ◊ Bank rate, angl. ◊ — vekseļu diskonta procents (bankā)

B/S 1. ◊ Bill of sale, angl. ◊ — dokuments (aplēcība) par pirkumu vai arī pārvedumu aplēcinošs dokuments; **2.** ◊ Bill of sight, Demand bill, angl. ◊ — uzrādītāja vekselis (parādzīme)

c.a., C/A ◊ current account, angl. ◊ — tekošais konts, kontokorents ◊ cancl. cancelling, angl. ◊ — atcelts, anulēts

CDA ◊ Connaissement direct aller, fr.; Durchkonossement, Durchfrachtkonossement, vāc. ◊ — ar pārkraušanu ostā starp galapunktiem

C.I. ◊ Consular invoice, angl.; Konsularfaktura, vāc. ◊ — konsulārā faktūra

C/N 1. ◊ Consignment note, angl.; ASV — waybill ◊ — transporta pavadzīme; **2.** ◊ Cover note, angl. ◊ — pagaidu apdrošināšanas aplēcība; **3.** ◊ Credit note, angl. ◊ — kredīta avīze

* Pēc V. Hoijera grāmatas "Как делать бизнес в Европе".

- C/O** ♦ Certificate of origin, angl.; Ursprungszeugnis, vāc. ♦ — apliecība par preces izcelšanos
- C.O.D.** ♦ Cash on delivery, angl. ♦ — uzliktā pēcmaksa
- C/P** ♦ Charter party, angl. ♦ — līgums par kuģa fraktu (čārterpartija)
- c.p.d.** ♦ Charterers pay dues, angl. ♦ — muitas nodeva jāmaksā kuģa fraktētājam
- c.r.** ♦ Current rate, angl. ♦ — 1. tekošā procentu likme; 2. tekošās dienas kurss; 3. pastāvošais tarifs
- D/A 1.** ♦ Days after acceptance, angl. ♦ — tik un tik dienas pēc vekseļa akcepta; 2. ♦ Documents against acceptance, angl. ; Dokumente gegen Akzept, vāc. ♦ — preču nosūtīšanas pavaddokumenti pret akceptu; 3. ♦ Documents attached, angl. ♦ — dokumenti pievienoti
- D/B** ♦ Documentary bill, angl.; Dokumententratte, vāc. ♦ — dokumentēta trata
- D/C 1.** ♦ Delivery clause, angl. ♦ — līguma pants par piegādes nosacījumiem; 2. ♦ Deviation clause; angl. ♦ — nosacījumi (čārterā) par tiesībām kuģim pa ceļam iegriezties citās ostās (pirms galapunkta)
- D/D** ♦ Demand draft, angl. ♦ — pēc uzrādišanas nekavējoties samaksājamā trata
- D/d** ♦ Days after, angl. ♦ — pēc tik un tik dienām, skaitot no šīs dienas (vekseļa tekstā)
- D/N** ♦ Debit note, angl.; Belastungssangabe, vāc. ♦ — debeta avizo
- D/O** ♦ Delivery order, angl. ♦ — rīkojums par preču izsniegšanu no noliktavas vai kādas kuģa kravas daļas izsniegšanu pēc konosamenta
- D/P** ♦ Documents against payment, angl.; Dokumente gegen Zahlung, vāc. ♦ — dokumenti pret samaksu
- FBL** ♦ FIATA Combined Transport Bill of Lading, angl. ♦ — konosaments pēc FIAT (Starptautiskās transporta ekspeditoru asociāciju federācijas nosacījumiem)
- FCR** ♦ Forwarding Agent's Certificate of Receipt, angl. ♦ — ekspeditoru apliecība par kravas vai mantu saņemšanu
- FCT** ♦ Forwarding Agent's Certificate of Transport, angl. ♦ — ekspeditoru apliecība par kravas nosūtīšanu
- LTA** ♦ Lettre de Transport Aerien, fr.; Luftfrachtbrief, vāc. ♦ — aviāttransporta kravas pavadzīme
- M/R, M.R., m.r.** ♦ Mate's Receipt, angl.; Übernahmestätigung des Maates, vāc. ♦ — kuģa stūrmaņa vai kapteiņa palīga parakstīta izziņa par kravas pieņemšanu
- n/n** ♦ non negotiable, angl.; nicht übertragbar, vāc. ♦ — bez tiesībām nodot tālāk (par dokumentiem)
- P/N** ♦ Promissory note, angl. ♦ — parādzīme, vienkāršs vekselis.
- S/N** ♦ Shipping note, angl.; Versandmeldung, vāc. ♦ — paziņojums par kravas nosūtīšanu
- TBL** ♦ Through Bill of Lading, angl.; Durchkonossement, Durchfrachtkonossement, vāc. ♦ — ar kravas pārkraušanu ostā starp galapunktiem
- T/R** ♦ Trust receipt, angl.; Treuhanderliche Übernahmestätigung, vāc. ♦ — apliecinājums (paraksts) par mantas pieņemšanu drošā (uzticamā) pārziņā
- W/R** ♦ Warehouse receipt, angl. ♦ — kvīts par kravas pieņemšanu glabāšanā
- W/W** ♦ Warehouse warrant, angl. ♦ — noliktavas zīme

Frakts nosacījumi

CAF ◇ Cost and freight, angl. Kosten und Fracht, vāc. ◇ — cena un frakts (piegādes nosacījumi)

CI ◇ Cost and insurance, angl.; Kosten und Versicherung, vāc. ◇ — cena un apdrošināšana (piegādes nosacījumi)

CIFC ◇ Cost, insurance, freight and commission, angl.; Kosten, Versicherung, Fracht und Kommission, vāc. ◇ — cena, apdrošināšana, frakts un komisija (piegādes nosacījumi)

CIFCI ◇ Cost, insurance, freight, commission and interest, angl.; Kosten, Versicherung, Fracht, Kommission und Prozenten, vāc. ◇ — cena, apdrošināšana, frakts, komisija un procenti (piegādes nosacījumi)

CIP ◇ Freight/carriage and insurance paid to "named point of destination", angl.; Fracht und Versicherung bezahlt bis Bestimmungsort, vāc. ◇ — frakts un apdrošināšana samaksāta līdz norādītam galapunktam (piegādes nosacījumi)

C/P, c/p ◇ Carriage paid, angl.; Fracht bezahlt, vāc. ◇ — frakts (vedamaksa) samaksāta

DAF ◇ Delivered at frontier, angl.; zur Grenze geliefert, vāc. ◇ — nogādāts līdz robežai (preces)

EXQ ◇ Ex quay, angl.; Ex Kai, Ex Quay, vāc. ◇ — franko piestātne (piegādes nosacījumi)

EXS ◇ Ex ship, angl.; Ex Schiff, vāc. ◇ — franko kuģis, no kuģa (piegādes nosacījumi)

EXW ◇ Ex work, angl.; Ab Werk, vāc. ◇ — franko rūpnīca — piegādātāja, no piegādātāja rūpnīcas (piegādes nosacījumi)

FAQ ◇ Free alongside quay, angl. ◇ — franko piekraste (līdz piekrastei)

FAS, fas ◇ Free alongside ship, angl. ◇ — franko kuģa borts (līdz bortam)

feo ◇ franco, angl.; frei, vāc. ◇ — franko (par brīvu, bez maksas)

FOA ◇ Free on aircraft, angl.; frei Flugzeug geliefert, vāc. ◇ — franko lidmašīna

FOB ◇ Free on board, angl.; frei an Bord, vāc. ◇ — franko borts, par brīvu uz borta (kuģa klāja)

FOR ◇ Free on rail, angl.; in Waggon verladen, vāc. ◇ — franko krautuve (iekraušanas platforma), franko vagoni

Transports, iesaiņošana

ATA ◇ Actual time of arrival, angl.; tatsächliche Ankunftszeit, vāc. ◇ — faktiskais pienākšanas laiks (vilcienam)

ATD ◇ Actual time of departure, angl.; tatsächliche Abfahrtszeit, vāc. ◇ — faktiskais atiešanas laiks (vilcienam)

BACO ◇ Barge Container, angl.; Schiffskontainer, vāc. ◇ — konteiners baržai (kuģim)

Bbl, bbl, brl ◇ Barrel, angl.; Fas, vāc. ◇ — 1. muca, muciņa; 2. barels

C.F.S. ◇ Container freight station, angl.; Kontainerstation, vāc. ◇ — konteineru dzelzceļa stacija

C/S ◇ Cases, angl.; Kisten, vāc. ◇ — kastes

C.Y. ◇ Container yard, angl.; Kontainerlagerplatz, vāc. ◇ — konteineru noliktava

ETA ◇ Expected (estimated) time of arrival, angl.; erwartete oder geschätzte Ankunftszeit, vāc. ◇ — paredzamais pienākšanas laiks (vilcienam)

ETB ◇ Expected (estimated) time of berthing, angl.; erwartete oder geschätzte Anlegezeit, vāc. ◇ — paredzamais pietauvošanas laiks (kuģim, baržai)

ETD ◇ Expected (estimated), time of departure, angl.; erwartete oder geschätzte Abfahrtszeit, vāc. ◇ — paredzamais atiešanas laiks

ETS ◇ Expected (estimated) time of sailing, angl. ◇ — paredzamais iziešanas laiks no ostas (jūrā)

FCL ◇ Full Container Load, angl.; volle Kontainerladung, vāc. ◇ — pilna konteinerkrava

GR.WT ◇ Gross Weight, angl.; Bruttogewicht, vāc. ◇ — bruto svars

LASH ◇ Lichter aboard ship, angl. — neliels kuģis kravas nogādei krastā (no liela okeāna kuģa)

LCL ◇ Less than Container Load, angl.; weniger als volle Kontainerladung, vāc. ◇ — kravas partija mazāka nekā pilna konteinerkravas ietilpība

n.e. ◇ not exceeding, angl.; nicht mehr als, vāc. ◇ — ne vairāk, maksimums

NOC ◇ Notice of completion, angl.; Erfüllungsmeldung, vāc. ◇ — paziņojums par darbu beigšanu

NOD ◇ Notice of dispatch, angl.; Versandmeldung, vāc. ◇ — paziņojums par kravas nosūtīšanu

NOR, N/R ◇ Notice of readiness, angl.; Meldung über Versandbereitschaft, vāc. ◇ — paziņojums par gatavību nosūtīšanai

NT.WT. ◇ Net weight, angl.; Nettogewicht, vāc. ◇ — neto svars

r and o ◇ rail and ocean, angl.; Bahn und Seetransport, vāc. ◇ — pārvadājumi pa dzelzceļu un jūru

Reefer-Container ◇ Kühlkontainer, vāc. ◇ — konteiners-saldētava

Ro/Ro ◇ Roll on/Roll off, angl. ◇ — kravas transportēšana ar horizontālo iekraušanu un izkraušanu

s and h.e. ◇ Sundays and Holidays excepted, angl.; Sonntage und Feiertage ausgeschlossen, vāc. ◇ — izņemot svētdienas un svinamās dienas

TIR ◇ Transport international de marchandises par la route, fr. ◇ — starptautiskais preču transports (pa noteiktām Eiropas automaģistrālēm)

U.L.C.C., ULCC ◇ Ultra Large Crude (Oil) Carrier, angl.; übergroßer Erdöltanker, vāc. ◇ — (naftas) supertankkuģis

VLCC ◇ Very Large Crude (Oil) Carrier, angl.; sehr großer Erdöltanker, vāc. ◇ — ļoti liela tilpuma (naftas) tankkuģis

VLOC ◇ Very Large Ore/Oil Carrier, angl.; sehr großer Erd/Öltanker, vāc. ◇ — ļoti liela tilpuma rūdas transportkuģis

W/T ◇ Weight, angl.; Gewicht, vāc. ◇ — svars

W.W.D.S.H.EX ◇ Weather working days, Sundays and Holidays excepted, angl.; Arbeitstage bei tauglichem Wetter, Sonntage und Feiertage ausgeschlossen, vāc. ◇ — izņemot svētdienas, svinamās dienas un laika apstākļu dēļ nepiemērotas darbdienas

Apdrošināšana

AAR ◇ Against all risks, angl.; gegen alle Risiken, vāc. ◇ — pret visādu veidu risku, kas norādīts apdrošināšanas polisē

ABC-Clauses ◇ Neue englische Versicherungsklauseln, vāc. ◇ — jaunie angļu apdrošināšanas noteikumi

CN ◇ Cover Note, angl.; Deckungsbestätigung, vāc. ◇ — pagaidu apdrošināšanas apliecība, kuru brokers izsniedz apdrošinātājam

FAA ◇ Free of all average, angl.; ausgenommen Havarie, vāc. ◇ — izņemot avāriju

IOP ◇ Irrespective of percentage, angl.; unabhängig vom Prozentsatz, vāc. ◇ — neatkarīgi no procentu likmes

S.R.C.C. ◇ Strike, Riots and Civil Commotion, angl.; Streik und Unruhen, vāc. ◇ — streiki, nekārtības

TPND ◇ Theft, Pilferage, Non-Delivery, angl.; Diebstahl, Nicht-Lieferung, vāc. ◇ — zudumi, sīkas zādzības, nepilnas kravas piegāde

WA ◇ With average, angl.; mit Havarie, vāc. ◇ — ieskaitot avāriju

WPA ◇ With particular average, angl.; mit teilweiser Havarie, vāc. ◇ — ieskaitot daļējas avārijas iespējamību

Maksājumu apgrozījums

CAD, cad ◇ Cash against documents, angl.; Zahlung gegen Dokumente, vāc. ◇ — maksājums pret dokumentiem

CBD ◇ Cash before delivery, angl.; Zahlung vor Lieferung, vāc. ◇ — maksājums pirms piegādes

CIA ◇ Cash in advance, angl.; Vorauszahlung, vāc. ◇ — avansveida samaksa, samaksa uz priekšu

CLC ◇ Commercial Letter of Credit, angl.; Handelsakkreditiv, vāc. ◇ — komercakreditivs

C.O.D. ◇ Cash on delivery, angl.; Nachnahme, vāc. ◇ — uzlikta pēcmaksa

D/D ◇ ...Days after date / Demand / Draft, angl.; ...Tage nach datum / Aufforderung / Wechsel, vāc. ◇ — tik un tik dienas pēc termiņa / atgādinājums par maksājumu / vekseli

E and O.E. ◇ Errors and omissions excepted, angl.; Irrtümer und Auslassungen ausgenommen, vāc. ◇ — izņemot kļūdas un izlaidumus

L/C ◇ Letter of Credit, angl.; Akkreditiv, vāc. ◇ — akreditivs

M/T ◇ Mail transfer, angl.; Postüberweisung, vāc. ◇ — pasta pārvedums

P.O. ◇ Payment Order, angl.; Zahlungsauftrag, vāc. ◇ — maksājuma pieprasījums

P.O.D., p.o.d. ◇ Payment on delivery, paid on delivery, angl.; Nachname, vāc. ◇ — ar uzliktu pēcmaksu, uzlikta pēcmaksa

S.W.I.F.T. ◇ Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication, angl.; Weltweites Interbank Telekommunikationssystem, vāc. ◇ — Starptautiskā banku organizācija valūtas un finanšu operācijām pa teleksu

TT ◇ Telegraphic transfer, angl.; telegraphische Überweisung, vāc. ◇ — telegrāfisks naudas pārvedums

**NORĒKINOS UN DARĪJUMU KORESPONDENCĒ
BIEŽĀK SASTOPAMO VALŪTU SAĪSINĀTIE APZĪMĒJUMI**

Valūtu nosaukumi		Starpt. saīs. apzīmējumi
ASV dolāri	U.S. Dollar	USD (\$)
Anglijas sterliņu mārciņas	Pound Sterling	GBP (£)
Austrālijas dolāri	Australian Dollar	AUD
Austrijas šiliņi	Austrian Shilling	ATS
Beļģijas franki	Belgian Franc	BEF
Bulgārijas levas	Bulgarian Lev	BGL
Dānijas kronas	Danish Krone	DKK
Čehoslovākijas kronas	Czechoslovakian Crown	CSK
Francijas franki	French Franc	FRF
Holandes guldepi	Dutch Guilder	NLG
Honkongas dolāri	Hong-Kong Dollar	HKD
Igaunijas kronas	Estonian Krona	EEK
Indijas rupijas	Indian Rupee	INR
Irānas riāli	Iranian Rial	IRR
Islandes kronas	Icelandic Krona	ISK
Itālijas liras	Italian Lira	ITL
Izraēlas šekeli	Israel Shekel	ILS
Japānas jēnas	Japanese Yen	JPY
Kanādas dolāri	Canadian Dollar	CAD
Kubas peso	Cuban Peso	CUP
Kuveitas dināri	Kuwait Dinar	KWD
Ķīnas Republikas (Taivānas) dolāri	Taiwan Dollar	TWD
Ķīnas Tautas Republikas (ĶTR) juānas	Yuan of the People's Republic of China	CNY
Latvijas lati	Latvian Lat	LVL
Libānas mārciņas	Libanese Pound	LBP
Lietuvas liti	Lithuanian Lit	LTL
Libijas dināri	Lybian Dinar	LYD
Norvēģijas kronas	Norwegian Krone	NOK
Pakistānas rupijas	Pakistan Rupee	PKR
Krievijas rubļi	Russian Rouble	RUR
Polijas zloti	Polish Zloty	PLZ
Rumānijas lejas	Roumanian Leu	ROL
Singapūras dolāri	Singapore Dollar	SGD
Somijas marka	Finnlands Mark	FIM
Spānijas pesetas	Spanish Peseta	ESP
Šveices franki	Swiss Franc	CHF
Turcijas liras	Turkish Lira	TRL
Ungārijas forint	Hungarian Forint	HUF
VFR markas	Deutsche Mark	DEM
Zviedrijas kronas	Swedish Krona	SEK

P i e z ī m e . Lidz 1941. g. 25. martam Baltijas valstu valūtām saīsinātie apzīmējumi bija: Ls (Latvijas lati), Lt (Lietuvas liti) un Ekr (Igaunijas kronas). Otrā pasaules kara laikā Latvijā apgrozījās vācu okupācijas nauda — reichsmarkas, bet pēc tam — PSRS rubļi, kuru saīsinātie nosaukumi bija RM un Rbl.
1993. gadā pēc lata apgrozības atjaunošanas, tā saīsināts apzīmējums iekšzemes darījumos atkal ir Ls.

REKLĀMA GRĀMATĀ!

* Izdevniecība "Zvaigzne" ir lielākais mācību grāmatu apgāds Latvijā. 1993. gadā esam izdevuši vairāk nekā 200 grāmatu un mācību līdzekļu — skolām, universitātēm, speciālistiem, kā arī daiļliteratūru.

* Mēs piedāvājam Jums reklamēties grāmatās, kuras stāsta par Jūsu darba lauku.

* REKLĀMA GRĀMATĀ - TAS IR PRESTIŽS. Reklāma grāmatā par Jūsu darba nozari - precīzākais ceļš pie Jūsu mērķa auditorijas.

* Avīzes lasa tikai vienu reizi, bet REKLĀMA GRĀMATĀ darbojas vairākus gadus. Tāpēc tā ir reklāma labam saimniekam, kurš ir drošs par savu nākotni.

* REKLĀMA GRĀMATĀ nav dārgāka par reklāmu avīzē, jo tā ir lietišķa sadarbība, nevis mecenātisms.

* Izdevniecībā "Zvaigzne" maksa par reklāmu vienas lappuses apjomā ir apmēram 100 Ls (atkarībā no grāmatas formāta un metiena, kā arī grāmatas mērķa auditorijas).

* Mūsu adrese: K. Valdemāra ielā 105. Tālruni 372149, 371260.

Godātie uzņēmēji, biznesmeņi!

* Jūs zināt kādu ārvalstīs iznākušu grāmatu, kura būtu ļoti noderīga Latvijā?

* Jūs vēlaties redzēt šo grāmatu izdotu latviešu, krievu valodā?

* Klūstiet par mecenātiem — līdz-izdevējiem!

* Izdevniecības "Zvaigzne" sakari ar ārzemju izdevējiem, profesionāli tulkotāji, pieredzējuši redaktori — Jūsu rīcībā!

* Mūsu adrese — K. Valdemāra ielā 105, tālruni 372149, 371260.

PIEZĪMĒM

PIEZĪMĒM

* Jūs zināt kādu ārzemēti raksturotu grāmatu, kura būtu ļoti noderīga Latvija?

* Jūs vēlaties redzēt šo grāmatu izdotu latviešu krievu valodā?

* Kļūstiet par mūsu partneru — līdz-izdevējam!

* Izdevniecības "Zvaigzne" sakari ar ārzemju izdevējiem, profesionāli tulkojami pieredzējuši redaktori — Jūsu palība!

* Mūsu adrese — K. Valdemāra iela 105, tālruni 372149, 371260.

PIEZĪMĒM

MĒMĒM

Ēvalds Vēciņš

NAUDAS LIETAS

Redaktors *N. Antēns*

Māksl. redaktors *A. Krēsliņš*

Tehn. redaktore *E. Gurska*

Korektore *G. Rudzīte*

Vāku zīm. *A. Krēsliņš*

Valsts izdevniecība "Zvaigzne", LV 1013, Rīgā, K. Valdemāra ielā 105. Reģistr. Nr. 000304186.
Izdevn. Nr. 8561/H—27. Formāts 60 x 84 1/16. Izdevums sagatavots datortipogrāfijā izdevniecībā "Zvaigzne".
Operatore M. Zīrnīte. Iespiests AS "Preses nams" tipogrāfijā, LV 1081, Rīgā, Balasta dambī 3. Pasūt. Nr. 76

40.85

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0300024978

PAMANĪTAS KĻUDAS

Lpp.	Rinda	Iespiests	Jābūt
9.	2. no augšas	BONIFACIJA	BONIFIKACIJA
17.	10. no apakšas	uzņemts	pieņemts
17.	4. no apakšas	(trasanta)	(trasāta)
23.	3. no apakšas	tika	formāli tika
40.	9. no augšas	japitālu	kapitālu
76.	6. no apakšas	izdevumus	aizdevumus
82.	5. no apakšas	1,70	2,70
93.	17. no augšas	KSFPR	KPFSSR
	20. no augšas		
115.	7. no apakšas	KSFPR	KPFSSR
	13. no apakšas		
116.	3. no augšas	(1 červoncs +	(1 červoncs =
131.	2. no augšas	maksāšanas vietas	maksāšanas vieta
132.	2. no augšas	maksāšanas vietas	maksāšanas vieta
136.	18. no apakšas	Ņujorkas	Ņujorkas Federālās
141.	13. no augšas	1972 (no 08.—05.)	1972 (no 08.05.)
144.	7. no augšas	1 bilj.	1 bilj. M
146.	4. no augšas	17,58	17,85
148.	3. no apakšas		
	(4. ailē)	1	1,9837
151.	2. no apakšas	26,9536	26,95636
156.	7. no augšas	12,797252 g	12,797262 g
156.	7. no apakšas	105	205
160.	3. no apakšas	Rbl. 1080,00	LVR 1080,00
161.	7. no apakšas	4,053	4,043
162.	12. no apakšas	Rbl. 1135,00	LVR 1135,00

Evalds Vēciņš. Naudas lietas. Skaidrojošā vārdnīca

Šis izdevums paredzēts ikvienam
lietišķam cilvēkam, kura darbība
iesniedzas finansu un komercdarī-
jumu jomā: to var izmantot arī
mācībās, nostiprinot «naudas lietu»
jēdzienu nevainojami viennozīmīgu,
precīzu lietojumu.

Izdevniecība »Zvaigzne«